

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Cilt/Volume 04
Sayı/Issue 01
Mayıs/May 2020
e-ISSN 2587-1234

Çin Dış Politikasında Ortadoğu'nun Değişen Konumu: Arap Baharı Sonrası Bölgesel Gelişmeler Üzerinden Bir Analiz

The Changing Position of the Middle East in Chinese Foreign Policy: An Analysis on Regional Developments after the Arab Spring

Süleyman ERKAN - Müge YÜCE

Kuşak ve Yol Projesi Bağlamında Çin-Orta Asya İlişkileri

China-Central Asia Relation in the Context of the Belt and Road Initiative

Otabek OMONKULOV

The Impact of Cold War Legacy on US-Russia Bilateral Relation

Soğuk Savaş Mirasının ABD-Rusya İkili İlişkisine Etkisi

Gültekin SÜMER

Rising Far-Right in France: The Example of the National Front

Fransa'da Yükselen Aşırı Sağ: Ulusal Cephe Örneği

Hüseyin Pusat KILDİŞ

Batı'da Artan İslamofobi Algısının Müslüman Kadınlar Üzerindeki Etkileri

The Effects of Islamophobia Perception on Muslim Women in the West

Ayşenur KIRILMAZ

Şehnâme'nin İran Dış Politikasındaki Yeri: Orta Asya Cumhuriyetleri Örneği

The Role of Shahnameh in Iran Foreign Policy: In the Example of the Central Asian Republics

Abdrasul ISAKOV

Mehdilik Anlayışı Kapsamında İran Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme

A Study of Iran's Foreign Policy within the Context of Madism

Mehmet Seyfettin EROL - İrem BİLGETÜRK

KİTAP İNCELEMELERİ - BOOK REVIEWS

Zekeriya Kurşun (Ed.), Ortadoğu'yu Kuran İdeolojiler

Zekeriya Kurşun, Ideologies Establishing the Middle East

Cenk TAMER

Mustafa Yağcı-Caner Bakır (Der.), Çin Bilmececi: Çin'in Ekonomik Yükselişi, Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm ve Türkiye

Mustafa Yağcı - Caner Bakır, (Eds.), China Puzzle: Rise of China's Economic, Transformation in International Relations and Turkey

Burcu ERMEYDAN

CİLT: 4 • SAYI: 1 • MAYIS 2020

Bölgesel Araştırmalar Dergisi Yılda İki Defa Yayınlanır

SAHİBİ

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDİTÖR

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDİTÖR YARDIMCISI

Dr. Emre OZAN

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Kadir Ertaç ÇELİK

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Sami BURGAZ

Cenk TAMER

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Muthana AL-MAHDAWI • Bağdat Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR • Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Hacı DURAN • İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN • Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Güray KIRPIK • Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Darkhan KYDYRALI • Uluslararası Türk Akademisi

Prof. Dr. Asan ORMUŞEV • Kırgızistan Mahmud Kaşgari Doğu Üniversitesi

Prof. Dr. Şamil ÖÇAL • Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Prof. Dr. Hale ŞIVGIN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Refik TURAN • Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Masa KOLANOVIC • Zagreb Üniversitesi

Doç. Dr. Ahad SALIHOV • Rusya Bilimler Akademisi

Doç. Dr. Katarzyna STOKLOSA • Güney Danimarka Üniversitesi

YAZIŞMA-HABERLEŞME

Bölgesel Araştırmalar Dergisi

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 20, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46 • **Faks:** +90 312 474 00 45

E-Posta: bad@ankasam.org • **Web:** dergipark.gov.tr/bader

KAPAK & DİZGİ TASARIM

Sami BURGAZ

YAYIN TÜRÜ

Uluslararası Hakemli Yerel Süreli Yayın

e-ISSN | 2587-1234

YAYIN TARİHİ

22 Mayıs 2020

DANIŐMA KURULU

- Prof. Dr. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi*
Prof. Dr. Giray Saynur DERMAN • Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Edward FOSTER • Stevens Teknoloji Enstitüsü
Prof. Dr. Muammer GÜL • Adıyaman Üniversitesi
Prof. Dr. Sarmad Zeki HAMED • Al-Nahrain Üniversitesi
Prof. Dr. Celaleddin Sencer İMER • Ufuk Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan KÖNİ • İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi
Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN • Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ban Ganım AHMED • Musul Üniversitesi
Doç. Dr. Fahimi AYDIN • İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. İmad Khaleel İBRAHİM • Musul Üniversitesi
Doç. Dr. Nuri KORKMAZ • Bursa Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Abdugani MAMADAZIMOV • Tacikistan Ulusal Siyaset Bilimciler Birliği
Doç. Dr. Farhat TOLİPOV • Özbekistan Bilim Kervanı Enstitüsü Başkanı
Dr. Öğr. Üyesi Serpil GÜDÜL • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Muwafaq Adil OMAR • Selahaddin Üniversitesi
Dr. Azhar E. SERİKKALİYEVA • Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi

YURTDİŐİ TEMSİLCİLİKLERİ

- ABD** | *Prof. Dr. Hasan Bülent PAKSOY • Baker College-Emekli*
Azerbaycan | *Dr. Nazim CAFEROV • Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi*
Etiyopya | *Dr. Abdu Muhammed ALİ • Dilla Üniversitesi*
İrak | *Doç. Dr. Ahmed Fakak Ahmed • Musul Üniversitesi*
İsviçre | *Prof. Dr. h.c. M. Şükrü GÜZEL • Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*
Kazakistan | *Dr. Kanat YDYRYS • Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi*
Özbekistan | *Doç. Dr. Shahina İBRAHİMOVA • Taşkent Devlet Şarkiyat Enstitüsü*
Sudan | *Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • Assayha Journal*

VOLUME: 4 • ISSUE: 1 • MAY 2020

Journal of Regional Studies is Published Twice a Year

OWNER

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

EDITOR

Prof. Mehmet Seyfettin EROL

VICE EDITOR

Dr. Emre OZAN

MANAGING EDITOR

Kadir Ertaç ÇELİK

PUBLICATION BOARD

Sami BURGAZ

Cenk TAMER

EDITORIAL BOARD

Prof. Muthana AL-MAHDAMI • Baghdad University

Prof. İbrahim Ethem ATNUR • Atatürk University

Prof. Mustafa Sıtkı BİLGİN • Ankara Yıldırım Beyazıt University

Prof. Hacı DURAN • İstanbul Aydın University

Prof. Temuçin Faik ERTAN • Ankara University

Prof. Güray KIRPIK • Gazi University

Prof. Darkhan KYDYRALI • International Turkic Academy

Prof. Asan ORMUŞEV • Kyrgyzstan Mahmud Kashgari Eastern University

Prof. Şamil ÖÇAL • Social Sciences University of Ankara

Prof. Hale ŞIVGIN • Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Refik TURAN • Gazi University

Assoc. Prof. Masa KOLANOVIC • University of Zagreb

Assoc. Prof. Ahad SALIHOV • Russian Academy of Sciences

Assoc. Prof. Katarzyna STOKLOSA • University of Southern Denmark

CORRESPONDENCE – COMMUNICATION

Journal of Regional Studies

Çankaya Mahallesi, Cemal Nadir Sokak, No: 20, Çankaya – Ankara/Türkiye

Tel: +90 312 474 00 46 • **Fax:** +90 312 474 00 45

E-Mail: bad@ankasam.org • **Web:** dergipark.gov.tr/bader

COVER DESIGN & TYPESETTING

Sami BURGAZ

TYPE OF PERIODICAL

International Refereed Local Periodical Journal

e-ISSN | 2587-1234

PUBLICATION DATE

22 May 2020

ADVISORY BOARD

Prof. Kuralai BAIZAKOVA • Al-Farabi Kazakh National University

Prof. Giray Saynur DERMAN • Marmara University

Prof. Edward FOSTER • Stevens Institute of Technology

Prof. Muammer GÜL • Adıyaman University

Prof. Sarmad Zeki HAMED • Al-Nahrain University

Prof. Celaleddin Sencer İMER • Ufuk University

Prof. Hasan KÖNİ • Istanbul Kültür University

Prof. Nabizhan MUKHAMMEDKHAN • Al-Farabi Kazakh National University

Prof. Yelda Hatice ONGUN • Başkent University

Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN • Ankara Hacı Bayram Veli University

Assoc. Prof. Ban Ganım AHMED • University of Mosul

Assoc. Prof. Fahimi AYDIN • İnönü University

Assoc. Prof. Imad Khaleel IBRAHİM • University of Mosul

Assoc. Prof. Nuri KORKMAZ • Bursa Technical University

Assoc. Prof. Abdugani MAMADAZIMOV • National Association of Political Scientists of Tajikistan

Assoc. Prof. Farhat TOLIPOV • Head of the Institute of Science Caravan of Uzbekistan

Assoc. Prof. Üyesi Serpil GÜDÜL • Ankara Hacı Bayram Veli University

Dr. Muwafaq Adil OMAR • Salahaddin University

Dr. Azhar E. SERIKKALIYEVA • Al-Farabi Kazakh National University

FOREIGN REPRESENTATIVES

USA | *Prof. Hasan Bülent PAKSOY • Baker College-Retired*

Azerbaijan | *Dr. Nazim CAFEROV • Azerbaijan State University of Economics*

Ethiopia | *Dr. Abdu Muhammed ALI • University of Dilla*

Iraq | *Assoc. Prof. Ahmed Fakak Ahmed • Mosul University*

Switzerland | *Prof. h.c. M. Şükrü GÜZEL • Ankara Centre for Crisis and Policy Research*

Kazakhstan | *Dr. Kanat YDYRYS • Akhmet Yassawi University*

Uzbekistan | *Assoc. Prof. Shahina IBRAHIMOVA • Tashkent State Oriental Studies Institute*

Sudan | *Elnur Ahmed el-Nur EZZAKI • Assayha Journal*

BU SAYININ HAKEMLERİ - REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Sertif DEMİR – Türk Hava Kurumu Üniversitesi*
Prof. Dr. Şamil ÖÇAL – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN – Giresun Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal KARABULUT – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Enkhbat AVİRMED – Moğolistan Bilim ve Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Ozan ÖRMECİ – İstanbul Gedik Üniversitesi
Dr. Kayrat BELEK – Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi
Dr. Serdar ÇAKMAK – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Orhan GAFFARLI – Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Özlem Zerrin KEYVAN – Hacettepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emre OZAN – Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZDAĞ – Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma SARIASLAN – Bursa Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Nafiz ÜNALMIŞ – Ege Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kanat YDYRYS – Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

© Tüm hakları saklıdır. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

© All rights reserved. No portion of this publication may be reproduced, copied, transmitted without the written permission of Journal of Regional Studies. Citations are allowed.

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.

Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir.

The articles and media sent cannot be repatriated.

The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their respective authors.

TARANAN İNDEKSLER VE VERİ TABANLARI

INDEXES & DATABASES

Bölgesel Araştırmalar Dergisi AcademicKeys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, İdeal Online, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK tarafından taranmaktadır.

Journal of Regional Studies indexed by Academic Keys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex and TUBITAK DERGIPARK.

EDİTÖRDEN

Değerli “Bölgesel Araştırmalar Dergisi (BAD)” okuyucuları,

Bundan 3 yıl önce yenilikçi bir anlayışla yayın hayatına başlayan dergimizde, geçtiğimiz süre zarfında sosyal bilimlerde stratejik düşünme kültürünü ve geniş vizyon anlayışını hakim kılacak çok değerli çalışmalara yer verdik. Her sayısında özenle seçilmiş konulara yer veren BAD, ortaya koyduğu titiz çalışmalar sonucunda geniş bir okuyucu kitlesine ulaştı. Kısa süre içinde ulusal ve uluslararası alan indeksleri tarafından kabul alan dergimiz, akademisyen ve araştırmacıların ilgi ve takdirini kazanmayı başardı. AcademicKeys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, İdeal Online, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex ve TÜBİTAK DERGİPARK olmak üzere toplam 12 veri tabanı tarafından taranan BAD, uluslararası markalaşma yolundaki başarısını sürdürmektedir. TÜBİTAK ULAKBİM veri tabanına yapmış olduğumuz başvuru da değerlendirme sürecindedir.

Çevrimiçi erişimli uluslararası hakemli dergimiz, çok dilli yayın politikası ve geniş veri tabanı ağı sayesinde 80 bini aşkın okunma sayısına ulaşarak sosyal bilimler dergileri arasında üst sıralara çıkmayı başarmış durumdadır. Dergimiz 4. Cilt 1. Sayısında bölgesel çalışmalar, eko-politik, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, kadın çalışmaları ve dış politika analizi gibi alanlarda 2’si İngilizce ve 5’i Türkçe olmak üzere toplam 7 makaleye ve 2 kitap incelemesine yer vermektedir.

Müge YÜCE ve Prof. Dr. Süleyman ERKAN’ın kaleme aldığı “Çin Dış Politikasında Ortadoğu’nun Değişen Konumu: Arap Baharı Sonrası Bölgesel Gelişmeler Üzerinden Bir Analiz” adlı makale, bölgesel çalışmalarda ön plana çıkan Çin ve Ortadoğu merkezli gelişmeleri incelemektedir. Dr. Otobek OMONKULOV’un “Kuşak ve Yol Projesi Bağlamında Çin-Orta Asya İlişkileri” adlı çalışması, eko-politik bağlamda Çin’in Orta Asya’ya bakışını ortaya koymaktadır. Doç. Dr. Gültekin SÜMER’in “The Impact of the Cold War Legacy on US-Russia Bilateral Relations” adlı çalışması ise uluslararası ilişkiler ve siyasi tarih disiplini de oldukça önemli bir konuyu yeniden tartışmaya açmaktadır. Hüseyin Pusat KILDİŞ’in “Rising far-Right in France: The Example of The National Front” adlı makalesi, Avrupa’da yükselen aşırı sağı Fransa örneğinde incelemektedir.

Dergimiz, kadın çalışmaları ve dış politika analizlerine de önem göstermektedir. Bu bağlamda, yeni sayımızda Ayşenur KIRILMAZ’ın “Batı’da İslamofobi Algısının Müslüman Kadınlar Üzerindeki Etkileri” adlı çalışmasına yer vermeyi uygun gördük. Bunun yanı sıra dış politika analizlerinde İran konusuna odaklandık. Bu kapsamda, Dr. Abd Rasul ISAKOV’un “Şehnâmenin İran Dış Politikasındaki Yeri (Orta Asya Cumhuriyetleri Örneğinde)” adlı makalesini, İran’da kültürün dış politika üzerindeki etkisini gösteren önemli bir çalışma olarak niteleyebiliriz. Bunun yanı sıra İrem BİLGETÜRK’le birlikte ele aldığımız “Mehdilik Anlayışı Kapsamında İran Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışma da yeni sayımızda sizlerle buluşuyor. Kitap incelemeleri bölümümüzde ise Cenk TAMER’in “Ortadoğu’yu Kuran İdeolojiler-Zekeriya Kurşun” ve Burcu ERMEYDAN’ın “Çin Bilmecesi: Çin’in Ekonomik Yükselişi, Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm ve Türkiye” adlı çalışmalarını yayınlamayı uygun bulduk.

BAD olarak bizlere göstermiş olduğunuz ilginin karşılığında sizlere güzel çalışmalar sunmaya özen gösteriyoruz. Bunun için hem alan indeks başvurularında hem yazı-dizgi çalışmalarında aynı ihtimam ve kararlılıkla yolumuza devam ediyoruz. Geçtiğimiz 3 yıllık süre zarfında bizlere katkıda bulunan kıymetli akademisyen ve araştırmacılara bir kez daha teşekkür etmek istiyorum. Aralık 2020’deki yeni sayımız için çalışmalarınızı bekliyoruz. Keyifli okumalar...

BAD Editörü
Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

EDITORIAL

Dear readers,

In the Journal of Regional Studies (JRS), which started its publishing life with an innovative approach 3 years ago, we have included valuable studies that will dominate the strategic thinking culture and broad vision understanding in social sciences. JRS, which includes carefully selected topics in every issue, has reached a wide audience as a result of the meticulous studies we have put forward. Our journal, which was accepted by national and international databases in a short time, managed to gain the interest and appreciation of academicians and researchers. JRS is scanned by a total of 12 databases: AcademicKeys, ASOS Index, CEEOL, Cite Factor, DRJI, Index Copernicus, Ideal Online, JIFACTOR, Journal Factor, Research Bible, Sindex and TUBITAK DERGIPARK. Thanks to that, JRS continues its success in the way of international branding. The application we made to TUBITAK ULAKBIM database is also in the evaluation process.

Our international peer-reviewed journal has reached over 80 thousand readings thanks to its multilingual publication policy and wide database network, and has been able to reach the top ranks among social science journals. In Volume 4, Issue 1, there are 7 articles and 2 book reviews in areas such as regional studies, eco-politics, international relations, political science, women's studies and foreign policy analysis.

The article titled "The Changing Position of the Middle East in Chinese Foreign Policy: An Analysis on Regional Developments after the Arab Spring" written by Müge YÜCE and Prof. Süleyman ERKAN, examines the developments in the Middle East and focus on China's regional policies. Dr. Otobek OMONKULOV's work titled "China-Central Asian Relations in the Context of Belt and Road Project" reveals China's eco-politics on the context of Central Asia. Assoc. Prof. Gültekin SÜMER's article titled "The Impact of the Cold War Legacy on US-Russia Bilateral Relations" opens up a very important subject for discussion in the discipline of international relations and political history. Hüseyin Pusat KILDIŞ's article, "Rising far-Right in France: The Example of The National Front" examines the extreme right rising in Europe in the sample of France.

Our journal also gives importance to women's studies and foreign policy analysis. In this context, we deemed appropriate to include Ayşenur KIRILMAZ's work titled "The Effects of Islamophobia Perception in the West on Muslim Women" in our new issue. In addition, we focused on Iran's foreign policy. In this context, we can describe Dr. Abdrasul ISAKOV's article "The Place of the Shahnameh in Iran's Foreign Policy in the Example of Central Asian Republics" as an important study that shows the effect of culture on Iran's foreign policy. Moreover, the study titled "An Investigation on Iranian Foreign Policy within the Scope of Understanding of Mahdism", which is our joint study with İrem BILGETURK, is also meeting with you in our new issue. There are also two book review of which; Cenk TAMER's "Ortadoğu'yu Kuran İdeolojiler-Zekeriya Kurşun" and Burcu ERMEYDAN's "Çin Bilmecesi: Çin'in Ekonomik Yükselişi, Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm ve Türkiye".

As JRS, we endeavor to offer you favorable work in return for your interest. For this reason, we continue our way with the same exactingness and determination in both index applications and writing-string studies. I would like to thank once again the academicians and researchers who have contributed to precious issues over the past 3 years. We are open for your studies for our new issue in December 2020. Enjoy readings...

JRS Editor
Prof. Mehmet Seyfettin EROL

İÇİNDEKİLER

Çin Dış Politikasında Ortadoğu'nun Değişen Konumu: Arap Baharı Sonrası Bölgesel Gelişmeler Üzerinden Bir Analiz | 11

Süleyman ERKAN - Müge YÜCE

Kuşak ve Yol Projesi Bağlamında Çin-Orta Asya İlişkileri | 45

Otabek OMONKULOV

Soğuk Savaş Mirasının ABD-Rusya İkili İlişkisine Etkisi | 116

Gültekin SÜMER

Fransa'da Yükselen Aşırı Sağ: Ulusal Cephe Örneği | 143

Hüseyin Pusat KILDİŞ

Batı'da Artan İslamofobi Algısının Müslüman Kadınlar Üzerindeki Etkileri | 178

Ayşenur KIRILMAZ

Şehnâme'nin İran Dış Politikasındaki Yeri: Orta Asya Cumhuriyetleri Örneği | 207

Abdrasul ISAKOV

Mehdilik Anlayışı Kapsamında İran Dış Politikası Üzerine Bir İnceleme | 240

Mehmet Seyfettin EROL - İrem BİLGETÜRK

KİTAP İNCELEMELERİ

Zekeriya Kurşun (Ed.), Ortadoğu'yu Kuran İdeolojiler | 281

Cenk TAMER

Mustafa Yağcı-Caner Bakır (Der.), Çin Bilmecesi: Çin'in Ekonomik Yükselişi, Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm ve Türkiye | 285

Burcu ERMEYDAN

TABLE OF CONTENTS

The Changing Position of the Middle East in Chinese Foreign Policy: An Analysis on Regional Developments after the Arab Spring | 11

Süleyman ERKAN - Müge YÜCE

China-Central Asia Relation in the Context of the Belt and Road Initiative | 45

Otabek OMONKULOV

The Impact of Cold War Legacy on US-Russia Bilateral Relation | 116

Gültekin SÜMER

Rising Far-Right in France: The Example of the National Front | 143

Hüseyin Pusat KILDİŞ

The Effects of Islamophobia Perception on Muslim Women in the West | 178

Ayşenur KIRILMAZ

The Role of Shahnameh in Iran Foreign Policy: In the Example of the Central Asian Republics | 207

Abdrasul ISAKOV

A Study of Iran's Foreign Policy within the Context of Madism | 240

Mehmet Seyfettin EROL - İrem BİLGETÜRK

KİTAP İNCELEMELERİ

Zekeriya Kurşun, Ideologies Establishing the Middle East | 281

Cenk TAMER

Mustafa Yağcı – Caner Bakır, (Eds.), China Puzzle: Rise of China's Economic, Transformation in International Relations and Turkey | 285

Burcu ERMEYDAN

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ*

*Changing Position of the Middle East in the China's Foreign Policy: An
Analysis through the Regional Developments after the Arab Spring***

Süleyman ERKAN***
Müge YÜCE****

Öz

Küresel petrol rezervlerinin %48'ine ve doğal gaz rezervlerinin %38'ine sahip olan Ortadoğu, Çin dış politikası için giderek önemi yükselen bir bölge haline gelmiştir. Ortadoğu'nun Çin için stratejik öneminin artması, uluslararası akademik çalışmaların Çin dış politikasının Ortadoğu'da nasıl bir seyir izleyeceğine odaklanmasını da beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada Çin'in Ortadoğu'da sürdürmekte olduğu diplomatik duruş, Çin dış politikasının genel hatları içerisindeki konumu açısından analiz edilerek ele alınmıştır. Buna göre çalışmanın temel argümanı, Çin'in Ortadoğu politikasının imparatorluk dönemi Çin siyasi düşüncesini ve Konfüçyen değerleri yansıtan bir paradigma tarafından belirlendiğidir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre Ortadoğu'nun Çin diplomasisi içindeki stratejik öneminin arttığı ancak bu artan önemin Pekin'i geleneksel hegemon güçler gibi davranmaya zorlamadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Çin, Ortadoğu, Arap Baharı, Bölgesel Politika.

Abstract

The Middle East, which holds 48% of global oil reserves and 38% of natural gas reserves, has become an increasingly important region for Chinese foreign policy. The strategically changing position of the Middle East in the Chinese entire diplomacy has started a heated debate over the possible impacts of Chinese Middle East policy on the international system.

In this study, China's diplomatic stance in the Middle East is analysed within the general lines of Chinese foreign policy. Accordingly, the main argument of the study is that China's Middle East policy is determined by a paradigm that reflects the Chinese political thought of the imperial period and Confucian values. According to the findings of the study, it is concluded that the strategic importance of the Middle East in Chinese diplomacy has increased.

Keywords: Foreign Policy, China, Middle East, Arab Spring, Regional Politics.

---

* **Makale Geliş Tarihi:** 31.01.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 18.04.2020

** Bu çalışma, Prof. Dr. Süleyman ERKAN danışmanlığında Müge YÜCE tarafından hazırlanan "Uluslararası İlişkiler'de Hegemonya ve Hegemonik Geçiş Teorileri: "Yeni Hegemon" Söylemi Kapsamında Çin'in Ortadoğu Politikası" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

*** Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: serkan@ktu.edu.tr, ORCID: 6427-AHCF.

*** Arş. Gör. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: muge.yuce@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7593-6060.

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

GİRİŞ

2010 yılında Tunus'da başlayarak Mısır, Libya ve Yemen'de dört Arap diktatörlüğünün çökmesi ile sonuçlanan ve Arap Baharı olarak adlandırılan toplumsal hareketler, Ortadoğu'nun siyasi yapısında belirsizlik ve istikrarsızlığı artıran önemli bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. Ortadoğu'nun siyasi coğrafyasında meydana gelen bu dönüşüm, bölgesel liderlik için rekabet eden İran ve Suudi Arabistan gibi bölgesel güçlerin yanı sıra ABD ve Rusya gibi küresel güçlerin de bölgeye yönelik dış politikalarını yeniden belirlemelerini zorunlu kılmıştır. Ortadoğu'da bölgesel ve küresel aktörlerin kendilerini yeniden konumlandıkları son gelişmeler karşısında fırsat ve tehditler ile karşı karşıya kalan ülkelerden birisi de Çin Halk Cumhuriyeti (bundan sonra 'Çin' olarak kullanılacaktır) olmuştur. Bu fırsat ve tehditler karşısında Çin, genel dış politika ilkeleri kapsamında Ortadoğu'ya yönelik yeni bir vizyon belirleme yönünde önemli adımlar atmıştır. Bu kapsamda atılan adımlar ile Ortadoğu politikası, Çin'in bölgesel ve küresel hedeflerinin analiz edilebileceği stratejik bir önem kazanmıştır. Nitekim Çin'in Ortadoğu'da izlediği politikanın temel bileşenlerinin ve belirleyici dinamiklerinin anlaşılması, Çin dış politikasının bir bütün olarak yorumlanabilmesi için önemi yadsınamaz bir unsur haline gelmiştir.

Bu kapsamda Çin dış politikasının Ortadoğu'daki geleneksel seyri, 2000'li yıllardan sonra önemli bir dönüşüm geçirmiştir. 1990'lara kadar Çin'in Ortadoğu politikası komünist ideoloji ile İslami yönetimler arasındaki karşıtlık tarafından belirlenirken 1990 sonrasında Çin'in artan enerji ihtiyacı temel belirleyici faktör haline gelmiştir. Ancak son yirmi yıllık süre içerisinde meydana gelen bölgesel ve küresel gelişmeler sonucunda Çin'in Ortadoğu ile ilişkileri ideolojik veya ticari kaygıların ötesine geçerek stratejik güvenlik unsurlarını da içeren bir niteliğe kavuşmuştur. Pekin yönetimi için bu stratejik güvenlik unsurlarının en önemlilerinden bir tanesi Çin'de yaşayan ve nüfusu 20 milyonu bulan Müslüman azınlığın varlığı

olmuştur. Ülke içerisindeki Müslüman nüfusun kuzeybatı ve güneybatıdaki stratejik sınır bölgelerinde ikamet ediyor olması sebebiyle Çin, Ortadoğu ve Orta Asya üzerinden kendi sınırlarına girecek radikal dinci eğilimlerin yayılması konusunda büyük bir endişe taşımaktadır. Bu kapsamda Arap Baharı sonrası gelişen olaylar ve DEAŞ terör örgütünün ortaya çıkması ile meydana gelen gelişmeler, Pekin yönetiminin Ortadoğu ile ilişkilerini yeniden belirleme sürecini hızlandırmıştır.

Ortadoğu politikasının yeniden belirlenmesi sürecinde Çin'in bölgeye yönelik değişen vizyonunu gösteren en önemli gelişmelerden bir tanesi Pekin yönetiminin 2016 yılında Arap Politika Belgesi'ni yayınlamış olmasıdır. Arap Politika Belgesi, Çin'in Ortadoğu'ya yönelik yayınlamış olduğu ilk resmî belge niteliği taşımaktadır. Bu anlamda bölgeye yönelik resmî bir dış politika belgesi yayınlamış olması, Çin'in Ortadoğu'da mevcut güç yapılanması içerisindeki konumunu yeniden belirlemeye çalıştığına yönelik bir ön kabulün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu sebeple Çin'in Ortadoğu'da izlemekte olduğu dış politikanın geçirdiği dönüşüm süreci uluslararası akademik çalışmalarda giderek daha fazla dikkat çeken bir çalışma alanı olmaya başlamıştır.

Bununla birlikte Çin'in Ortadoğu politikasını ele alan akademik çalışmaların büyük çoğunluğu, Çin'in Ortadoğu'da izlediği politikayı "enerji arz güvenliği" veya "büyük güç politikaları" bağlamında ele almakta ve Çin'in bölgede "yeni hegemon güç" olmaya çalıştığını varsaymaktadır. Çin'in bölgede hegemonya oluşturmaya çalıştığı yönündeki varsayımların temelinde ise ABD dış politika vizyonunda meydana gelen değişim ve bu kapsamda Çin için ortaya çıkan fırsatlar bulunmaktadır. Nitekim 2003 Irak işgali sonrasında bölgedeki etkisini kaybetmeye başlayan ABD'nin 2009 sonrasında Ortadoğu'daki varlığını azaltarak Asya-Pasifik merkezli bir dış politika izleyeceğini duyurması, Ortadoğu'da ABD'nin yerini Çin'in alabileceği yönünde bir algının şekillenmesi sürecini hızlandırmıştır. Bu algının şekillenmesinde Ortadoğu ülkelerinin Çin'e yönelik geliştirdiği

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

politika ve söylemler ile son dönemde Çin tarafından ortaya konan projelerin de etkisi bulunmaktadır. Nitekim 2013 yılında Xi Jinping 习近平 tarafından ilan edilen Kuşak ve Yol İnisiyatifi kapsamında Ortadoğu'nun sahip olduğu stratejik konum, Çin diplomasisinde Ortadoğu'nun yükselen öneminin bir göstergesi olarak yorumlanmıştır. Bu sebeple Çin'in Ortadoğu'ya yönelik politikalarını geleneksel olarak enerji arz güvenliği bağlamında ele alan çalışmalar, 2010'dan sonra hegemonya ve büyük güçler arası rekabet faktörüne odaklanmaya başlamıştır.

Ancak Çin'in Ortadoğu'da izlemiş olduğu dış politika bütüncül bir bakış açısı ile ele alındığında Pekin yönetiminin bölgede hegemon güç olmaya çalıştığına yönelik yorumların Avro-Amerikan merkezli (*Eurocentric*) bir bakış açısını yansıttığı ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada Çin'in Ortadoğu politikası Arap Baharı sonrasında bölgede meydana gelen gelişmeler kapsamında analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla çalışmada öncelikle Çin'in Ortadoğu'ya yönelik dış politikası tarihsel arka planı göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Daha sonra Çin dış politikasında Ortadoğu'nun artan önemi ve Arap Baharı sonrası gelişmelerde Çin'in bölgesel sorunlara yönelik diplomatik duruşu örnek olaylar üzerinden ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda ortaya konmuş olan temel argüman, Çin'in Ortadoğu'da geleneksel dış politika ilkelerine bağlı kaldığı ancak bölgede etkili bir aktör olmaya yönelik bir iradenin şekillenmekte olduğudur. Bununla birlikte Çin'in bölgesel gelişmelerde artmakta olan etkisi, bölgedeki tüm ülkeler ile karşılıklı iş birliği ve ortak fayda ilkeleri üzerinden yürütülmektedir. Bu çalışmada ortaya konan sonuçlar, Çin'in Ortadoğu'da hegemon güç olmaya yönelik bir politika izlemediği yorumunun yapılmasını mümkün hale getirmektedir.

ÇİN'İN ORTADOĞU POLİTİKASININ TARİHSEL ARKA PLANI

Kendisini herhangi bir dinî inanış ile tanımlamayan Komünist Parti tarafından yönetilen Çin ile devletlerin ve toplumların çoğunlukla Müslüman olduğu Ortadoğu arasında genellikle çok az ortak nokta olduğu düşünülmektedir.¹ Bu sebeple uluslararası çalışmalar analiz edildiğinde Pekin tarafından benimsenen ve tüm Ortadoğu bölgesinde uygulandığı varsayılan bütünsel bir dış politika olduğuna yönelik bir uzlaşma bulunmamaktadır. Nitekim Çin'in Ortadoğu politikasını ele alan çalışmaların bir kısmı ABD'nin bölgede zayıflayan etkisinin Çin için ortaya çıkardığı fırsatlara odaklanırken bir kısmı kültürel, siyasi ve tarihî farklılıkların oluşturduğu sorunlara odaklanmaktadır.² Bununla birlikte 1978'de başlatılan "reform ve dışa açılım" 改革开放 (*gai gé kāi fàng*) politikaları sonucunda maddi güç kapasitesi yükselen Çin için Ortadoğu'nun önemi giderek yükselen bir seyir izlemiştir.

Çin'in Ortadoğu ile ilişkilerini şekillendiren en önemli faktörlerden bir tanesi Ortadoğu'nun coğrafi sınırlarına yönelik algı ile ulusal çıkar tanımlamaları arasındaki bağlantı olmuştur. Bu kapsamda imparatorluk dönemi Çin yöneticilerinden miras alınarak bugüne kadar korunmuş olan tarih anlayışına göre Ortadoğu, kendi başına bağımsız bir coğrafi bölge olarak değil bu bölgeyi Çin'e bağlayan komşu bölgeler ile ilişki içerisinde ele alınmaktadır. Çin'in resmî belgelerinde bugün de Ortadoğu için kullanılan terim "Batı Asya" 西亚 (*xī yà*)'dır ve bu terim de "Orta Asya" 中亚 (*zhōng yà*) ile bağlantılı şekilde kullanılmaktadır.³ Bununla birlikte Ortadoğu'nun artan önemi sebebiyle Çinli liderler bu bölgeyi sadece Batı

1 Michael Dillon, "The Middle East and China", Hannah Carter-Anoushiravan Ehteshami, der., *The Middle East's Relations with Asia and Russia*, Routledge Curzon, London 2004, s.42.

2 Robert R. Bianchi, "China-Middle East Relations in Light of Obama's Pivot to the Pacific", *China Report*, 49(1), 2013, s.111.

3 Yitzhak Sichor, "Vision, revision and supervision: The politics of China's OBOR and AIB and their implications for the Middle East", Anoushiravan Ehteshami-Niv Horesh, der., *China's Presence in the Middle East: The Implications of the One Belt, One Road Initiative*, Routledge, New York 2018, s.47.

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

Asya ve Kuzey Afrika'yı içerecek şekilde değil fakat Orta Asya ve Güney Asya'nın da bir kısmını içine alacak şekilde Geniş Ortadoğu 大中东 (dà zhōng dōng) olarak da nitelemektedirler.⁴ Ortadoğu'nun Çin ile dolaylı yoldan bağlantısı olan bir bölge konumundan Çin ulusal çıkarları ile doğrudan ilgili bir bölge konumuna gelmesine yol açan temel etken enerji olmuştur. Nitekim Pekin'in 1990'lardan sonra Ortadoğu coğrafyasına yönelik algısını ve dış politikasının temelini "enerji arzının güvenliğini sağlama" hedefinin oluşturması, Çin'in ekonomik yükselişi bağlamında açıklanmaktadır. Ancak dünyadaki diğer güçlerin aksine Çin için enerji arzının güven altına alınması ekonomik büyümenin istikrarından ziyade halkın refahının artmasını, ordunun hızlı modernizasyonunu ve en önemlisi rejimin devamını sağlama gibi işlevleri üstlenmektedir.⁵ Bu doğrultuda Ortadoğu ile ilişkilerini enerji iş birliği üzerinden şekillendiren Çin, bölgenin en büyük ticari partneri olarak ortaya çıkmıştır. Enerji ticareti üzerinden gelişmekte olan ilişkiler, özellikle 2000'li yıllardan sonra derinleşerek siyasi ve stratejik boyutlar kazanmıştır. Buna göre 21. Yüzyılda Ortadoğu Çin için dört temel güvenlik faktörü ile ilişkilendirilmektedir:⁶

- Zengin enerji kaynaklarına sahip olması.
- Dünyanın jeostratejik kavşak noktasını oluşturması.
- Çin'in ulusal çıkarlarının etki alanı içerisinde olması.
- Büyük güçler arasındaki temel etki alanı rekabetinin yaşandığı bölge olması.

Bu faktörler arasında Çin'in bölgeye yönelik politikalarını şekillendiren en önemli jeopolitik unsurlardan bir tanesi Ortadoğu'da yükselmekte olan köktendinci ideolojinin Çin'in Müslüman Uygur nüfusunun yaşadığı kuzeybatı sınır eyaleti olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne yayılmasıdır.

4 Andrew Scobell, "Why the Middle East matters to China", Anoushiravan Ehteshami-Niv Horesh, der., *China's Presence in the Middle East: The Implications of the One Belt, One Road Initiative*, Routledge, New York 2018, s.19.

5 R. Kutay Karaca, "Çin'in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990-2010)", *Uluslararası İlişkiler*, 9(33), 2012, s.93.

6 Scobell, a.g.e., s.11.

Çin'in iç politikasında önemli ölçüde tehdit algıladığı bir bölge olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi, 2013 yılında ilan edilen Kuşak Yol İnisiyatifi projesinde merkezî bir konum kazanmıştır. Bu proje ile Sincan'ın Orta Asya ile ulaşım ağlarının genişlemesi ve etkileşiminin artması, Çin'i Ortadoğu'daki radikal hareketleri daha fazla kontrol etmeye yöneltmiştir.

Bu güvenlik algılaması ile doğrudan bağlantılı olan bir diğer jeopolitik unsur ise Ortadoğu'nun büyük güçlerin kontrol sağlamak için rekabet ettiği bir bölge olmasıdır. Nitekim Çin'in bölgedeki etkisi artmakta olsa da Ortadoğu ABD, Rusya ve AB gibi aktörlerin etkili olduğu ve bölgedeki gelişmeleri kontrol etmek için rekabet içerisinde oldukları bir bölge konumundadır. Bu kapsamda Çin, Ortadoğu'daki radikal hareketlerin kontrol altına alınması sürecinde ABD ve Rusya gibi etkili aktörlerin desteğine ihtiyaç duyarken diğer yandan da bölgede sınırlı bir etki alanı oluşturarak küresel politikadaki yerini kanıtlamak istemektedir. Nitekim Şanghay Uluslararası Çalışmalar Birliği Batı Asya ve Afrika Çalışmaları Enstitüsü yöneticisi Li Weijian 李伟建'a göre de Ortadoğu, Çin'in büyük güçlerle ilişkilerini düzenleyebileceği önemli bir bölgedir.⁷ Tüm bu jeopolitik unsurlar göz önünde bulundurulmak kaydı ile Çin'in Ortadoğu politikası, beş alt dönemde sınıflandırılabilir.

Tablo 1: Çin'in Ortadoğu Politikasının Dönemsel Sınıflandırılması ve Yönlendirici İlkeler

Dönem	Yönlendirici İlke	Bölgedeki En Güçlü Partner
1949-1978	İdeoloji	Mısır
1978-1989	Ekonomik açılım	Mısır
1989-1999	Enerji	İran
2000-2011	Teröre karşı savaş	İran, Suudi Arabistan
2011 ve sonrası	Çok taraflılığın teşvik edilmesi	İran, Suudi Arabistan, Çin-Arap Forumu

7 Li Weijian, "Relations of China and the United States with the Middle East in the Changing Era", Yang Guang, der., *China-Middle East Relations: Review and Analysis, Volume 1*, çev. Liu Maomin-Michelle Wan, Paths International Ltd. (UK) in associated with Social Sciences Academic Press, China 2013, s.35.

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

1949-1978 DÖNEMİ: ORTADOĞU İLE İDEOLOJİ TEMELLİ İLK TEMASLAR

Çin'in Ortadoğu ile ilk doğrudan teması 1955'de Endonezya'da düzenlenen Bandung Konferansı ile gerçekleşmiştir. Bu konferansta Çin'i temsil eden Başbakan Zhou Enlai 周恩来, katılımcılar ile doğrudan ilişkiler geliştirerek 1955-1974 yılları arasındaki Ortadoğu-Afrika dış politikasının da temel mimarı olmuştur.⁸ Bu dönemde henüz Birleşmiş Milletler üyesi olmayan ve uluslararası sistemde resmî olarak belirli sayıda ülke tarafından tanınan Çin, Bandung Konferansı'nda diplomatik, kültürel ve ticari ilişkilerini genişletmek için Ortadoğu ülkeleri ile doğrudan temaslar kurmuştur. Çin'in Üçüncü Dünya ülkelerini temel alan dış politikasının belirlendiği bu konferans sonrasında Pekin'in Ortadoğu politikası da ulusal bağımsızlık hareketlerine verilen destek ile karakterize edilmiştir. Nitekim 1980'li yılların başına kadar Çin'in Ortadoğu'daki temasları anti-emperyalist devrimci hareketin bölgeye ihracı çabaları ile motive edilmiştir.⁹ Soğuk Savaş'ın en şiddetli olduğu yılları içeren 1949-1978 döneminde Çin'in Ortadoğu politikası Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasındaki rekabet üzerinden de şekillenmiştir. Bu dönemde iki süper güç arasındaki nüfuz mücadelesinin gerçekleştiği temel bölgelerden birisi haline gelen Ortadoğu'da Çin, 1953'te İran'da CIA tarafından gerçekleştirilen darbe, 1955 Bağdat Paktı'nın oluşumu, 1956 Süveyş Bunalımı, 1957 Ürdün ve 1958 Lübnan Krizleri gibi tüm olaylar karşısında ABD ve SSCB'ye karşı bölgesel güçlere destek sağlamıştır.¹⁰

Bununla birlikte 1966 yılında Mao tarafından Çin'de Kültür Devrimi'nin başlatılması ile Çin, iç politikaya yönelmiş ve küresel sistemdeki diplomatik duruşunu izolasyon politikasına doğru çevirmiştir. Bu dönem

8 Muhamad S. Olimat, *China and the Middle East Since World War II: A Bilateral Approach*, Lexington Books, United Kingdom 2014, s.4

9 Yoram Evron, "China-Japan Interaction in the Middle East: a battleground of Japan's remilitarization", *The Pacific Review*, 2016, s.4-5.

10 Olimat, a.g.e., s.6.

boyunca bütün dünyaya, Sovyet bloğuna, Batılı güçlere ve hatta kendi tarihi ile kültürüne karşı ayrımsız bir öfke gösteren Çin yönetimi, dış temsilciliklerdeki elçilerin hepsini ve elçilik personelinin yaklaşık üçte ikisini kırsalda yeniden eğitime tâbi tutmak ya da devrimci etkinliklerde yer almak üzere geri çağırmıştır. Bu dönem boyunca yalnızca Arnavutluk Halk Cumhuriyeti ile olumlu ilişkilere sahip olan Çin, tek bir ülkedeki Mısır'daki büyükelçisinin görevde kalmasına izin vermiştir.¹¹ 1974 yılından itibaren Kültür Devrimi'nin etkisini kaybetmeye başlaması ve Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler, Çin ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilerin yeniden önem kazanmasına yol açmıştır. Ortadoğu'nun Çin için önem kazanmasına yol açan gelişmelerin başında ise 1973 yılında yaşanan Petrol Krizi gelmektedir. 1973 yılında bölge ülkelerinin almış olduğu Petrol Ambargosu kararından sonra Çin, Ortadoğu ülkelerinin Batılı büyük güçlerin bölgedeki etkisini azaltmak ve bu ülkelerden bağımsız bir dış politika izleme konusundaki çabalarını fark etmiştir.

Bu sebeple Suudi Arabistan öncülüğünde uygulanan Petrol Ambargosu kararına destek veren Çin, 1973 Arap-İsrail Savaşı süresince Batılı devletler ve ABD'nin İsrail'e göstermiş olduğu destek karşısında Arap ülkelerinin yanında yer almıştır. Bölge ülkelerinin 1973 Petrol Krizi sırasında Batı Bloğu ülkeleri ile ilişkilerinin bozulması, 1970 sonlarında Afganistan'da meydana gelen kriz, 1979 İran İslam Devrimi, 1980 İran-İrak Savaşı gibi gelişmeler, Ortadoğu ülkeleri için de Çin ile diplomatik ilişkilerini kurmaları için hızlandırıcı ve teşvik edici gelişmeler olmuştur.¹² Bu kapsamda Ortadoğu ile ilişkilerin belirlendiği ilk dönem olan 1949-1978 dönemi bölgedeki ulusal bağımsızlık hareketlerine destek ve Batılı ülkelerin emperyalist politikalarına karşı Ortadoğu ülkelerinin yanında olma ilkeleri üzerinden şekillenmiştir.

11 Henry Kissinger, Çin; Dünden Bugüne Yeni Çin, çev. Nalan Işık Çeper, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2015, s.495.

12 Olimat, a.g.e., s.35.

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

1978-1989 DÖNEMİ: ORTADOĞU'DA İHMAL YILLARI

1978-1989 döneminde Çin-Ortadoğu ilişkilerinin temel dinamikleri, Çin'in iç siyasi sisteminde ve çift kutuplu uluslararası sistemin doğasında meydana gelen değişimler tarafından belirlenmiştir. Bu gelişmelerden bir tanesi uluslararası sistemin süper güçleri olan ABD ve SSCB arasında Yumuşama Dönemi'nin ortaya çıkmış olmasıdır. ABD ve SSCB arasında meydana gelen bu yumuşama, Çin'in süper güçler ile ilişkilerine de yansımış ve Çin dış politikası bu kapsamda yeniden şekillenmiştir. Bu dönemde Çin dış politikasını şekillendiren bir diğer değişim ise Kültür Devrimi'nin sona ermesi ve Çin Komünist Partisi sekreterliğine Deng Xiaoping'in 邓小平 seçilmesi ile meydana gelmiştir.

Deng Xiaoping 1978 yılında başlatmış olduğu "reform ve dışa açılım" politikalarının da bir gereği olarak Çin dış politikasında ekonomik büyüme arayışı, anti-emperyalist değerlerin yerini almıştır.¹³ Bu kapsamda Çin, tüm ülkeler ile "Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş İlkesi" kapsamında karşılıklı ilişkilerin kurulmasını teşvik etmiştir.¹⁴ Bu politikanın bir sonucu olarak Çin'in Ortadoğu ile ilişkileri Sovyetler Birliği'ne karşı Çin-ABD yaklaşması çerçevesinde belirlenmiştir. Neill'a göre Nixon'un 1972 Pekin ziyareti sonrasında ABD ve Çin, Ortadoğu'da Sovyet etkisini azaltmak konusunda ortak çıkarıya sahip oldukları için bu tarihten sonra Çin'in Ortadoğu ile ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Özellikle Sovyetler Birliği-Çin ayrılığının devam etmesi ve Çin'in kuzeyinde Sovyetler Birliği askerlerinin bölgeye konuşlandırılması, Çin'in batısında Afganistan'da Marksist bir darbe gerçekleşmesi ve Afganistan'ın açık biçimde Sovyet etkisine girmesi Çin-ABD ilişkileri için Ortadoğu'da ortak politika izlemek stratejik bir önem kazanmıştır. Bu olaylar karşısında Çin, 1971-1989 döneminde Körfez

13 Evron, a.g.m., s.4-5.

14 Kuangyi Yao, "Development of Sino-Arab Relations and the Evolution of China's Middle East Policy in the New Era", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 1(1) 2007, s.4.

Bölgesi ve Arap Yarımadası'nda Sovyet etkisini sınırlamak için bölge ülkeleri ve ABD ile ilişkilerini geliştirme hedefi kapsamında bir politika izlemiştir.¹⁵

Bu kapsamda Çin-Ortadoğu ilişkilerini belirleyen ikinci dönem olan 1978-1989 dönemi Çin'in Batı ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı ve bu sebeple Ortadoğu'nun belirli ölçüde ihmal edildiği yıllar olarak karakterize edilmektedir.

1989-1999 DÖNEMİ: STRATEJİK İLİŞKİLER

1989-1999 döneminde Çin dış politikasını belirleyen başlıca iki gelişme bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi 1989 Tiananmen Olayları sonrasında Çin'in uluslararası toplum tarafından maruz kaldığı yaptırımlar ve dışlanma iken diğeri 1993 yılında ilk kez petrol tüketiminin petrol üretim miktarını aşarak Çin'in net petrol ithalatçısı bir ülke haline gelmiş olmasıdır. 1989 yılında Tiananmen Meydanı'nda başlayan öğrenci gösterilerine karşı Komünist Parti yönetimi çok sert önlemler almış ve gösteriler pek çok sivilin hayatını kaybetmesi ile sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Çin, Batılı ülkeler başta olmak üzere uluslararası sistemin aktörleri tarafından çok ciddi yaptırımlarla izole edilmiş ve Pekin'in imajı olumsuz şekilde etkilenmiştir. Batılı ülkeler tarafından izole edilen Çin, Ortadoğu bölgesi başta olmak üzere dünyadaki tüm gelişmekte olan ülkeler ile ilişkilerini geliştirerek kendisine karşı uygulanan yaptırımları aşmaya çalışmıştır. Bu dönem ayrıca Çin'in enerji ihtiyacının arttığı döneme denk gelmiştir.¹⁶ 1978 yılında Deng Xiaoping tarafından başlatılan ekonomik reform ve dışa açılım politikasının etkisiyle 1980'li yıllar boyunca sürekli ve hızlı şekilde ekonomik büyüme performansı gösteren Çin, 1993 yılında ilk kez net petrol ithalatçısı bir ülke konumuna gelmiştir.

¹⁵ Mohamed b. Huwaidin, *China's Relations with Arabia and the Gulf 1949-1999*, Routledge Curzon, London 2002, s. 108.

¹⁶ Scobell, a.g.e., s.12.

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

Küresel enerji piyasalarında önemli bir tüketici konumuna gelmesi ve ekonomik piyasalarda etkisinin artması ile Çin, 1990'lı yıllarda ekonomik büyümesini sürdürülebilir hale getirmek için dış politikasını da bu hedef kapsamında yeniden uyarlayarak küresel meselelerde varlığını daha fazla hissettirmeye başlamıştır. Nitekim Saddam Hüseyin 1990 yılı Ağustos ayında Kuveyt'i işgal ettiğinde Çin işgali kınamış, Irak'a Kuveyt'ten çekilmesi çağrısında bulunmuştur. Bu süreçte Çin, BM Güvenlik Konseyi'ne sunulacak çözüm önerisinin taslağının hazırlanmasında aktif rol oynamış, Irak'a askerî malzeme satışı dahil olmak üzere bu ülke ile olan tüm ticaretini durdurma kararına katılmıştır. Bununla birlikte Çin, bölgedeki ABD askerî müdahalesinin sonuçları konusunda oldukça sert tepki göstermiş ve olası bir Batılı askerî müdahaleye karşı çıkmıştır. Kuveyt krizinin zirveye ulaştığı 1990 Kasım ayında Çin Dışişleri Bakanı Qian Qichen 钱其琛 Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün ve Irak'ı ziyaret ederek bu ülke liderleri ile Körfez bölgesinin durumu hakkında görüş alışverişinde bulunmuştur.¹⁷ Çin, Kuveyt Krizi'nin çözülmesi için verilen bölgesel çabaları desteklemenin yanında Kasım 1989'da Kuveyt'i ziyaret eden ülke başkanı Yang Shangkun'un 杨尚昆 doğrudan teklifi ile krizde arabulucu rolünde bulunmayı önermiştir. Buna rağmen ülkelere yönelik güç kullanma politikasına ilkesel olarak karşı olan Çin, 1990 Kasım ayında Kuveyt'ten çekilmediği takdirde Irak'a güç kullanımını öngören BM 678 sayılı kararının onaylanması sırasında çekimser kalmıştır. Çin'in Irak ile İran-İrak Savaşı boyunca gelişen ilişkilerine ve Çin'in uluslararası sistemde güç kullanımına karşı çıkan ilkesel tutumuna karşı 678 sayılı kararın oylanmasında neden çekimser kaldığını en iyi açıklayan tez; Kuveyt Krizi'nin 1989 Tiananmen Olayları sonrasında kötüleşen Çin-Batı ilişkilerini düzeltmek için bir fırsat olarak görüldüğünü öne süren tezdur.¹⁸

Çin'in küresel sistem içerisinde giderek yükselen bir güç olarak

¹⁷ Dillon, a.g.e., s. 49.

¹⁸ Olmat, a.g.e., s. 70.

kabul edilmeye başlandığı 1989-1999 dönemi, Çin'in Ortadoğu'daki ilişkilerinde daha aktif bir politika izlemeye başladığı yıllar olarak nitelendirilebilmektedir.

2000-2011 DÖNEMİ: ARTAN ETKİ

2000'li yıllarla birlikte Çin, Ortadoğu ile siyasi ve ekonomik bağlarını artırmış ve ikili ilişki ağını genişletmiştir. Bu dönemde bölge devletlerine daha fazla üst-düzyer ziyaret gerçekleştirmiş, 2004 yılında Çin-Arap Devletleri İşbirliği Forumu kurulmuş ve bölge ülkeleri ile çeşitli askerî bağlantılar oluşturulmuştur. İkili ilişkilere ek olarak Ortadoğu'da uluslararası sorun niteliği taşıyan krizlere Çin, geçmiş dönemlere göre daha aktif şekilde müdahil olmuştur. Bu kapsamda örneğin BM Güvenlik Konseyi (BMGK) üyeliği aracılığı ile İran'ın nükleer faaliyetleri ve Suriye İç Savaşı ile ilgili uzlaşma görüşmelerine katılım sağlamış, ayrıca İsrail-Filistin barış sürecinde giderek daha etkili bir aktör haline gelmeye başlamıştır.¹⁹

21. yüzyılda ilişkilerin genişlemesini sağlayan en önemli adımlardan bir tanesi 2004 yılında Çin-Arap Ülkeleri İşbirliği Forumu' nun 中阿合作论坛 (*zhōng Ā hé zuò lùn tán*) kurulması olmuştur.²⁰ Çin'in bölge ile çok-terafli ilişkilerinin en önemli ayağını oluşturan Çin-Arap İşbirliği Forumu, Hu Jintao'nun 胡锦涛 Arap Ligi'nin Kahire'de bulunan merkezine yaptığı bir ziyaret sonucunda Çin ile Arap Ligi üyesi ülkeler arasında resmî olarak kurulmuştur. Çin-Arap İşbirliği Forumu, Çin ile Arap devletleri arasında siyaset, ticaret, ekonomi, kültür, teknoloji, dış ilişkiler, barış ve kalkınmanın pekiştirilmesi gibi çeşitli alanlarda değişim programları aracılığıyla iş birliğini artırmayı hedeflemektedir.²¹ Buna göre Çin-Arap Ülkeleri ilişkilerine yön veren temel ilkeler Hu Jintao tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

19 Evron, a.g.m., s. 5.

20 Gao Zugui, "The New Development of China-Middle East Relations since the Arab Upheaval", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 8(4), 2014, s. 65.

21 Clara Giffoni vd., "The China-Arab States Cooperation Forum (CASCF)", *BRICS Policy Center*, s.1, file:///C:/Users/User/Downloads/CASCF5.pdf (Erişim Tarihi: 23.04.2020)

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

- Karşılıklı saygıya dayanan siyasi ilişkilerin kurulması
- Ortak kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek üzere ekonomik ve ticari ilişkilerin artırılması
- Kültürel değişimler yoluyla karşılıklı öğrenim ve kazanım sağlanması
- Uluslararası meselelerde iş birliği yaparak dünya barışına ve ortak kalkınmaya katkı sağlanması

İlk toplantısını 2004 yılında Kahire'de Arap Birliği Genel Merkezi'nde gerçekleştiren forumun ikinci toplantısı 2006'da Pekin, üçüncü toplantısı 2008'de Manama, dördüncü toplantısı 2010'da Tianjin ve 5. Toplantısı 2012'de Tunus'ta gerçekleştirilmiştir. Çin-Arap İşbirliği Forumu, Çin'in bakanlar düzeyinde bölgesel devletler ile gerçekleştirdiği kurumsallaşmış en geniş katılımlı forum olması nedeniyle Çin'in bölge siyasetinde önemlidir.²² Toplantılar sırasında imzalanan Birinci Eylem Planı kapsamında siyasi, ekonomik ve sosyal-kültürel alanlarda iş birliği kararı alan Çin ve Arap Devletleri, İkinci Eylem Planı ile bu iş birliğini çevrenin korunması konusunda genişletmişlerdir.

2010 yılı sonlarında Ortadoğu'da gelişen olaylar, bölgenin zaten var olan karmaşık gerilim ve çatışmalarını daha da derinleştirmiş ve çeşitli etkiler ortaya çıkarmıştır. Bu olaylar sonrasında bölge ülkeleri çevreyi yeniden analiz ederek iç ve dış politikalarını yeni duruma uyarlamak zorunda kalmışlardır. Bu kapsamda Çin, Ortadoğu'da değişen bir durumla karşı karşıya kalmış ve Ortadoğu ile ilişkilerinde yeni bir sürece girmiştir.²³

ARAP BAHARI VE SONRASINDA ÇİN'İN ORTADOĞU POLİTİKASI

Çin'in son 30 yılda göstermiş olduğu hızlı ve sürekli ekonomik büyüme performansı ve aynı dönemde dünya lideri ABD'nin küresel siyasi güç

22 Eyüp Ersoy, "Çin Dış Politikasında Ortadoğu: Temkin Diplomasisi Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 8(31), 2012, s. 45.

23 Gao, a.g.m., s.64

dağılımındaki nispi payının sürekli azalma eğiliminde olması, uluslararası sistem ve küresel yönetişimin belirsizliklere doğru sürüklenmesine sebep olmaktadır.²⁴ Bu belirsizliğin bölgesel güç dengeleri açısından hissedildiği coğrafyalardan birisinin de Ortadoğu olduğu söylenebilmektedir. Nitekim Ortadoğu'da 2010 yılı sonundan itibaren devam etmekte olan toplumsal ve siyasal istikrarsızlıkları şiddetlendiren en önemli unsurlardan bir tanesi bölgesel ve küresel sistemde yaşanan belirsizliklerdir. Buna ek olarak Arap Baharı olarak isimlendirilen bu istikrarsızlıkların kendisi de pek çok petrol tüketicisi ülke için radikal dönüşüm etkisi yaratan olaylara yol açmış, öngörülemeyen ve yıkıcı etkilerin hafifletilmesine yönelik planların yetersiz kaldığı bir etki yaratmıştır.²⁵

Arap Baharı'nın meydana geldiği bölge ülkeleri kadar ABD, AB ve Rusya gibi Çin'de Arap Baharı kapsamında meydana gelen olayları öngörememiş ve hazırlıksız yakalanmıştır. Bununla birlikte Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde meydana gelen bu beklenmeyen olaylarla karşı karşıya kaldığında Çin, itidalli ve soğukkanlı bir tutum belirlemiş ve gelişmeleri gözlemlemiştir. "Diğer devletlerin iç işlerine karışmama" ilkesine bağlılığını sürdürmüş ve taraflar arasındaki barış görüşmelerini teşvik etmiştir.²⁶ Bu kapsamda Çin'in Arap Baharı olaylarına karşı öncelikli politikası, bölgedeki ulusal çıkarlarını ve Çin vatandaşlarını korumak yönünde gelişmiştir. Nitekim Arap Baharı olayları boyunca Çin'in karar verme sürecini etkileyen faktörler; Çin'in siyasi ve ticari çıkarlarına, Çin vatandaşlarının güvenliğine olası bir tehdit ile bölgedeki istikrarsızlığın potansiyel tehlikelerine ilişkin daha geniş kaygılar olmuştur.²⁷ Örneğin Arap Baharı'nın etkili olduğu ülkelerden birisi olan Libya'da resmî makamların açıklamalarına göre

24 Halil Kürşad Aslan, "Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası", *Akademik Ortadoğu*, 9(1), 2014, s. 30.

25 Henelito A. Sevilla, "The 'Arab Spring' and South China Sea Tensions: Analyzing China's Drive to Energy Security", *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, 12(3), 2013, s. 95.

26 Yao Kuangyi, "The Upheaval in the Middle East and China's Middle East Policy", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 6(3), 2012, s. 15.

27 Jonathan Pollack, "China, Unease from Afar", Kenneth M. Pollack-Daniel L. Byman, der., *Arab Awakening*, Brookings Institution Press, United States 2011, s.299

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

38.000 Çin vatandaşı ve 18.8 milyar dolara ulaşan yatırımlara sahip olan Çin, Kuzey Afrika'daki ticari çıkarlarını ve vatandaşlarını korumak için müdahalede bulunmuş ve bu ülkedeki Çin vatandaşlarını tahliye etmiştir.²⁸

“Bölgedeki ticari anlaşmaları, ekonomik yatırımları ve enerji bağlantılarının tehlikeye girmemesi”, Çin'in Arap Baharı olaylarına karşı geliştirmiş olduğu politikanın temel motive edici unsurları olsa da Ortadoğu'daki otoriter yönetimlerin halk gösterileri ile devrilmeye başlaması, Arap Baharı'nı Çin için ulusal güvenlik ve iç istikrar ile ilgili bir sorun haline getirmiştir. Nitekim Arap Baharı, Ortadoğu'nun geleceğiyle ilgili kararlarda rol oynamak, bölgedeki çatışmalara müdahil olmak, özellikle de güvenlik alanında sahaya inmek konusunda çekimser olan Çin yönetimini baskılayan bir süreç olmuştur.²⁹ Bu konuda özellikle Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan ve bağımsız olmak isteyen Uygur azınlık üzerinde ayrılıkçı talepleri kuvvetlendirici bir etkiye yol açmasından endişe eden Çin, Arap Baharı olaylarına karşı tutumunu giderek sertleştirmiştir.³⁰ Dahası DEAŞ'ın ortaya çıkması ve Suriye'deki iç savaş gibi gelişmeler, Çin'i bölgeye daha fazla önem vermeye zorlamıştır. Ortadoğu'da meydana gelen bu son gelişme ve dinamikler, Çin'in yalnızca bölgedeki enerji ilişkileri, çalışan vatandaşların hakları ve ulaştırma hatları gibi ekonomik çıkarlarını tehdit etmekle kalmamış aynı zamanda Çin Komünist Partisi yönetiminin meşruiyeti için de önemli bir tehdit oluşturmuştur. Nitekim Pekin, Ortadoğu'daki olayların Han Çinlileri arasında demokrasi talebine yol açması, özerk bölgelerde yaşayan halkların -özellikle Uygurların daha fazla özerklik ve dinî özgürlük talep etmelerine yol açabilmesinden endişe etmiştir.³¹

28 Jonas Parellø Plesner, ve Raffaello Pantucci, “China's Janus-Faced Response to the Arab Revolutions”, European Council on Foreign Relations, 2011, s.1, https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR34_CHINA_ARAB_REVOLUTIONS_AW.pdf, (e.t. 07.10.2019).

29 Çağdaş Üngör, “Çin ve Ortadoğu: Geleceğin Küresel Gücü Bölgeye Nasıl Bakıyor?”, Tarık Oğuzlu, Ceyhun Çiçekçi, der., Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları: Arap Baharı ve Sonrası, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2019, s.83.

30 Alexander Neill, “China and the Middle East”, Toby Dodge-Emile Hokayem, der., *Middle Eastern Security, the US Pivot and the Rise of ISIS*, Adelphi Series, Vol. 54, Issue 447-448, 2014, s.205.

31 Scobell, a.g.e., s.9-10.

Bu kapsamda Arap Baharı sonrasında Çin için Ortadoğu'da riskler ve fırsatlar ortaya çıkmıştır. Bu risklerden bazıları şu şekilde sıralanabilmektedir: (a) otoriter eğilimli yönetimlerle yapılmış olan ittifakların düşmesi, (b) siyasi İslam ve yabancı savaşçıların bölgede artan etkisi, (c) ekonomik riskler, (d) ABD'nin değişen rolü.³² Arap Baharı sonrasında Çin için ortaya çıkan fırsat ve risklerin Pekin yönetimi tarafından nasıl değerlendirdiğine yönelik bir analiz yapmak için bölgede meydana gelen iki gelişme özellikle önem arz etmektedir.

YEMEN İÇ SAVAŞI

Arap Baharı ile birlikte Çin'in Ortadoğu politikası için önemli bir dönüm noktasına işaret eden gelişmelerden birisi Yemen İç Savaşı olmuştur. Yemen İç Savaşı, Suudi Arabistan tarafından desteklenen Yemen hükümeti ve İran tarafından desteklenen Houthi isyancılar arasındaki bir "vekalet savaşı" olarak görülmektedir. Hem İran hem de Suudi Arabistan, Çin'in bölgedeki en önemli ekonomik partnerleri ve ikisi de Çin enerji güvenliği için önemli bir petrol kaynağı konumunda bulunmaktadır.³³ Bu sebeple Pekin'in resmî duruşu, herhangi bir tarafı düşman haline getirmeden her iki tarafı da dengelemek yönünde olmuştur. Ancak bu dengeleme önemli bir ihtiyat ile güçlü bir eklektisizm göstermektedir.³⁴ Bu kapsamda Yemen İç Savaşı'nın Çin için ortaya çıkardığı ikilemlerden birisi Pekin'in bölgede birbiri ile rekabet eden İran ve Suudi Arabistan arasındaki tarafsız tutumunu devam ettirme konusunda ortaya çıkmıştır. Yemen Krizi patlak vermeden önce Ortadoğu'ya geniş bir resmî gezi yapması planlanan Xi Jinping, bu gezi kapsamında ilk olarak Mısır ve Suudi Arabistan'a

32 Michael Singh, "Chinese Policy in the Middle East in the Wake of the Arab Spring", Niv Horesh, ed., *Toward Well-Oiled Relations? China's Presence in the Middle East Following the Arab Spring*, Palgrave Macmillan, New York 2016, s. 168-169.

33 Guy Burton, "Chinese Conflict Management in Libya, Syria and Yemen after the Arab Uprisings", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 13(1), 2019, s. 29.

34 Raymond Lee, "Implications of the War in Yemen on China", AlJazeera Center for Studies, 10 Haziran 2015, s.3, <http://studies.aljazeera.net/mritems/Documents /2015/6/10/201561011434739734War%20in%20Yemen.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.10. 2019).

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

gitmeyi planlamıştır. Fakat Yemen krizi patlak verdikten sonra Xi Jinping Ortadoğu seyahat planını değiştirmiştir. Bu değişimin temel sebebi ise Xi Jinping'in Suudi Arabistan'a ziyaretinin İran tarafından, "Yemen'deki Suudi müdahalesine destek" şeklinde yorumlanma olasılığı olmuştur. Yemen İç Savaşı ile daha belirgin şekilde görünen ve Çin'in Ortadoğu'daki çıkmazını oluşturan en temel problem, Pekin yönetiminin Ortadoğu'da bir taraf seçmeye zorlanması fakat Çinli yöneticilerin taraf seçmek istememesidir. Dolayısıyla gelecekte Çin'in en zor dengeleme eylemi, bölgesel ve mezhepsel rekabet içerisindeki Riyad ve Tahran ile iyi ilişkileri sürdürmeye çalışması konusunda olacaktır.³⁵

Yemen krizinin başlangıcında Pekin, Houthi isyancılara karşı Suudi ordusunun eylemlerine tarafsız kalmış, ateşkes çağrısında bulunmuş ve uluslararası toplumu sorunu diplomasi yoluyla çözmeye davet etmiştir. Bununla birlikte Çinli yöneticiler Suudi önderliğindeki müdahaleyi kınamayı reddetmiştir. Diğer yandan ise Çin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde 2015 yılında görüşülen 2201 ve 2216 numaralı kararlarda olumlu yönde oy kullanarak Houthi savaşçılara silah satışını yasaklayan kararları desteklemiştir.³⁶ Yemen iç savaşında Pekin tarafından gerçekleştirilen en önemli eylem, Çin donanmasının Yemen'in güney limanı Aden'den 600 Çinli ve 225 yabancı ülke vatandaşını kurtarması için görevlendirilmiş olmasıdır. Bu operasyon tarihte ilk kez Çin donanmasının yabancı vatandaşları ve ikinci kez Çinli vatandaşları bir kriz bölgesinden kurtarmak için gönderildiği bir operasyon olmuştur.³⁷

Bu kapsamda Çin, Yemen'deki krize diplomatik olarak müdahalede bulunmak istememekle birlikte Pekin tarafından Yemen Başkanı Abdrabbuh Mansur'a yapılan yardımlar Çin'in Yemen'deki Suudi destekli kuvvetler ile resmî olmayan bir iş birliği içerisinde olduğuna yönelik

35 Mordechai Chaziza, "China's Middle East Foreign Policy and The Yemen Crisis: Challenges and Implications", *Middle East Review of International Affairs*, 19(2), 2015, s. 20.

36 UNSC, Resolution 2201, <http://unscr.com/en/resolutions/2201>, (Erişim Tarihi: 23. 04.2020).

37 Chaziza, a.g.m., s.21.

yorumlara yol açmıştır.³⁸ Diğer yandan Pekin, Yemen’de çatışan taraflara ateşkes çağrısı yapmakta ve BM Güvenlik Konseyi’nin krizin siyasi yollarla çözülmesinde yapıcı rol oynaması için desteklemektedir. Çinli resmî görevliler Suudi diplomatlara siyasi çözümü önerse de Suudi müdahalesini doğrudan eleştirmemektedirler.³⁹ Pekin’in Yemen Krizi’ndeki politikasının temel belirleyici unsurunun Suudi Arabistan ile geliştirmek istediği stratejik ilişkiler olduğu yönünde yaygın bir kanı bulunmaktadır. Buna göre Suudi Arabistan, Çin’in Ortadoğu’daki Sünni Arap Dünyası ile ilişkilerinde hayati öneme sahiptir. Bu sebeple Pekin, Suudi Krallığı’nın Yemen’deki stratejik çıkarlarını kabul etmekte ve Suudi Arabistan ile ilişkilerini bozacak bir adım atmaktan kaçınmaktadır.⁴⁰

SURİYE İÇ SAVAŞI

2011 Arap Baharı olayları kapsamında Ortadoğu’da başlayan sivil halk gösterilerinin ulusal ve bölgesel bir kriz olmaktan çıkarak küresel bir güç mücadelesi haline geldiği ülke, Suriye olmuştur. Suriye’de iç savaşa dönüşen bu olaylar küresel büyük güçler ile bölgesel liderlik rolünü elde etmek isteyen güçlerin Ortadoğu’da nüfuz alanlarını yeniden belirlemeye çalıştıkları bir vekalet savaşına dönüşmüştür.⁴¹

Çin’in Suriye ile ikili ilişkileri bağlamında Suriye Krizi’nin Pekin için önemli bir tehdit veya fırsat oluşturmadığı yönünde algılar mevcut olsa da Suriye Krizi, Çin dış politikasının genel hedefleri kapsamında önemli bir kırılma noktası yaratmıştır. 2011 yılında Suriye Krizi başlamadan önce Suriye’nin en büyük ticari partneri olan Çin, AB’nin 2011 yılında başlattığı ambargodan sonra Suriye’den ham petrol alımını durdurmuştur.⁴² Suriye’de

38 Samuel Ramani, “China’s Role in the Yemen Crisis”, *The Diplomat*, 11 Ağustos 2017, <https://thediplomat.com/2017/08/chinas-role-in-the-yemen-crisis/>, (e.t. 09.10.2019).

39 Chaziza, a.g.m., s.19.

40 I-wei Jennifer Chang, “China and Yemen’s Forgotten War”, United States Institute of Peace, 2018, 1-4. <https://www.usip.org/sites/default/files/2018-01/pb241-china-and-yemens-forgotten-war.pdf>, (e.t. 04.07.2019)

41 Muharrem Ekşi, “The Syrian Crisis as a Proxy War and the Return of the Realist Great Power Politics”, *ANKASAM, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, Hybrid Warfare Special Issue*, 1(2), 2017, s. 107.

42 Courtney, a.g.e., s.6

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

Çin yüksek ekonomik çıkarlara sahip olmamakla birlikte bu ülkelerdeki istikrarsızlığın yayılma etkisi göstermesinden endişe ettiği için Suriye'deki yönetimin statükosunu ve sorunların barışçıl çözümünü teşvik etmiş, bu politika ise Suudi Arabistan tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmıştır.⁴³ Nitekim 2016 yılında ilişkilerini stratejik ortaklık seviyesine yükseltmiş olduğu Suudi Arabistan ile Çin, Suriye Krizi'nde karşıt kamplarda konumlanmıştır.

Pekin'in Suriye Krizi'nde Beşar el-Esad'ın iktidarda kalmasına yardımcı olma politikası çeşitli Suudi gazeteleri tarafından şiddetle eleştirilmiş ve Riyad, Suriye Krizi'ne ilişkin olarak Çin'in BM kararlarını veto etmesini memnuniyetsizlikle karşılamıştır. Dahası Suudi liderler 2012-2013 yılları arasında Körfez İşbirliği Konseyi ile Çin arasındaki stratejik diyaloga karşı memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir.⁴⁴ Bunun üzerine Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri bu konudaki memnuniyetsizliklerini göstermek üzere Çin-Körfez İşbirliği Stratejik Diyalogu'nun üçüncü yıllık toplantısını tek taraflı olarak ertelemiş ve Çin liderlerine "Suriye'deki pozisyonunu gözden geçirmesi" çağrısında bulunmuşlardır.⁴⁵

Suriye'deki krizin şiddetlenmesi üzerine özellikle G20 dönem başkanlığı süresince Çin, G20 üyesi ülkeleri teröre karşı savaşta inisiyatif almak üzere örgütlenme çabasında olmuştur. Buna paralel olarak Çin'in yeni atanan Suriye elçisi Xie Xiaoyan, Rusya'nın Suriye'ye askerî müdahalesini uluslararası çapta teröre karşı mücadele çerçevesinde destekleyen açıklamalarda bulunmuş ancak Rusya'nın yanında Suriye'ye müdahale etmekten kaçınmıştır.⁴⁶ Bu kapsamda Pekin'in Suriye politikasını şekillendirdiği en önemli hareket alanını BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye

43 Duan Jiuzhou, "The Strategic Position of the GCC Countries: The View from China", *Asian Perspectives*, 3, 2018, s. 22.

44 Joseph A. Kéchichian, "Saudi Arabia and China: The Security Dimension", Middle East Institute, February 9 2016, s.3, (Erişim Tarihi: 30.04.2019).

45 Makio Yamada, "Saudi Arabia's Look-East Diplomacy: Ten Years On", *Middle East Policy*, 22(4), 2015, s. 134.

46 Çağdaş Dedeoğlu, "Çin'in Büyük Stratejisi Açısından Suriye", Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, der., *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Basım, İstanbul 2016, s. 409.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Krizi'ne yönelik alınacak kararlarda kullandığı oylar oluşturmaktadır. Aşağıdaki tabloda Çin'in Suriye Krizi'ne yönelik görüşmelerde ne yönde oy kullandığı tablo olarak gösterilmiştir.

Tablo 2: BMGK Suriye Görüşmelerinde Çin'in Kullandığı Oylar⁴⁷

BM Çözümü	Çözümün Amacı	Çin'in Kullandığı Oy
S/2011/612 4 Ekim 2011	<ul style="list-style-type: none"> Suriye'yi kınama Sivillere karşı güç kullanımı devam ederse Suriye'ye karşı yaptırım uygulama	Ret
S/2012/77 4 Şubat 2012	<ul style="list-style-type: none"> Çatışmanın tüm taraflarına şiddeti durdurmaları çağrısında bulunmak Arap Ligi üyesi devletlerin 22 Ocak 2012'de almış oldukları Suriye kararını uygulamalarını talep etmek	Ret
UNSCR 2042 14 Nisan 2012	<ul style="list-style-type: none"> Suriye İç Savaşı'nda gözlemci kuvvetlerin konuşlandırılması	Kabul
UNSCR 2043 21 Nisan 2012	<ul style="list-style-type: none"> BM Suriye Gözetim Misyonu (UNSMIS) kurulması	Kabul
S/2012/538 19 Temmuz 2012	<ul style="list-style-type: none"> Yerleşim bölgelerindeki askerî birliklerini ve ağır silahlarını geri çekmesi için Esad rejimine 10 günlük süre tanınması Kurallara uymayan aydınlar için yaptırım kararı alınması	Ret
S/2014/348 22 Mayıs 2014	<ul style="list-style-type: none"> Suriye Krizi'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne sevk edilmesi	Ret
2165 14 Temmuz 2014	<ul style="list-style-type: none"> Sınır-ötesi yardım koridorunun kullanılması Yaptırım tehdidi	Kabul

⁴⁷ Courtney, a.g.e., s.7.

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

S/RES/2254 18 Aralık 2015	<ul style="list-style-type: none"> Krize yönelik siyasi çözüm ihtiyacını ortaya koymak	Kabul
S/2016/846 8 Ekim 2016	<ul style="list-style-type: none"> Rus ve Suriye hava kuvvetlerine ait uçaklar tarafından Halep zerinde gerçekleştirilen hava bombardımanına son verilmesi İnsani yardım ulaştırılması ve ateşkesin yeniden başlatılması	Çekimser
S/2016/1026 5 Aralık 2016	<ul style="list-style-type: none"> Kuşatma altında bulunan Halep'te yedi günlük ateşkes ilan edilmesi	Ret
S/2017/172 28 Şubat 2017	<ul style="list-style-type: none"> Kimyasal silah kullandığı iddia edilen Suriye yönetimine karşı yaptırım kararı almak	Ret
S/2017/315 12 Nisan 2017	<ul style="list-style-type: none"> Kuzey Suriye'de kimyasal silah kullandığından şüphe duyulan Suriye yönetimini kınamak ve bölgede konunun araştırılması çağrısında bulunmak	Çekimser

Çin'in Suriye Krizi'ne ilişkin olarak yürütülen BM çabalarında yaptırımlara onay vermemesinin temel gerekçesini Libya örneğinde uluslararası toplumun gösterdiği tutum oluşturmaktadır. Buna göre Libya'da uçuşa yasak bölge oluşturulmasını öngören fakat Muammer Kaddafi'nin yerinden edilmesi amacıyla *kötüye kullanılan* BM Güvenlik Konseyi 1973 sayılı Kararı'nın yol açtığı sonuçlar, bugün Çin'in Suriye Krizi'ndeki temel siyasi tutumunu belirlemektedir. Nitekim Libya müdahalesinin bir rejim değişikliği operasyonuna dönüşmesi ve Çin'in BM Güvenlik Konseyi Kararı'nı veto etmemiş olması daha sonradan büyük bir hayal kırıklığına dönüşmüş ve tekrarlanmaması gereken bir hata olarak algılanmıştır.⁴⁸ Bu konuya ilişkin olarak Çin'in BM temsilcisi Li Baodong 李保东 2011 yılında Suriye'de silahlı çatışma altında kalan sivillerin korunmasına yönelik düzenlenen açık oturumda Libya örneğine açıkça atıfta bulunarak şöyle demiştir: "BMGK'nin 1970 ve 1973 sayılı kararlarının asıl amacı şiddete

48 Üngör, a.g.m., s.91.

son vermektir. ....Biz kararların amaç ve yetkilerini aşacak şekilde yeniden kasti olarak yorumlanmalarına karşıyız.”⁴⁹ Bu açık ifadeyi doğrulayacak şekilde Çin, Suriye Krizi’nde yalnızca BM yaptırımlarını reddederek pasif bir tutum sergilememekte ayrıca uluslararası müdahalelere ilişkin “norm oluşturma” çabası içerisinde aktif bir politika yürütmektedir.

Bu kapsamda Pekin, Suriye’de “dışarıdan empoze edilen bir rejim değişikliği” ile “çatışma çözümü amaçlı yapılan müdahale” arasında kesin bir çizgi çizilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Çin bunu üç temel diplomatik yöntem ile yapmaktadır: çoklu ve ardışık vetolar, Batılı güçler tarafından rejim değişikliği için gerçekleştirilecek bir müdahalenin meşruiyetini bozmak için buna yönelik söylemlerin yaygınlaştırılması, uluslararası toplumun müdahale sonrası “koruma sorumluluğu” normunu şekillendirmesi sürecine dahil olmak.⁵⁰ Çin için Suriye’ye müdahalenin istikrarsızlığı daha da tırmandırması meselenin bir boyutuysen koruma sorumluluğunun egemenlik sorununa davetiye çıkarması ihtimali bir diğer boyut olmuştur.⁵¹ Bu sebeple Çin, “koruma sorumluluğu” kavramı yerine “sorumlu koruma” kavramını ön plana çıkarmaktadır. Çin’in uluslararası toplumun norm-oluşturma çabalarına katıldığı önemli bir örneği oluşturan “sorumlu koruma” kavramı bir devlete müdahale için altı kriter belirlemekte ve müdahaleye konu olan devlete müdahale sırasında ve sonrasında sorumlu olmayı içermektedir. “Sorumlu” kavramı ayrıca Çin’in Suriye’de müdahaleye karşı çıkmak için kullandığı vetoları açıklamak ve Çin’in sorumsuz davrandığını ileri süren eleştirilere karşı bir çabanın ürünü olarak görülmektedir.⁵² Zhao Lei’nin de belirttiği gibi Çinli liderler giderek uluslararası topluma “kurumsal katkı” sağlama, “söylem gücü” oluşturma ve büyük bir gücün başkaları tarafından oluşturulan kuralları takip etmek yerine kendi kurallarını oluşturması gerektiğini kabul etmekte ve buna

49 Courtney, a.g.e., s.5.

50 Courtney, a.g.e., s.1.

51 Dedeoğlu, a.g.m., s.411.

52 Courtney, a.g.e., s.11.

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

odaklanmaktadır.⁵³ Bu kapsamda Çin'in geniş kapsamlı Suriye politikası muhalif gruplarla resmî toplantılar düzenleme, Esad'a muhalif olan bölgesel güçlerin endişelerini gidermek üzere iki taraflı diplomasi yürütme ve küçük gruplar halinde çatışan taraflar ile düzenli toplantılar yapmayı içeren becerikli bir diplomasiyi yansıtmaktadır.⁵⁴

BMGK haricinde Çin'in Suriye politikasındaki temel tutumunu göstermiş olduğu bir diğer uluslararası platform, Cenevre Konferansı olarak da bilinen Suriye Sorunu Eylem Grubu Dışişleri Bakanları Toplantısı olmuştur. Pekin, 30 Haziran 2012'de Cenevre'de alınan ve Hillary Clinton tarafından açıklanan Suriye'de bir geçiş hükümeti kurulması ve Beşar Esad'ın bu hükümette rol oynamayacak olmasına yönelik kararı kabul etmiştir.⁵⁵ Bununla birlikte aynı yıl Paris'te düzenlenen III. Suriye Halkının Dostları Grubu toplantısına katılmayarak Rusya ile süreci boykot etmiştir.⁵⁶

SONUÇ

Çin'in Ortadoğu politikasının tarihî süreç içerisindeki değişimi bütünsel bir bakış açısı ile analiz edildiğinde, Pekin yönetimi için Ortadoğu'nun giderek daha önemli bir bölge haline geldiği ortaya çıkmaktadır. Ortadoğu'nun Çin diplomasisindeki artan önemi hem Çin dış politikasının küresel görünümü hem de Pekin yönetiminin bölgeye yönelik değişen algısının bir sonucu olarak görülmelidir. Çin yönetimi için Ortadoğu, küresel güç mücadelesi içerisinde kendi konumunu yeniden belirleyebileceği jeostratejik bir alan anlamına gelmektedir. Ancak Pekin bu mücadele içerisinde girerken geleneksel büyük güç politikalarından daha farklı bir yol izlemekte, bölgesel çatışmalarda taraf olmayı reddetmektedir. Nitekim Çin, izlediği

53 Lei, Zhao , "Two Pillars of China's Global Peace Engagement Strategy: UN Peacekeeping and International Peacebuilding", *International Peacekeeping*, 18(3), 2011, s. 351.

54 Courtney, a.g.e., s.14.

55 Stephen Kaufman, "U.N. Security Council Now United Behind Syria Plan, Clinton Says", Philadelphia News, July 4 2012, <https://thephilnews.com/u-n-security-council-now-united-behind-syria-plan-clinton-says-33134.htm> (e.t. 25.07.2019).

56 Dedeoğlu, a.g.m., s.410.

dış politika aracılığı ile kendi geleneksel değer yargılarını hâkim hale getirmeye çalışmakta ve günümüz dünyasının yalnızca Batılı değerler ve kuramlarla şekillenemeyeceğini göstermek istemektedir.⁵⁷

Bu çalışmada Çin'in Ortadoğu politikası, tarihsel değişim süreci içerisinde ele alınarak Pekin yönetiminin bölgeye yönelik güncel bakış açısı ortaya konmaya çalışılmıştır. Yapılan incelemeye göre Ortadoğu'nun Pekin yönetimi için ulusal öncelikler çerçevesinde konumlandırıldığı sonucuna varılmıştır.

1949-1978 döneminde dış politikada temel hedefi ideoloji ihracı olan Çin için Ortadoğu, Üçüncü Dünya ülkelerine desteğin gösterilebileceği bir anlam ifade etmiştir. Bununla birlikte 1978 sonrasında küresel sistem ile bütünleşmeye öncelik veren Çin için büyük güçler ile ilişkiler önem kazanmış ve Ortadoğu ikincil planda kalmıştır. Pekin yönetimi 1989 Tiananmen Olayları sonrasında uluslararası yaptırımlara maruz kaldığı için Ortadoğu tekrar önemli hale gelirken 2010 yılından sonra küresel güç mücadelesi kapsamında bölgedeki dış politika yeniden belirlenmiştir. Bu yeniden belirlenme sürecini zorunlu kılan en önemli faktör olan Arap Baharı kapsamında Çin, bölgesel sorunların çözümünde ilk kez aktif bir konum kazanmıştır. Bu konumun ortaya çıkarılması için bu çalışmada Yemen Krizi ve Suriye İç Savaşı örnekleri ele alınmıştır. Buna göre Çin, bölgedeki çıkarları gereği Yemen'de Suudi Arabistan'ı destekleyen bir görünüm sergilemekte ancak Suriye'de İran ve Rusya ile birlikte hareket etmektedir. Bu örneklerle göre Çin, Ortadoğu'da geleneksel hegemon güçlere benzer şekilde "taraf tutma ve doğrudan müdahale etme" politikaları değil "doğrudan müdahale etmeksizin dengeleme politikası" izlemektedir.

Mearsheimer ile yaptığı söyleşide Brzezinski, Çinli liderlerin Çin'in küresel üstünlüğünü sağlamak için en doğru yolun "ihtiyatlı bir nüfuz

57 Cemre Pekcan, "Konfüçyüs Felsefesinin Dış Politikaya Etkisi Bağlamında 2003-2013 Yılları Arası Çin-ABD İlişkileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(4), 2017, s. 1150.

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

---

kazanma politikası” olduğunu kabul ettiklerini ve bu sebeple Çin’in geçmişte büyük güç statüsüne erişmeye çalışan birçok devletten çok daha esnek ve derinlikli bir politika izlediğini söylemiştir.⁵⁸ Bu çalışmada ortaya konulan sonuçları destekleyen bu argüman, Pekin’in Ortadoğu’da oldukça esnek ve pragmatik bir dış politika izlemeyi sürdüreceğine de işaret etmektedir.

---

58 Zbigniew Brzezinski ve John J. Mearsheimer, “Clash of the Titans”, *Foreign Policy*, October 22, 2009, <https://foreignpolicy.com/2009/10/22/clash-of-the-titans/>, (Erişim Tarihi: 06.09.2019).

KAYNAKÇA

ALPEREN, Ümit, "Çin'in İran Nükleer Politikası: Ulusal Çıkar ve 'Sorumlu Büyük Güç' Arasında Denge", *İran Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 2019, s. 11-35.

ASLAN, Halil Kürşad, "Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası", *Akademik Ortadoğu*, 9(1), 2014, s. 29-55.

HUWAIDIN, Mohamed, *China's Relations with Arabia and the Gulf 1949-1999*, Routledge Curzon. 2002.

BIANCHI, Robert R. "China-Middle East Relations in Light of Obama's Pivot to the Pacific", *China Report*, 49(1), 2013, s. 103-118.

BRZEZINSKI, Zbigniew ve MEARSHEIMER, John J. "Clash of the Titans", *Foreign Policy*, October 22, 2009, <https://foreignpolicy.com/2009/10/22/clash-of-the-titans/>, (Erişim Tarihi: 06.09.2019).

BURTON, Guy, "Chinese Conflict Management in Libya, Syria and Yemen after the Arab Uprisings", *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, 13(1), 2019, s. 18-34.

CHANG, I-wei Jennifer (2018). "China and Yemen's Forgotten War", s.1, United States Institute of Peace, 1-4. <https://www.usip.org/sites/default/files/2018-01/pb241-china-and-yemens-forgotten-war.pdf>, (e.t. 04.07.2019).

CHAZIZA, Mordechai. "China's Middle East Foreign Policy and The Yemen Crisis: Challenges and Implications", *Middle East Review of International Affairs*, 19(2), 2015, s. 18-25.

COURTNEY, J. Fung, "Separating Intervention from Regime Change: China's Diplomatic Innovations at the UN Security Council Regarding the Syria Crisis", *The China Quarterly*, 2018, s. 1-20.

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

DEDEOĞLU, Çağdaş, "Çin'in Büyük Stratejisi Açısından Suriye", Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, der., *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Basım, İstanbul 2016, s. 403-411.

DILLON, Michael, "The Middle East and China", Hannah Carter-Anoushiravan Ehteshami, der., *The Middle East's Relations with Asia and Russia*, Routledge Curzon, London 2004.

DUAN, Jiuzhou, "The Strategic Position of the GCC Countries: The View from China", *Asian Perspectives*, 3, 2018, s. 15-26.

EKŞİ, Muharrem, "The Syrian Crisis as a Proxy War and the Return of the Realist Great Power Politics", *ANKASAM, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, Hybrid Warfare Special Issue*, 1 (2), 2017, s. 106-129.

ERSOY, Eyüp, "Çin Dış Politikasında Ortadoğu: Temkin Diplomasisi Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 8(31), 2010, s. 37-55.

EVRON, Yoram, "China-Japan Interaction in the Middle East: a battleground of Japan's remilitarization", *The Pacific Review*, 2016, s. 1-17.

GAO, Zugui, "The New Development of China-Middle East Relations since the Arab Upheaval", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 8(4), 2014, s. 63-80.

GIFFONI, Clara vd., "The China-Arab States Cooperation Forum (CASCF)", *BRICS Policy Center*, s.1, file:///C:/Users/User/Downloads/CASCF5.pdf (Erişim Tarihi: 23.04.2020).

KARACA, R. Kutay, "Çin'in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990-2010)", *Uluslararası İlişkiler*, 9(33), 2012, s. 93-118.

KAUFMAN, Stephen, "U.N. Security Council Now United Behind Syria Plan, Clinton Says", *Philadelphia News*, July 4 2012, <https://thephilanews.com/u-n-security-council-now-united-behind-syria-plan-clinton-says-33134.htm> (e.t. 25.07.2019)

KÉCHICHIAN, Joseph A., "Saudi Arabia and China: The Security Dimension", Middle East Institute, February 9 2016, (e.t.30.04.2019).

KISSINGER, Henry, *Çin; Dünden Bugüne Yeni Çin*, çev. Nalan Işık Çeper, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2015.

LEE, Raymond, "Implications of the War in Yemen on China", AlJazeera Center for Studies, 10 Haziran 2015, <http://studies.aljazeera.net/mritems/Documents/2015/6/10/201561011434739734War%20in%20Yemen.pdf>, (e.t. 09.10.2019).

LEI, Zhao, "Two Pillars of China's Global Peace Engagement Strategy: UN Peacekeeping and International Peacebuilding", *International Peacekeeping*, 18(3), 2011, s. 344-362.

LI, Weijian, "Relations of China and the United States with the Middle East in the Changing Era", *China-Middle East Relations: Review and Analysis*, Volume 1, Editor in-Chief: Yang Guang, Translators: Liu Maomin and Michelle Wan, Paths International Ltd. (UK) in associated with Social Sciences Academic Press, China, 2013, s. 26-38.

NEILL, Alexander, "China and the Middle East", Toby Dodge-Emile Hokayem, der., *Middle Eastern Security, the US Pivot and the Rise of ISIS*, Adelphi Series, Volume 54, Issue 447-448, 2014.

OLIMAT, Muhamad S. *China and the Middle East Since World War II: A Bilateral Approach*, Lexington Books, United Kingdom 2014.

PARELLO Plesner, Jonas ve PANTUCCI Raffaello "China's Janus-Faced Response to the Arab Revolutions", *European Council on Foreign Relations*, 2011, https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR34_CHINA_ARAB_REVOLUTIONS_AW.pdf, (e.t. 07.10.2019).

PEKCAN, Cemre, "Konfüçyüs Felsefesinin Dış Politikaya Etkisi Bağlamında 2003-2013 Yılları Arası Çin-ABD İlişkileri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(4), 2017, s. 1127-1155.

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

POLLACK, Jonathan, "China, Unease from Afar", der., Kenneth M. Pollack-Daniel L. Byman, *Arab Awakening*, Brookings Institution Press, United States 2011.

RAMANI, Samuel, "China's Role in the Yemen Crisis", *The Diplomat*, 11 Ağustos 2017, <https://thediplomat.com/2017/08/chinas-role-in-the-yemen-crisis/>, (e.t. 09.10.2019).

SCOBELL, Andrew, "Why the Middle East matters to China", Anoushiravan Ehteshami-Niv Horesh, der., *China's Presence in the Middle East: The Implications of the One Belt, One Road Initiative*, Routledge, New York 2018, s. 9-23.

SEVILLA, Henelito A. "The 'Arab Spring' and South China Sea Tensions: Analyzing China's Drive to Energy Security", *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, 12(3), 2013, s. 93-107.

SICHOR, Yitzhak, "Vision, revision and supervision: The politics of China's OBOR and AIIB and their implications for the Middle East", Anoushiravan Ehteshami-Niv Horesh, der., *China's Presence in the Middle East: The Implications of the One Belt, One Road Initiative*, Routledge, New York 2018.

SINGH, Michael, "Chinese Policy in the Middle East in the Wake of the Arab Spring", Niv Horesh, der., *Toward Well-Oiled Relations? China's Presence in the Middle East Following the Arab Spring*, Palgrave Macmillan, New York 2016.

UNSC, Resolution 2201, <http://unscr.com/en/resolutions/2201>, (Erişim Tarihi: 23. 04.2020).

ÜNGÖR, Çağdaş, "Çin ve Ortadoğu: Geleceğin Küresel Gücü Bölgeye Nasıl Bakıyor?", *Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları: Arap Baharı ve Sonrası*, (Ed.) Tarık Oğuzlu, Ceyhun Çiçekçi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2019, s.83-100.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

YAMADA, Makio, "Saudi Arabia's Look-East Diplomacy: Ten Years On", *Middle East Policy*, 22(4), 2015, s. 121-139.

YAO, Kuangyi, "Development of Sino-Arab Relations and the Evolution of China's Middle East Policy in the New Era", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 1(1), 2007, s. 1-17.

YAO, Kuangyi, "The Upheaval in the Middle East and China's Middle East Policy", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (in Asia)*, 6(3), 2012, s. 1-27.

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

STRUCTURED ABSTRACT

The social protests called as Arab Spring which is started in Tunisia in 2010 caused the collapse of four Arab dictatorships in Egypt, Libya and Yemen. The Arab Spring also initiated an important transformation process that increased uncertainty and instability in the political structure of the Middle East. This transformation occurred in the political landscape of the Middle East enforces both of the regional and global powers such as the US, Russia, Saudi Arabia and Iran to reshape their foreign policies towards the region. China has been one of the countries which are forced to reposition traditional foreign policy in the Middle East and also faces with opportunities and threats at the same time. In the face of these opportunities and threats, China has taken important steps towards determining a new vision for the Middle East within the scope of its general foreign policy principles. In this context, the Middle East policy has gained a strategic importance to analyse the regional and global aims of China. As a matter of fact, understanding the main components and determinants of China's policy in the Middle East has become an undeniable factor for the interpretation of Chinese foreign policy as a whole.

In this context, the traditional course of Chinese foreign policy in the Middle East has undergone a significant transformation after the 2000s. Until the 1990s, China's Middle East policy was determined by the opposition between communist ideology and Islamic governments, but after 1990 it was shaped by China's growing energy need. However, as a result of regional and global developments in the last twenty years, China's relations with the Middle East have gone beyond ideological or commercial concerns and have gained strategic quality. One of the most important strategic security elements for the Beijing administration was the presence of a Muslim minority of 20 million people living in China. As the Muslim population in the country resides in the strategic border

regions in the northwest and southwest, China is of great concern about the spread of radical religious tendencies that will enter its borders through the Middle East and Central Asia. In this context, the events that emerged after the Arab Spring and the emergence of the terrorist organization of State Iraq and Damascus (DAESH) accelerated the process of re-determining the relations of Beijing administration with the Middle East.

One of the most important developments showing the changing vision of China in the region has been the announcement of Arab Policy Paper in 2016 by Chinese government. As a first official document issued by the Chinese government in relation with the Middle East, Arab Policy Paper has been supposed as an evidence for Chinese intents to reposition its foreign policy in the region. For this reason, the transformation process of China's foreign policy in the Middle East has become an area of increasing interest in international academic studies.

However, Chinese foreign policy in the Middle East has been considered in the context of energy supply security or the great power politics. Indeed, the vast majority of academic studies assume that China is trying to become "the new hegemonic power" in the region. The assumption that China is trying to be the new hegemon in the region is based on the change in the US foreign policy vision and the emergent opportunities for China in this context. It is widely accepted that the main indicator of the changing vision of the US foreign policy is the announcement of Pivot to Asia policy. The US has also announced that it would reduce its presence in the Middle East. This development has accelerated the process of shaping a perception that China can replace the US in the Middle East. In addition to the changing vision of the US foreign policy, another factor contributing the discources of "new hegemon" has been the recent projects put forward by China. The Belt and Road Initiative announced by Xi Jinping in 2013, has been interpreted as an indicator of the rising importance of the Middle East in Chinese diplomacy. For this

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU'NUN DEĞİŞEN KONUMU: ARAP BAHARI SONRASI BÖLGESEL GELİŞMELER ÜZERİNDEN BİR ANALİZ

---

reason, studies that traditionally focus on China's policies towards the Middle East in the context of energy supply security have started to focus on hegemony and the great powers competition after 2010.

In this study, China's Middle East policy is tried to be analysed within the context of the developments in the region after the Arab Spring. For this purpose, firstly China's foreign policy towards the Middle East has been taken into consideration by focusing its historical background. Then, the increasing importance of the Middle East in Chinese foreign policy and China's diplomatic stance towards regional problems in the post-Arab Spring developments were discussed through case studies. The main argument put forward as a result of the study is that China adheres to the traditional foreign policy principles in the Middle East, but a will to become an effective actor in the region is being shaped. However, China's increasing influence in regional developments is based on the principles of mutual cooperation and common good with all countries in the region. The results presented in this study make it possible to comment that China does not pursue a policy of hegemonic power in the Middle East.

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ*

China-Central Asia Relation in the Context of the Belt and Road Initiative**

Otabek OMONKULOV***

Öz

Kuşak ve Yol Girişimi, genel olarak küresel ekonomik ve jeopolitik dengeleri değiştirebilecek potansiyele sahip devasa bir yumuşak güç stratejisidir. Ancak projenin Orta Asya'yı da odak noktasına yerleştiren kara kısmı -İpek Yolu Ekonomik Kuşağı- Çin'in iç ekonomik ve güvenlik sorunlarının yanı sıra Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği projesine ve ABD'nin Yeni İpek Yolu projesine cevap olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada, Kuşak-Yol Stratejisi kapsamında Çin ve Orta Asya devletlerinin karşılıklı siyasi ve ekonomik ilişkilerine değinilmektedir. Ayrıca makalede Çin'in söz konusu projesine Orta Asya ülkelerinin yaklaşımı, projenin bölgeye sağlayacağı avantajlar ve muhtemel olumsuz etkiler değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Çin, Kuşak ve Yol Girişimi, İpek Yolu Ekonomik Kuşağı, Bölgeselcilik.

Abstract

The Belt and Road Initiative is giant soft power strategy with the potential to change global economic and geopolitical balance. However, the land-based component of the project which also focuses on Central Asia was developed as a solution to China's domestic economic and security problems. The project can also be evaluated as an answer to the Eurasian Economic Union led by Russia and the US proposed New Silk Road. Political and economic relations of China and Central Asia within the scope of the Initiative will be analyzed in this article. The approach of Central Asian countries to China's Initiative, benefits, advantages and possible negative effects of the project to the region are assessed.

Keywords: Central Asia, China, Belt and Road Initiative, Silk Road Economic Belt, Regionalism.

---

* **Makale Geliş Tarihi:** 12.04.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 21.04.2020

** Bu makale yazarın doktora tezinin bir bölümünden yararlanılarak ve güncellenerek hazırlanmıştır

*** Dr., Bağımsız Araştırmacı, otabekomon@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8706-7635

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

GİRİŞ

Orta Asya, özellikle Soğuk Savaş sonrasında şekillenen Yeni Dünya Düzeni çerçevesinde kaynak, güç ve etki arttırma arayışı içinde olan küresel ve bölgesel güçlerin odak noktası ve jeopolitik mücadele alanına dönüşmüştür. Bu anlamda Rusya, ABD ve Çin gibi küresel güçler ile Türkiye, İran, Hindistan, Güney Kore ve Japonya gibi bölgesel güçler Orta Asya'ya yönelik stratejik hamleler geliştirmişlerdir. Bu yönde çok sayıda bölgeselcilik ve bütünleşme projeleri denenmiş; fakat çoğu başarısızlığa uğramıştır.¹ Geldiğimiz noktada Rusya'nın Avrasya Ekonomik Birliği projesi, ABD'nin Yeni İpek Yolu projesi ve Çin'in Kuşak ve Yol Projesi bölge devletlerinin dikkat merkezine oturmuş vaziyettedir.

7 Eylül 2013 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) Devlet Başkanı Xi Jinping, Astana'da yaptığı konuşmasında ülkesinin Orta Asya ile ilişkilerine ivme kazandırmak için İpek Yolu Ekonomik Kuşağı (İYEK) vizyonunu geliştirdiğini ilk kez dile getirmiştir. İYEK projesi, Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi'nin karadaki ayağıdır. Pekin, bu projenin karşılıklı "kazan-kazan" prensibine dayandığına vurgu yapmaktadır. Proje, Rusya önderliğindeki Avrasya Ekonomik Birliği² ve özellikle de ABD'nin öne sürdüğü Yeni İpek Yolu³ projelerine karşı bir tepki olarak meydana gelmiştir. Kadir Ertaç Çelik ve Mehmet Seyfettin Erol ikilisine göre, bu proje, ABD'nin küresel hegemonyasına karşı bir meydan okuma niteliği taşımaktadır.⁴ Bununla birlikte Pekin, rakiplerinin anılan projelerindeki artıları ve eksilerini,

1 Mehmet Seyfettin Erol, der., *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun*, Barış Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2011; Mehmet Seyfettin Erol, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 2012, s.1-20.

2 Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, 2011'de *İzvestiya* gazetesine yazdığı bir makalede Avrasya Birliği'nin kurulmasını teklif etmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Vladimir Putin, "Novyy İntegratsionnyy Proyekt Dlya Yevraziy-Budushcheye, Kotoroye Rozhdayetsya Segodnya", *Izvestiya*, 3 Ekim 2011.

3 2011 senesinde ABD, Afganistan'ı Orta Asya ve Güney Asya ile bütünleştirmeyi hedefleyen Yeni İpek Yolu projesini ilan etmiştir. Detaylı bilgi için bkz: U.S. Department of State, "U.S. Support for the New Silk Road", <https://2009-2017.state.gov/p/sca/ci/af/newsilkroad//index.htm>, (Erişim Tarihi: 05.04.2020).

4 Kadir Ertaç Çelik-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2019, 3 (2), s.14.

bölgeselcilik tecrübelerini dikkate alarak pragmatik bir yaklaşımla kendi girişimini geliştirmiştir. Dolayısıyla Çin'in girişimi, geldiğimiz noktada Rus ve Amerikan projelerine nazaran daha avantajlı durumda olup; başarıyla hayata geçirilmektedir.

Kuşak-Yol Girişimi, kara (İYEK) ve deniz (21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu) ayaklarından oluşmaktadır.⁵ Çin ile Avrasya ve Afrika'yı bağlayacak olan bu devasa projenin gerçekleşmesi için öncelikli olarak Avrasya'daki ulaşım, iletişim, üretim ve enerji altyapılarının yenilenmesi ve yenilerinin inşa edilmesi gerekmektedir. Projeye katılan ülkeler ve bölgelerdeki altyapı ve diğer alanlardaki boşluğu ve hayati ihtiyacı iyi değerlendiren Pekin, Kuşak-Yol Projesi kapsamındaki 900 anlaşma için 890 milyar dolar değerinde yatırım yapmıştır. Projenin tamamen hayata geçirilmesi için 4 ile 8 trilyon dolar harcama yapılması gerektiği tahmin edilmektedir.⁶

İYEK coğrafi kapsamı açısından Çin'den başlayıp Orta Asya, Güney Asya, Kafkasya, Orta Doğu, Rusya, Türkiye ve Avrupa'ya kadar uzanmaktadır. Çin'in Güneydoğu kıyılarından başlayan deniz hattı, Malakka Boğazı, Hint Okyanusu ve Süveyş Kanalı'ndan geçerek Avrupa'ya ulaşmadan önce Afrika'ya uzanıyor. 70'e yakın ülkenin katıldığı Kuşak-Yol Projesi, tam olarak hayata geçirildiğinde küresel GSYH'nin yaklaşık %55'ini üreten ve keşfedilmiş enerji rezervlerinin yaklaşık %75'ini topraklarında barındıran dünya nüfusunun %70'ini bir araya getirmiş olacaktır.⁷ Altını çizmek

5 Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping, Endonezya'nın başkenti Jakarta'da 2 Ekim 2013 tarihinde yaptığı konuşmasında 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu projesini ilan etmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. "Speech by Chinese President Xi Jinping to Indonesian Parliament", ASEAN-China Centre, 3 October 2013, http://www.asean-china-center.org/english/2013-10/03/c_133062675.htm, (Erişim Tarihi: 06.01.2019).

6 Wei Shen, "The Belt and Road Initiative, Expropriation and Investor Protection under BITs", Yun Zhao, der., *International Governance and the Rule of Law in China under the Belt and Road Initiative*, Cambridge University Press, Cambridge 2018, s. 132-133; "Our Bulldozers, Our Rules", *The Economist*, 2 July 2016, <https://www.economist.com/news/china/21701505-chinas-foreign-policy-could-reshape-good-part-world-economy-our-bulldozers-our-rules>, (Erişim Tarihi: 04.02.2019).

7 Shen, a.g.e., s. 133; Amy He, "Silk Road Connects China to the World", *China Daily*, 31 March 2015, http://usa.chinadaily.com.cn/us/2015-03/31/content_19965235.htm, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); Lutz-Christian Wolff, "China's "Belt and Road" Initiative-an Introduction", Lutz-Christian Wolff, Chao Xi, Jenny Chan, der., *Legal Dimensions of China's Belt and Road Initiative*, Wolters Kluwer, 2016. s. 1-31; Alexandr Svetlicinii, "China's Belt and Road Initiative and the Eurasian Economic Union: "Integrating the Integrations", *Public Administration Issues*, 2018, s. 7-20.

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

gerekir ki; Kuşak-Yol Projesi'nin kara kısmının merkezinde Orta Asya, deniz hattının odak noktasında ise Güneydoğu Asya konumlandırılmıştır.

İYEK, 6 kara koridoru üzerinden tüm Avrasya'yı Çin'e bağlaması planlanan bir projedir.⁸ Proje kapsamındaki koridorların ikisi Orta Asya'dan geçecektir. Yeni Avrasya Kara Köprüsü (NELB), Çin'in doğusundaki kıyı kentleri Lianyungang ve Rizhao'dan Hollanda'nın Rotterdam ve Belçika'nın Antwerp kentlerine kadar uzanmaktadır. 10.800 km uzunluğundaki demir yolu hattı Kazakistan, Rusya, Beyaz Rusya, Polonya ve Almanya üzerinden geçerek 30'dan fazla ülke ve bölgeye hizmet vermektedir. Çin-Orta Asya-Batı Asya Ekonomik Koridoru (CCWAEC) ise Çin ve Arap Yarımadası'nı birbirine bağlayacaktır. Bu koridor, eski İpek Yolu'nun güzergâhını izleyecektir. Koridor, Çin'e bağlı olan Doğu Türkistan'dan başlamakta ve Basra Körfezi'ne, Akdeniz'e ve Arap Yarımadası'na ulaşmadan önce tüm Orta Asya ülkelerinden geçmektedir. AB'nin güneydoğu sınırlarına kadar uzanan koridor Türkiye, İran ve Suudi Arabistan da dâhil olmak üzere 17 ülke ve bölgeyi birbirine bağlayacaktır. CCWAEC, aynı zamanda Çin'den Avrupa'ya uzanan en kısa kara yolu koridoru olacaktır.⁹

İYEK projesi, yeni karayolları, demiryolları, tüneller, köprüler, petrol ve doğalgaz boru hatları, optik ağlar, lojistik merkezler ve limanlar inşa ederek Avrasya, Afrika ve ötesindeki geniş üretim merkezlerine ulaşan devasa bir strateji olarak planlanmıştır.¹⁰ Bir başka deyişle Çin, Kuşak-Yol Projesi üzerinden Asya, Avrupa ve Afrika'nın ekonomik altyapısını ve bölgelerarası ticaret akışını yeniden inşa etmeye, yapılandırmaya ve düzenlemeye

8 Koridorlar hakkında detaylı bilgi için bkz: "Backgrounder: Economic Corridors under Belt and Road Initiative", *Xinhua*, 9 May 2017, http://www.xinhuanet.com/english/2017-05/09/c_136268314.htm, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); Bala Ramasamy vd., "Trade and Trade Facilitation Along the Belt and Road Initiative Corridors", *Unescap*, 2017, <https://www.unescap.org/sites/default/files/AWP172.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

9 *Xinhua*, 9 May 2017, *a.g.m.*

10 Viktor Eszterhai, "The Geopolitical Significance of One Belt, One Road from a Historical Perspective", *Belt and Road Center*, 23 October 2017, <http://beltandroadcenter.org/2017/10/23/the-geopolitical-significance-of-one-belt-one-road-from-a-historical-perspective/>, (Erişim Tarihi: 14.01.2019); Niklas Swanström-Pär Nyrén, "China's March West: Pitfalls and Challenges in Greater Central Asia", *ISDP*, 4 January 2017, s. 1, <http://isdpeu/content/uploads/2017/01/No.195.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.01.2019).

çalışmaktadır. Bazı araştırmacılar, coğrafi kapsamını ve birkaç trilyon dolarlık bütçesini göz önünde bulundurarak Kuşak-Yol Projesi'ni "Çin'in Marshall Planı" olarak nitelendirmiştir.¹¹ Pekin ise Kuşak-Yol Projesi'ni Çin'in bölgedeki siyasi etkisini artırma girişimi olarak değil; Avrasya'da bütünleşmeyi teşvik etme çabası olarak nitelendirmektedir.¹²

Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, Nisan 2019 itibarıyla toplam 126 ülke ve 29 uluslararası kuruluşun Kuşak-Yol Girişimi çerçevesinde Çin ile işbirliği anlaşmaları imzaladığını belirtmiştir. Ayrıca Yi, 2013 ile 2018 yılları arasında Çin ile projeye katılan ülkeler arasındaki toplam ticaret hacminin 6 trilyon doları aştığının ve Çin'in bahsi geçen ülkelere 80 milyar dolardan fazla yatırım yaptığının altını çizmiştir. Bakana göre, proje kapsamında Çin şirketlerinin katılımıyla Kuşak-Yol Projesi'ndeki ülkelere 82 ekonomik ve ticari işbirliği bölgeleri kurulmuştur. Yi, Çin ve ilgili ülkeler tarafından inşa edilen bu özel bölgelerin yaklaşık 300 bin iş imkânı yarattığını belirtmiştir.¹³ 7 Eylül 2018'de İYEK projesinin 5. yıldönümü arifesinde düzenlenen Kazak-Çin İş Forumu'nda video linkle konuşma yapan Jinping'e göre, projeye katılan ülkeler arasındaki siyasi koordinasyon sürekli artmış, büyük ölçekli ticari ve ekonomik projeler yoğun bir şekilde uygulamaya konulmuş ve bir altyapı ağı oluşturulmaya çalışılmıştır.¹⁴

11 Simon Shen-Wilson Chan, "A Comparative Study of the Belt and Road Initiative and the Marshall Plan", *Palgrave Communications*, 4(1), 2018, s. 1-11.

12 Thomas Zimmerman, "The New Silk Roads: China, the U.S., and the Future of Central Asia", *Cic.nyu*, October 2015, s. 6,

https://cic.nyu.edu/sites/default/files/zimmerman_new_silk_road_final_2.pdf, (Erişim Tarihi: 23.01.2019).

13 The Ministry of Foreign Affairs of P.R.C., "The Ministry of Foreign Affairs Holds a Briefing for Chinese and Foreign Media on President Xi Jinping's Attendance at the Second Belt and Road Forum for International Cooperation (BRF)", *FMPRC*, 19 April 2019, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1657216.shtml, (Erişim Tarihi: 26.04.2019); CGTN, "Second Belt and Road Forum to be Held April 25-27 in Beijing", 19 April 2019, <https://news.cgtn.com/news/3d3d774d7945544d34457a6333566d54/index.html>, (Erişim Tarihi: 26.04.2019).

14 "Kazakh-Chinese Cooperation Under One Belt, One Road Initiative Discussed in Astana", *Press Service of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan*, 07 September 2018, <https://primeminister.kz/en/news/all/17096>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

ORTA ASYA ÜLKELERİNİN KUŞAK-YOL GİRİŞİMİ'NE YAKLAŞIMI

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana ekonomik ve siyasi sıkıntıların yanı sıra eskimiş altyapı sorunlarıyla da karşılaşan Orta Asya ülkeleri, dış dünyadan umduğu yardımları alamamıştır. Yani bölge devletleri gerek bölge içi ve gerekse de bölge dışı bütünleşme girişimlerinden beklenen ekonomik kazanımları elde edememiştir.¹⁵ Dolayısıyla biriken sorunlar, çeyrek asır boyunca büyüyerek 71 milyondan fazla kişinin yaşadığı bölge ülkelerinin kendi imkânlarını aşmıştır.

Asya Kalkınma Bankası'nın tahminlerine göre, 2016-2030 yılları arasında sadece Orta Asya'daki altyapı ihtiyaçlarının karşılanması için 33 milyar dolar harcanması gerekmektedir.¹⁶ Bu miktar, Orta Asya ülkelerinin tek başlarına karşılayabileceği bir rakam değildir. Dolayısıyla diğer uluslararası kuruluşların aksine Çin'in altyapıya vurgu yapan İYEK projesi, bölgenin birikmiş altyapı sorunlarına çözüm niteliğine haizdir. Bu nedenle de Orta Asya ülkeleri Pekin'in Kuşak-Yol Projesi'ni desteklemiştir.

Yukarıda ifade edilen bilgilere rağmen Orta Asya ülkelerinin Çin'in İYEK projesine verdiği destek sadece projenin ülkelere sağlayacağı ekonomik avantaj ve yararlarla açıklanamaz. Çin, bölge ülkelerinin son çeyrek asırdır ikili siyasi ilişkilerinde neredeyse hiçbir ciddi sorun yaşamadığı ve kimi ülkeler için "vakit sınavından geçen güvenli ortak" sayılan tek bir büyük güç olmuştur.¹⁷ Nitekim Pekin ve Orta Asya ülkelerinin başkentleri arasında derin bir ekonomik ve siyasi ilişki vardır.

15 Mehmet Şahin-Mehmet Seyfettin Erol, "Bağımsızlıklarının 20. Yılında Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyon Süreci (1991-2011)", *Karadeniz Arastirmaları*, 37, Bahar 2013, s. 111-136.

16 Ayrıca bu çalışma, gelişmekte olan Asya ülkelerinin 2016 yılından 2030'a kadar altyapı giderleri için toplam 26 trilyon veya yılda 1,7 trilyon dolardan yatırım yapması gerekeceğinin altını çizmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Asian Development Bank, *Meeting Asia's Infrastructure Needs*, Manila 2017, s. 40.

17 Qobil Xidirov, "O'zbekiston-Xitoy Hamkorligi Yangi Bosqichga Chiqmoqda", *xs.uz*, 17 May 2017, <http://old.xs.uz/index.php/homepage/sijosat/item/10179-zbekiston-khitoy-amkorligi-yangi-bos-ichga-chi-mo-da>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

2009 yılında Orta Asya-Çin doğalgaz boru hattının hizmete girmesi ise Türkmenistan ve Özbekistan'dan Çin'e doğalgaz ihracatının başlamasıyla birlikte bölge ile Çin arasındaki ilişkilerin tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Mevzubahis boru hattı, her yıl Çin'e 40 milyar metreküp Türkmen ve Özbek doğalgazını ihraç edebilecek kapasitededir. Dünyanın en büyük ikinci gaz sahası olan Galkınış'tan Çin'e gaz ihracatının başlamasıyla Türkmenistan, Çin'in en büyük doğalgaz tedarikçisi konumuna gelmiştir. Galkınış yatağı, Çin'in Türkmenistan'dan yıllık doğalgaz ithalatını üç katına çıkmasına olanak sağlamıştır.¹⁸

Çin, İYEK projesi kapsamında ülkesinin batı sınırlarından Orta Asya ve ötesine uzanan karayolu ve demir yolu bağlantılarını ortak çabalarla finanse ve inşa etmektedir. Bahse konu altyapı bağlantılarının Çin ve Orta Asya arasındaki ekonomik ilişkileri daha da canlandırması beklenmektedir. Nitekim 2010 yılında 20 milyar dolarlık toplam ticaret cirosuyla Rusya'yı geride bırakan Çin, Kazakistan'ın birinci dış ticaret ortağı konumuna yükselmiştir. 2013 senesi itibarıyla Çin-Orta Asya ülkelerinin toplam ticaret hacmi 50 milyar doları aşmıştır. Buna ek olarak Pekin yönetimi, 2013 yılında son elli yılın en büyük petrol keşfi olarak nitelendirilen Kazakistan'daki Kashagan Petrol Yatağı da dâhil olmak üzere; toplam 22 projeye toplam 30 milyar dolar yatırım yapacağını açıklamıştır.

Çin, son yıllarda Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın en büyük dış ticaret ortağı konumuna ulaşmıştır. Ayrıca Pekin, Orta Asya ülkelerindeki çeşitli altyapı projelerinin hayata geçirilmesi için toplam 64 milyar dolarlık yatırım vaadinde bulunmuştur. Mevcut durumda Çin, sadece Kazakistan'da 26 milyar dolarlık altyapı projeleri yürütmektedir. Buna ek olarak Çin, 2013 senesinde Özbekistan'la petrol, doğalgaz ve uranyum sahalarında 15 milyar dolar değerindeki birçok anlaşma imzalamış ve

18 "China-Central Asia Trade Accelerates", *Xinhua*, 16 October 2013, <http://english.people.com.cn/business/8427374.html>, (Erişim Tarihi: 08.04.2020); China National Petroleum Corporation, "Flow of Natural Gas from Central Asia", 2014, <http://www.cnpc.com.cn/en/FlowofnaturalgasfromCentralAsia/FlowofnaturalgasfromCentralAsia2.shtml>, (Erişim Tarihi: 15.09.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

İYEK projesi kapsamında Kırgızistan'a 3 milyar dolarlık bir "mali yardım paketi" sunmuştur. Son olarak 2017 yılında Çin ve Özbekistan hükümetleri arasında toplam değeri 23 milyar dolara tekabül eden ve farklı sektörleri kapsayan yüzden fazla anlaşma imzalanmıştır.¹⁹

Özetle Çin, sağladığı devasa krediler, yatırımlar, inşa ettiği petrol ve doğalgaz boru hatları, demiryolları, karayolları ve hayata geçirdiği diğer altyapı projeleri sayesinde Orta Asya cumhuriyetleriyle ikili ya da çok taraflı olarak ilişkilerini güçlendirmeyi başarmıştır.²⁰ Ancak İYEK projesinin başarıya ulaşip ulaşamayacağı her zaman Orta Asya ülkelerinin desteğine bağlı kalacaktır. Dolayısıyla bölge ülkelerinin Kuşak-Yol Projesi'ne yaklaşımı, Çin ve Orta Asya ülkelerinin ikili ve çok taraflı siyasi ve ekonomik ilişkileri bağlamında ayrıntılı olarak incelenecektir. Ayrıca İYEK projesinin bölgeye sağlayacağı yararlar ve muhtemel olumsuz etkiler değerlendirilecektir.

ÇİN-KAZAKİSTAN İLİŞKİLERİ

Kazakistan, İYEK projesinin dünyaya ilk kez duyurulduğu sembolik bir başlangıç noktasıdır. Dolayısıyla 1990'lı yıllardan bu yana Çin ile ikili ve çok taraflı karşılıklı ilişkilerinin sürekli geliştiğini gözlemleyen Nursultan Nazarbayev liderliğindeki Astana yönetimi, İYEK projesini desteklemiştir. Bu anlamda yeni ekonomik anlaşmalar imzalanmış ve o güne kadar yürürlükte olan altyapı ve enerji projelerinin önemli bir kısmı İYEK projesi kapsamına alınmıştır. Haziran 2019'da Kazakistan Cumhurbaşkanı olarak seçilen eski diplomat ve Çin uzmanı Kasım Cömert Tokayev'in başkanlığı

19 Mirzagül Sarsenbaeva, "Foreign Economic Cooperation Between Kazakhstan and China: Prioritie", *Group Global*, 25 April 2013, <http://group-global.org/ru/node/4450>, (Erişim Tarihi: 06.09.2018); Reid Standish, "The United States' Silk Road to Nowhere," *Foreign Policy*, 29 September 2014, <http://foreignpolicy.com/2014/09/29/the-united-states-silk-road-to-nowhere-2/>, (Erişim Tarihi: 06.09.2018); He, a.g.m.; Roman Muzalevsky, "China's Long March Into Central Asia", *Stratfor*, 27 April 2016, <https://worldview.stratfor.com/article/chinas-long-march-central-asia>, (Erişim Tarihi: 12.09.2018); Xidirov, a.g.m.

20 Georgiy Voloshin, "Russia's Eurasian Union: A Bid for Hegemony?", *Al Monitor*, 24 September 2012, <http://www.geopoliticalmonitor.com/russias-eurasian-union-a-bid-for-hegemony-4730>, (Erişim Tarihi: 06.09. 2018); Sarsenbaeva, a.g.m.

döneminde de Nur-Sultan'ın Pekin ile hem ikili hem de çok taraflı stratejik ortaklık ilişkilerinin gelişeceği düşünülmektedir.²¹

1990'lı yıllardan bu yana proaktif ve vizyoner bir dış politika anlayışına sahip olan Kazakistan²² ile Çin diyalogunun en önemli unsurlarından biri de enerji alanındaki işbirliği olmuştur. Dolayısıyla geldiğimiz noktada Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC), Çin Petrol ve Kimya Şirketi (Sinopec Corp) ve Çin Uluslararası Tröst ve Yatırım Şirketi (CITIC) gibi en büyük Çinli şirketler Kazak enerji ve sanayi sektöründe oldukça faal durumdadır.

Çin, Kazakistan'ın gaz ve petrol sektöründe uzun vadeli projelere imza atmıştır. Bu anlamda CNPC, 4,32 milyar dolar bedelle Kazakistan'ın batısındaki "Aktyubinskmunay" üretim birleşmesinin ve 1,3 milyar dolar karşılığında da Uzen petrol yatağının %60'unu satın almıştır.²³ Dolayısıyla 2014 senesinde Kazakistan'da Çin şirketlerinin katılımıyla üretilen petrol hacmi, yıllık toplam petrol üretiminin yaklaşık %50'sinden fazlasına ya da bir diğer ifadeyle yaklaşık 45 milyon tona ulaşmıştır. Buna ek olarak yıllık 20 milyon ton petrol taşıma kapasitesi olan 2798 km uzunluktaki Kazakistan-Çin Petrol Boru Hattı, Atyrau Rafinerisi, Çimkent Rafinerisi, Aktau Plastik Fabrikası ve Moynak Hidroelektrik Santrali gibi onlarca projenin inşası Çinli şirketlerin katkılarıyla hayata geçirilmiştir.

Çin, Kazakistan'la petrol, gaz ve altyapı sektörlerinin yanı sıra nükleer enerji alanında da çok güçlü ilişkiler geliştirmiştir. Kazakistan'ın uranyum sanayisinin tekeli konumundaki Kazatomprom'a göre, 2014'te ülkede

21 Çok iyi düzeyde Rusça, Çince ve İngilizce konuşabilen Kasım Cömert Tokayev, Moskova'nın yanı sıra Çin'de de eğitim görmüş, SSCB'nin Pekin Büyükelçiliği'nde görev yapmıştır. 8 yıl Çin'de ve 4 yıl Singapur'da aldığı eğitim ve üstlendiği diplomatik görevlerden elde ettiği bilim ve tecrübeler sayesinde Kazakistan diplomatları ve siyasetçileri arasında önde gelen Çin uzmanlarından biri olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: "Prezident-Diplomat. Kakoy Budet Kitayskaya Politika Tokayeva?", *CAA Network*, 28 March 2019, https://caa-network.org/archives/15678?fbclid=IwAR0mZM5Y2PUTaJTGY1fjMomOYKSWgzTzLAUCS8rjn_JEcWtZue0nmFoJYX0, (Erişim Tarihi: 10.09.2019).

22 Mehmet Seyfettin Erol-Kadir Ertaç Çelik, "Türk Dünyası'nda İşbirliği Denemesi: Türk Keneşi ve Kazakistan", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17(2), Kış 2017, s. 24.

23 Aktyubinskmunay petrol sahalarının potansiyel rezervlerinin 140 milyon ton, Uzen petrol yatağının 200-250 milyon ton olduğu tahmin edilmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz: "Kazakhstan-Chinese Relations at the Present Stage", *National Digital History*, 22 June 2014, <http://e-history.kz/en/contents/view/2162>, (Erişim Tarihi: 12.10.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

üretilen toplam uranyumun %55'i Çin'e ihraç edilmiştir. Benzer bir şekilde 2016'da Kazakistan'da üretilen yaklaşık 24,6 bin ton uranyumun, 13,2 bin tonu, 2017'de ise 12 bin tondan fazlası Çin'e ihraç edilmiştir. Bu anlamda Çin, Kazakistan için güvenilir bir uranyum satış pazarına dönüşmüştür. Üstelik Çin, Kazakistan uranyumunun sadece uzun vadeli müşterisi değil; ortak üreticisi konumuna gelmeyi de hedeflemektedir. Bu maksatla Çin Genel Nükleer Şirketi ve Kazatomprom, Kazakistan'da Ulba-FA adlı ortak nükleer yakıt fabrikasını inşa etmektedir.²⁴

Son beş yıl içinde Kazakistan'ın "Nurlu Yol" programı, uluslararası yatırımcılar ve Çin'in İYEK projesi kapsamında sağladığı krediler sayesinde devasa enerji, altyapı ve lojistik projelerine imza atılmıştır.²⁵ 1445 km'lik Beineu-Bozoy-Çimkent gaz boru hattı; Çin-Kazak sınırındaki Korgas-Doğu Kapısı Özel Ekonomik Bölgesi;²⁶ Hazar Denizi kıyısındaki Aktau Limanı; Orta Asya ülkelerini İran'ın güneyindeki Fars Körfezi ve Bandar Abbas Limanı'na bağlayan 900 km'lik Kazakistan-Türkmenistan-İran yeni demir

24 Kazakistan, dünyadaki uranyum kaynaklarının %12'sine sahiptir. 2009 yılında uranyum üretiminde dünya lideri konumuna gelen Kazakistan küresel üretiminin yaklaşık %28'ini, 2010'da %33'ünü, 2014'te %41'ini, 2015 ve 2016'da ise %39'unu kendi payına yazdırmıştır. Detaylı bilgi için bkz: "Uranium and Nuclear Power in Kazakhstan", *World Nuclear Association*, October 2018, <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/kazakhstan.aspx>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); "China Remains Guaranteed Uranium Market for Kazakhstan", *Azernews*, 27 February 2018, <https://www.azernews.az/region/127948.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

25 Nurlu Yol (*Нұрлы жол*)-Kasım 2014'te Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev tarafından açıklanan milli ekonomik teşvik planıdır. Toplam bütçesi 9 milyar dolar civarında olan bu program çerçevesinde ulaşım, altyapı, enerji altyapısı, küçük ve orta ölçekli işletmeleri, uluslararası yolları, iletişim altyapısı, eğitim ve sivil hizmetleri geliştirmek ve modernize etmek hedeflenmiştir. Detaylı bilgi için bkz: "Nurly Zhol: A Road to the Future", *Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan*, 2018, <http://mid.gov.kz/en/kategori/nurly-zhol-put-v-budushchee>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

26 "Kuru liman" olarak da adlandırılan ve 760 hektarlık bir arazi üzerinde inşa edilmekte olan bu proje dünyada benzeri olmayan yeni bir sınır ötesi ticaret, üretim ve ekonomik işbirliği merkezidir. Detaylı bilgi için bkz: "Khorgos Gateway: Where East Meets West", *BBC*, 30 October 2017, <https://www.bbc.co.uk/programmes/n3ct3fk6>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018); Fikret Dolukhanov, "Kazakh-Chinese Co-op Center Has No Analogues, Says ICBC "Khorgos" (Exclusive)", *Trend.az*, 26 May 2018, <https://en.trend.az/business/economy/2908915.html>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018); Almasbek Zhumadilov, "Kazakh-Chinese Business Forum Marks Fifth Anniversary of Belt and Road Initiative", *Astana Times*, 11 September 2018, <https://astanatimes.com/2018/09/kazakh-chinese-business-forum-marks-fifth-anniversary-of-belt-and-road-initiative/>, (Erişim Tarihi: 02.11.2018); Elya Altynsarina, "Key Belt and Road Node Bears Potential for Much Gain for Kazakhstan, China and Beyond", *Astana Times*, 9 October 2018, <https://astanatimes.com/2018/10/key-belt-and-road-node-bears-potential-for-much-gain-for-kazakhstan-china-and-beyond/>, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).

yolu; Batı Çin-Batı Avrupa uluslararası kara ve demir yolu transit koridoru bahsi geçen projelerden bazılarıdır. Bu projeler sayesinde sadece Orta Asya ve Kazakistan sınırları içindeki ulaşım hızlanıp mesafeler kısalmamış, aynı zamanda kara ve demir yollarıyla Çin'den yola çıkan yüklerin 15 günde Batı Avrupa'ya ulaştırılma imkânı da oluşmuştur. Kazakistan, Çin için gerekli olan hidrokarbon ve diğer hammaddeleri tedarik etmekle beraber bahsi geçen uluslararası kara ve demir yolu transit koridorları üzerinden Çin ile Orta Asya, Güney Asya, Kafkasya, Orta Doğu, Türkiye ve Batı Avrupa arasındaki ticaret köprüsü olmayı ve Çin üzerinden Güney-Doğu Asya pazarlarına ulaşmayı istemektedir.²⁷

Kazakistan Yatırım ve Kalkınma Bakanı Zhenis Kasymbek'e göre, Kazakistan ve Çin hâlihazırda petrol, gaz, kimya, enerji, madencilik, metalürji, tarım ve makine imalatı sektörlerinde toplam değeri 27 milyar doları civarındaki 51 ortak endüstriyel projeyi hayata geçirmeye çalışmaktadır. 2018 sonuna kadar 363 milyon dolar değerindeki 6 adet Kazak-Çin projesinin hizmete girmesi ve 623 milyon dolar değerindeki diğer beş projede inşaat çalışmalarına başlanması hedeflenmiştir.²⁸

Çin, Kazak ekonomisine en fazla doğrudan yabancı yatırım yapan ülkelerden biridir. Geçtiğimiz 10 yıl boyunca Pekin yönetimi Kazakistan'daki enerji ve altyapı projelerine 15 milyar dolardan fazla doğrudan yatırım yapmıştır. Bu yüzden de Pekin, Kazakistan'ın önemli bir dış kreditörü haline gelmiştir. Buna ek olarak, 2016'da Çin'in İpek Yolu Fonu ve Kazak Ulusal Yatırım Şirketi arasında 2 milyar dolarlık bir sermayesi olan Kazakistan-Çin Fonu kurulmuştur. Ekim 2018'de Çin'in Xi'an şehrinde 100'den fazla Kazak şirketlerinin ürünlerini Çinli alıcılara tanıtabilecek kapasiteye sahip olan ticaret evi açılmıştır. Bu ortak adımların Kazakistan'daki yatırım

27 Assel Bitabarova, "Unpacking Sino-Central Asian Engagement along the New Silk Road: A Case Study of Kazakhstan", *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 7(2), 2018, s. 149-173; W. Travis Selmer II, "Kazakhstan as Logistics Linchpin in the Belt and Road Initiative", 2018, DOI: 10.13140/RG.2.2.35113.03686

28 "Kazakh-Chinese Industrial Projects Exceed \$27 Billion", *Agencia EFE*, 14 February 2018, <https://www.efe.com/efe/english/business/kazakh-chinese-industrial-projects-exceed-27-billion/50000265-3523943#>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

faaliyetlerinin gelişmesine ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin daha da güçlendirilmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Ayrıca Çin şirketleri, Kazakistan'ın sanayileşmesinde ve büyük yatırım projelerinin hayata geçirilmesinde aktif rol almaktadır. Dolayısıyla Nur-Sultan ile Pekin arasındaki dış ticaret cirosu, 2017 yılında %30'dan fazla artmış ve 10,5 milyar dolara ulaşmıştır.²⁹ Çin, 2013'ten bu yana kimi zaman Kazakistan'ın birinci ve kimi zaman ise ikinci en büyük dış ticaret ortağı konumundadır.

Çin, Kazakistan'ın banka ve finans sektörüne de dahil olmaktadır. Nitekim 2011 yılında Çin ve Kazakistan üç yıl süreli 1 milyar dolar değerindeki ikili para takası (swap) anlaşması imzalamış, 2014'te de anlaşmayı yenileyerek takas miktarını 14 milyar dolara çıkarmıştır. Buna ek olarak iki ülkenin Merkez Bankaları yerel para birimlerinin (tenge ve yuan) sadece sınır ticaretinde değil; aynı zamanda olağan ikili ticaret faaliyetlerinde de kullanılabileceğini öngören ödeme anlaşması imzalamıştır.³⁰ 2017 yılında CITIC Group, Kazakistan'daki Altın Bank hisselerinin %60'ını satın almıştır. Swap anlaşmaları Kazakistan döviz rezervinin erimesini ve ekonomi üzerindeki dolar baskısını hafifletirken; Çin'in milli para birim yuanın uluslararası ticarete kullanımının yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.

Nur-Sultan hükümeti, Kuşak-Yol Girişimi'nin yanı sıra Çin'in "Tek Çin" politikasını; terörizm, bölücülük ve aşırıcılık olarak adlandırılan "üç kötü güce" karşı mücadelesini, Çin'in bölgesel ve küresel siyasetteki konumunu ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ile Birleşmiş Milletler (BM) gibi uluslararası platformlardaki pozisyonunu desteklemiştir. Bu bağlamda bazı üst düzey Kazak yetkililer ve iş dünyasının önde gelen oligarkları, Çin-

²⁹ Press Service of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan, 07 September 2018, *a.g.m.*

³⁰ Isabel Gorst, "Kazakhstan and China Agree \$1bn Currency Swap", *FT*, 13 June 2011, <https://www.ft.com/content/cfd07dbc-f514-314c-be1c-784f29f32036>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018); "China, Kazakhstan Renew Currency Swap Deal", *The State Council People's Republic of China*, 15 December 2014, http://english.gov.cn/news/international_exchanges/2014/12/15/content_281475024236560.htm, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).

Kazak ilişkilerinin sürdürülmesine ve daha da geliştirilmesine yönelik çaba harcamaktadır.³¹

Öte yandan Kazak aydınlarının ve halkının büyük bir kısmı Çin'in İYEK ve diğer girişimlerine şüpheyle yaklaşmıştır. Avrasya Kalkınma Bankası tarafından yaptırılan kamuoyu araştırmalarına göre, Kazakistanlıların çoğu, Çin'i "dost olmayan ülke" olarak tanımlamaktadır.³² Zira Çin'in tüm bu politikalarının arkasında ülkenin kaynaklarını ele geçirme gibi gizli niyetler olabilir.³³ Nitekim Çin, son 17 yılda Orta Asya topraklarının en az 16 bin km²lik bölümünü kendi haritasına eklemeyi başarmıştır.³⁴ Kazak, Kırgız ve Tacik halkları, Çinli göçmenlerin ülkelerinin sınır bölgelerine göç etmesinden, Çin'in zamanla mevcut sınır anlaşmalarını sorgulamaya başlamasından ve daha fazla toprak talep etmesinden

31 Kazakistan'ın Çin'de eğitim gören Uygur asıllı eski Başbakanı Karim Masimov, Kazak ekonomisinin üçte birini kontrol eden Avrasya Grubu başkanı Alexander Mashkevich ve Kazakistan'ın en büyük bakır üreticisi olan Kazakmis şirketi sahibi Vladimir Kim gibi Çin ile büyük ticaret ilişkileri olan oligarklar Çin lobisinin Kazakistan'daki vekilleri ve Çin yanlısı politikaların destekçileri olarak değerlendirilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Sébastien Peyrouse, "Discussing China: Sinophilia and Sinophobia in Central Asia", *Journal of Eurasian Studies*, 7, 2016, s. 18.

32 "EDB Integration Barometer-2016: Fifth Wave of the Survey", *Eurasian Development Bank*, 2016, s. 34, https://eabr.org/upload/iblock/a97/edb_centre_2016_report_40_edb_integration_barometer_eng.pdf, (Erişim Tarihi: 27.02.2019).

33 Sébastien Peyrouse'ye göre, SSCB'nin dağılmasından sonra Çin, Yedisu Bölgesi'nden Kazakistan'ın Balkaş iline, Kırgızistan'ın neredeyse tamamına ve Tacikistan'ın Pamir bölgesindeki 28 bin km²lik bir alana veya Orta Asya'nın toplam yüzölçümünün %22'sine toprak hakkı iddiasında bulunmuştur. Ancak, Rusya'nın arabuluculuk yaptığı müzakereler sonucu Pekin yönetimi toprak talebini 34 bin km²'ye indirmiştir. Böylece 1994 yılında Çin-Kazak, 1996 yılında ise Çin-Kırgız sınır anlaşmaları imzalanmıştır. Çin-Kazak, Çin-Kırgız sınırındaki tartışmalı bölgeler 1999'da çözüme kavuşturulmuştur. Son olarak, Çin-Tacik sınır anlaşması 2002 yılında imzalanmıştır. Bu üç ülke halkları nezdindeki "Çin tehdidi" belli bir ölçüde Çin'in uzak ve yakın geçmişteki toprak talepleri ve Kazak-Çin sınırındaki sınır aşan nehirlerle ilgili günümüze kadar devam eden uyuşmazlıklardan kaynaklanmaktadır. Sınır anlaşması metinlerinin kamuoyunun erişimine kapalı olması endişeleri daha da artırmıştır. Detaylı bilgi için bkz.: Peyrouse, *a.g.m.*

34 Çin, ilgili sınır anlaşmaları çerçevesinde 16 bin km² toprağın 1250 km²'sini Kırgızistan'dan (1999), 1158 km²'sini Tacikistan'dan (2011) ve kalan 13592 km²'sini Kazakistan'dan (1999) koparmıştır. Detaylı bilgi için bkz.: Bruce Pannier, "Central Asian Land and China", *RFERL*, 02 May 2016, <https://www.rferl.org/a/central-asian-land-and-china/27711366.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); Connor Dilleen, "More Than Just about Belt and Road: Does China Hold Territorial Ambitions in Central Asia?", *Aspi Strategist*, 11 September 2017,

<https://www.aspistrategist.org.au/just-belt-road-china-hold-territorial-ambitions-central-asia/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

endişe duymaktadır.³⁵ Bu anlamda Kazak halkı, Kazakistan arazilerinin yabancı yatırımcılara kiralanmasına veya satılmasına karşı çıkmış; hatta bu konuda 2009³⁶ ve 2016 yıllarında protestolar düzenlenmiştir.³⁷ 1992'den 1995'e kadar Kazakistan'ın Pekin'deki Büyükelçisi olarak görev yapan Murat Auezov, protestolara neden olan 1,2 milyon hektarlık tarım arazisinin Çinlilere kiraya verilmesi konusunu değerlendirirken şunların altını çizmiştir:³⁸

“Çin'in stratejik amaçlarının neler olduğunu ve Çin'in hedeflerine ulaşmak için her türlü terminolojiyi nasıl kullanabileceğini biliyoruz. Çinliler, farklı seviyelerde rüşvet verme konusunda ustalar... Başkanın (Nursultan Nazarbayev'in) son gezilerinden birinde Kazakistan'a 10 milyar dolar “kredi” veren Çin bu... Bu konuda Çin'den gelen teklif lehine (hükümetten) bir karar çıkarsa, o zaman bu Kazakistan'ın kolonileştirilmesi anlamına gelecektir.”

Kazakların tepkisini çeken bir diğer husus da Çin kredilerinin özel şartlarıdır. Altyapı ve diğer projeler için Çin'den alınan krediler, Çinli bir

35 Ampirik veriler ve resmi düzeydeki karşılıklı ilişkiler, Çin tehdidinin en azından şimdilik gerçek dışı olduğunu göstermiş olsa da halk arasındaki endişe azalmış değildir. Detaylı bilgi için bkz: Marlene Laruelle, “Introduction. China's Belt and Road Initiative. Quo Vadis?”, Marlene Laruelle, der., *China's Belt and Road Initiative and Its Impact in Central Asia*, The George Washington University, Washington, D.C. 2018, s. xi-xii.

36 Çin 2009'da Nur-Sultan'dan Çinli çiftçilerin Kazakistan'da soya fasulyesi yetiştirmesi için 1,2 milyon hektar araziye kiraya vermesini istemiştir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev bu teklife sıcak bakmış ancak Kazak halkı ülke topraklarının Çinlilere verilmesini kabul etmeyeceklerini ifade etmek için sokaklara dökülmüştür. Detaylı bilgi için bkz: Bruce Pannier, “Prospect of Chinese Farmers Brings Controversy to Kazakh Soil”, *RFERL*, 17 December 2009, https://www.rferl.org/a/Prospect_Of_Chinese_Farmers_Brings_Controversy_To_Kazakh_Soil/1906896.html, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

37 Nisan 2016'da Kazakistan hükümetinin önerdiği arazi reformları ülke genelinde protestoya sebep olmuştur. Önerilen kanun değişikliğine göre Çinliler dâhil tüm yabancılar Kazakistan'da 25 yıl süreyle arazi kiralama veya satın alma hakkına sahip olacaktır. Protestocular özellikle Çinli yatırımcıların ülkelerine gelip arzi satın almasından ciddi endişe duyduklarını dile getirmiş ve yöneticileri zor durumda bırakmıştır. Dolayısıyla hükümet tartışmalı Arazi Kodu değişikliklerinin uygulamaya konulmasını beş yıl ertelemek zorunda kalmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Aiman Turebekova, “Kazakhstan Extends by Five Years Moratorium on Controversial Land Code Amendments”, *Astana Times*, 23 August 2016, <https://astanatimes.com/2016/08/kazakhstan-extends-by-five-years-moratorium-on-controversial-land-code-amendments/>, (Erişim Tarihi: 20.10.2018); Raushan Nurshayeva, “Kazakh Leader Delays Land Reform, Yielding to Protests”, 5 May 2016, <https://www.reuters.com/article/us-kazakhstan-president/kazakh-leader-delays-land-reform-yielding-to-protests-idUSKCN0XW1C5>, (Erişim Tarihi: 20.10.2018).

38 Pannier, a.g.m.

müteahhit ve işgücünün kullanımı şartını taşımaktadır. Çinli işçilerin geçici olarak Orta Asya topraklarına yerleştirilmesine yol açan bu durum, özellikle Kazakistan ve Kırgızistan kamuoyunda “Çinli işgali” korkusuna sebebiyet vermektedir.³⁹

Söz konusu kredi anlaşmalarının kamuoyuna açık ve şeffaf olmaması da çeşitli eleştirilere neden olmaktadır. Kazakistan’ın Eski Pekin Büyükelçisi Murat Auezov, taraflar arasındaki tartışmalı topraklar konusunun çözüme kavuşturulması sürecinde de ülkesinin çıkarlarına aykırı davranıldığını, Çinlilerin stratejik önemi yüksek noktaları kendilerine alarak alçak ovaları Kazaklara bıraktığını ifade etmiştir. Ayrıca Auezov, sınır anlaşmasıyla Çin’in kendi topraklarının bir metresini bile Kazakistan’a vermediği halde sınırın Kazakistan tarafından (en az 13 bin 592 km²) toprak kopardığını iddia etmiştir.⁴⁰ Nazarbayev yönetimi ise bu durumu halka açıklarken tartışmalı bölgelerin %51’ini kazandıklarını ve Kazakistan topraklarının bir kısmının bile Çin’e verilmediğini söylemiştir. Tartışmalı bölgelerin sadece sınırın Kazakistan tarafında bulunduğu düşünülürse, toprakların %49’unun Çin’e verildiği anlaşılacaktır.⁴¹ Auezov’a göre Kazak yetkililer, sınır anlaşması hakkındaki gerçekleri örtbas etmeye çalışmıştır.

Kazak hükümetinin ve kamuoyunun, Çin ve İYEK konularında farklı yaklaşımlar benimsediği Kazak medyasına da yansımıştır. Hükümete bağlı medya kuruluşları Çin-Kazak ilişkileri ve Çin projeleri hakkında olumlu bir görüş sergilerken; özel basın kuruluşları Çin’e, Çin’in ülkedeki varlığına ve Çinli göçmen işçilere karşı kuşkucu ve eleştirel görüşlere yer vermiştir.

39 Araştırmacılar genelde Orta Asya’daki, özelde Kazakistan ve Kırgızistan’daki Çin karşıtı algının gerçeklerle örtüşmediğini, bu nefret ve korkunun tarihi olaylar, SSCB döneminden kalma propaganda etkisi, medya ve bilgi eksikliğinden köruklenen önyargılardan kaynaklandığını iddia etmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Sarah Lain, “The Potential and Pitfalls of Connectivity along the Silk Road Economic Belt”, Marlene Laruelle, der., *China’s Belt and Road Initiative and Its Impact in Central Asia*, The George Washington University, Washington, D.C. 2018, s. 7; Yelena Sadovskaya, “The Mythology of Chinese Migration in Kazakhstan”, *Caci Analyst*, 7 January 2015, <https://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/13112-the-mythology-of-chinese-migration-in-kazakhstan.html>, (Erişim Tarihi: 22.10.2018); Aziz Burkhanov-Yu-Wen Chen, “Kazakh Perspective on China, the Chinese, and Chinese migration”, *Ethnic and Racial Studies*, 39(12), 2016, s. 2129-2148; Sébastien Peyrouse, 2016, *a.g.m.*, s. 14-23.

40 Pannier, *a.g.m.*

41 Aynı yer.

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

Özellikle de Kazakça yayınlanan özel gazeteler, Çin'e karşı daha çok "düşmanlık, güçlü bir korku ve karşıtlık sergilemiştir".⁴²

2014 yılında Korgas-Doğu Kapısı Özel Ekonomik Bölgesi projesinin Kazakistan tarafında gümrük yetkililerinden oluşan 45 kişilik kaçakçılık çetesinin ifşa edilmesi ve Eylül 2016'da medyaya yansıyan milyon dolarlık rüşvet ve yolsuzluk skandalları, konu hakkındaki endişeleri daha da güçlendirmiştir.⁴³ Çin şirketlerinin hayata geçirdiği projelerin çevre güvenliğini etkileyip etkilemeyeceği de ayrı bir tartışma konusudur.

Çin'in Doğu Türkistan'daki Müslümanlara ve özellikle de Kazaklara karşı uyguladığı baskıcı politikalar ve insan hakları ihlalleri de Kazak toplumunun tepkisini çekmiştir.⁴⁴ Artan toplumsal baskı ve protestolarla

42 Burkhanov- Chen, *a.g.m.*, s. 2138-2145.

43 "Tales From the New Silk Road", *Radio Liberty*, 11 January 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=zsmoaHFcEag>, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).

44 BM raporuna göre Çin hükümeti Doğu Türkistan'da inşa ettiği onlarca toplama kamplarında bir milyondan fazla Müslümanı zorla tutmuş, milli kimliklerinden, dinlerinden ve kültürlerinden vazgeçmeleri yönünde sistematik baskı ve işkence yapmıştır. Kamplarda Uygurların yanı sıra etnik Kazak, Kırgız ve Özbek Türklerinin de yasadışı tutulduğu iddia edilmiştir. Zorla tutulananların bir kısmının işkenceye dayanmadan öldüğü veya öldürüldüğü belgelenmiştir. Başta bu iddiaları defalarca yalanlayan Çin hükümeti, ciddi deliller ortaya çıkınca kampların varlığını kabul etmiş ve onların birer "eğitim merkezi", "iyileştirme merkezi" ya da "mesleki eğitim merkezi" olduğunu savunmuştur. Ekim 2018'de Çin, uluslararası baskılara rağmen bu kampları meşrulaştırmak adına özel bir yasa çıkarmıştır. Hatta bu kamplardan birkaçını uluslararası medyaya açarak ve orada göstermelik organizasyon düzenleyerek kendi tezini ispatlamaya çalışmıştır. Ancak BM ve diğer insan hakları örgütlerince toplanan ve dünya kamuoyuyla paylaşılan deliller Çin hükümetinin toplama kamplarının gittikçe büyüdüğünü ve orada tutulan Doğu Türkistanlı Müslümanlara karşı sistematik baskı ve işkence uygulamaya devam ettiğini, kamp dışında kalan Müslümanları da baskı ile asimilasyona zorladığını kanıtlamıştır. Dolayısıyla Doğu Türkistan'da Çin komünist rejimi tarafından Müslümanlara karşı dini ve etnik temizlik politikası yürütüldüğü reddedilemeyecek kadar sabit delillerle belgelenmiştir. Detaylı bilgi için bkz: "Committee on the Elimination of Racial Discrimination Reviews the Report of China", *OHCHR*, 13 August 2018, <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23452&LangID=E>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019); "Eradicating Ideological Viruses": China's Campaign of Repression Against Xinjiang's Muslims", *Human Rights Watch*, September 2018, https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/china0918_web.pdf, (Erişim Tarihi: 09.01.2019); Stephanie Nebehay, "U.N. Says It Has Credible Reports That China Holds Million Uighurs in Secret Camps", *Reuters*, 10 August 2018. <https://www.reuters.com/article/us-china-rights-un/u-n-says-it-has-credible-reports-that-china-holds-million-uighurs-in-secret-camps-idUSKBN1KV1SU>, (Erişim tarihi 09.01.2019); "China Uighurs: Xinjiang Legalises 'Re-education' Camps", *BBC*, 10 October 2018. <https://www.bbc.com/news/world-asia-45812419>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019); Nihal Bengisu Karaca, "Kaşgarlı Mahmud" Demeyin, CIA'ye Çalıştığınız Düşünülebilir...", *Habertürk*, 15 Ocak 2019, <https://www.haberturk.com/yazarlar/nihal-bengisu-karaca/2292619-kaşgarli-mahmud-demeyin-ciaye-calistiginiz-dusunulebilir>, (Erişim Tarihi: 21.01.2019); "Uygur Türklerinin Toplandığı Kamp Gazetecilere Açıldı", *Euronews*, 6 Ocak 2019.

<https://tr.euronews.com/2019/01/06/uygur-turklerinin-toplandigi-kamp-gazetecilere-acildi>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

karşı karşıya kalan Nur-Sultan yönetimi, Doğu Türkistan'daki "toplama kamplarında" zorla tutulan Kazakların durumu nedeniyle Çin'e nota vermek zorunda kalmıştır.⁴⁵

TACİKİSTAN-ÇİN İLİŞKİLERİ

Bağımsızlığından bu yana Tacikistan'ı yönetmekte olan Cumhurbaşkanı İmamali Rahman, Çin'in İYEK projesi kapsamındaki işbirliği memorandumunu ilk imzalayan liderlerden biridir.⁴⁶ Tacikistan, içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar, bölgesel ve küresel dış etkenler ve Afganistan'dan kaynaklanan güvenlik tehditleri gölgesinde geliştirilen çok yönlü dış politikası gereği İYEK projesini desteklemiştir. Çin faktörü, genelde Orta Asya ülkelerinin tamamı, özelde ise sınırdaş devletler olan Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan için her zaman bir fırsat ve tehdit unsuru olarak algılanmıştır. Dolayısıyla bölge ülkelerinin Çin'le münasebetleri kendi ekonomik-siyasi ve jeopolitik çıkarları doğrultusunda tehlikeli bir komşuya gösterilmesi gereken itibar zorunluluğunu da barındıran bir güç dengesine dayanmaktadır.

Bu anlamda Duşanbe, İYEK projesine katılarak öncelikle Çin'den ekonomik ve siyasi destek beklemiştir. Bunun yanı sıra Rahman yönetimi, Çin faktörünü zaman zaman ikili ilişkilerin gerildiği Rusya'ya ve İslam Kerimov döneminde Özbekistan'a karşı bir alternatif ve koz olarak da kullanmaya çalışmıştır. Ayrıca bu desteğin arkasında ülke ekonomisinin %70'ini kontrol ettiği iddia edilen cumhurbaşkanı ailesinin kişisel çıkarları da bulunmaktadır. Nitekim "İsmail Somoni XXI Yüzyılı" holdinginin başkanı ve Cumhurbaşkanı İmamali Rahman'ın damadı olan Hasan Saidullaev,

45 "Qozog'iston "Qayta Tarbiyalash Lagerlari" Yuzasidan Xitoyga Nota Yo'lladi", *Ozodlik Radiosi*, 6 Kasım 2018. <https://www.ozodlik.org/a/29584838.html>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

46 Çin, Kuşak-Yol Projesi kapsamında Türkmenistan hariç tüm Orta Asya ülkeleriyle Mutabakat Zaptı imzalamıştır.

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

Duşanbe ile Pekin arasında sıcak ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesinden şahsen sorumlu olmuştur.⁴⁷

Eylül 2017'de Çin ve Tacikistan ilişkileri "kapsamlı stratejik ortaklık" (*comprehensive strategic partnership*) düzeyine yükseltilmiştir. Çinli Tacikistan'daki öncelikli yatırım alanları enerji, ulaştırma ve tarım sektörleridir. Çinli şirketler, bu ülkedeki birçok büyük sanayi projesine yatırım yapmışlardır. Tacikistan'a en fazla döviz gelirleri sağlayan en büyük tekstil ihracatçısı Zhongtai (Dangara) Yeni İpek Yolu Tekstil Sanayii A.Ş., Çin yatırımıyla Çinli şirketler tarafından kurulmuştur. Tacikistan hükümeti, özellikle de başkent Duşanbe'nin elektrik enerji ihtiyacını karşılamak için Çinli ve Malezyalı şirketlerle toplam kurulu gücü 1300 MW olan 4 adet (Duşanbe-2, Şurob-1, Şurob-2 ve Fon-Yagnob) termal elektrik santral (TES) inşası konusunda anlaşmıştır.⁴⁸ İki Çinli şirket tarafından inşa edilmesi planlanan TES'lerin her birinin ortalama maliyeti 400 milyon dolar olarak belirlenmiştir. 2012'de Xinjiang Tebian Electric Apparatus Stock Co. Ltd (TBEA) tarafından inşaatı tamamlanan ve 349 milyon dolara mal olan 400 MW'lık Duşanbe-2 TES'i 2016'da tam üretim kapasitesine ulaşmıştır.⁴⁹

Tacikistan, Duşanbe-2 TES inşaatı için Çin'den aldığı 331 milyon dolar kredi karşılığında ülkenin kuzeyindeki iki altın madeninin işletme lisansını TBEA'ya vermiştir. TBEA, Duşanbe-2 TES inşaatı için harcanan 331 milyon dolar karşılanana kadar bahsi geçen altın madenlerini işletecektir.⁵⁰

47 Jeffrey Reeves, *Chinese Foreign Relations with Weak Peripheral States: Asymmetrical Economic Power and Insecurity*, Routledge, London and New York 2016, s. 78; Peyrouse, a.g.m., s. 17.

48 "Tadzhikistan i Kitay Vedut Peregovory o Stroitel'stve TETS "Fon-Yagnob", Avesta, 25 Aralık 2017, <http://avesta.tj/2017/12/25/tadzhikistan-i-kitaj-vedut-peregovory-o-stroitel'stve-tets-fon-yagnob/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

49 Danny Anderson, "Risky Business: A Case Study of PRC Investment in Tajikistan and Kyrgyzstan", *China Brief*, 18(14), 9 August 2018; "TBEA Can Get License for Further Mining Deposit If Profit from the Gold Deposits Doesn't Cover the Cost of CHP Plant", *Asia-Plus*, 1 May 2018, <https://news.tj/en/news/tajikistan/economic/20180501/tbea-can-get-license-for-further-mining-deposit-if-profit-from-the-gold-deposits-doesnt-cover-the-cost-of-chp-plant>, (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

50 Payrav Chorshanbiyev, "TVEA Vernet Potrachennyye na Vozvedeniye TETS «Dushanbe-2» Den'gi iz Dvukh Zolotonosnykh Rudnikov", *News.tj*, 11 Nisan 2018,

<https://news.tj/ru/news/tajikistan/economic/20180411/tvea-vernet-potrachennie-na-vozvedenie-tets-dushanbe-2-dengi-iz-dvukh-zolotonosnih-rudnikov>, (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

Çin, 2016'da Tacikistan'ın İstiklal şehrinde metal işleme tesisinin yapımı için 200 milyon dolar nakit kredi vermiştir. Pekin, daha sonra Tacikistan'ın kuzeyinde toplam 7 tane Tacik-Çin sanayi bölgesinin kurulması için 500 milyon dolar borç vereceğini duyurmuştur.⁵¹ Çin'in Tacikistan'daki Büyükelçisi Yue Bin'e göre, 2018 itibarıyla Çin, 2 milyar dolarından fazla yatırımla bu ülkenin en büyük yabancı yatırım kaynağı haline gelmiştir.⁵²

Tacikistan'ın birçok karayolu, Pekin tarafından sağlanan kredilerle Çinli işletmeler tarafından inşa edilmiş ve ülkenin kuzey ve güneyindeki karayolları arasındaki bağlantılar geliştirilmiştir.

Eylül 2014'te Çin ve Tacikistan, üç yıl süreli ve toplam değeri 470 milyon dolara tekabül eden milli para takası anlaşması imzalamıştır. Böylece karşılıklı ticaret ödemelerinin bir kısmı dolarla değil; milli para birimleriyle gerçekleştirilmeye başlanmıştır.⁵³ Bu anlaşma, döviz piyasalarının dalgalanma yaşadığı ve Tacik milli para birimi somoninin dolar karşısında sürekli değer kaybettiği bir dönemde Tacikistan ekonomisine az da olsa istikrar kazandırmıştır. Öte yandan anlaşma, yuana uluslararasılaştırılmasını teşvik etme çabalarına da katkıda bulunmuştur.⁵⁴

Çin, Tacikistan'ın Rusya ve Kazakistan'dan sonraki en büyük üçüncü dış ticaret ortağı, en önemli kreditörü, enerji (özellikle petrol ve doğalgaz arama) ve madencilik (altın) sektörlerindeki büyük bir yatırımcısı

51 Diana Dukhanova, "Tajikistan, Turkmenistan Submit to Chinese Capture", *eurasia.net*, 14 June 2016, <https://eurasianet.org/tajikistan-turkmenistan-submit-chinese-capture>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

52 "Interview: Belt and Road Initiative Bolster China-Tajikistan Ties, Says Ambassador", *Xinhua*, 9 October 2018, http://www.xinhuanet.com/english/2018-10/10/c_137521680.htm, (Erişim Tarihi: 08.11.2018).

53 "China, Tajikistan Launch Currency Swap Deal", *Xinhua*, 13 December 2015,

http://www.xinhuanet.com/english/2015-12/13/c_134912450.htm, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

54 Mayıs 2018 itibarıyla Çin'in ikili para takası anlaşmasını imzaladığı ülke sayısı 30'u aşmış, anlaşılan takas miktarı ise 3 trilyon yuana ulaşmıştır. Ayrıca Çin yuana IMF'nin rezerv para birimi listesine girmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz: Miguel Otero-Iglesias, "Renminbi Internationalisation: Stuck in Mid-River-for Now", 4 July 2018, s. 4, <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/4da79f91-0b4a-4dd4-a018-03c64a7474db/ARI84-2018-Oterolglesias-Renminbi-internationalisation-stuck-mid-river-for-now.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=4da79f91-0b4a-4dd4-a018-03c64a7474db>, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

konumundadır.⁵⁵ Çinli şirketler, Tacik inşaat sektöründe çalışmanın yanı sıra yollar, tüneller ve diğer ulaşım altyapılarının inşa edilmesine ilişkin ihaleleri kazanmıştır. Çin'in Tacikistan'daki en büyük yatırımı Orta Asya-Çin doğalgaz boru hattının (CACGP) D akımıdır. Çin, CACGP D hattının Tacikistan'dan geçecek olan 410 km'lik en uzun kesiminin inşası için 3,7 milyar dolar yatırım yapacağını duyurmuştur. Toplam uzunluğu bin km ve yıllık kapasitesi 25-30 milyar metreküp olan D hattı Türkmenistan'dan başlayarak Özbekistan, Tacikistan ve Kırgızistan üzerinden Çin'e ulaşacaktır. Tacikistan transit ülke olarak hattın hizmete girmesinden itibaren sonraki 32 yıl boyunca toplam 3,7 milyar dolar gelir elde etmeyi planlamıştır.⁵⁶

Tacikistan, Çin'in İYEK projesine aktif katılmak için 10'dan fazla proje önerisinde bulunmuştur. Örneğin bir demir yolu, gaz boru hattı inşaatı, çok amaçlı merkezlerin (*hub*) oluşturulması, Varzob'da bir turist kaynakları danışmanlık merkezi, Faizabad'da bir et işleme fabrikası ve İşkaşim Serbest Ekonomik Bölgesi'nde bir mücevher işleme merkezi.⁵⁷ Söz konusu önerilerin hayata geçirilmesiyle Tacik ekonomisinin istikrarlı bir şekilde büyümesinin sağlanacağı düşünülmektedir.

Çin, Tacikistan'ın güvenlik politikalarını dolaylı bir şekilde etkilemiş ve kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmiştir. Pekin, 2016 yılında Tacikistan, Afganistan ve Pakistan ile birlikte istihbarat ve terörle mücadele eğitiminin paylaşılmasını içeren işbirliği ve koordinasyon mekanizması

55 Kamila Aliyeva, "Tajikistan's Export Records Growth", *Azar News*, 17 January 2018, <https://www.azernews.az/region/125666.html>, (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

56 Proje üzerindeki çalışmalar 2013'ten beri devam etse de tekrarlanan gecikmelerle D hattının tamamlanma süreci uzamıştır. İlk olarak 2016'da ve daha sonra da 2020'de tamamlanması planlanan projenin en son raporlara göre, 2022'nin sonuna doğru hizmete girmesi beklenmektedir. D hattının Tacikistan kısmının inşası Eylül 2014'te başlamış olup, halen devam etmektedir. Detaylı bilgi için bkz: "Construction of Tajik Section of Turkmenistan-China Gas Pipeline Starts, Says Tajik Official", *Asia-Plus*, 31 January 2018, <https://news.tj/en/news/tajikistan/economic/20180131/construction-of-tajik-section-of-turkmenistan-china-gas-pipeline-starts-says-tajik-official>, (Erişim Tarihi: 05.11.2018); Michael Lelyveld, "China Nears Limit on Central Asian Gas", 25 June 2018, https://www.rfa.org/english/commentaries/energy_watch/china-nears-limit-on-central-asian-gas-06252018100827.html, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

57 *Asia-Plus*, "Tadzhikistan i YevrAzES: Vstupat' ili ne Vstupat'?", *Old News*, 28 Temmuz 2015, <http://old.news.tj/ru/newspaper/article/tadzhikistan-i-evrazes-vstupat-ili-ne-vstupat>, (Erişim Tarihi: 17.11.2018).

oluşturmuştur. Tacik hükümeti daha sonra Çin'in Tacik-Afgan sınırında Tacikistanlı askerler için on bir sınır karakolu ve bir eğitim merkezini finanse ve inşa etmesini öngören planı onaylamıştır.⁵⁸

Bahsedildiği gibi Çin, Tacikistan'ın en büyük yabancı kreditorü konumundadır. Fakat bu durum, Duşanbe'nin aleyhine gelişerek ülkeyi Çin sermayesine bağımlı hale getirmiştir. 2016 itibarıyla Tacikistan'ın Çin'e olan borcu yaklaşık 1,2 milyar dolara; yani toplam dış borcunun %53'üne ulaşmıştır. Buna ek olarak Duşanbe, Çin'in İYEK projesi kapsamındaki kredi hattından 2,8 milyar dolar borçlanmıştır.⁵⁹ Bu ise ülkenin 2016 yılındaki toplam dış borcunun yaklaşık %80'ine denk gelmektedir. Uzmanlar bu durumun devam etmesi halinde, Tacikistan'ın Çin'den aldığı borçların faiziyle birlikte geri ödenmesinde ciddi sıkıntılar yaşayacağını vurgulamaktadır.⁶⁰ Son olarak Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası, Tacikistan'ı Çin'in Kuşak-Yol Projesi çerçevesinde en riskli borçlanma tehlikesi altında olan dünyadaki 8 ülkeden biri olarak değerlendirmiştir.⁶¹ Birçok uzmana göre Çin, Tacikistan gibi güçsüz ve az gelişmiş ülkelere bilinçli bir şekilde gereğinden fazla borç vererek bu ülkelerden borca karşılık toprak koparmaya, kaynaklarını ve stratejik

58 Michael Martina-Robert Birsell, "China Joins Afghanistan, Pakistan, Tajikistan in Security Alliance", *Reuters*, 4 August 2016, <https://www.reuters.com/article/us-china-security-idUSKCN10F1A6>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); Nazarali Pirnazarov vd., "China to Build Outposts for Tajik Guards on Tajikistan-Afghanistan Border", *Reuters*, 26 September 2016, <https://www.reuters.com/article/us-tajikistan-china-border-idUSKCN11W0T1>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

59 John Hurley vd., "Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative from a Policy Perspective", *CGDEV*, March 2018, s. 11-28, <https://www.cgdev.org/sites/default/files/examining-debt-implications-belt-and-road-initiative-policy-perspective.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.11.2018).

60 "World Bank: Debt Service Costs on the Rise in Tajikistan", *Asia-Plus*, 27 May 2013, <http://www.news.tj/en/news/world-bank-debt-service-costs-rise-tajikistan>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); "Tajikistan's Relations with Its Creditors to Prove Key Source of Risk", *Fitch Solutions*, 31 July 2018, <https://www.fitchsolutions.com/country-risk-sovereigns/tajikistans-relations-its-creditors-prove-key-source-risk-31-07-2018>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); Yueyi Chen, "Belt and Road Initiative Increases Sovereign Debt Risks in Tajikistan", *Global Risk Insights*, 23 July 2018, <https://globalriskinsights.com/2018/07/belt-and-road-initiative-increases-sovereign-debt-risks-in-tajikistan/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

61 Tim Fernholz, "Eight Countries in Danger of Falling into China's 'Debt Trap'", *qz*, 7 March 2018, <https://qz.com/1223768/>, (Erişim Tarihi: 06.11.2018); Hannah Beech, "We Cannot Afford This": Malaysia Pushes Back Against China's Vision", *NY Times*, 20 August 2018, <https://www.nytimes.com/2018/08/20/world/asia/china-malaysia.html>, (Erişim Tarihi: 23.08.2018); US Department of Defense, "Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People's Republic of China", 2018, s. 111, <https://media.defense.gov/2018/Aug/16/2001955282/-1/-1/1/2018-CHINA-MILITARY-POWER-REPORT.PDF>, (Erişim Tarihi: 22.08.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

tesislerini ele geçirmeye çalışmaktadır. Hatta bu taktik, “Çin’in borç tuzağı diplomasisi” olarak adlandırılmıştır.⁶² Ünlü Çin uzmanı John Pomfret, Pekin’in dünya genelindeki borç tuzaklarını “emperyalist hedeflerinin ticari markası” şeklinde tanımlamıştır.⁶³ Pekin’in büyük stratejisi, ABD’nin küresel üstünlüğünün zayıflaması hasebiyle “Çin’in yeni dünya düzeni arayışı” olarak da değerlendirilmiştir.⁶⁴

Bahse konu olan bilgiler bağlamında Pekin, Duşanbe yönetiminin borcuna karşılık toprak talep etmiş ve bu konuda Rahman hükümetine ciddi baskılar yapmıştır. Tacikistan Cumhurbaşkanı’na bağlı olan Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı Suhrob Sharipov’a göre, Çin ilk başta Tacikistan’ın miktarı açıklanmayan borcuna karşılık 28 bin 500 km²’lik toprak talep etmiştir. Detayları kamuoyuyla paylaşılmayan müzakereler sonucunda Tacik tarafı talep edilen toprak parçasının yaklaşık %5’ini Çin’e teslim etmiştir. Böylece 2011 senesinde Pekin yönetimi, yaklaşık 1158 km²’lik toprak veya Tacikistan’ın toplam yüzölçümünün yaklaşık %1’i

62 “The Perils of China’s “Debt-Trap Diplomacy”, *The Economist*, 6 September 2018, <https://www.economist.com/asia/2018/09/08/the-perils-of-chinas-debt-trap-diplomacy>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018); Amar Diwakar, “China’s Debt-Trap Diplomacy Along the Belt and Road”, 10 August 2018, <https://thewire.in/world/china-debt-trap-diplomacy-bri>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018); Sam Parker-Gabrielle Chefitz, “Debtbook Diplomacy: China’s Strategic Leveraging of its Newfound Economic Influence and the Consequences for U.S. Foreign Policy”, *Belfer Center*, May 2018, <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/Debtbook%20Diplomacy%20PDF.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

63 John Pomfret, “China’s Debt Traps around the World are a Trademark of its Imperialist Ambitions”, *Washington Post*, 27 August 2018, https://www.washingtonpost.com/news/global-opinions/wp/2018/08/27/chinas-debt-traps-around-the-world-are-a-trademark-of-its-imperialist-ambitions/?noredirect=on&utm_term=.5951d736b438, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

64 Bu iddia birkaç somut örnekle desteklenmiştir. Temmuz 2017’de Sri Lanka Hambantota limanının inşasını finanse etmek için kullanılan %6 faizli 8 milyar dolarlık bir kredinin yıllık geri ödemesini sağlayamadığından dolayı limanı 15 bin dönümlük araziyle birlikte 99 yıl boyunca “borca karşı öz kaynak takası” (*a debt-for-equity swap*) olarak Çin’e teslim etmek zorunda kalmıştır. Benzer anlaşmalar ekonomik sıkıntılarla boğuşan Yunanistan’ın Pire ve Avustralya’daki Darwin limanları için yapılmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Hurley vd., *a.g.m.*, s. 11-28; Maria Abi-Habib, “How China Got Sri Lanka to Cough Up a Port”, *NY Times*, 25 June 2018, <https://www.nytimes.com/2018/06/25/world/asia/china-sri-lanka-port.html>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018); US Department of Defense, 2018, *a.g.e.* s. 50; Obert Hodzi-Yu-Wen Chen, “The Great Rejuvenation? China’s Search for a New “Global Order”, *ISDP*, October 2017, <http://isdpeu/content/uploads/2016/11/2017-asia-paper-hodzi-chen-the-great-rejuvenation.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

karşılığında Duşanbe'nin kendine olan borcunun bir kısmını silmiştir.⁶⁵ Bu olay, tüm sınırdaş Orta Asya ülkeleriyle sınır anlaşması imzalamış olmasına rağmen Çin'in hala bölge üzerindeki eski toprak iddialarından vazgeçmediğini ve fırsat buldukça uluslararası sınır anlaşmalarını hiçe sayarak yeni toprak talebinde bulunabileceğini gözler önüne sermiştir.

Sınırların yeniden belirlenmesine ek olarak Duşanbe, Çinli yatırımcılara ülkenin doğu ve güney kesimlerinde yer alan sınırdaş bölgelerdeki tarımsal arazilerin önemli bir kısmını uzun vadeyle kiralama kararı almıştır. Bu adım, Tacik kamuoyuna Çin yatırımı ve teknolojisi yardımıyla Tacikistan'ın tarım sektörünü geliştirme politikası olarak sunulmuştur. Böylece taraflar arasındaki tarımsal işbirliği hızla gelişmiştir. İlk olarak 2011 senesinde 2 bin hektarlık bir arazi Çinli yatırımcılara kiraya verilmiştir. 2012'de de Tacikistan Tarım Bakanlığı, 6 bin hektarlık arazinin Çin'e kiralanmasını öngören planı onaylamıştır.⁶⁶ 2016 yılında ise Tacikistan'ın Hatlon vilayetindeki 15 bin hektarlık arazinin 49 yıl süreyle kira ödemededen kullanılması hakkının iki Çinli şirkete verildiği iddia edilmiştir.⁶⁷ 20 Temmuz 2018 tarihinde ise Tacikistan Cumhuriyeti Devlet Arazi Yönetimi ve Jeodezi Komitesi Başkan Yardımcısı Azizmamad Karimzoda Tacikistan'da Çinli çiftçilere kiraya verilen arazi miktarının 18 bin hektara ulaştığını ve bu arazilerde tarımsal faaliyetlerin sürdürüldüğünü ifade etmiştir.⁶⁸

Sanayi ve tarım sektöründeki Tacik-Çin işbirliği, işsizlik ve fakirlikle boğuşan Tacik toplumunda gözle görülebilir bir farklılık yaratamamıştır. Aksine bu işbirliği, Tacikistan'dan ziyade Çin'in ekonomik çıkarlarına

65 "Tajikistan: China's Advance Causing Increasing Unease among Tajiks", *Eurasianet*, 14 February 2011, <https://eurasianet.org/tajikistan-chinas-advance-causing-increasing-unease-among-tajiks>, (Erişim Tarihi: 06.11.2018).

66 Mark Vinson, "Tajikistan to Lease 6,000 Hectares of Land to China", *Eurasia Daily Monitor*, 9(30), 13 February 2012.

67 Bakhtiyor Atovulloev, "Tajikistan is Turning into the New Province of China", *Tajic Opposition*, 30 December 2016, <https://tajikopposition.com/2016/12/30/tajikistan-is-turning-into-the-new-province-of-china-eurasianews/>, (Erişim Tarihi: 07.11.2018).

68 Sayfiddin Karayev, "18 tys. Gektarov Zemli Arenduyut Kitayskiye Fermery v Tadzhikestane", *News.tj*, 20 Temmuz 2018, <https://news.tj/ru/news/tajikistan/economic/20180720/18-tis-gektarov-zemli-arenduyut-kitaiskie-fermeri-v-tadzhikestane>, (Erişim Tarihi: 07.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

hizmet etmiştir. Çin, yatırımları aracılığıyla Tacikistan'da kazandığı ihaleler ve projeler vesilesiyle kendi vatandaşlarını işe almıştır. Tacikistan Göç Hizmeti'ne göre, 2006'da ülkede kayıtlı çalışan Çinli işçilerin sayısı 6 bin kişiyken; 2007'de 30 bine ulaşmıştır. 2011 itibarıyla bu rakam 82 bini geçmiştir.⁶⁹ Konunun Tacik toplumundaki hassasiyetinden dolayı Tacik yetkililer sonraki yıllar için resmi istatistikleri açıklamamıştır. Buna karşılık Çin Ulusal İstatistik Bürosu, 2011 ile 2016 yılları arasında Tacikistan'daki sözleşmeli projelerde çalıştırılması için toplam 10 bin 179 işçiyi bu ülkeye gönderdiklerini açıklamıştır.⁷⁰ Çin'in istatistik kaynaklarındaki rakamların sadece kayıtlı nitelikli iş gücünü kapsadığını söylemek gerekmektedir. Aksi halde tarafların kamuyla paylaştığı rakamların bu derece farklı olmasını açıklamak mümkün değildir. Çin'in söz konusu ülkede gittikçe artan yatırımları nedeniyle Tacikistan'da kayıt dışı çalışan Çinli işçilerin çok daha fazla olduğunu tahmin edilebilir. Yüz binlerce Tacikistan vatandaşının ailelerinin geçimini sağlamak için yurt dışında çok zor şartlar altında çalışmak zorunda kaldığı bir ortamda Tacikistan'da on binlerce Çinli işçinin çalıştırılması Tacik toplumunda ciddi memnuniyetsizliğe yol açmıştır.⁷¹

Duşanbe'nin borç karşılığında Çin'e toprak verme kararı, muhalefetteki Tacikistan İslami Uyanış Partisi, siyasetçiler, entelektüeller ve geniş halk kitleleri tarafından sert bir biçimde eleştirilmiştir.⁷² Yeni sınır anlaşması ve Tacikistan arazilerinin Çinli çiftçilere kiraya verilmesi, Tacik kamuoyunda bir kırılma yaratmıştır. Ayrıca Tacikler, Çinlilerin Tacikistan ekonomisindeki baskın rolüne, Çinli ve yerel işçilere ödenen ücretlerdeki eşitsizliğe karşı çıkmıştır. 2011'de Çinlilerin işlettiği Zarafshon Gold şirketinin 1500

69 Alexander Cooley, *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*, Oxford University Press, New York 2012. s. 87; *Eurasianet*, 14 February 2011, a.g.m.

70 Bu rakam, Çin Ulusal İstatistik Bürosu'nun 2011-2016 yıllarını kapsayan resmi verilerine dayanarak yazar tarafından hesaplanmıştır. Detaylı bilgi için bkz: National Bureau of Statistics of China, *Chinese Statistical Yearbooks 2012-2017*, <http://www.stats.gov.cn/english/Statisticaldata/AnnualData/>, (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

71 *Eurasianet*, 14 February 2011, a.g.m.

72 Assel Bitabarova, "Contested Views of Contested Territories: How Tajik Society Views the Tajik-Chinese Border Settlement", *Eurasia Border Review*, 6(1), 2016, s. 63-81; Vinson, a.g.m.; Stephen Blank, "Revising the Border: China's Inroads into Tajikistan", *China Brief*, 11(1)4, 29 July 2011, s. 11-13.

civarındaki işçisi, Tacik işçilere haksız muamele edildiğini iddia ederek protesto düzenlemiştir.⁷³ Rusya merkezli sosyal medya web sitesi olan mail.ru'daki "Dünyadaki Tacikistanlılar" grubunun üyeleri arasında yapılan bir ankete göre, Tacikistanlıların %96'sı Çin ile varılan sınır anlaşmasına karşı çıkmıştır.⁷⁴ Oysa Mayıs 2008'de Duşanbe merkezli Şark Araştırma Merkezi (ŞAM) tarafından yapılan bir kamuoyu yoklaması Taciklerin %82'sinin Çin'e olumlu baktığını ortaya koymuştur. Ancak ŞAM müdürü Muzaffar Olimov rakam vermemekle birlikte 2011 yılındaki toprak ve tarım anlaşmalarından sonra Tacikistan'da Çin'in bölgedeki politikalarına karşı olanların sayısında bir hayli artış gözlemlediklerini gizlememiştir.⁷⁵ Belirtmek gerekir ki; 2011'den bu yana Tacik kamuoyunun Çin'e veya İYEK projesine yaklaşımı üzerinde herhangi bir resmi veri paylaşılmamıştır. Lakin medyaya yansıyan haberler ve sosyal medya üzerinden yapılan yorumlar, Tacik kamuoyunun Çin'e şüpheyle baktığını, Çinlilerin bölgede gittikçe artan varlığını bir tehdit unsuru olarak algıladığını göstermektedir.

Orta Asya'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi Tacikistan'da da Çin yatırımı zaman zaman yasal zorluklar, karışık politikalar ve yolsuzluk sorunlarıyla karşılaşmıştır. Ekonomik sorunların çözümüne yönelik taraflar arasında şeffaf bir hukuki mekanizma yaratılmadığı için Tacikistan'daki bazı orta ve küçük ölçekli Çinli işletmeler sözleşmede öngörülen haklarını ve yatırımlarını kaybetmiştir.⁷⁶ İkili ilişkilerde ortaya çıkan ekonomik uyuşmazlıkların çözümüne yönelik etkili bir yasal mekanizmanın bulunmaması, Çin karşıtı algının yayılması, Tacikistan'ın Çin ve Afganistan ile sınırdaş olan Dağlı-Badahşan özerk bölgesi ve diğer vilayetlerinde zaman zaman gündeme gelen istikrarsızlık ve güvenlik sorunları⁷⁷ Çinli

73 Vinson, a.g.m.

74 Bitabarova, 2016, a.g.m., s. 78.

75 *Eurasianet*, 14 February 2011, a.g.m.

76 Kristin Huang, "Why Chinese Investors are Struggling to Gain a Foothold in Tajikistan", *SCMP*, 07 October 2017, <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2113810/why-chinese-investors-are-struggling-gain-foothold>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

77 "Rivals for Authority in Tajikistan's Gorno-Badakhshan", *International Crisis Group*, 14 March 2018, <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/b087-rivals-for-authority-in-tajikistan.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

yatırımcıları ve iş dünyasını rahatsız edebileceği gibi ilerleyen zamanlarda Kuşak-Yol Projesi'nin Tacikistan'da sürdürülebilirliği açısından da ciddi bir engel oluşturabilir.

KIRGIZİSTAN-ÇİN İLİŞKİLERİ

Çin, Kırgızistan'ın en önemli dış ticaret ortaklarından biridir. Dolayısıyla bu ekonomik ilişkiler hem hükümetler arası hem de kişisel bağlar üzerinden sürekli olarak güçlendirilmiştir. Bugüne kadar Kırgızistan'da iktidara gelen cumhurbaşkanlarının hemen hemen hepsi Çin ile iyi ilişkiler geliştirilmesinin taraftarı olmuştur. Bazen bu ilişkiler kişisel ve ticari çıkarları olan yerel oligarklar üzerinden yürütülmüştür. Bişkek Eski Belediye Başkanı, Eski Narin Valisi ve Çin ürünlerinin Orta Asya ülkelerine ihracatıyla tanınan bölgedeki en büyük Dordoy perakende pazarının⁷⁸ sahibi Askar Salimbekov, Kırgızistan ile Çin arasındaki dostane ilişkilerin gelişmesinde çok büyük rol oynamıştır.⁷⁹

Belirtildiği gibi Kırgızistan 2015'te Avrasya Ekonomik Birliği'ne (AEB) üye olmuştur. Kırgız toplumunda AEB üyeliği sonrası Kırgızistan-Çin ticaretinin azalacağı ve yaşanan gelişmelerin enflasyonu tetikleyerek Kırgızistan'daki ekonomik dengeleri olumsuz etkileyeceği doğrultusunda endişeler yaygınlaşmaya başlamıştır.⁸⁰ Bu endişelerin bazıları gerçekleşse de Kırgızistan-Çin ticareti devam etmiştir. 2015'te Kırgızistan-Çin münasebetlerinin ticaret hacmi, bir önceki yıla göre yaklaşık bir milyar

78 Çin ürünlerinin Kırgızistan üzerinden diğer Orta Asya'ya ülkelere ihraç edilmesinin en önemli nedeni Kırgızistan'ın ithalat ve gümrük vergisinin çok düşük (%5 civarında) olmasıdır. Detaylı bilgi için bkz: Henryk Alff, "Flowing Goods, Hardening Borders? China's Commercial Expansion into Kyrgyzstan Re-Examined", *Eurasian Geography and Economics*, 57(3), 2016, s. 440.

79 Bunun de sebebi Narin ili üzerinden geçen Çin-Kırgız ticaretini kontrol eden Salimbekovlar ailesinin ticari çıkarlarıdır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz: Marlène Laruelle-Sébastien Peyrouse, *China as a Neighbor: Central Asian Perspectives and Strategies*, Singapore, 2009, s. 86; Boris Petric, *Where Are All Our Sheep?: Kyrgyzstan, A Global Political Arena*, Berghahn Books, New York 2015.

80 Detaylı bilgi için bkz: Jumabek Sarabekov, "Yevraziyskiy Vibr Kırgızistana: Vizv Dlya Kazahstana i Rossii?", Ağustos 2015, s. 7, http://caa-network.org/cassions/wp-content/uploads/2015/08/doklad_-_kirgiziya.pdf, (Erişim Tarihi: 17.11.2018); "Rinok "Dordoy" Kormit 600 Tisyach Chelovek", *Kabar*, 1 Oktyabr 2014.

dolar azalmış ve sonraki yıllarda normalleşmeye başlamıştır. Fakat Kırgızistan, AEB'ye katılmakla Orta Asya'da Çin mallarının baş ihracatçısı konumunu tehlikeye atmıştır.⁸¹

Kırgızistan, AEB üyeliği nedeniyle ortaya çıkan gümrük engellerini aşmak ve kendi iç piyasasında ve AEB ülkelerinde Çin mallarına olan talebi karşılamak için Çin'in üretim tesislerinin Kırgızistan'a taşınmasını teklif etmiştir. 17 Mayıs 2018 tarihinde AEB ve Çin arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Kırgızistan-Çin ticareti önündeki gümrük sorunları düzenlenmiştir. Kırgızistan Başbakan Yardımcısı Zamirbek Askarov, Çin'in Kırgızistan'ın uzun yıllar boyunca önemli bir yatırım ortağı olduğunu ileri sürmüştür. Askarov'a göre, Mayıs 2018 itibarıyla Kırgızistan'da Çin sermayesi ile faaliyet yürüten şirket ve işletmelerin sayısı 400'ü geçmiştir. Askarov, iki ülke arasında birçok sanayi sektöründe aktif işbirliği yapıldığını belirtmiştir.⁸²

Kırgızistan, bir AEB üyesi olmasına rağmen kendi ekonomik kalkınmasını sürdürmenin ve çeşitli sektörlerde ihtiyaç duyulan altyapı yatırımlarını finanse etmenin bir aracı olarak gördüğü Pekin'in Kuşak-Yol Projesi'ni memnuniyetle karşılamıştır. Çin'in Kırgızistan'daki yatırımları da Bişkek'in söz konusu projeyi destekleyeceğini duyurmasından sonra hızlı bir şekilde artmıştır. Nitekim 2005 yılında Çin'in Kırgızistan'a yaptığı toplam doğrudan yabancı yatırım sadece 45 milyon dolar seviyesindeyken; bu rakam 2015'in başında 984 milyon dolara yükselmiştir. Dahası 2013 senesinde Jinping'in Bişkek gezisi sırasında iki ülke arasında 3 milyar dolar değerinde yatırım anlaşmaları imzalanmıştır.⁸³ 2016 itibarıyla Çin'in 10'dan

81 Kırgızistan-Çin sınırındaki kayıtlı ve kayıtsız ticaretin 2013'teki toplam değeri 1,5 ile 5 milyar dolar arasında olduğu ve doğrudan ve dolaylı bir şekilde on binlerce kişiye iş imkânı sağladığı bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Sebastien Peyrouse, "Kyrgyzstan's Membership in the Eurasian Economic Union: A Marriage of Convenience?", *Russian Analytical Digest*, 165, 17 March 2015, s. 11.

82 "Agreement Signed on Trade and Economic Cooperation Between EAEU and PRC", *Eurasian Economic Commission*, 17 May 2018, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/17-05-2018-5.aspx>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

83 "China Signs Deals Worth \$3 Bln with Kyrgyzstan", *Reuters*, 11 September 2013,

<https://www.reuters.com/article/kyrgyzstan-china-investment/china-signs-deals-worth-3-bln-with-kyrgyzstan-idUSL5N0H739G20130911>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

fazla ortak yatırım anlaşmasının hayata geçirilmesi için Kırgızistan'a verdiği toplam kredi miktarı 1,8 milyar dolara ve sağladığı hibe miktarı da 274,4 milyon dolara ulaşmıştır.⁸⁴

Çin, 1990'larda temel olarak Kırgızistan'ın emlak ve sanayi sektörlerinde yatırım yaparken; 2005'ten sonra altyapı ve enerji sektörüne öncelik vermiştir.⁸⁵ Geline aşamada Kırgızistan, Çin'den gelen yatırımlar aracılığıyla temel olarak ülkesinin ulaştırma, enerji ve teknoloji altyapısını geliştirmeye çalışmıştır. İYEK projesi kapsamında Tacikistan'da enerji projeleri ön plana çıktığı halde, Kırgızistan'da ulaştırma projeleri öncelik kazanmıştır.⁸⁶ Bu yolda enerji sektörü ulaştırma sektörünü izlemiştir. Yapımı planlanan Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolu ve ilk aşamasının inşası için Çin'in Exim Bankası'nın 400 milyon dolar kredi verdiği Kuzey-Güney Karayolu, Pekin'in Kırgızistan'daki en iddialı ulaştırma projelerinden sayılmaktadır. Modernizasyonu için 386 milyon dolar harcadığı Bişkek Elektrik Santrali ve 1,4 milyar dolar yatırım yaptığı Orta Asya-Çin doğalgaz boru hattının D akımının Kırgızistan'dan geçen 215 km'lik kısmı Çin'in buradaki en önemli enerji projeleri olmuştur.⁸⁷ Buna ek olarak, Huawei ve China Telecom gibi Çinli teknoloji şirketleri, Kırgızistan'ın Yeni İpek Yolu'nun "dijital merkezi" olma hedefi doğrultusunda milli "Taza Koom" (Akıllı Şehir) inovasyon programına ortak olmuştur.⁸⁸ Nitekim Çin'in

84 Dınara Taldybayeva, "Prospects for China-Kyrgyzstan Economic Relations in the Framework of the Silk Road Economic Belt Project", *Eurasian Research*, 5 July 2016, <https://eurasian-research.org/en/publications/details/643>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

85 Aynı yer.

86 Anderson, a.g.m.

87 Taldybayeva, a.g.m.; *Reuters*, 11 September 2013, a.g.m.

88 Yüksek teknolojili program, kullanıcılar için daha hızlı internet bağlantıları sağlamakla birlikte bölgedeki iletişim, gözetim, istihbarat ve güvenlik sistemlerine ciddi bir katkıda bulunması beklenmektedir. Çin teknoloji devlerinin programa katılmasından amaç da iki ülke arasındaki anlaşmalar çerçevesinde Kırgızistan'ın Bişkek ve Oş şehirlerinde kurulacak "Akıllı şehirler" üzerinden iletişim ve istihbarat paylaşımını kolaylaştırmaktır. Proje hakkında detaylı bilgi için bkz: Taza Koom Projesinin Resmi Sitesi,

<http://tazakoom.kg/site/index>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018); Ermek Abdısayev, "Proyekt "Taza Koom". Pomoshch' Mezhdunarodnogo Soobshchestva", *Kabar*, 13 Aralık 2017, <http://kabar.kg/news/iato-kabar-proekt-taza-koom-pomoshch-mezhdunarodnogo-soobshchestva/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

Kırgızistan'a yaptığı yatırımların sektör bazındaki dağılımı da altyapı, enerji ve teknoloji sektörlerinin ön plana çıktığını ortaya koymuştur.⁸⁹

En son hesaplamalara göre, toplam maliyeti 7 milyar dolar civarında olacağı tahmin edilen Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolu, Kırgızistan'da Çin sermayesiyle hayata geçirilecek en önemli projelerden biridir.⁹⁰ Ancak bu rakam, Kırgızistan'ın 7,2 milyar dolarlık (2017) GSYH'sinin %97'sine eşdeğer olduğu için Bişkek yönetiminin bu projeyi tek başına finanse etmesi mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla projenin hayata geçirilmesi için Çin'den borç alınacaktır. Pekin ise kendisine Kırgızistan'ın doğal kaynaklarından yararlanma hakkı verilmesi koşuluyla kredi vermeye hazır olduğunu belirtmiştir.⁹¹ Kırgızistan, Çin'in talebi üzerine proje maliyetlerini geri ödemek amacıyla kendi doğal kaynaklarının bir kısmını Çinli şirketlerin kullanımına sunacağını beyan etmiştir.

Bahse konu olan proje, ilgili hükümetlerin onayından geçmiş ve hayata geçirilmesi kararlaştırılmışsa da Kırgızistanlı uzmanlar arasında tartışma ve eleştirilere sebep olmuştur. Kırgız ekonomistlere göre, Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolu, en az 2056'ya kadar Kırgızistan'a net bir gelir

89 "Vneshniy Dolg Kyrgyzstana za God Vyros na 337 mln Dollarov. Infografika", *Sputnik*, 20 Mart 2018, <https://ru.sputnik.kg/economy/20180320/1038252496/kyrgyzstan-vneshnij-dolg-infografika.html>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

90 Victoria Panfilova, "Uzbekistan Gains Access to Gwadar Port and Turkey by Rail", *Vestnikkavkaza*, 21 June 2018, <http://vestnikkavkaza.net/analysis/Uzbekistan-gains-access-to-Gwadar-Port-and-Turkey-by-rail.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); Aleksandr Shustov, "Chto Sulit Kirgizii Zheleznaya Doroga iz Kitaya v Uzbekistan?", *Ritm Eurasia*, 8 Mart 2019, <https://www.ritm Eurasia.org/news-2019-03-08--chto-sulit-kirgizii-zheleznaja-doroga-iz-kitaja-v-uzbekistan-41475>, (Erişim Tarihi: 25.03.2019).

91 Pekin'in mezkûr projenin hayata geçirilmesi konusunda ısrarcı olmasının arkasında Çin'in, Kırgızistan ve Özbekistan'ın doğal kaynaklarına kolayca erişimini sağlama planı olduğu düşünülmektedir. Nitekim Çin'de geliştirilen yol projesinin ilk versiyonuna göre demir yolu yerleşim yerlerinden önemli bir mesafede, ancak değerli madenlerin yeterince yakınından geçecek bir şekilde tasarlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz: "Chinese Railway Project Viewed as Expansion Campaign in Central Asia", *Central Asia Daily*, 30 August 2018, <http://centralasiadaily.org/news/foreign-relations/492-chinese-railway-project-viewed-as-expansion-campaign-in-central-asia.html>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018); "How Can Iran's Involvement Affect China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway Project?", *Azernews*, 22 June 2018, <https://www.azernews.az/region/133809.html>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

sağlamayacaktır. Dolayısıyla gereksiz bir projedir.⁹² Diğer bir tartışma da projede kullanılacak ray genişliğiyle ilgilidir.

Bilindiği üzere Kırgızistan dâhil eski SSCB coğrafyasındaki tüm demir yollarında 1520 milimetrelik geniş raylar kullanılmıştır. Oysa Çin demir yolları, 1435 milimetrelik dar raylardan yapılmıştır. Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolu, Çin tarafından finanse edileceği için Çin standartlarına göre yapılacağı öne sürülmüştür. Bu da Kırgız topraklarındaki bu yolun diğer altyapı ve ulaşım amaçları için işe yaramayacağı anlamına gelmektedir. Bir diğer ifadeyle Kırgızistan, bu yoldan ülke içi ulaşımı kolaylaştırmak, kuzey-güney ve doğu-batı arasında transit ülke olma hedefine ulaşmak için yararlanamayacaktır. Ayrıca yolun dağlık bölgelerden geçeceği düşünülürse, inşaat ve ulaşımın daha pahalıya mal olacağı anlaşılmaktadır. Çin ile Orta Asya'yı bağlayan birkaç demir ve kara yolu olduğu halde, Pekin'in bu maliyetli projeye neden ihtiyaç duyduğu sorusu tartışma konusu olmuştur. Bir Kırgız siyasi analist, mevzubahis projeyi Çin'in yayılcı politikasının bir parçası olarak nitelendirmiştir.⁹³ Rus uzman Alexander Sobyenin'e göre, Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolu, jeostratejik riskler taşımaktadır. Eğer Bişkek, demir yolunun yapımında Çin standardını kabul ederse, Çin Ordusu'nun bölgeye erişimi de kolaylaşacaktır. Bu durum, Kırgız-Çin ilişkilerinin sınırlarını aşarak Orta Asya'nın ve Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını ve ulusal güvenliklerini tehdit edebilir.⁹⁴

Öte yandan İYEK çerçevesinde gerçekleştirilmesi planlanan bu ve diğer projeler, Kırgızistan'ı ekonomik ve finansal açıdan Çin'e daha da bağımlı hale getirecektir. Bu durum, ilerleyen zamanlarda ülke egemenliğini ve bağımsız karar alma yeteneğini olumsuz yönde etkileyebilir. Nitekim

92 "Op-Ed: How Kyrgyzstan Became a Pawn in China's Game", *Central Asia Daily*, 5 May 2018, <http://centralasiadaily.org/news/opinions/386-op-ed-how-kyrgyzstan-became-a-pawn-in-chinas-game.html>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

93 Aynı yer.

94 Panfilova, a.g.m.

Kırgızistan'ın Çin'e olan borcu, Şubat 2018 itibarıyla 1,7 milyar dolara veya toplam dış borcunun (3,8 milyar dolar) %44'üne ulaşmıştır.⁹⁵ Aynı zamanda Kırgızistan, Çin'in Kuşak-Yol Projesi kapsamındaki kredi hattından toplam 4,5 milyar dolar borçlanmıştır.⁹⁶ Uluslararası ekonomik kuruluşlar ve uzmanlar, Kırgızistan'ı aşırı borçlanma tehlikesi altında olan dünyadaki sekiz ülkeden biri olarak nitelendirmiştir.⁹⁷ Bu durumu fırsat olarak gören Çin ise elindeki diğer ekonomik araçlarını da kullanarak stratejik, enerji ve altyapı anlaşmalarını elde etmek amacıyla Kırgız makamlarına yanaşmıştır.

Çin'in Kırgızistan'daki yatırımları, Pekin'in jeopolitik çıkarlarına hizmet etmiştir. 6 Haziran 2018'de Kırgızistan ve Çin kapsamlı stratejik ortaklık (*comprehensive strategic partnership*) anlaşmasını imzalayarak ikili ve çok taraflı ilişkilerini yeni aşamaya taşımıştır.

Bahsi geçen anlaşmayla Bişkek, Pekin'in "Tek Çin" politikasını destekleyeceğini, "üç kötü güç" olarak adlandırılan terörizm, aşırıçılık ve ayrılıkçılığa karşı ortak mücadele etmek amacıyla güvenlik işbirliğini sürdüreceğini yenilemiştir. Her iki taraf da diğerinin egemenliğine, güvenliğine ve toprak bütünlüğüne zarar veren herhangi bir birliğe veya gruba katılmayacaklarını ve bu tür anlaşmaları üçüncü bir ülke ile imzalamayacaklarını ifade etmiştir. Taraflar, üçüncü bir ülkenin, kuruluşların, grupların veya kişilerin kendi ülke topraklarında diğer ülkenin egemenliği, güvenliği ve toprak bütünlüğünü tehlikeye atan faaliyetler yürütmesine izin vermeyeceğini beyan etmiştir.⁹⁸ Taraflar ikili ve çok taraflı ticaret ve ekonomik işbirliği projelerini desteklemeyi, karayolları ve demiryolları, enerji, fiber-optik iletişim hatları ve madencilik endüstrisi

95 Tat'yana Kudryavtseva, "Gosdolg Kyrgyzstana. Na Kazhdom Zhitele Strany po \$703", *Ekonomika*, 10 Nisan 2018, <https://24.kg/ekonomika/81094/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

96 Hurley vd., *a.g.m.*, s. 28.

97 Josh Zumbun-Jon Emont, "China's Financial Reach Leaves Eight Countries Vulnerable, Study Finds", *Wall Street Journal*, 4 March 2018, <https://www.wsj.com/articles/chinas-financial-reach-leaves-eight-countries-vulnerable-study-finds-1520190000>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018); Hurley vd., *a.g.m.*, s. 11.

98 "China, Kyrgyzstan Agree to Establish Comprehensive Strategic Partnership", *Xinhua*, 6 June 2018, http://www.xinhuanet.com/english/2018-06/07/c_137235571.htm, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

de dâhil olmak üzere iki ülke arasındaki karşılıklı işbirliği alanlarını genişletmeyi kararlaştırmışlardır.⁹⁹

Marlène Laruelle ve Sébastien Peyrouse'ye göre Pekin, Kırgızistan'ı esas olarak Çin ürünlerinin yeniden ihracatıyla ayakta kalabilen Çin'e bağımlı bir ekonomiye dönüştürmüştür.¹⁰⁰ Çin-Kırgızistan sınır ticaretinde ve hatta Kırgızistan'daki toptancı pazarlarda da Çinlilerin mevki ve etkisinin artması yerel halk arasında Sinofobyanın (*sinophobia*)¹⁰¹ yaygınlaşmasına neden olmuştur. Kırgızistan'da sayıları gittikçe artan Çinlilerin varlığı toplumda huzursuzluk yaratmış ve Çin karşıtı duyguları (hükümet yetkilileri de dâhil olmak üzere) körüklemiştir. Kırgızistan Adalet Bakanlığı'na göre, 2012 yılında Kırgızistan'da 90 bin Çinli yasadışı olarak bulunmuştur. Ayrıca, her sene 10 bin Çinli yasal olarak Kırgızistan'a giriş yapmıştır.¹⁰² Adalet Bakanı Almambet Shikmamatov, 6 Mart 2012 tarihinde Parlamento Komisyonu'nun bir toplantısında yaptığı konuşmada, ülkesinde yasadışı olarak bulunan Çinlileri "ulusal güvenliğe yönelik bir tehdit" olarak nitelendirmiştir.¹⁰³

2015 yılında Kırgızistan'da kayıtlı çalışan yabancıların 9848'inin; yani %80'inin Çin vatandaşı olduğu bildirilmiştir.¹⁰⁴ Başbakan Yardımcısı Altynay Omurbekova'nın paylaştığı verilere göre, 2018 itibarıyla Kırgızistan'da bulunan kayıtlı Çinlilerin sayısı yaklaşık 25 bin civarındadır.¹⁰⁵ Son yıllarda Kırgızistan'da yasadışı yollarla bulunan Çinlilerin sayısı hakkında net bir bilgi açıklanmamakla birlikte, ülkedeki kayıtlı Çinli vatandaşların

99 Aynı yer.

100 Marlène Laruelle-Sébastien Peyrouse, *The Chinese Question in Central Asia: Domestic Order, Social Change and the Chinese Factor*, Columbia University Press, New York 2012, s. 7.

101 Çin karşıtı düşünce ve hisler.

102 "Minyust Oposaetsya Yavleniya v Strane Kitayskogo Kvartala", *IA Regnum*, 7 Mart 2012, <http://regnum.ru/news/kirghizia/1507337.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

103 Aynı yer.

104 2015'te Kırgızistan'da kayıtlı çalışan işçilerin toplam sayısı 12 bin 259 kişi olarak kaydedilmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz: Taldybayeva, a.g.m.

105 "Pravitel'stvo Ozvuchilo Dannyye o Chisle İnostrantsev v Kyrgyzstane-po Stranam", *Radio Azattık*, 17 Ocak 2019, https://rus.azattyk.org/a/29715342.html?fbclid=IwAR0gF1SgShogkYYSOQUP3JKDOWpEz_huY2u5PLXxY08xNAsJm1LZPLVb51E, (Erişim Tarihi: 22.01.2019).

çoğunluğunu işçilerin, tüccarların ve üniversite öğrencilerinin oluşturduğu bilinmektedir.

Son zamanlarda Çin'in Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur, Kazak, Kırgız ve Özbek Müslümanlarına karşı uyguladığı baskı politikalarının ve insan hakları ihlallerinin¹⁰⁶ yeniden gündeme taşınması, Kırgızistan'da Çin karşıtı protestoları körüklemiştir.¹⁰⁷ Hatta 3 Ağustos 2016'da Bişkek'teki Çin Büyükelçiliği'ne canlı bomba saldırısı gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁸ Son yıllarda ülkedeki Çinli şirketler tarafından yürütülen altın madenleri ve diğer projelere karşı iş ve çevre standartları ile ilgili gerekçeler bahane edilerek protestolar ve saldırılar düzenlenmiştir.¹⁰⁹ Bunun sonucunda birkaç Çinli şirketin faaliyetinde kesintiler ve zorluklar meydana gelmiştir. Pekin, Çinli şirketlerin altın işleme tesislerinin protestocular tarafından yakılmasından sonra, Kırgızistan'daki Çinli yatırımcıların korunmasını Bişkek'ten talep etmiştir.¹¹⁰

Üstelik Kırgızistan'da Çin karşıtı duyarlılık artarak devam etmektedir. Son zamanlarda Kırgızlar, ülkelerinde bulunan Çin uyruklu yasadışı göçmen işçilerin sınır dışı edilmesini, Çinlilerin evlilik yoluyla Kırgızistan vatandaşlığını kazanmalarının engellenmesini ve Çin'deki "toplama

106 Detaylı bilgi için bkz: M. Turgut Demirtepe-İzzet Ahmet Bozbey, "Accommodation or Assimilation? Chinese Government Policies Toward Uyghur Minority", *USAK Yearbook of Politics and International Relations*, 5, 2012, s.151-174.

107 Çin hükümetinin 50 binden fazla Doğu Türkistanlı etnik Kırgız'ı toplama kamplarında zorla tuttuğu ve işkence ettiği iddia edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz: "Kitayskiye Vlasti Otpravili v Lagerya Perevospitaniya Boleye 50 Tysyach Etnicheskikh Kirgizov", *FergananeWS*, 21 Kasım 2018. <https://www.fergananeWS.com/news/34215>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

108 Anar Musabaeva, "Antikitayskaya Tema v Kirgызstane Priobrela Novyy İmpul's", 21 Ocak 2019, <http://caa-network.org/archives/15113?fbclid=IwAR2Wq73LBNjp1vfYjHU5JqcadoE0bRUhOi6I6p7d4JzaCEpjo9zUG5mUzg>, (Erişim Tarihi: 22.01.2019).

109 "Fifteen Protesters Arrested Over Unrest At Kyrgyz Gold-Mining Site", *Radio Liberty*, 17 April 2018, <https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-15-protesters-arrested-over-unrest-at-gold-mining-site/29172272.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018); Ryskeldi Satke, "Risks for Foreign Investors Resurface in Kyrgyzstan", *RFERL*, 14 April 2018, <https://www.rferl.org/a/qishloq-ovozi--risks-for-foreign-investors-resurface-in-kyrgyzstan-/29167863.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

110 Maria Levina, "Kyrgyzstan: China Demands to Protect Investor after Locals Burnt Gold-processing Plant", *Timesca*, 13 April 2018, <https://www.timesca.com/index.php/news/19611-kyrgyzstan-china-demands-to-protect-investor-after-locals-burnt-gold-processing-plant>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

kamplarında” tutulan Doğu Türkistanlı Kırgızların serbest bırakılması konusunda Bişkek’in harekete geçmesini talep ederek protestolar düzenlemektedir.¹¹¹ Hatta Doğu Türkistan kökenli Kırgızistan vatandaşları Bişkek’te Çinli Kırgızları Koruma Komitesini kurarak başta Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov ve BM olmak üzere çeşitli uluslararası kuruluşlardan Doğu Türkistan’daki soydaşlarının Çin zulmüne karşı korunması konusunda yardım istemiştir.¹¹² Ancak Çin baskılarına maruz kalan kimi hesaplara göre, 50 bin etnik Kırgız’ı “toplama kamplarından” kurtarmak veya durumlarını iyileştirmek konusunda Bişkek yönetimi hiçbir şey yapmamıştır. Kırgızistan’da derinleşmekte olan Çin karşıtı hisler ve hareketler aynı zamanda Kırgız halkının kendi hükümetine olan güveninin sarsılmasına da vesile olmuştur. Ayrıca bu protestolar sırasında toplumda yaygınlaşan (Çinli şirketlerin de dâhil olduğu) yolsuzluklar ve yetkililerin Kırgız vatandaşları için uygun yaşam koşullarını yaratma konusundaki yetersizlikleri de gündeme taşınmıştır.¹¹³

ÖZBEKİSTAN-ÇİN İLİŞKİLERİ

Özbekistan, Kerimov döneminde bölgesel bütünleşme projeleriyle yeterince ilgilenmediği için çok önemli fırsatları kaçırmıştır. Örneğin Özbekistan menfaatleriyle belli bir noktaya kadar uyumlu olmasına rağmen Çin’in İYEK projesiyle aktif bir şekilde ilgilenilmediğinden dolayı mezkûr projenin ana hatları Özbekistan’ı atlayarak kuzeyden Kazakistan ve Rusya, güneyden Pakistan ve Orta Doğu hudutlarından geçecek şekilde tasarlanmıştır.

111 “Kırgızy Protiv Kitaya”, *Youtube*, 16 Şubat 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=CC0s1ZHGXB>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019); “Qirg’izistonda Xitoydagi Uyg’urlar, Qirg’izlar va Qozoqlarni Himoya Qilishga Bag’ishlangan Namoyish Bo’lib O’tdi”, *Ozodlik Radiosi*, 6 Aralık 2018,

<https://www.ozodlik.org/a/29640293.html>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019); “Bishkekda Xitoy Elchixonasi Oldida Norozilik Namoyishi O’tkazildi”, *Ozodlik Radiosi*, 21 Aralık 2018, <https://www.ozodlik.org/a/29668479.html>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019); “Miting Protiv Kitayskoy Ekspansii Proshol v Kirgizii”, *News.ru*, 7 Ocak 2019, <https://news.ru/v-mire/miting-protiv-kitajskoj-ekspansii-proshel-v-kirgyzii/>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019).

112 “Bishkekda “Xitoylik Qirg’izlarni Himoya Qilish Qo’mitasi” Tashkil Etildi”, *Ozodlik Radiosi*, 30 Kasım 2018, <https://www.ozodlik.org/a/29629799.html>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019).

113 Musabaeva, a.g.m.

Eski İpek Yolu'nun ana hattının şimdiki Özbekistan üzerinden geçtiğini göz önünde bulundurulursa, günümüzde İYEK projesi aracılığıyla yeniden canlandırılmaya çalışılan uluslararası iletişim, etkileşim ve ticaret yolunun kuzeye ve güneye yönelmesi Kerimov döneminde Özbekistan'ın tarihi öneme haiz fırsatları kaçırdığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Yukarıdaki bilgilere rağmen 1991'den bu yana Özbekistan-Çin ilişkileri sürekli gelişmektedir.¹¹⁴ Taraflar, 2012'de ikili ilişkilerini stratejik ortaklık düzeyine taşımış,¹¹⁵ 2017'de ise kapsamlı stratejik ortaklık ilişkilerini daha da derinleştirmeyi öngören ortak beyannameyi ilan etmiştir.¹¹⁶ Bu beyannameye göre, taraflar birbirlerinin egemenliğini, güvenliğini ve toprak bütünlüğünü desteklemeye devam edeceklerini, Özbek tarafı, Çin hükümetinin Çin'i temsil eden yegâne meşru hükümet olduğunu, Tayvan ve Tibet'in Çin topraklarının ayrılmaz bir parçası olduğunu ve "Tek Çin" politikasına destek vereceğini teyit etmiştir. Buna karşılık Pekin, Özbekistan'a ikili ve çok yönlü platformlarda siyasi, ekonomik, askeri, güvenlik ve teknik destek ve yardımlarını sürdüreceğini, ar-ge, eğitim, sağlık, spor, turizm ve kültürel alanlarda işbirliğini derinleştireceğini belirtmiştir. Beyannamenin kabul edildiği törende Özbekistan ve Çin arasında toplam değeri 23 milyar dolara denk gelen yüzü aşkın ikili işbirliği anlaşması imzalanmıştır.

Özbekistan, stratejik düzeydeki iyi ilişkiler ışığında Çin'in İYEK projesini desteklemiştir. 14-15 Mayıs 2017 tarihleri arasında Pekin'de düzenlenen birinci Kuşak ve Yol Uluslararası İşbirliği Forumu'na katılan Özbekistan

114 Özbek-Çin ekonomik ilişkileri eski Cumhurbaşkanı İslam Kerimov ailesi üzerinden yürüdüğü iddia edilmiştir. Sébastien Peyrouse'ye göre, İslam Kerimov'un en büyük kızı Gülnara Karimova zamanında Çin'e metal ihracatı ile aktif ilgilenmiştir. Detaylı bilgi için bkz: Peyrouse, *a.g.m.*, s. 17.

115 "O'zbekiston-Xitoy: Strategik Sheriklikni Mustahkamlash Yo'lida", *O'zbekiston Ovozi*, 07 Eylül 2012, http://uzbekistonovozi.uz/articles/index.php?ELEMENT_ID=12551, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

116 O'ZA, "O'zbekiston Respublikasi va Xitoy Xalq Respublikasining Har Tomonlama Strategik Sheriklik Munosabatlarini Yanada Chuqurlashtirish To'g'risida Qo'shma Bayonoti", 18 Mayıs 2017, <http://uza.uz/uz/politics/o-zbekiston-respublikasi-va-xitoy-xalq-respublikasining-har-18-05-2017>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, Özbekistan'ın proje hakkındaki resmi tutumunu şu şekilde ifade etmiştir:¹¹⁷

“İnanıyorum ki, dünya nüfusunun yüzde altmışını kapsayacak bir şekilde tasarlanan bu devasa proje barış, refah ve gelişmeyi temin ederek, ülkeler ve halklar arasındaki dostluğu pekiştirecek ve işbirliğini sağlamaya hizmet edecektir.”

Mirziyoyev, Kuşak-Yol Projesi kapsamında Özbekistan'ın bir geçiş ülkesinden daha fazlası olmayı hedeflediğini ve kendine özgü bir merkez olarak gelişmeyi umduğunu ortaya koymuştur. Buna ek olarak Mirziyoyev, Kuşak-Yol Girişimi'nin bölgesel kalkınmayı tetikleyecek belli başlı projeler ve teşebbüslerle zenginleştirilmesi gerektiğinin altını çizerek şu teklifleri ileri sürmüştür:¹¹⁸

- Doğal kaynaklar ve üretici insan gücü zengin olan Orta Asya'da taşımacılık, ticaret, sermaye, enerji ve ileri teknoloji alanlarında devasa projeleri hayata geçirmek.
- Orta Asya'yı Çin ve Rusya üzerinden Güney Asya, Doğu Asya ve Avrupa ülkelerindeki pazarlarla bağlayacak ulaşım yolları ve lojistik merkezlerinin kuruluşu ile ilgili işbirliğini öngören ortak projeleri hazırlamak.
- Çin-Kırgızistan-Özbekistan ve Afganistan demir yolunu Kuşak-Yol Projesi'nin geniş ağılı ulaşım koridoruyla birleştirerek, Pakistan ve İran limanları üzerinden Hint Okyanusu'na açılmak.
- Yüksek teknolojiler alanında ortak projelerin hayata geçirilmesine önem verilmesini ve bu kapsamda birleşik sanayi parklarının, bilimsel

117 “Shavkat Mirziyoev Vystupil v Ramkakh Forumu “Odin Poyas, Odin Put”, UzReport TV, 15 Mayıs 2017, http://news.uzreport.uz/news_2_r_152038.html <https://www.youtube.com/watch?v=HZYCGSviUj4>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

118 O'zbekiston Respublikasi Tashqi Ishlar Vazirligi, “O'zbekiston-Xitoy: O'zaro Ishonch va Mustahkam Do'stlikka Asoslangan Hamkorlikning Yuksak Natijalari”, 16 Mayıs 2017, <https://mfa.uz/uz/press/news/2017/05/11007/> <https://www.youtube.com/watch?v=x2vZAQrYK50>

https://www.youtube.com/watch?time_continue=24&v=Ly7xD7ADfaU, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

inovasyon ağlarının ve serbest ekonomik bölgelerinin teşkil edilmesini önemsemek.

- “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı” teşebbüsünün başarıyla hayata geçirilmesi için gereken işbirliğinin net “yol haritasını” ve uygulanabilir projeleri belirlemek amacıyla bölgelerarası düzeyde işadamları arasında görüşme ve işbirliklerini teşvik etmek ve desteklemek.

Özbekistan ve Çin enerji sektöründe de yoğun bir işbirliği içindedir. Aynı zamanda Özbekistan, Çin’in doğalgaz tedarikçilerinden biridir. Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı’nın (CACGP) tüm hatları (A, B, C, D) Özbekistan topraklarından geçmektedir. Çinli enerji şirketi CNPC, hâlihazırda inşaatı devam eden D hattının Özbekistan’daki 200 km’lik kısmı için 800 milyon dolar yatırım yapacağını duyurmuştur.¹¹⁹

Özbekistan, ülke içi ulaşım altyapılarını geliştirmek ve yenilerini inşa etmek için Çin yatırımlarından yararlanmıştır. Bu kapsamda Haziran 2016’da Taşkent ve Fergana Vadisi’ni birbirine bağlayan uzunluğu 123,1 km’lik Angren-Pop demir yolu ve 19,2 km’lik Kamçık Geçidi (*Qamchiq dovoni*) tüneli Özbekistan Cumhurbaşkanı Kerimov ve Çin Devlet Başkanı Jinping tarafından hizmete açılmıştır. Böylece Özbekistan’ın tüm vilayetleri arasında demir yolu bağlantısı sağlanmıştır. Toplam değeri 1 milyar 635 milyon dolar olan projenin büyük bir kısmı Çin tarafından finanse edilmiştir.¹²⁰

Yakın zamana kadar Çin ile Özbekistan arasındaki ulaşım Kazakistan üzerinden sağlanmıştır. Fakat bu yolun mesafesi, ulaşım maliyetlerini yükseltmiştir. Dolayısıyla taraflar birbiriyle daha yakın yollar üzerinden ulaşımı sağlamayı hedeflemiştir. 1996 yılında Kerimov, Çin-Kırgızistan-

119 “Tajik Energy Minister Confirms Work Resumed on Central Asia-China Gas Pipeline”, *IntelliNews*, 2 February 2018, <http://www.intellinews.com/tajik-energy-minister-confirms-work-resumed-on-central-asia-china-gas-pipeline-136162/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

120 Iroda Umarova vd., “Angren-Pop Elektrlashtirilgan Temir Yo’li-Strategik Hamkorlikning Yuksak Samarasi”, *Uza.uz*, 23 Haziran 2016, <http://uza.uz/uz/politics/angren-pop-elektrlashtirilgan-temir-yo-li-strategik-hamkorli-23-06-2016>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

Özbekistan demir yolu projesini önermiştir. Geçiş güzergâhları, kullanılacak ray türü ve finansman konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle projenin hayata geçirilmesi konusunda uzun yıllar boyunca mutabakat sağlanamamıştır. Ancak 2018’de Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolunun inşaatı konusunda prensipte anlaşılmış, detaylar üzerinde müzakereler sürdürülmüştür.¹²¹

Söz konusu proje, Taşkent-Pekin hattındaki ulaşımı kolaylaştırmakla birlikte Rusya’yı atlayarak Özbekistan’ı Çin-Avrupa, Çin-Orta Doğu ve Çin-Güney Asya arasındaki güvenli ve en kısa stratejik yol üzerindeki transit güzergâh konumuna getirecektir. Proje, Çin ürünlerinin Basra Körfezi ve AB ülkelerine teslimatı süresini kısaltmayı amaçlamaktadır. Proje, Doğu Asya’dan Orta Doğu ve Güney Avrupa ülkelerine ulaşımı yaklaşık 900 km’ye kısaltacak ve malların teslimat süresini 7-8 güne azaltılacaktır. Bu avantajların yanı sıra Çin, Orta Asya uzmanı Bruce Pannier’e göre, proje aracılığıyla Özbekistan’ın doğal kaynaklarına kolayca ulaşmayı hedeflemiştir.¹²² Paul Goble’ye göre bu demir yolu, Rusya’nın Orta Asya’daki baskın güç statüsünün kademeli olarak zayıflaması sonucunu doğuracak, Çin’in Rusya’dan geçen demir yollarına olan bağımlılığını azaltacak ve böylece Pekin’in hareket özgürlüğünü artıracaktır.¹²³ Son olarak denize kıyısı olmayan Özbekistan, proje üzerinden aynı anda Çin, Pakistan ve Türkiye’nin limanlarına ulaşma olanağını elde etmiş olacaktır.

Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolunun inşaatı üzerindeki müzakereler devam ederken, 25 Şubat 2018 tarihinde Çin-Kırgızistan-Özbekistan karayolu resmi olarak hizmete açılmıştır. 950 km’lik otoyol, Kuzeybatı Çin’in Sincan Uygur Otonom Bölgesi’ndeki Kaşgar’dan başlamakta, Güney Kırgızistan’da Oş’tan geçmekte ve Özbekistan’ın başkenti Taşkent’te sona ermektedir. Otoyol, Özbekistan ile Çin arasındaki

121 Panfilova, a.g.m.

122 Azernews, 22 June 2018, a.g.m.

123 Paul Goble, “China’s Plan for Railway to Uzbekistan is Transforming Central Asian Geopolitics”, *Eurasia Daily Monitor*, 16(40), 21 March 2019.

nakliye süresini 8 günden 2 güne indirmiştir. Özbek yönetimine göre, yeni otoyol ulaştırma harcamalarında yıllık ortalama 2,5 milyon dolar tasarruf ve bir milyondan fazla iş imkânı sağlayacaktır.¹²⁴

Aynı zamanda Özbekistan'da Çin sermayesi ile faaliyet yürüten 700'ü aşkın şirket ve firma kaydedilmiştir. Son yıllarda Çin'in Özbekistan'a yapmış olduğu yatırım 7,8 milyar dolara ulaşmış, 2016 verilerine göre, karşılıklı ticaret hacmi ise 4,2 milyar doları aşmıştır. Çin, son üç yıldır Özbekistan'ın en büyük dış ticaret ortağı konumundadır.¹²⁵ Özbekistan Ali Meclis Senatosu Başkanı'nın Birinci Yardımcısı Sadık Sefayev'in tabiriyle söylemek gerekirse, "Çin, Özbekistan'ın zaman/vakit sınavından geçen güvenli ortağı" sayılır.¹²⁶

Sadık Sefayev'e göre, Haziran 2017'de Nur-Sultan'da gerçekleştirilen ŞİÖ toplantısında Özbekistan tarafı, Kuşak-Yol Projesi'ne katılan ülkelerin ulaşım yönetim sistemlerini birleştirerek bütünleşik ulaşım yönetim sistemini hayata geçirme teklifini ileri sürmüştür. ŞİÖ üye ülkeleri tarafından desteklenen bu teşebbüs, Asya, Orta Asya, Rusya, Orta Doğu ve Avrupa arasındaki yük akımını düzenleyen ulusal yasa, uluslararası anlaşmalar ve normatif belgeleri uyumlaştırmış, gümrük prosedürlerini kolaylaştırmış, teknik standartları uyumlu hale getirmiş, transport akımını kontrol eden yegâne bilgisayar sisteminin oluşturulması yoluyla uluslararası yük taşımacılığını kolaylaştırmayı ve geliştirmeyi öngörmüştür.¹²⁷

124 Liu Yue, "China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Highway Opens to Traffic", *Yidaiyulu*, 2 February 2018, <https://eng.yidaiyulu.gov.cn/home/rolling/49136.htm>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

125 O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi, "Tashqi Savdo Statistikasi", 2018, <https://stat.uz/uz/press-sluzhba/novosti-gks/432-analiticheskie-materialy-uz/3845-tashqi-savdo-statistikasi1>; <https://stat.uz/uz/press-sluzhba/novosti-gks/432-analiticheskie-materialy-uz/2025-tashqi-savdo-statistikasi> <https://stat.uz/uploads/docs/ves-yan-dek-2017-uz.pdf>; <https://stat.uz/uploads/docs/ves-yan-dek18-uz.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.01.2019).

126 Xidirov, a.g.m.

127 "O'zbekiston "Bir Makon Bir Yo'l" Loyihasi Doirasida Yuk Oqimlari Boshqaruvini Birlashtirishni Taklif Etmoqda", *Kommersant.uz*, 21 Haziran 2017, <http://kommersant.uz/uz/yangiliklar/uzbekiston-bir-makon-bir-jul-loji-asi-doirasida-yuk-o-implari-bosh-aruvini-birhillashtirishni-taklif-ilmoda>, (Erişim Tarihi: 27.09.2017).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı'na bağlı Stratejik ve Bölgelerarası Araştırmalar Enstitüsü'nün çalışanlarından biri olan Araştırma Görevlisi Abbas Babahanov, Kuşak-Yol Projesi'ni Orta Asya ülkelerinin dünya pazarlarına çıkış yollarını çeşitlendirmek, milli ekonomileri yenilemek ve karşılıklı yarara dayalı işbirliğini geliştirmek için büyük bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Ona göre, Kuşak-Yol Projesi, tüm menfaattar taraflar arasında güçlü ilişkileri geliştirmek amacıyla işbirliği platformu rolünü oynayacaktır. Babahanov, işbirliği içinde altyapının geliştirilmesine ve yeni sanayi merkezlerinin kuruluşuna öncelik tanınmasının önemine değinmiştir. Bu anlamda Babahanov, 2013'te teşkil edilen "Cizzah" serbest ekonomik bölgesinin imkânlarının ve özellikle de orada üretilen katma değerli ürünlerin ülke ekonomisine sağlayacağı faydaların iyi değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.¹²⁸ Anvar Arabov, Kuşak-Yol Projesi'nin sunacağı fırsatlardan yararlanarak Özbekistan'ın denize açılabileceğini, ihracat ürünleri için yeni pazarlara ulaşabileceğini ve ekonomiye doğrudan yabancı yatırım çekerek kendi lojistik imkânları doğrultusunda daha fazlasını yapabileceğini vurgulamıştır.¹²⁹

Özbekistan kamuoyunun Çin'in Kuşak-Yol Projesi'ne yaklaşımı hakkında herhangi bir resmi veri açıklanmamıştır. Yerel ve uluslararası medya, araştırma kuruluşlarının kamuya açık veri tabanlarında da bu konuda yapılmış kapsamlı bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

TÜRKMENİSTAN-ÇİN İLİŞKİLERİ

Türkmenistan, bağımsızlığa kavuştuktan bu yana uluslararası arenada "daimi tarafsız" ülke olarak varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla Aşkabat, Bağımsız Devletler Topluluğu hariç hiçbir bölgesel işbirliği projesine

128 Abbas Babahanov, "Bir Makon, Bir Yo'l: O'zaro Manfaatli Hamkorlik Uchun Katta Imkoniyat", *Ut.uz*, 10 Ağustos 2017, <https://www.ut.uz/oz/analitika/bir-makon-bir-y-l-zaro-manfaatli-amkorlik-uchun-katta-imkoniyat/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

129 Anvar Arabov, "Odin Poyas, Odin Put"-Chto Poluchit Uzbekistan?", *Kommerant*, 19 Haziran 2017, <http://kommersant.uz/mnenie/odin-poyas-odin-put>, (Erişim Tarihi: 22.11.2017).

veya askeri örgüte resmi üye olmamıştır.¹³⁰ Dünyadan kendini izole eden Türkmenistan, Orta Asya ve dünya ülkeleriyle karşılıklı ilişkilerini temel olarak ikili ilişkiler üzerinden yürütmüştür. Türkmenistan, 2013'te Çin'le ikili ilişkilerini stratejik ortaklık düzeyine taşımış olsa da Kuşak-Yol Projesi kapsamındaki mutabakat zaptını imzalamamıştır. Aynı zamanda Türkmenistan, ŞİÖ'ye ve Çin'in başını çektiği Asya Altyapı Yatırım Bankası'na (AAYB) da (kurucu üye olarak) katılmamıştır.

Aşkabat, Kuşak-Yol Projesi'ni ikili ilişkiler çerçevesinde desteklemiştir. Türkmenistan Cumhurbaşkanı Gurbangulu Berdimuhamedov, 2017'de Çin'e gerçekleştirdiği resmi ziyaret sırasında Çin'in Kuşak-Yol İnisiyatifi kapsamında doğalgaz, temiz enerji, üretim kapasitesi ve ulaşım altyapısı gibi alanlarda işbirliğini geliştirmekten yana olduğunu belirtmiştir.¹³¹

Çin, Türkmenistan'ın en büyük dış ticaret ortağı konumundadır. 2017 senesinde Türkmenistan-Çin ilişkilerinin ticaret hacmi, 6,9 milyar doları aşmıştır. Bu ticaret, esas olarak Türkmenistan'ın Çin'e doğalgaz ihracatı üzerine kuruludur. 2009 yılında hizmete başlayan 1833 km uzunluğundaki Çin-Orta Asya doğalgaz boru hattının yapımı devam eden D akımı hizmete girdiğinde A, B, C, D hatlarının toplam yıllık gaz taşıma kapasitesi 70 milyar metreküpe ulaşmış olacaktır.¹³² Kasım 2017'ye kadar mevcut hatlar (A, B, C) üzerinden toplam 200 milyar metreküp Türkmen ve Özbek doğalgazı Çin'e ihraç edilmiştir.¹³³ Bu gaz, başta Hong Kong Özel İdari Bölgesi olmak üzere 27 Çin eyaletinde yaşayan 400 milyon Çinliye yakıt olarak dağıtılmıştır.¹³⁴ Ancak doğalgaz ihracatına dayalı ekonomiye sahip

130 Madalina Sisu Vicari, "The Eurasian Economic Union-Approaching the Economic Integration in the Post-Soviet Space by EU-emulated Elements", 2016, <http://interventionseconomiques.revues.org/2823>, (Erişim Tarihi: 17.11.2018).

131 "Xi Urges More Pragmatic Cooperation with Turkmenistan under Belt and Road Initiative", *Xinhua*, 10 June 2017, http://www.xinhuanet.com/english/2017-06/10/c_136354252.htm, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

132 Şu anda aktif olan A, B, C hatlarının toplam yıllık doğalgaz taşıma kapasitesi 55 milyar metreküptür.

133 Kamila Aliyeva, "Gas Volume Delivered Via Central Asia-China Pipeline Exceeds 200 Billion Cubic Meters", *Azar News*, 30 November 2017, <https://www.azernews.az/region/123164.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

134 "Orta Asya Doğalgazı Çin'de 400 Milyonluk Nüfusa Ulaşıyor", *China.com*, 30 Temmuz 2018, <http://turkish.china.com/news/china/543/20180730/1344322.html>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

olan Türkmenistan, önce Rusya'ya ve şimdi de Çin'e bağımlı hale gelmiştir. Dolayısıyla Aşkabat, enerji ihracatı pazarlarını çeşitlendirme arayışına girmiştir.

Türkmenistan, Kazakistan üzerinden demir yolu aracılığıyla Çin'e bağlanmıştır. Buna ek olarak Aşkabat, Kuşak-Yol Projesi'ne dâhil edilen Çin-Kırgızistan-Özbekistan demir yolu projesine katılabileceğini belirtmiştir.¹³⁵ Ayrıca Çin, İYEK projesi kapsamında Orta Asya üzerinden Avrupa ve Güney Asya pazarlarına ulaşma stratejisinin bir parçası olabileceğini düşündüğü, yapımı devam eden 635 km'lik Türkmenistan-Afganistan-Tacikistan demir yolu projesine sonraki aşamalarda katılacağını bildirmiştir.¹³⁶ Aşkabat, 2018'de hizmete açılan 1,5 milyar dolar değerindeki Türkmenbaşı Limanı'nı, Hazar Denizi üzerinden Avrupa ve Asya'yı birleştiren bölgesel bir lojistik merkez haline getirme çabası içindedir.¹³⁷ Dolayısıyla yıllık 25-26 milyon ton kargo taşıma kapasitesine sahip olan bu liman, Çin'in İYEK projesinin hedeflerine ulaşması yolunda önemli bir rol oynayabilir.

SONUÇ

Çin, İYEK projesi kapsamında Orta Asya ile başından beri iyi olan ekonomik, diplomatik ve kültürel ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Uzun vadeli devasa kredileri, enerji, altyapı ve ticaret projeleri için yaptığı milyar dolarlık yatırımlar ve ikili anlaşmalar aracılığıyla bölgenin en büyük yabancı yatırımcısı ve dış ticaret ortağı konumuna gelmiştir. Dolayısıyla Orta Asya, Çin'in "ekonomik arka bahçesine" dönüşmektedir.

135 "Turkmenistan May Participate in China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway Project", *Turon24*, 25 August 2018, <https://turon24.uz/en/sections/reports/2opvzmygb4tp-turkmenistan-may-participate-in-china-kyrgyzstan-uzbekistan-railway-project/>, (Erişim Tarihi: 16.10.2018).

136 H. Hasanov, "China, Iran and Kyrgyzstan May Join Turkmenistan-Afghanistan-Tajikistan Railway Project", *Trend.az*, 26 June 2013, <https://en.trend.az/business/economy/2165094.html>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018); Shoaib Ahmad Rahim, "The Turkmenistan-Afghanistan-Tajikistan Railway", *The Diplomat*, 9 December 2016, <https://thediplomat.com/2016/12/the-turkmenistan-afghanistan-tajikistan-railway/>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

137 "Turkmenbashi's Caspian Window and the Turkmenistan Belt and Road", *Silk Road Briefing*, 4 July 2018, <https://www.silkroadbriefing.com/news/2018/07/04/turkmenbashi-caspian-window-turkmenistan-belt-road/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

Çin'in Kuşak-Yol Projesi, Rusya ve ABD'nin ilgili projeleriyle rekabet halinde olsa da pragmatik ve çok esnek bir yapıya dönüşmüştür. Çin, bu teşebbüsünü öncelikle küresel ve bölgesel güçlerin tecrübesini, ilgili ülkelerin menfaatlerini, hassasiyetlerini dikkate alarak onlarla dolaylı ve doğrudan bir çatışmaya girmemek üzere tasarlamış ve uygulama esnasında da buna dikkat etmiştir. Örnek vermek gerekirse, ilk başta İYEK projesinin can damarları olan ana transit koridorlarından biri Rusya'yı by-pass edecek bir şekilde tasarlanmış ve sonradan Rusların tepkisi üzerine de değiştirilmiştir. 2015 yılında Moskova'nın talebi üzerine, AEB ve Kuşak-Yol Projeleri resmi olarak birbirine uyumlulaştırılmış ve önceden belirlenen sınırlı işbirliği alanları çerçevesinde bağlanmıştır. 2016 yılında da Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in Çin'e resmi ziyareti sırasında Kazak milli kalkınma projesi- "Nurlu Yol" ve İYEK projesi arasında işbirliği anlaşması imzalanmıştır.¹³⁸ Pekin yönetimi, Orta Asya ve Güney Asya'yı birbirine bağlayacağı düşünülen altyapı ve enerji projeleri kapsamında kendisinin Kuşak-Yol Projesi ve ABD'nin Yeni İpek Yolu Projesi arasında işbirliğine gitmiştir.

Çin, Avrasya ve Afrika'da yeni bir kapsayıcı altyapı ağı oluşturmaya çalışıyor gibi görünse de esas amacın Çin merkezli yeni bir dünya düzenini şekillendirmek olduğunu tahmin etmek mümkündür. Nitekim tarih boyunca tüm "yeni düzenler" altyapıyla başlamıştır. Orta Asya ise bu küresel ağ ve "düzen" kapsamında kilit bir transit güzergâh ve hammadde kaynağı rolünü üstlenmiştir. Bu çerçevede Pekin, mevcut ve yeni kara, demir ve hava yollarıyla Orta Asya üzerinden Avrupa, Güney Asya ve Orta Doğu'ya ulaşmayı hedeflemiştir. Bu amaçla Çin desteğiyle mevcut kara ve demir yolları tamir edilmiş, tüneller açılmış, Batı Çin-Batı Avrupa kara ve demir yolu transit koridoru, Kazakistan-Türkmenistan-İran demir yolu, Karadeniz'in Kazakistan kıyısındaki Aktau Limanı, Türkmenistan kıyısındaki Türkmenbaşı Limanı kurulmuştur. Çin-Kırgızistan-Özbekistan

138 The Official Web Site of the Government of the Republic of Kazakhstan, "Trade Turnover Between Kazakhstan and China Increased by 30%", 18 April 2017, <http://www.government.kz/en/novosti/1008663-trade-turnover-between-kazakhstan-and-china-increased-by-30.html>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

demir yolu ve Orta Asya-Çin Doğalgaz Boru Hattı'nın D akımının inşasına devam edilmiştir.

Orta Asya'dan Çin'e hammadde ihracatı, İYEK projesi kapsamındaki ekonomik ilişkilerin önemli bir boyutunu teşkil etmiştir. Kazakistan petrol, gaz ve uranyum, Türkmenistan gaz, Özbekistan gaz ve pamuk ihracatının büyük bir kısmını Çin'e yönlendirmiştir. Kırgızistan ve Tacikistan Çin'e olan borcunu kendi topraklarındaki altın ve diğer değerli madenlerin işletme hukukunu Çinli şirketlere devrederek ödemiştir. Bu da yetmemiş Tacikistan borcunun bir kısmının silinmesi karşılığında topraklarının yaklaşık yüzde birini Çin'e vermek zorunda kalmıştır.

Çin için Orta Asya'da ekonomik genişleme, ABD ve Rusya'nın bölgede artan etkisini azaltmanın anahtarı olmuştur. Üstelik bölgesel otoriter yönetimler iç işlerine karışmadığı sürece Çin ile güçlü ekonomik ilişkileri sürdürmeyi tercih etmiştir. Bu nedenle, Rus ve Amerikan projelerinin vaat edilen faydaları, Orta Asya ülkelerini Çin'den gelen geniş ekonomik ve ticari fırsatlara sırt çevirmeye teşvik edememiştir.

Çin'in Orta Asya'nın enerji piyasasına girişi, ülkenin güvenliği ve ekonomik büyümesine yeni bir boyut kazandırmaktadır. Dolayısıyla Orta Asya'da Çin'in başlıca önceliklerini Sincan Uygur Özerk Bölgesi ve Afganistan sınırındaki güvenlik durumunu kontrol altında tutmak, petrol ve doğalgaz boru hatlarının güvenliğini sağlamak ve daha fazla kaynağa erişerek bölgedeki ekonomik çıkarlarına yönelik tehditleri Orta Asya ülkelerini kendi yanına çekerek ortadan kaldırmak şeklinde sıralayabiliriz.

Çin, Kuşak ve Yol Projesi aracılığıyla Orta Asya ülkeleriyle güçlü ekonomik ilişkiler geliştirmiş ve bu ülkelerin kendisine olan ekonomik ve finansal bağımlılığını artırmıştır. Tüm ŞİÖ¹³⁹ ülkeleri Kuşak-Yol Projesi

139 ŞİÖ'nün bölgesel ve küresel çıkarlar için nasıl kullanıldığı doğrultusunda detaylı bir analiz için bankınız: M. Turgut Demirtepe-İbrahim Erdoğan, "Bölgesel Çıkarlar ve Küresel Hedefler Odağında Şanghay İşbirliği Örgütü", M. Turgut Demirtepe, Güner Özkan, Ed., *Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik*, USAK Yayınları, Ankara 213, s. 83-103.

güzergâhlarında yer aldığından dolayı bu örgüt, Çin'in başını çektiği AAYB ile birlikte Kuşak-Yol Projesi'nin siyasi ve ekonomik uygulama araçlarından biri olarak kullanılmıştır. Pekin, elindeki ekonomik ve finansal enstrümanları kullanarak bölge ülkelerinin çıkarlarının kendi çıkarlarıyla uyumlaştırılmasını sağlamış ve hassas konularda Çin'in, Orta Asya hükümetleri düzeyinde veya onlara bağlı olan resmi medya kuruluşları tarafından eleştirilmesini dolaylı bir şekilde engellemiştir. Pekin, "Tek Çin" siyaseti konusunda Orta Asya ülkelerinin desteğini alarak jeostratejik çıkarlarına ulaşmak için elindeki ekonomik avantajları kullanmıştır.

İYEK projesinin Orta Asya'daki başarılı performansına rağmen bölgesel güvenliğin bozulması, olası ekonomik kriz, otoriter rejimlerin daha demokratik olanlarla değişimi, Çinli firmaların kötü yönetimi ve ihmalleri,¹⁴⁰ Çin karşıtı hareketlerin artması, Pekin'in etkisinin bölgede daha da genişlemesini engelleyebilir. Hatta Çin-Orta Asya ilişkilerine meydan okuyabilecek potansiyel riskler doğurabilir. Ayrıca Çin'in Kuşak-Yol Projesi'nin diğer ülkelerle ilgili davranışları da beklenen sonucu etkileyebilir.

Son olarak Orta Asya ülkeleri bölgede büyüyen Çin varlığının ekonomik dinamizminden ve jeostratejik etkisinden maksimum derecede istifade etmeye çalışmakla birlikte, Pekin'in potansiyel demografik ve kültürel nüfuzundan derin endişe duymuştur.¹⁴¹ Çin faktörü, genelde Orta Asya ülkelerinin tamamı, özelde ise söz konusu ülkeye sınırdaş olan Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan için her zaman bir büyük fırsat ve tehdit unsuru

140 Malezya ve Kazakistan örneği Çinli şirketlerin yabancı ülkelerdeki ihaleleri kazanmak için rüşvet ve diğer yasadışı yöntemleri kullandığının bir göstergesi olmuştur. İddialara göre Malezya'nın önceki Başbakanı Najib Razak yolsuzlukla yağmalanan ve borca batan devlet ekonomisini kurtarmak ve iktidarda kalmak için Çin şirketleriyle ülkesinin menfaatlerine aykırı olan anlaşmaları rüşvet ve siyasi destek karşılığında imzalamıştır. Malezya'daki ekonomik sıkıntıları fırsat bilen Çin, Güney Çin Denizi'ni Hint Okyanusu'na bağlayan ve dünya ticaretinde stratejik öneme haiz olan Malakka Boğazı'ndaki konumunu güçlendirmeye çalışmıştır. Detaylı bilgi için bkz: Hannah Beech, "We Cannot Afford This: Malaysia Pushes Back Against China's Vision" *The New York Times*, 20 August 2018, <https://www.nytimes.com/2018/08/20/world/asia/china-malaysia.html>, (Erişim Tarihi: 23.08.2018).

141 Sebastien Peyrouse, "Discussing China: Sinophilia and Sinophobia in Central Asia", *Journal of Eurasian Studies*, 2016, 7, s. 15.

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

---

olarak algılanmıştır. Dolayısıyla bölge ülkelerinin Çin’le olan münasebetleri kendi ekonomik, siyasi ve jeopolitik çıkarları ve “tehlikeli” bir komşuya gösterilmesi gereken itibar zorunluluğuna dayanan güç dengesine göre şekillenmektedir.

KAYNAKÇA

“Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People’s Republic of China”, *US Department of Defense*, 2018, <https://media.defense.gov/2018/Aug/16/2001955282/-1/-1/1/2018-CHINA-MILITARY-POWER-REPORT.PDF>, (Erişim Tarihi: 22.08.2018).

“Backgrounder: Economic Corridors under Belt and Road Initiative”, *Xinhua*, 9 May 2017, http://www.xinhuanet.com/english/2017-05/09/c_136268314.htm, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“Bishkekda “Xitoylik Qirg’izlarni Himoya Qilish Qo’mitasi” Tashkil Etildi”, *Ozodlik Radiosi*, 30 Kasım 2018, <https://www.ozodlik.org/a/29629799.html>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019).

“Bishkekdagi Xitoy Elchixonasi Oldida Norozilik Namoyishi O’tkazildi”, *Ozodlik Radiosi*, 21 Aralık 2018, <https://www.ozodlik.org/a/29668479.html>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019).

“China Remains Guaranteed Uranium Market for Kazakhstan”, *Azernews*, 27 February 2018, <https://www.azernews.az/region/127948.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“China Signs Deals Worth \$3 Bln with Kyrgyzstan”, *Reuters*, 11 September 2013, <https://www.reuters.com/article/kyrgyzstan-china-investment/china-signs-deals-worth-3-bln-with-kyrgyzstan-idUSL5N0H739G20130911>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“China Uighurs: Xinjiang Legalises ‘Re-education’ Camps”, *BBC*, 10 October 2018. <https://www.bbc.com/news/world-asia-45812419>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

“China, Kazakhstan Renew Currency Swap Deal”, *The State Council People’s Republic of China*, 15 December 2014, http://english.gov.cn/news/international_exchanges/2014/12/15/content_281475024236560.htm, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

"China, Kyrgyzstan Agree to Establish Comprehensive Strategic Partnership", *Xinhua*, 6 June 2018, http://www.xinhuanet.com/english/2018-06/07/c_137235571.htm, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

"China, Tajikistan Launch Currency Swap Deal", *Xinhua*, 13 December 2015, http://www.xinhuanet.com/english/2015-12/13/c_134912450.htm, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

"China-Central Asia Trade Accelerates", *Xinhua*, 16 October 2013, <http://english.people.com.cn/business/8427374.html>, (Erişim Tarihi: 08.04.2020).

"Chinese Railway Project Viewed as Expansion Campaign in Central Asia", *Central Asia Daily*, 30 August 2018, <http://centralasiadaily.org/news/foreign-relations/492-chinese-railway-project-viewed-as-expansion-campaign-in-central-asia.html>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

"Construction of Tajik Section of Turkmenistan-China Gas Pipeline Starts, Says Tajik Official", *Asia-Plus*, 31 January 2018, <https://news.tj/en/news/tajikistan/economic/20180131/construction-of-tajik-section-of-turkmenistan-china-gas-pipeline-starts-says-tajik-official>, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

"Eradicating Ideological Viruses": China's Campaign of Repression Against Xinjiang's Muslims", *Human Rights Watch*, September 2018. https://www.hrw.org/sites/default/files/report_pdf/china0918_web.pdf, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

"Fifteen Protesters Arrested Over Unrest At Kyrgyz Gold-Mining Site", *Radio Liberty*, 17 April 2018, <https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-15-protesters-arrested-over-unrest-at-gold-mining-site/29172272.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

"Flow of Natural Gas from Central Asia", *China National Petroleum Corporation*, 2014, <http://www.cnpc.com.cn/en/>

FlowofnaturalgasfromCentralAsia/FlowofnaturalgasfromCentralAsia2.shtml, (Erişim Tarihi: 15.09.2018).

“How Can Iran’s Involvement Affect China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway Project?”, *Azernews*, 22 June 2018, <https://www.azernews.az/region/133809.html>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

“Interview: Belt and Road Initiative Bolster China-Tajikistan Ties, Says Ambassador”, *Xinhua*, 9 October 2018, http://www.xinhuanet.com/english/2018-10/10/c_137521680.htm, (Erişim Tarihi: 08.11.2018).

“Kazakh-Chinese Cooperation Under One Belt, One Road Initiative Discussed in Astana”, *Press Service of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan*, 07 September 2018, <https://primeminister.kz/en/news/all/17096>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

“Kazakh-Chinese Industrial Projects Exceed \$27 Billion”, *Agencia EFE*, 14 February 2018, <https://www.efe.com/efe/english/business/kazakh-chinese-industrial-projects-exceed-27-billion/50000265-3523943#>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

“Kazakhstan-Chinese Relations at the Present Stage”, *National Digital History*, 22 June 2014, <http://e-history.kz/en/contents/view/2162>, (Erişim Tarihi: 12.10.2018).

“Khorgos Gateway: Where East Meets West”, *BBC*, 30 October 2017, <https://www.bbc.co.uk/programmes/n3ct3fk6>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018).

“Kirgizy Protiv Kitaya”, *Youtube*, 16 Şubat 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=CC0s1ZHGXE>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019).

“Kitayskiye Vlasti Otpravili v Lagerya Perevospitaniya Boleye 50 Tysyach Etnicheskikh Kirgizov”, *Fergananeews*, 21 Kasım 2018. <https://www.fergananeews.com/news/34215>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

“Minyust Oposaetsya Yavleniya v Strane Kitayskogo Kvartala”, *IA Regnum*, 7 Mart 2012. <http://regnum.ru/news/kirghizia/1507337.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“Miting Protiv Kitayskoy Ekspansii Proshol v Kirgizii”, *News.ru*, 7 Ocak 2019, <https://news.ru/v-mire/miting-protiv-kitajskoj-ekspansii-proshel-v-kirgizii/>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019).

“O‘zbekiston “Bir Makon Bir Yo‘l” Loyihasi Doirasida Yuk Oqimlari Boshqaruvini Bixillashtirishni Taklif Etmoqda”, *Kommersant.uz*, 21 Haziran 2017, <http://kommersant.uz/uz/yangiliklar/uzbekiston-bir-makon-bir-jul-loji-asi-doirasida-yuk-o-implari-bosh-aruvini-birhillashtirishni-taklif-ilmo-da>, (Erişim Tarihi: 27.09.2017).

“O‘zbekiston-Xitoy: Strategik Sheriklikni Mustahkamlash Yo‘lida”, *O‘zbekiston Ovozi*, 07 Eylül 2012, http://uzbekistonovozi.uz/articles/index.php?ELEMENT_ID=12551, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“Op-Ed: How Kyrgyzstan Became a Pawn in China’s Game”, *Central Asia Daily*, 5 May 2018, <http://centralasiadaily.org/news/opinions/386-op-ed-how-kyrgyzstan-became-a-pawn-in-chinas-game.html>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

“Orta Asya Doğalgazı Çin’de 400 Milyonluk Nüfusa Ulaşıyor”, *China.com*, 30 Temmuz 2018, <http://turkish.china.com/news/china/543/20180730/1344322.html>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018).

“Our Bulldozers, Our Rules”, *The Economist*, 2 July 2016, <https://www.economist.com/news/china/21701505-chinas-foreign-policy-could-reshape-good-part-world-economy-our-bulldozers-our-rules>, (Erişim Tarihi: 04.02.2019).

“Pravitel’stvo Ozvuchilo Dannyye o Chisle İnostrantsev v Kyrgyzstane-po Stranam”, *Radio Azattik*, 17 Ocak 2019, <https://rus.azattyk.com>

org/a/29715342.html?fbclid=IwAR0gF1SgShogkYYSoQUP3JKDOWpEz_huY2u5PLXxYO8xNAsJm1LZPLVb51E, (Erişim Tarihi: 22.01.2019).

“Prezident-Diplomat. Kakoy Budet Kitayskaya Politika Tokayeva?, *Central Asia Analytical Network*, 28 March 2019, <https://cutt.ly/myY2r9G>, (Erişim Tarihi: 10.09.2019)

“Qirg'izistonda Xitoydagi Uyg'urlar, Qirg'izlar va Qozoqlarni Himoya Qilishga Bag'ishlangan Namoyish Bo'lib O'tdi”, *Ozodlik Radiosi*, 6 Aralık 2018, <https://www.ozodlik.org/a/29640293.html>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019).

“Qozog'iston “Qayta Tarbiyalash Lagerlari” Yuzasidan Xitoyga Nota Yo'lladi”, *Ozodlik Radiosi*, 6 Kasım 2018. <https://www.ozodlik.org/a/29584838.html>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

“Rinok “Dordoy” Kormit 600 Tisyach Chelovek”, *Kabar*, 1 Oktyabr 2014.

“Rivals for Authority in Tajikistan's Gorno-Badakhshan”, *International Crisis Group*, 14 March 2018, <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/b087-rivals-for-authority-in-tajikistan.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

“Second Belt and Road Forum to Be Held April 25-27 in Beijing”, *CGTN*, 19 April 2019, <https://news.cgtn.com/news/3d3d774d7945544d34457a6333566d54/index.html>, (Erişim Tarihi: 26.04.2019).

“Shavkat Mirziyoev Vystupil v Ramkakh Foruma “Odin Poyas, Odin Put””, *UzReport TV*, 15 Mayıs 2017, http://news.uzreport.uz/news_2_r_152038.html <https://www.youtube.com/watch?v=HZYCGSviUj4>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“Speech by Chinese President Xi Jinping to Indonesian Parliament”, *ASEAN-China Center*, 3 October 2013, http://www.asean-china-center.org/english/2013-10/03/c_133062675.htm, (Erişim Tarihi: 06.01.2019).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

“Tadzhikistan i Kitay Vedut Peregovory o Stroitel’stve TETS “Fon-Yagnob”, *Avesta*, 25 Aralık 2017, <http://avesta.tj/2017/12/25/tadzhikistan-i-kitaj-vedut-peregovory-o-stroitelstve-tets-fon-yagnob/>, (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

“Tadzhikistan i YevrAzES: Vstupat’ ili ne Vstupat’?”, *Asia-Plus*, 28 Temmuz 2015, <http://old.news.tj/ru/newspaper/article/tadzhikistan-i-evrazes-vstupat-ili-ne-vstupat>, (Erişim Tarihi: 17.11.2018).

“Tajik Energy Minister Confirms Work Resumed on Central Asia-China Gas Pipeline”, *IntelliNews*, 2 February 2018, <http://www.intellinews.com/tajik-energy-minister-confirms-work-resumed-on-central-asia-china-gas-pipeline-136162/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

“Tajikistan: China’s Advance Causing Increasing Unease among Tajiks”, *Eurasianet*, 14 February 2011, <https://eurasianet.org/tajikistan-chinas-advance-causing-increasing-unease-among-tajiks>, (Erişim Tarihi: 06.11.2018).

“Tajikistan’s Relations with Its Creditors to Prove Key Source of Risk”, *Fitch Solutions*, 31 July 2018, <https://www.fitchsolutions.com/country-risk-sovereigns/tajikistans-relations-its-creditors-prove-key-source-risk-31-07-2018>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“Tales From the New Silk Road”, *Radio Liberty*, 11 January 2018, <https://www.youtube.com/watch?v=zsmOrtaAsyaHFcEag>, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).

“TBEA Can Get License for Further Mining Deposit If Profit from the Gold Deposits Doesn’t Cover the Cost of CHP Plant”, *Asia-Plus*, 1 May 2018, <https://news.tj/en/news/tajikistan/economic/20180501/tbea-can-get-license-for-further-mining-deposit-if-profit-from-the-gold-deposits-doesnt-cover-the-cost-of-chp-plant>, (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

“The Ministry of Foreign Affairs Holds a Briefing for Chinese and Foreign Media on President Xi Jinping’s Attendance at the Second Belt and Road Forum for International Cooperation (BRF)”, *The Ministry of Foreign Affairs of P.R.C.*, 19 April 2019, https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1657216.shtml, (Erişim Tarihi: 26.04.2019).

“The Perils of China’s “Debt-Trap Diplomacy”, *The Economist*, 6 September 2018, <https://www.economist.com/asia/2018/09/08/the-perils-of-chinas-debt-trap-diplomacy>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

“Trade Turnover Between Kazakhstan and China Increased by 30%”, *The Official Web Site of the Government of the Republic of Kazakhstan*, 18 April 2017, <http://www.government.kz/en/novosti/1008663-trade-turnover-between-kazakhstan-and-china-increased-by-30.html>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

“Turkmenbashi’s Caspian Window and the Turkmenistan Belt and Road”, *Silk Road Briefing*, 4 July 2018, <https://www.silkroadbriefing.com/news/2018/07/04/turkmenbashis-caspian-window-turkmenistan-belt-road/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“Turkmenistan May Participate in China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway Project”, *Turon 24*, 25 August 2018, <https://turon24.uz/en/sections/reports/20pvzmygb4tp-turkmenistan-may-participate-in-china-kyrgyzstan-uzbekistan-railway-project->, (Erişim Tarihi: 16.10.2018).

“U.S. Support for the New Silk Road”, *U.S. Department of State*, <https://2009-2017.state.gov/p/sca/ci/af/newsilkroad//index.htm>, (Erişim Tarihi: 05.04.2020).

“Uygur Türklerinin Toplandığı Kamp Gazetecilere Açıldı”, *Euronews*, 6 Ocak 2019, <https://tr.euronews.com/2019/01/06/uygur-turklerinin-toplandigi-kamp-gazetecilere-acildi>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

“Vneshniy Dolg Kyrgyzstana za God Vyros na 337 mln Dollarov. Infografika”, *Sputnik*, 20 Mart 2018, <https://ru.sputnik.kg/economy/20180320/1038252496/kyrgyzstan-vneshnij-dolg-infografika.html>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

“World Bank: Debt Service Costs on the Rise in Tajikistan”, *Asia-Plus*, 27 May 2013, <http://www.news.tj/en/news/world-bank-debt-service-costs-rise-tajikistan>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

“Xi Urges More Pragmatic Cooperation with Turkmenistan under Belt and Road Initiative”, *Xinhua*, 10 June 2017, http://www.xinhuanet.com/english/2017-06/10/c_136354252.htm, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

ABDRISAYEV, Ermek, “Proyekt “Taza Koom”. Pomoshch’ Mezhdunarodnogo Soobshchestva”, *Kabar.kg*, 13 Aralık 2017, <http://kabar.kg/news/iatic-kabar-proekt-taza-koom-pomoshch-mezhdunarodnogo-soobshchestva/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

ABI-HABIB, Maria, “How China Got Sri Lanka to Cough Up a Port”, *NY Times*, 25 June 2018, <https://www.nytimes.com/2018/06/25/world/asia/china-sri-lanka-port.html>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

ALFF, Henryk, “Flowing Goods, Hardening Borders? China’s Commercial Expansion into Kyrgyzstan Re Examined”, *Eurasian Geography and Economics*, 57(3), 2016, s. 433-456.

ALIYEVA, Kamila, “Gas Volume Delivered Via Central Asia-China Pipeline Exceeds 200 Billion Cubic Meters”, *Azer News*, 30 November 2017, <https://www.azernews.az/region/123164.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

ALIYEVA, Kamila, “Tajikistan’s Export Records Growth”, *Azer News*, 17 January 2018, <https://www.azernews.az/region/125666.html>, (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

ALTYNSARINA, Elya, “Key Belt and Road Node Bears Potential for Much Gain for Kazakhstan, China and Beyond”, *Astana Times*, 9 October

2018, <https://astanatimes.com/2018/10/key-belt-and-road-node-bears-potential-for-much-gain-for-kazakhstan-china-and-beyond/>, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).

ANDERSON, Danny, "Risky Business: A Case Study of PRC Investment in Tajikistan and Kyrgyzstan", *China Brief*, 18(14), 9 August 2018.

ARABOV, Anvar, "Odin Poyas, Odin Put"-Chto Poluchit Uzbekistan?", *Kommersant*, 19 Haziran 2017, <http://kommersant.uz/mnenie/odin-poyas-odin-put>, (Erişim Tarihi: 22.11.2017).

Asian Development Bank, *Meeting Asia's Infrastructure Needs*, Manila 2017.

ATOVULLOEV, Bakhtiyor, "Tajikistan is Turning into the New Province of China", *Tajik Opposition*, 30 December 2016, <https://tajikopposition.com/2016/12/30/tajikistan-is-turning-into-the-new-province-of-china-eurasianews/>, (Erişim Tarihi: 07.11.2018).

BABAHANOV, Abbas, "Bir Makon, Bir Yo'l: O'zaro Manfaatli Hamkorlik Uchun Katta Imkoniyat", *Ut*, 10 Ağustos 2017, <https://www.ut.uz/oz/analitika/bir-makon-bir-y-l-zaro-manfaatli-amkorlik-uchun-katta-imkoniyat/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

BEECH, Hannah, "We Cannot Afford This: Malaysia Pushes Back Against China's Vision" *The New York Times*, 20 August 2018, <https://www.nytimes.com/2018/08/20/world/asia/china-malaysia.html>, (Erişim Tarihi: 23.08.2018).

BEECH, Hannah, "We Cannot Afford This": Malaysia Pushes Back Against China's Vision", *The New York Times*, 20 August 2018, <https://www.nytimes.com/2018/08/20/world/asia/china-malaysia.html>, (Erişim Tarihi: 23.08.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

BITABAROVA, Assel, "Contested Views of Contested Territories: How Tajik Society Views the Tajik-Chinese Border Settlement", *Eurasia Border Review*, 6(1), 2016, s. 63-81.

BITABAROVA, Assel, "Unpacking Sino-Central Asian Engagement along the New Silk Road: A Case Study of Kazakhstan", *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 7(2), 2018, s. 149-173.

BLANK, Stephen, "Revising the Border: China's Inroads into Tajikistan", *China Brief*, 11(14), 29 July 2011, s. 11-13.

BURKHANOV, Aziz-Yu-Wen Chen, "Kazakh Perspective on China, the Chinese, and Chinese migration", *Ethnic and Racial Studies*, 39(12), 2016, s. 2129-2148.

CHEN, Yueyi, "Belt and Road Initiative Increases Sovereign Debt Risks in Tajikistan", 23 July 2018, <https://globalriskinsights.com/2018/07/belt-and-road-initiative-increases-sovereign-debt-risks-in-tajikistan/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

CHORSHANBIYEV, Payrav, "TVEA Vernet Potrachennyne na Vozvedeniye TETS «Dushanbe-2» Den'gi iz Dvukh Zolotonosnykh Rudnikov", *News tj*, 11 Nisan 2018, <https://news.tj/ru/news/tajikistan/economic/20180411/tvea-vernet-potrachennie-na-vozvedenie-tets-dushanbe-2-dengi-iz-dvuh-zolotonosnih-rudnikov>, (Erişim Tarihi: 10.11.2018).

COOLEY, Alexander, *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*, Oxford University Press, New York 2012.

ÇELİK, Kadir Ertaç-Mehmet Seyfettin Erol, "Kuşak-Yol Girişimi Bağlamında ABD'nin İran Politikasının Analizi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(2), Aralık 2019, s.11-41.

DEMİRTEPE, M. Turgut-İbrahim Erdoğan, "Bölgesel Çıkarlar ve Küresel Hedefler Odağında Şanghay İşbirliği Örgütü", M. Turgut Demirtepe, Güner

Özkan, Ed., *Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik*, USAK Yayınları, Ankara 2013, s. 3-103.

DEMİRTEPE, M. Turgut-İzzet Ahmet Bozbey, "Accommodation or Assimilation? Chinese Government Policies Toward Uyghur Minority", *USAK Yearbook of Politics and International Relations*, 5, 2012, s.151-174.

DILLEEN, Connor, "More Than Just about Belt and Road: Does China Hold Territorial Ambitions in Central Asia?", *Aspi Strategist*, 11 September 2017, <https://www.aspistrategist.org.au/just-belt-road-china-hold-territorial-ambitions-central-asia/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

DIWAKAR, Amar, "China's Debt-Trap Diplomacy Along the Belt and Road", *The Wire*, 10 August 2018, <https://thewire.in/world/china-debt-trap-diplomacy-bri>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

DOLUKHANOV, Fikret, "Kazakh-Chinese Co-op Center Has No Analogues, Says ICBC "Khorgos" (Exclusive)", *Trend.az*, 26 May 2018, <https://en.trend.az/business/economy/2908915.html>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018).

DUKHANOVA, Diana, "Tajikistan, Turkmenistan Submit to Chinese Capture", 14 June 2016, *Eurasianet*, <https://eurasianet.org/tajikistan-turkmenistan-submit-chinese-capture>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

EROL, Mehmet Seyfettin der., *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun*, Barış Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 2011.

EROL, Mehmet Seyfettin, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 2012, s.1-20.

EROL, Mehmet Seyfettin-Kadir Ertaç Çelik, "Türk Dünyası'nda İşbirliği Denemesi: Türk Keneşi ve Kazakistan", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 17(2), Kış 2017, s. 15-32.

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

ESZTERHAI, Viktor, "The Geopolitical Significance of One Belt, One Road from a Historical Perspective", *Belt and Road Center*, 23 October 2017, <http://beltandroadcenter.org/2017/10/23/the-geopolitical-significance-of-one-belt-one-road-from-a-historical-perspective/>, (Erişim Tarihi: 14.01.2019).

Eurasian Development Bank, "EDB Integration Barometer-2016: Fifth Wave of the Survey", 2016, https://eabr.org/upload/iblock/a97/edb_centre_2016_report_40_edb_integration_barometer_eng.pdf, (Erişim Tarihi: 27.02.2019).

Eurasian Economic Commission, "Agreement Signed on Trade and Economic Cooperation Between EAEU and PRC", *Eurasian Commission*, 17 May 2018, <http://www.eurasiancommission.org/en/nae/news/Pages/17-05-2018-5.aspx>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

FERNHOLZ, Tim, "Eight Countries in Danger of Falling into China's 'Debt Trap'", *qz*, 7 March 2018, <https://qz.com/1223768/>, (Erişim Tarihi: 06.11.2018).

GOBLE, Paul, "China's Plan for Railway to Uzbekistan is Transforming Central Asian Geopolitics", *Eurasia Daily Monitor*, 16(40), 21 March 2019.

GORST, Isabel "Kazakhstan and China Agree \$1bn Currency Swap", *FT*, 13 June 2011, <https://www.ft.com/content/cfd07dbc-f514-314c-be1c-784f29f32036>, (Erişim Tarihi: 01.11.2018).

HASANOV, H., "China, Iran and Kyrgyzstan May Join Turkmenistan-Afghanistan-Tajikistan Railway Project", *Trend.az*, 26 June 2013, <https://en.trend.az/business/economy/2165094.html>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

HE, Amy "Silk Road Connects China to the World", *China Daily*, 31 March 2015, http://usa.chinadaily.com.cn/us/2015-03/31/content_19965235.htm, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

HODZI, Obert-Yu-Wen Chen, "The Great Rejuvenation? China's Search for a New "Global Order", *ISDP*, October 2017, <http://isdp.eu/content/uploads/2016/11/2017-asia-paper-hodzi-chen-the-great-rejuvenation.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

HUANG, Kristin, "Why Chinese Investors are Struggling to Gain a Foothold in Tajikistan", *SCMP*, 07 October 2017, <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy-defence/article/2113810/why-chinese-investors-are-struggling-gain-foothold>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

HURLEY, John vd., "Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative from a Policy Perspective", *CGDEV*, March 2018, s. 11-28, <https://www.cgdev.org/sites/default/files/examining-debt-implications-belt-and-road-initiative-policy-perspective.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.11.2018).

KARACA, Nihal Bengisu, "Kaşgarlı Mahmud" Demeyin, CIA'ye Çalıştığınız Düşünülebilir...", *Habertürk*, 15 Ocak 2019, <https://www.haberturk.com/yazarlar/nihal-bengisu-karaca/2292619-kasgarli-mahmud-demeyin-ciaye-calistiginiz-dusunulebilir>, (Erişim Tarihi: 21.01.2019).

KARAYEV, Sayfiddin, "18 tys. Gektarov Zemli Arenduyut Kitayskiye Fermery v Tadzhiqistane", *News.tj*, 20 Temmuz 2018, <https://news.tj/ru/news/tajikistan/economic/20180720/18-tis-gektarov-zemli-arenduyut-kitaiskie-fermeri-v-tadzhiqistane>, (Erişim Tarihi: 07.11.2018).

KUDRYAVTSEVA, Tat'yana, "Gosdolg Kyrgyzstana. Na Kazhdom Zhitele Strany po \$703", *24.kg*, 10 Nisan 2018, <https://24.kg/ekonomika/81094/>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

LAIN, Sarah, "The Potential and Pitfalls of Connectivity along the Silk Road Economic Belt", Marlene Laruelle, der., *China's Belt and Road Initiative and Its Impact in Central Asia*, The George Washington University, Washington, D.C. 2018.

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

LARUELLE, Marlene, "Introduction. China's Belt and Road Initiative. Quo Vadis?", Marlene Laruelle, der., *China's Belt and Road Initiative and Its Impact in Central Asia*, The George Washington University, Washington, D.C. 2018, s. xi-xii.

LARUELLE, Marlène-Sébastien Peyrouse, *China as a Neighbor: Central Asian Perspectives and Strategies*, Singapore 2009.

LARUELLE, Marlène-Sébastien Peyrouse, *The Chinese Question in Central Asia: Domestic Order, Social Change and the Chinese Factor*, Columbia University Press, New York 2012.

LELYVELD, Michael, "China Nears Limit on Central Asian Gas", *RFA*, 25 June 2018, https://www.rfa.org/english/commentaries/energy_watch/china-nears-limit-on-central-asian-gas-06252018100827.html, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

LEVINA, Maria, "Kyrgyzstan: China Demands to Protect Investor after Locals Burnt Gold-processing Plant", *Timesca*, 13 April 2018, <https://www.timesca.com/index.php/news/19611-kyrgyzstan-china-demands-to-protect-investor-after-locals-burnt-gold-processing-plant>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

MARTINA, Michael-Robert Birsell, "China Joins Afghanistan, Pakistan, Tajikistan in Security Alliance", *Reuters*, 4 August 2016, <https://www.reuters.com/article/us-china-security-idUSKCN10F1A6>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, "Nurly Zhol: A Road to the Future", *mid*, 2018, <http://mid.gov.kz/en/kategorii/nurly-zhol-put-v-budushchee>, (Erişim Tarihi: 11.10.2018).

MUSABAEVA, Anar, "Antikitayskaya Tema v Kyrgyzstane Priobrela Novyy Impul's", *CAA-Network*, 21 Ocak 2019, http://caa-network.org/archives/15113?fbclid=IwAR2Wq73L_

BNjp1vfYjHU5JqcadoE0bRUhOi6l6p7d4JzaCEpjo9zUG5mUzg, (Erişim Tarihi: 22.01.2019).

MUZALEVSKY, Roman, "China's Long March Into Central Asia", *Stratfor*, 27 April 2016, <https://worldview.stratfor.com/article/chinas-long-march-central-asia>, (Erişim Tarihi: 12.09.2018).

National Bureau of Statistics of China, *Chinese Statistical Yearbooks 2012-2017*, <http://www.stats.gov.cn/english/Statisticaldata/AnnualData/>, (Erişim Tarihi: 29.05.2019).

NEBEHAY, Stephanie, "U.N. Says It Has Credible Reports That China Holds Million Uighurs in Secret Camps", *Reuters*, 10 August 2018. <https://www.reuters.com/article/us-china-rights-un/u-n-says-it-has-credible-reports-that-china-holds-million-uighurs-in-secret-camps-idUSKBN1KV1SU>, (Erişim tarihi 09.01.2019).

NURSHAYEVA, Raushan, "Kazakh Leader Delays Land Reform, Yielding to Protests", *Reuters*, 5 May 2016, <https://www.reuters.com/article/us-kazakhstan-president/kazakh-leader-delays-land-reform-yielding-to-protests-idUSKCN0XW1C5>, (Erişim Tarihi: 20.10.2018).

O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi, "Tashqi Savdo Statistikasi", 2018, *Stat.uz*, <https://stat.uz/uz/press-sluzhba/novosti-gks/432-analiticheskie-materialy-uz/3845-tashqi-savdo-statistikasi1>
<https://stat.uz/uz/press-sluzhba/novosti-gks/432-analiticheskie-materialy-uz/2025-tashqi-savdo-statistikasi> <https://stat.uz/uploads/docs/ves-yan-dek-2017-uz.pdf> <https://stat.uz/uploads/docs/ves-yan-dek18-uz.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.01.2019).

O'ZA, "O'zbekiston Respublikasi va Xitoy Xalq Respublikasining Har Tomonlama Strategik Sheriklik Munosabatlarini Yanada Chuqurlashtirish To'g'risida Qo'shma Bayonoti", *uza.uz*, 18 Mayis 2017, <http://uza.uz/>

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

uz/politics/o-zbekiston-respublikasi-va-xitoy-xalq-respublikasining-har--18-05-2017, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

O'zbekiston Respublikasi Tashqi İşlar Vazirligi, "O'zbekiston-Xitoy: O'zaro İshonch va Mustahkam Do'stlikka Asoslangan Hamkorlikning Yuksak Natijalari", 16 Mayıs 2017, *Özbekistan Dışişleri Bakanlığı*, <https://mfa.uz/uz/press/news/2017/05/11007/> <https://www.youtube.com/watch?v=x2vZAQrYK50> https://www.youtube.com/watch?time_continue=24&v=Ly7xD7ADfaU, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, "Committee on the Elimination of Racial Discrimination Reviews the Report of China", 13 August 2018, <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23452&LangID=E>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

OTERO-IGLESIAS, Miguel, "Renminbi Internationalisation: Stuck in Mid-River-for Now", 4 July 2018, <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/4da79f91-0b4a-4dd4-a018-03c64a7474db/ARI84-2018-Oterolglesias-Renminbi-internationalisation-stuck-mid-river-for-now.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=4da79f91-0b4a-4dd4-a018-03c64a7474db>, (Erişim Tarihi: 05.11.2018).

PANFILOVA, Victoria, "Uzbekistan Gains Access to Gwadar Port and Turkey by Rail", *Vestnikkavkaza*, 21 June 2018, <http://vestnikkavkaza.net/analysis/Uzbekistan-gains-access-to-Gwadar-Port-and-Turkey-by-rail.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

PANNIER, Bruce, "Central Asian Land and China", *rferl*, 02 May 2016, <https://www.rferl.org/a/central-asian-land-and-china/27711366.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

PANNIER, Bruce, "Prospect of Chinese Farmers Brings Controversy to Kazakh Soil", *rferl*, 17 December 2009, https://www.rferl.org/a/Prospect_

Of_Chinese_Farmers_Brings_Controversy_To_Kazakh_Soil/1906896.html, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

PARKER, Sam-Gabrielle Chefitz, "Debtbook Diplomacy: China's Strategic Leveraging of its Newfound Economic Influence and the Consequences for U.S. Foreign Policy", *Belfer Center*, May 2018, <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/Debtbook%20Diplomacy%20PDF.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

PETRIC, Boris, *Where Are All Our Sheep?: Kyrgyzstan, A Global Political Arena*, Berghahn Books, New York 2015.

PEYROUSE, Sebastien, "Discussing China: Sinophilia and Sinophobia in Central Asia", *Journal of Eurasian Studies*, 2016, 7.

PEYROUSE, Sébastien, "Discussing China: Sinophilia and Sinophobia in Central Asia", *Journal of Eurasian Studies*, 7, 2016.

PEYROUSE, Sebastien, "Kyrgyzstan's Membership in the Eurasian Economic Union: A Marriage of Convenience?", *Russian Analytical Digest*, 165, 17 March 2015.

PIRNAZAROV, Nazarali vd., "China to Build Outposts for Tajik Guards on Tajikistan-Afghanistan Border", 26 September 2016, <https://www.reuters.com/article/us-tajikistan-china-border-idUSKCN11W0T1>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

POMFRET, John, "China's Debt Traps around the World are a Trademark of its Imperialist Ambitions", *Washington Post*, 27 August 2018, https://www.washingtonpost.com/news/global-opinions/wp/2018/08/27/chinas-debt-traps-around-the-world-are-a-trademark-of-its-imperialist-ambitions/?noredirect=on&utm_term=.5951d736b438, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

PUTIN, Vladimir “Novyy Integratsionnyy Proyekt Dlya Yevrazii-Budushcheye, Kotoroye Rozhdayetsya Segodnya”, *Izvestiya*, 3 Ekim 2011.

RAHIM, Shoaib Ahmad, “The Turkmenistan-Afghanistan-Tajikistan Railway”, *The Diplomat*, 9 December 2016, <https://thediplomat.com/2016/12/the-turkmenistan-afghanistan-tajikistan-railway/>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

RAMASAMY, Bala vd., “Trade and Trade Facilitation Along the Belt and Road Initiative Corridors”, *unescap*, 2017, <https://www.unescap.org/sites/default/files/AWP172.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

REEVES, Jeffrey, *Chinese Foreign Relations with Weak Peripheral States: Asymmetrical Economic Power and Insecurity*, Routledge, London and New York 2016, s. 78.

SADOVSKAYA, Yelena, “The Mythology of Chinese Migration in Kazakhstan”, *Caci Analyst*, 7 January 2015, <https://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/13112-the-mythology-of-chinese-migration-in-kazakhstan.html>, (Erişim Tarihi: 22.10.2018).

SARABEKOV, Jumabek, “Yevraziyskiy Vibr Kirgizistana: Vizv Dlya Kazahstana i Rossii?”, *CAA Network*, Ağustos 2015, http://caa-network.org/cassions/wp-content/uploads/2015/08/doklad_-_kirgiziya.pdf, (Erişim Tarihi: 17.11.2018).

SARSENBAEVA, Mirzagül, “Foreign Economic Cooperation Between Kazakhstan and China: Prioritie”, *Group Global*, 25 April 2013, <http://group-global.org/ru/node/4450>, (Erişim Tarihi: 06.09.2018).

SATKE, Ryskeldi, “Risks for Foreign Investors Resurface in Kyrgyzstan”, *RFERL*, 14 April 2018, <https://www.rferl.org/a/qishloq-ovozi-risks-for-foreign-investors-resurface-in-kyrgyzstan-/29167863.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

SELMIER II, W. Travis, "Kazakhstan as Logistics Linchpin in the Belt and Road Initiative", 2018, DOI:10.13140/RG.2.2.35113.03686

SHEN, Simon-Wilson Chan, "A Comparative Study of the Belt and Road Initiative and the Marshall Plan", *Palgrave Communications*, 4(1), 2018, s. 1-11.

SHEN, Wei, "The Belt and Road Initiative, Expropriation and Investor Protection under BITs", Yun Zhao, der., *International Governance and the Rule of Law in China under the Belt and Road Initiative*, Cambridge University Press, Cambridge 2018, s. 132-133.

SHUSTOV, Aleksandr, "Chto Sulit Kirgizii Zheleznaya Doroga iz Kitaya v Uzbekistan?", *Ritmeurasia*, 8 Mart 2019, <https://www.ritmeurasia.org/news--2019-03-08--chto-sulit-kirgizii-zheleznaja-doroga-iz-kitaja-v-uzbekistan-41475>, (Erişim Tarihi: 25.03.2019).

STANDISH, Reid, "The United States' Silk Road to Nowhere," *Foreign Policy*, 29 September 2014, <http://foreignpolicy.com/2014/09/29/the-united-states-silk-road-to-nowhere-2/>, (Erişim Tarihi: 06.09.2018).

SVETLICINII, Alexandr "China's Belt and Road Initiative and the Eurasian Economic Union: "Integrating the Integrations", *Public Administration Issues*, 2018, s. 7-20.

SWANSTRÖM, Niklas-Pär Nyrén, "China's March West: Pitfalls and Challenges in Greater Central Asia", *ISDP*, 4 January 2017, <http://isdp.eu/content/uploads/2017/01/No.195.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.01.2019).

ŞAHİN, Mehmet-Mehmet Seyfettin Erol, "Bağımsızlıklarının 20. Yilinda Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Entegrasyon Süreci (1991-2011)", *Karadeniz Arastirmaları*, 37, Bahar 2013, s. 111-136.

TALDYBAYEVA, Dinara, "Prospects for China – Kyrgyzstan Economic Relations in the Framework of the Silk Road Economic Belt Project",

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

Eurasian Research, 5 July 2016, <https://eurasian-research.org/en/publications/details/643>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

Taza Koom Projesinin Resmi Sitesi, <http://tazakoom.kg/site/index>, (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

TUREBEKOVA, Aiman, “Kazakhstan Extends by Five Years Moratorium on Controversial Land Code Amendments”, *Astana Times*, 23 August 2016, <https://astanatimes.com/2016/08/kazakhstan-extends-by-five-years-moratorium-on-controversial-land-code-amendments/>, (Erişim Tarihi: 20.10.2018).

UMAROVA, Iroda vd., “Angren-Pop Elektrlashtirilgan Temir Yo’li-Strategik Hamkorlikning Yuksak Samarasi”, 23 Haziran 2016, <http://uza.uz/uz/politics/angren-pop-elektrlashtirilgan-temir-yo-li-strategik-hamkorli-23-06-2016>, (Erişim Tarihi: 22.11.2108).

VICARI, Madalina Sisu, “The Eurasian Economic Union-ApprOrta Asyaching the Economic Integration in the Post-Soviet Space by EU-emulated Elements”, *Intervention Sec Economiques*, 2016, <http://interventionseconomiques.revues.org/2823>, (Erişim Tarihi: 17.11.2018).

VINSON, Mark, “Tajikistan to Lease 6,000 Hectares of Land to China”, *Eurasia Daily Monitor*, 9(30), 13 February 2012.

VOLOSHIN, Georgiy, “Russia’s Eurasian Union: A Bid for Hegemony?”, *AI Monitor*, 24 September 2012, <http://www.geopoliticalmonitor.com/russias-eurasian-union-a-bid-for-hegemony-4730>, (Erişim Tarihi: 06.09. 2018).

WOLFF, Lutz-Christian “China’s “Belt and Road” Initiativ-an Introduction”, Lutz-Christian Wolff, Chao Xi, Jenny Chan, der., *Legal Dimensions of China’s Belt and Road Initiative*, Wolters Kluwer, 2016. s. 1-31.

World Nuclear Association, “Uranium and Nuclear Power in Kazakhstan”, October 2018, <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/kazakhstan.aspx>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

XIDIROV, Qobil “O‘zbekiston-Xitoy Hamkorligi Yangi Bosqichga Chiqmoqda”, 17 May 2017, <http://old.xs.uz/index.php/homepage/sijosat/item/10179-zbekiston-khitoj-amkorligi-yangi-bos-ichga-chi-mo-da>, (Erişim Tarihi: 13.09.2018).

YUE, Liu, “China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Highway Opens to Traffic”, 2 February 2018, <https://eng.yidaiyilu.gov.cn/home/rolling/49136.htm>, (Erişim Tarihi: 22.11.2018).

ZHUMADILOV, Almasbek, “Kazakh-Chinese Business Forum Marks Fifth Anniversary of Belt and Road Initiative”, *Astana Times*, 11 September 2018, <https://astanatimes.com/2018/09/kazakh-chinese-business-forum-marks-fifth-anniversary-of-belt-and-road-initiative/>, (Erişim Tarihi: 02.11.2018).

ZIMMERMAN, Thomas, “The New Silk Roads: China, the U.S., and the Future of Central Asia”, *Cic.nyu*, October 2015, https://cic.nyu.edu/sites/default/files/zimmerman_new_silk_road_final_2.pdf, (Erişim Tarihi: 23.01.2019).

ZUMBRUN, Josh-Jon Emont, “China’s Financial Reach Leaves Eight Countries Vulnerable, Study Finds”, *Wall Street Journal*, 4 March 2018, <https://www.wsj.com/articles/chinas-financial-reach-leaves-eight-countries-vulnerable-study-finds-1520190000>, (Erişim Tarihi: 20.11.2018).

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

STRUCTURED ABSTRACT

China has brought a new dimension to its economic, diplomatic and cultural relations with Central Asia (CA) that have rapidly developed since the commencement of the Belt and Road Initiative (BRI). It has become the biggest foreign investor and major foreign trade partner of the region through various bilateral agreements, huge long term lOrta Asyans, multi-billiondollar investments for energy, infrastructure and trade projects. Therefore, CA is turning into China’s “economic backyard”.

Even though China’s BRI project is in competition with related projects of Russia and the USA, namely the Eurasian Economic Union (EAEU) and the New Silk Road (NSR), it has evolved as a pragmatic and flexible regional and even global strategy. China has designed this strategy primarily by considering the experience of global and regional powers, the interests and sensitivities of the countries concerned. At the planning and implementation stage, Beijing paid special attention not to engage in direct or indirect conflict with great powers. For instance, one of the main transit corridors of the Silk Road Economic Belt (SREB) project, land line of BRI, was originally designed to bypass Russia, and was subsequently changed upon the reaction of the Russian government. The EAEU and BRI projects were formally linked within the framework of predetermined cooperation areas at the request of Moscow in 2015. During the official visit of the former President of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev to China in 2016, a cooperation agreement was signed between the Kazakh national development project - “Nurly Zhol” (The Bright Road) and SREB project. Beijing has established collaboration between its BRI and the US’s NSR project, which are thought to connect CA and South Asia, within its infrastructure and energy projects.

Although China seems to be trying to create a new inclusive infrastructure network in Eurasia and Africa, one can argue that the

main goal is to shape a new China-centric world order. All “new orders” started with the infrastructure development throughout the history. CA assumes the role of a key transit route and raw material supplier within the scope of this global network and “order”. In this context, China aims to reach Europe, South Asia and the Middle East through CA via existing and new land roads, railways and airways. Therefore existing roads and railways are repaired, tunnels are opened, Western China-Western Europe land and rail corridor, Kazakhstan-Turkmenistan-Iran railroad, Aktau port on the Caspian Sea coast of Kazakhstan, and the Turkmenbashi port on the coast of Turkmenistan were/are (being) built with the technical and financial support of China. Construction of the D stream of Central Asia-China natural gas pipeline and the China-Kyrgyzstan-Uzbekistan railway are underway.

Raw material export from CA to China constitutes an important dimension of the economic relations within the scope of the SREB project. Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan directed large parts of their oil, gas, uranium and cotton exports to China. Kyrgyzstan and Tajikistan paid their debt to China by handing over the mining licenses of their gold and other precious metal deposits to Chinese companies. Even Tajikistan had to cede nearly one percent of its territory to China in exchange for the removal of some of its debt.

For China, economic expansion in CA has been the key to reducing the increasing impact of the USA and Russia in the region. Regional authoritarian governments preferred to maintain strong economic/diplomatic relations with China as long as the latter did not interfere with their internal affairs. Therefore, the promised benefits of Russian and American projects have not been able to encourage Central Asian countries to turn their back to the economic and commercial opportunities coming from China.

China’s entry into CA’s energy market adds a new dimension to the

KUŞAK VE YOL PROJESİ BAĞLAMINDA ÇİN-ORTA ASYA İLİŞKİLERİ

country's security and economic growth. Therefore, the main priorities of China in CA are to control the security situation on the border of Xinjiang Uyghur Autonomous Region and Afghanistan, to ensure the security of oil and natural gas pipelines and to access more resources and eliminate threats to its economic interests in the region by acquiring and maintaining the support of CA countries.

China has developed strong economic relations with CA countries through SREB project and intentionally increased their economic and financial dependence on itself. Since all the Shanghai Cooperation Organization countries are located on the BRI routes, this organization was/is being used as one of the political and economic implementation tools of the BRI strategy, together with the Asian Infrastructure Investment Bank led by China. China has used economic and financial instruments at its disposal to shape and adjust the interests of the countries in the region with the interests of its own. Beijing directly/indirectly prevented itself from being criticized on sensitive issues at the level of Central Asian governments or by official media organizations affiliated with them. Beijing has used the economic advantages it has to achieve its geostrategic interests, with the support of CA countries on its "One China" policy.

Despite the successful performance of the SREB project in CA, the deterioration of regional security, the possible economic crisis, the emergency situation (such as Corona global pandemic), the change of authoritarian regimes with more democratic ones, mismanagement and abuse by Chinese firms, the increase of anti-Chinese sentiments may prevent further expansion of the Chinese influence in the region and may pose potential challenges for China-CA relations. In addition, China's behavior regarding other countries of the Belt and Road Project may affect the expected result.

Finally, CA countries are deeply concerned about the potential demographic and cultural influence of China, while trying to make the most of the economic dynamism and geostrategic impact of the growing Chinese presence in the region. The Chinese factor has always been perceived as both a great opportunity and a threat to all of the CA countries in general, and especially to Tajikistan, Kyrgyzstan and Kazakhstan bordering China. Therefore, the relationship of the countries of the region with China is based on the balance of their economic-geopolitical interests and the necessity to show respect to, acknowledgment and endorsement of “dangerous” and powerful neighbor.

THE IMPACT OF THE COLD WAR LEGACY ON US-RUSSIA BILATERAL RELATION*

Soğuk Savaş Mirasının ABD-Rusya İkili İlişisine Etkisi

Gültekin SÜMER**

Abstract

In the nature of US-Russia relations, we see a model of bilateral relationship that fosters confrontation and rivalry much stronger than harmony and cooperation. In the quest for a new foreign policy identity in the post-Cold War era, the emergence of such a political geography has narrowed Russia's foreign policy alternatives, consolidating the geopolitical notion in her foreign policy. As the Cold War legacy has determined the positions of both sides; the US as a status quo power and the Soviet Union as the revisionist one, it has made the bilateral relations much easier to get into a confrontation.

Keywords: *The Cold War, bilateral relations, US foreign policy, Russian foreign policy, Soviet Union*

Öz

ABD-Rusya ikili ilişkilerinin doğasında uyum ve işbirliğinden çok çatışma ve rekabeti besleyen bir model görüyoruz. Soğuk Savaş zaferi ABD'ye dış politikasını değişim yerine sürekliliğe dayandırma şeklinde bir özgüven kazandırdı. Bunun sonucunda, böyle bir siyasi coğrafyanın ortaya çıkması Soğuk Savaş sonrası dünyada yeni bir dış politika arayışına giren Rusya'nın dış politika seçeneklerini daralttı ve dış politikasındaki jeopolitik nosyonu güçlendirdi. Diğer bir deyişle, Rusya adına dış politika geçmişinden kaçmak olanaksız hale geldi. Soğuk Savaş mirası ABD statükocu güç, Rusya da revizyonist güç olarak her iki tarafın da konumlarını sürdürmelerini kolaylaştırdıkça, ikili ilişkilerin çatışma ortamı içerisine girmesi daha kolay hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Soğuk Savaş, ikili ilişkiler, ABD dış politikası, Rus dış politikası, Sovyetler Birliği*

---

* Received on: 25.10.2019 Accepted on: 09.04.2020

** Doç. Dr., Beykent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü,
hismessages@gmail.com, ORCID ID:0000-0001- 8908-1115.

INTRODUCTION

The Cold War may have ended but its legacy does not look like to disappear at least in the foreseeable future. An international order which could not achieve to make a healthy transition to a new equilibrium would not satisfy both antagonists of the Cold War. While it is possible to observe this legacy almost in every part of the world in varying dimension, there is no doubt that US-Russia bilateral relations bear the strongest traces of this legacy.

As obvious to everyone, US-Russia relations is the story of bilateral relations model regarding relations which cannot enjoy long period of stability. A bilateral relation with a Cold War past maintains its feature of ushering in contest and confrontation rather than harmony and cooperation. With such a past, the bilateral relations have gained a momentum of its own and gets harder and harder to change its tide. In the post-Cold War era, while the US-Russia bilateral relations have been influenced by a variety of dynamics, the Cold War legacy has kept its determinative significance in the course of the bilateral relations, because it is obvious to see that bilateral relations with a Cold War past has imposed a considerable restraints on both sides that has not vanished as yet. On behalf of illuminating this fact, this article is going to try to answer why despite the end of the Cold War, US-Russian relations could not achieve to escape the legacy of the Cold War.

ENDURING CONFLICTS AND THE LEGACY OF THE PAST

We can define bilateral relations as the harmonization of the foreign policies of the two states having foreign policy realities of their own. Since each side has different interests, goals and expectations, the future of the bilateral relations will depend on to what extent the two sides will achieve

THE IMPACT OF THE COLD WAR LEGACY ON US-RUSSIA BILATERAL RELATION

---

this harmonization. In this harmonization the legacy of the past may play a significant role in terms of inhibiting this harmonization.

We see the crucial weight of the past legacy in enduring conflictual cases. While the outbreak of conflict and crises situations is the most common dynamics in bilateral relations, bilateral relations might well be imprisoned into a state of enduring conflictual situation which is almost impossible to alter for a foreseeable future. Every move made by one side may be perceived by an act of aggression by the other and this makes the bilateral relations open to the eruption of crisis situations. Even the state of enduring conflict serves the foreign policy interests of both parties that the bilateral relations keep its permanent character as long as no radical change is observed in the positions of the sides. In such cases, the past of the bilateral relations plays a crucial role if it is strong enough to nourish mistrust. The causes underlying enduring state of conflict stems from the fact that interests of the two states inevitably collide with each other due to the foreign policy necessities of these states. That is to say, the permanent character of the conflicts is not necessarily the result of the animosity between two states because the defined foreign policy goals one side has no other way than clashing with goals of the other side. In other words, bilateral relations are imprisoned to a situation that the foreign policy variables do not allow the relations to overcome it, because the variables are too strong to imprison the bilateral relations into a permanent conflictual situation. The situation gains much more legitimacy as the state of enduring conflict serves to the foreign policy interests of both sides. US-Iran bilateral relations portray this phenomenon very well.

Why does not the state of permanent conflict come to an end in US-Iranian relations? The cause of this is obvious. The foreign policy of both states is under the pressure of strong foreign policy constants. Neither of the sides can ever think of stepping back from the positions which are the product of their foreign policy constants. On the part of Iran, the

regime's relying on anti-Western Islamic revolution has involved her to be a revisionist state. Khomeini believed that once the Shah had been ousted, the revolution would naturally have to confront imperialism face to face if it hoped to hold to its original path.¹ Khomeini even regarded U.S. embassy takeover as a second revolution even greater than the first one. The first one confronted the despotic dynasty and brought it down.² The second took a dead aim at the root of all our sufferings, the imperialist system itself. Iran apart from her anti-American stance had to tilt towards being a revisionist state against the status quo state powers of Saudi Arabia and Israel in order to stand as a pole in the Middle East. Anti-American discourses such as 'fighting against blasphemy' have become a *raison d'être* for the Islamic regime. Since United States chooses to make alliance with status quo powers, it makes Iran a troublemaker for the interests of the United States. Besides, since securing the interests of Israel in the Middle East is a constant of US foreign policy, the US will never come to the point of sacrificing Israel for the sake of a rapprochement with Iran, neither will Iran step back with the same rationalization. Such an impasse is the classical manifest of *dialogue de sourds* in bilateral relations. The past of the relations serves nothing more than nurturing 'evil' intentions of the other side. The confrontation gains its legitimacy from the past and from the political geography that the confrontation happened. A past with rivalry and confrontation sets the stage for a psychological environment which makes the outbreak of crises much easier. An erupting crisis renders it easier in the eyes of the foreign policy elites to make analogies with past experiences. If the memories in a common geography of a past conflict are fresh, it might set the stage for the reawakening of the revanchist sentiments. As long as the main actors of foreign policy on both sides continue to be nurtured by this legacy, the conflict an enduring one.

1 Kenneth M Pollack, *The Persian Puzzle: The Conflict Between Iran and America*, Random House, New York, 2004

2 a.g.e.

THE IMPACT OF THE COLD WAR LEGACY ON US-RUSSIA BILATERAL RELATION

In the enduring bilateral conflicts, legacy of the past bilateral relations dictate geopolitics of its own drawing the boundaries of the bilateral relations. Without the formation of a common 'we', bilateral relations cannot help but be imprisoned into these geopolitics. The geopolitical legacy encourages conflict rather than cooperation just like sword of Damocles over bilateral relations.

Franco-German relations in the 'interwar period' could be one of the best examples shedding light on this fact. Following the Versailles settlement, the bilateral relations suffered from the legacy of pre-First World War geopolitics. France sought additional safeguards by offering changes to the frontiers and status of the Rhineland. Some Frenchmen argued that the natural frontier of Germany was the Rhine, and that the left bank territories or even the entire Rhineland should be incorporated into France. Historian Auland acknowledged the French dilemma: 'Either we annex the left bank of the Rhine and violate principles, or we do not annex it and France remains in perpetual danger of invasion'.³ Franco-German relations achieved a transformation as a result of a strategic necessity when following the Korean War. German's economic recovery became an inseparable element of France's security. Therefore, a true rapprochement was achieved as the security requirements of post-Second World European order harmonized the foreign policy interests of these two states.

THE COLD WAR LEGACY OR THE SWORD OF DAMOCLES OVER BILATERAL RELATIONS

Despite the end of the Cold War, a stable bilateral relationship could not be built between the United States and Russia. The dynamics that impel the two sides to a state of continuous confrontation are much stronger

---

³ Alan Sharp, *The Versailles Settlement: Peacemaking in Paris, 1919*, MacMillan, London, 1991.

than harmony and cooperation and therefore it does not take much longer for the two sides to get into tense situations. What we observe in the nature of this confrontation in particular is that the bilateral relations can never achieve to escape the shadow of the past. This past is for sure the Cold War past and the legacy that they have inherited from this past has become a constant of their bilateral relation.

There is no doubt that the Cold War was the most crucial era in the history of the US-Russia bilateral relations since it played determinative role in shaping the nature of the current relations. The significance of the Cold War past in the bilateral relations is so significant that beyond its ideological dimension, it has determined the geopolitics and psychology underlying current bilateral relations. Even if ideological confrontation has ended, it has been observed that the basic nature of the bilateral relations has not undergone a real transformation. This is no more than the direct consequences of the foreign policy constants that the two states have.

More specifically, the current state of confrontation between the United States and Russia is the result of foreign policy constants that both sides have. Foreign policy constants and realities do not allow the two sides to cultivate stable relations. In this type of bilateral relations, even if neither defines foreign policy objectives by directly targeting the other side, neither side can help seeing that the one side's moves are hurdle on the other side's foreign policy path. Well beyond that, the goals that United States and Russia had set cannot help each side being perceived as aggressive moves in the each other's eyes, because the foreign policy realities of the two sides drift them automatically to a state of confrontation independent of the wills of decision makers.

It was thought that on behalf of the bilateral relations an entirely new era began with the end of the Cold War. Yet, the optimism with backing of the "Bill and Boris" personal relationship, has not lasted much longer. The real face of the bilateral relations has come to surface with Putin's

THE IMPACT OF THE COLD WAR LEGACY ON US-RUSSIA BILATERAL RELATION

---

coming to power. What Putin era in the post-Soviet Russia has signified is that how hard it was to liquidate the Soviet elite of the Cold War.

Since Cold War defeat and the collapse of the Soviet Union has been a traumatic blow to Russia's global prestige, it was evident that sooner or later the revanchist sentiments of the Cold War defeat would find its spokesperson in the Russian domestic politics in post-Yeltsin years and the successor that Boris Yeltsin has chosen would be the spokesperson of these revanchist sentiments.

It was Vladimir Putin who expressed his regret that German Democratic Republic had not lasted longer and the Soviet Union withdrew so precipitously from Germany.⁴ Frankly, Vladimir Putin's famous portraying of the disintegration of the Soviet as the greatest geopolitical catastrophe of the twentieth century has awakened doubts in the West over the return of Soviet minded leaders to Russia.⁵ We cannot deny Vladimir Putin's background's impact on the perception of the American political elites for sure. The remarks of former Republican presidential candidate Senator John McCain in 2008 are not something that can only be attributed to Republican senator: 'I looked into Mr Putin's eyes and I saw three things-a K and a G and a B.'⁶ No one can ever deny the fact that Vladimir Putin attributes himself a missionary role in order to secure the future of Russia in the global politics.

As the international order could not undergo a healthy transformation, it has paved the way for the Russian nationalist elite to question the position of Russia in the post-Cold War era. What Russia seeks is to find herself a prestigious position that will satisfy the political and the military elite and would suit her immense size on the world map. However, the problem is that the post-Cold War international order was far from meeting

---

4 Vladimir Putin, *First Person*, Public Affairs, New York, 2000, s. 69.

5 Putin deplores collapse of USSR, BBC, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/4480745.stm>, (25.04.2005).

6 Bobo Lo, *Russia and the New World Disorder*, Brookings Institution Press. Washington D.C., 2015, s.107.

this necessity. Putin's main concern is to ensure that Russia reaches to a strong position in global politics and economy so that Russia can look at her future with greater confidence. Aside from all, it is obvious to see that the rise of European Union and China as distinct models besides United States as the only real superpower has impelled Vladimir Putin to tend his foreign policy goals towards a civilizational path. In the eyes of Vladimir Putin, Ukraine is part of Russian or greater Russian world and as a result of this he regards sovereignty of Ukraine as an unfortunate historical accident. Putin did not run behind in seeing the fact that Germany utilized from European Union in terms of rising as a power, so ex-Soviet territories was tailored-made territory in terms rising as an economic actor.⁷

Yet the Putin era did not begin as a total break from the Yeltsin's foreign policy. As Angela Stent argues Putin was a pragmatist willing to engage with the United States on a transactional basis recognizing the great asymmetry in American and Russian economic and military power.⁸ Hence, Putin conveyed positive messages to the United States, bilateral relations could never return to the climate of the Yeltsin era. Following the September 11 attacks, Vladimir Putin was the first leader to contact Bush and offer Russian assistance in combating against al-Qaida in Afghanistan. In the subsequent UN Security Council Resolution of 1386 passed on December 20, Putin administration gave support to US military action in Afghanistan. Yet, the Bush administration remained indifferent to the positive approach of Vladimir Putin towards the US and did not hesitate to walk out of the ABM treaty for the sake of the ballistic missile defence in order to fend Iranian threat against Europe. As this rationality was not taken seriously by the Putin administration, it has strengthened doubts over the Bush administration's approach towards Russia in the eyes of the Russian political elite.

⁷ Michael McFaul, *From Cold War to Hot Peace: An American Ambassador in Putin's Russia*, HoughtonMittflin Harcourt, New York 2018, s.393.

⁸ Angela Stent, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian relations in the Twenty-First Century*, Princeton University Press, Princeton 2014, s.53.

THE IMPACT OF THE COLD WAR LEGACY ON US-RUSSIA BILATERAL RELATION

It is widely admitted that the Munich Speech of Vladimir Putin has been the turning point in the evolution of the bilateral relations following the end of the Cold War. In this speech Putin denounced US unipolarity with the words 'there is one master, one sovereign.' The speech has become a manifest that the efforts to integrate Russia into the US-led Western international order were not realistic and unsustainable. According to Dimitri Trenin with the Munich speech Russia left the West. He interpreted this speech as:

*'Until recently, Russia saw itself as a Pluto in the Western solar system, very far from the centre but still fundamentally part of it.. Now it has left that orbit entirely. Russia's leader has given up on becoming part of the West and started creating their own Moscow-centred system.'*⁹

It has been realized that the Cold War legacy that Russia has inherited could not allow any successful integration. Vladimir Frolov has summarized the failure of these efforts as follows:

*'A consensus has formed in Russia, a national consensus and a consensus among the authorities to the effect that Russia cannot be integrated into Western structures. And there is no opening for us to be integrated into the East. This means that Russia is destined to remain and independent centre of power, whether it wants it or not. It will have to rely on its own code of civilization, doing its best to establish equally distant or equally close relations with other centres of power.'*¹⁰

To confirm this, former U.S. Ambassador to Moscow Michael McFaul argues that Putin is an expression of Russian culture and history.¹¹ As

---

9 Dimitri Trenin, "Russia Leaves the West", *Foreign Affairs* 85(4), 2006 Temmuz/Ağustos, s.87-96.

10 Lilia Shevtsova, *Russia-Lost in Transition: The Yeltsin and Putin Legacies*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C. 2007, s.172.

11 McFaul, a.g.e., s.424

opposed to Yeltsin, Putin suffers the agony of the 'lost empire' and thus nurtures revanchist sentiments against the West. That is what confirmed Putin's faith civilizational path in his foreign policy. This indicates that civilizational sentiments get involved in a diplomatic conflict and this makes concrete issues on the agenda succumbed to cultural and civilizational sentiments. There is no doubt that inflexible transformation of the bipolar world has revived civilizational sentiments on the Russian part.

While a new international order had begun with the end of the Cold War, the emerging international order was constructed upon the defeat of the Soviet Union. With the triumph of the liberal ideology, the U.S. and/or the U.S.-led Western world has entered the emerging era one step ahead, and therefore had hoped and expected Russia to be fully integrated into the liberal international order. The main priority of the US as the hegemon of the emerging international order was to disseminate liberal values to the rest of international order. Since U.S. was in a quasi-unipolar position, she did not have any global equilibrium concern like the powers in the previous centuries following a hegemonic war. In other words, the U.S. foreign policy has tied the stability of the international order to her own leadership and benevolence. Therefore, the international system could not achieve to make a healthy transition, that in terms of allowing the emergence of an order that all the great powers could keep their prestigious position.

The burden of this on Russian foreign policy was putting Russia into a position that she has to make clear-cut and tough choices on her foreign policy path. Yet the end of the Cold War has signified a the victory of a certain value over the others which would inevitably convert the value of hierarchy to actor dimension. There could be excepted no other thing than such an hegemonic victory's inclination to subordinate the vanquished and the rest to itself.

THE IMPACT OF THE COLD WAR LEGACY ON US-RUSSIA BILATERAL RELATION

It is obviously seen that the greatest deficiency of the existing international order is that it has not permitted any high level of flexibility in terms of socialization. There is no doubt that when value criterions are raised on the part of an international order, it will usher in serious criterions in terms of behavioural rules so that a much more permanent and stable order could be formed. The current international order is a rigid order which raised the bar so that every actor will feel obliged to consent to a higher price of legitimacy. Each member was expected to have at least a certain level of parliamentary regime, a globalized liberal economy with least possible regulations, a human rights regime based on Western values and a harmonious foreign policy with the United States. It has sought to homogenize actors in terms of granting legitimacy and vice versa.

Instead of reacting to dynamic equilibrium to be replaced by another, the post-Cold War European international order has turned into an entity that either assimilates or rejects entrance in the sense of "access permitted or access denied". As opposed to this, the international order following the Vienna Congress of 1815 did not exclude limited use of force but it was an order that could produce much more alternatives. The emerging international order in Europe has minimized all these options that multipolar international system had previously granted to such a major power rich geography. The coalition building capability of the system, limited use of force to overcome the impasse, and the statesmanship quality are all gone.

Therefore civilizational dimension in the bilateral relations has come to the surface with the outbreak of the Ukrainian question. The Ukrainian question has raised the mutual distrust to its climax and the bilateral relations got into its most tense period since the end of the Cold War. The Ukrainian question has demonstrated how the bilateral relations could not achieve to overcome the legacy of the Cold War. The primary cause of

this fact was that the post-Cold War international order could not achieve to undergo a healthy transition which was far from promising an enduring stability for both the winner and the loser of the Cold War.

The post-Cold War international order was constructed on the defeat of the Soviet Union which was complementary with the objectives of US foreign policy. In the eyes of Russia, Ukraine as an ex-Soviet territory has become a question of a natural ally's being lost. As the US or the US-led Western world has entered the emerging era one step ahead, they hoped and expected Russia to be fully integrated into the US-led liberal international order as a status quo power and did not feel any obligation to care about the foreign policy expectations of Russia and her foreign policy elite.

The main priority of the US as the hegemon of the emerging international order was to spread liberal values to the entire emerging international order with the goal of increasing the number of the status quo defender states as a part of the 'Enlargement' policy of the Clinton administration. Since US was in a quasi-unipolar position, it did not have any concern to care about the global equilibrium.

Having won the Cold War, the United States has had enough reason to base her foreign policy on continuation. As today's US foreign policy is shaped by the dictates of Cold War, it is obvious that the constants and realities of US foreign policy would not allow any radical shift in the foreign policy of US. US foreign policy was not in the position to break up with the Cold War past if it intended to consolidate her unprecedented global position.

Therefore, NATO had to function as the military watchdog of the Western led international order. Japan had to continue to become the linchpin of US East Asia security and foreign policy. Turkey, Egypt and the Gulf States would maintain their geopolitical role in the Middle East. The

THE IMPACT OF THE COLD WAR LEGACY ON US-RUSSIA BILATERAL RELATION

US would continue to oppose totalitarian and authoritarian regimes as long as it did not contradict with her interests, because liberal regimes are more inclined to follow status quo foreign policies rather than revisionist ones.

It is an undeniable fact that among all the engagements of the US, the European political geography had a pivotal significance on behalf the United States to maintain her global leadership position. If United States ever loses her traditional influence in Europe, it may even signify the end of her leadership position in the world, because it has owed the stability in her global hegemonic position to such a naval cord with Europe. Therefore, the constants of US foreign policy do not allow to think herself apart from being a European power. As a corollary of this, as long as the United States regards herself as an European power, it makes every emerging serious conflict between Russia and the European powers, a conflict between Russia and the US at the same time.

Without any doubt, if the United States would remain as a European power, that would involve maintaining and strengthening her most significant political as well military link with Europe: The North Atlantic Alliance. This has involved the US administrations to give much more comprehensive role to the North Atlantic Alliance in the creation of a new political geography in Europe.

The Clinton administration chose to integrate the former East Bloc into the Transatlantic security system and the North Atlantic Alliance has expanded to include all Warsaw Pact members except Russia. In adopting this policy, the Clinton administration regarded ex-Warsaw Pact geography as a space that must be filled lest no security vacuum emerges. While stressing the significance of the enlargement of NATO, Bill Clinton writes in his memoirs:

*'I was determined to do everything I could to create a Europe that was united, free, democratic and secure for the first time in history. I had to make sure NATO expansion did not simply lead to a new division of Europe farther to the East.'*¹²

Victory for US in the Cold War also signified victory for NATO, there was no other way than rewarding the organization by promoting it to the primary security guarantor for the future of new Europe. Therefore, it was not hard to understand that the United States and her European allies would not allow the Transatlantic Alliance to end its mission. A military organization founded for defence purposes in the early years of Cold War initiated an unprecedented enlargement. While in 1999 Poland, Hungary and the Czech Republic became NATO members against Russia's opposition; in 2004 Estonia, Latvia, Lithuania, Romania, Bulgaria, Slovakia and Slovenia gained membership status and in 2009 Albania and Croatia became members.

Furthermore, during the Bucharest Summit in 2008, the North Atlantic Alliance did not hesitate to give Ukraine and Georgia green light for future membership. With the recent participation of Montenegro, NATO member states have risen to 29. As the US Ambassador to Moscow during Reagan and Bush administrations Jack Matlock has emphasized, just as the Cold War has ended, the Bush administration promised Gorbachev that the West would not abuse it if he let Eastern Europe free.¹³ Besides, US President Bill Clinton did not hesitate to give Russia extra assurances. Following Boris Yeltsin's re-election in July 1996, Clinton and Yeltsin met in in March 20-21, 1997 in Helsinki for a summit meeting. In that summit, against the anxieties of Yeltsin on NATO's eastward expansion, Clinton gave him assurances. Clinton mentions this in his memoirs as follows:

¹² Bill Clinton, *My Life*, Arrow Books, London 2005, s.569.

¹³ Jack Matlock, 'The Mistakes We Made with Russia and How to Stop Making Them' [www.youtube.com](http://www.youtube.com/watch?v=VmP513n78YE); <https://www.youtube.com/watch?v=VmP513n78YE>, (17.05.2019)

THE IMPACT OF THE COLD WAR LEGACY ON US-RUSSIA BILATERAL RELATION

---

*'He reminded me that unlike the United States, Russia had been invaded twice-by Napoleon and by Hitler-and the trauma of those events still coloured the country's collective psychology and shaped its politics. I told Yeltsin that if he would agree to NATO expansion and the NATO-Russia Partnership, I would make a commitment not to station troops or missiles in the new member countries prematurely, and to support Russian membership in the new G-8, the World Trade Organization, and other international organizations. We had a deal.'*¹⁴

It was a naked truth that while the bipolar international order converted into a Western liberal order, the West could never dare to quit embracing NATO as the legacy of the Cold War. Because NATO was one of the icons of the Western values in defeating communism and besides NATO a military assurance in terms of the protection of the Western values. Therefore, it would be a liberal international order, yet it would evolve within the restraints of the legacy of the Cold War geopolitics.

Having been promoted to the status of a constructive role in new Europe, the security organization of the Cold War had every reason to do everything it can not to remain functionless in the emerging international order. Since the North Atlantic Alliance has gained a new legitimacy, it has got her into a state of strict conditionality to ask the question: "What is the greatest threat against us?" or "What is the next threat against us?"

This has been one of the preeminent legacies of the Cold War in terms of US-Russian relations. With such a military alliance, you have an organization who feels obliged to bring military alternatives in order to protect itself from a possible 'closing down'. But this has ushered in an enormous cost on European security that the more the North Atlantic Alliance expands, the more it strengthens the notion on the part of Russia

---

¹⁴ Clinton,a.g.e.s,750.

that the alliance poses a threat to her with a pistol in her hand. The fallacy of this approach was understood with the outbreak of the Russian-Georgian War in August 2008. Just prior to this, US Secretary State Condoleezza Rice visited Tbilisi in July and reaffirmed the US support for the membership of Georgia to NATO.¹⁵ Many believe that this has played a significant role in giving courage to Georgian leader Saakashvili in a hot confrontation with Russia.¹⁶ The support given to George has done nothing else than provoking Russia to give Saakashvili an intimidation.

The alliance is currently the world's largest military alliance with three members of the nuclear club and for sure it has gained much more self-esteem with an annual € 1.16 billion military and € 222 million civilian budget as of 2016.¹⁷ It is obvious to see that Putin's Russia cannot rescue itself from a siege psychology as a military alliance that does not give her foreign policy enough breathing space that it needs. Just watching popular debate programs on Russian televisions is enough to understand this psychology of siege.¹⁸

The orientation of both sides in choosing their allies was illuminating enough to confirm the significance of Cold War legacy on the foreign policies of both sides. When the United States had every reason to strengthen her relations with Cold War allies, Russia had no other choice than maintaining and strengthening her relations with her conventional anti-American allies and other regional powers. Venezuela increased her arms purchases from Russia following the failed coup against Hugo Chavez, which Chavez believed to be backed by the United States.¹⁹ Even Venezuela hosted Russian armed forces for joint military exercises in

15 Nikolas K., Gvosdev-Christopher Marsh, *Russian Foreign Policy: Interests, Vectors, and Sectors*, CQ Press, Los Angeles 2014, s.177.

16 a.g.e.

17 Funding NATO, NATO, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67655.htm, (3.06.2019)

18 a.g.e.

19 a.g.e.

THE IMPACT OF THE COLD WAR LEGACY ON US-RUSSIA BILATERAL RELATION

2008.²⁰ Iran would also be natural client for Russia as long as US-Iranian relations do not promise permanent stability at least for the foreseeable future. As for Syria, Tartus naval base is the only military facility of Russia outside the ex-Soviet territories. When the Syrian uprising began in March 2011, nearly 100.000 Russian citizens were living there.²¹ According to *RIA Novosti*, Russia lost nearly \$4 billion of arms sales contract as a result of the fall of the Qaddafi regime.²²

Therefore, it is obvious that it will do everything in order to not face the same outcome in Syria. For sure, this is one of the significant legacies of the Cold War on the US-Russia bilateral relations that has strengthened the confrontation in the logic of "Where were we?" As Russia continues her business with her old customers, the ill-communication between Russia and the United States has been legitimized. While NATO does not hesitate to enlarge, Russia finds it quite rational to tighten her relations with her Cold War ex-clients. Therefore it would by no means a rational foreign policy on behalf of Russia to cut off her ties with Assad's Syria especially when the US maintains her Cold War ties with the Middle Eastern powers.

The Soviet Union has always been remembered with her catastrophic end; but it is a common overlooked fact that the Soviet legacy has left Russia such a valuable legacy that it cannot have the luxury to reject.

It is obvious that the US has behaved indifferently in terms of building a sustainable and broad security concept for the security of Europe. Besides, in the founding of Act of Russia-NATO Council no binding guarantees were given to Russia regarding the non-deployment of nuclear weapons in the East.²³ A foreign policy identity that would take the

---

20 a.g.e.

21 Russia's Many Interests in Syria, The Washington Institute (<http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/russias-many-interests-in-syria>)(January 24,2013)

22 a.g.y.

23 Bobo Lo, *Russian Foreign Policy in the post-Soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2002, s.106.

Soviet legacy into consideration was not something that the hegemonic international order would perceive correctly and react positively.

While the Cold War is not a direct consequence of the emergence of the Soviet Union, it has been an obsession on behalf of US foreign policy to evaluate economic and military integration movements of Russia in the ex-Soviet territories with the quest to revive the Soviet Union. Since the Soviet Union was the revisionist side whose policies played much greater role in the outbreak of the Cold War, Russia's moves in this political geography inevitably causes an alarming effect on behalf of the objectives of US foreign policy. The main problem stems from the fact that the United States since the collapse of the Soviet Union has regarded integrationist moves within the framework of CIS as a sign of 'sovietisation'.

As a result of this, Russia has perceived American foreign policy behaviour in the typical Cold War logic of 'rolling back Russian influence in the region.' In other words, on behalf of keeping the stability of the hegemonic order, US policy towards Russia was shaped by 'the concern of the reawakening of the Soviet Union' in the *postsovetskoe prostranstvo*. This has turned into an obsession of focusing on 'real intentions' of Russia in this geography. In this sense, it was clear that the Eurasian Union project was the last thing that US would like to hear even if it did not intend a political notion. In April 2012, speaking before the Duma, Vladimir Putin defined the creation of a common economic space as the most important event since the collapse of the Soviet Union.²⁴ Having achieved economic integration, Eurasian Union aims at reaching a political integration.²⁵ While reviving the Soviet Union is not realistic for anyone, the reason why it causes concern on behalf of the US is that an economic integration is seen identical with the name of sovietisation in the *postsovetskoe prostranstvo*. In his annual televised press conference

---

24 Gvosdev, a.g.e., s.188.

25 Gvosdev, a.g.e., s.188.

THE IMPACT OF THE COLD WAR LEGACY ON US-RUSSIA BILATERAL RELATION

---

in December 2015, Vladimir Putin emphasized that they did not target any state with the formation of the Eurasian Union.²⁶ Yet, the question here is that the formation of Eurasian Union will directly serve to the formation of a new geopolitical map if it succeeds and it will automatically be conditioned to become a pole on its own. If Ukraine is lost, there will be no big appeal for Eurasian Union.

Since NATO has a vitality for the US and the ex-Soviet territories for Russia, we can easily conclude that NATO and the ex-Soviet territories have turned into the 'sword of Damocles' swaying over the bilateral relations.

Besides, while examining the potential on behalf of both sides to achieve the harmonization, domestic politics-foreign policy dimension must not be neglected. In this dimension, military-industry complex plays a significant role as a component of the bureaucratic variable. With its unshakable position within the Russian state, the Russian military-industry complex keeps being as a vested interest in Russian foreign policy. Russia prefers anti-American clients for the benefit of its arms industry.²⁷ Since the existence of Russian arms industry is indispensable for Russian economy it becomes a constant for Russian foreign policy and makes a confrontation with the United States easier.

RETURN OF THE DIALOGUE DE SOURDS

The Poland issue was one of the crucial issues that played a determinative role in the outbreak of the Cold War. The loss of Poland would signify the loss of a strategic bastion for both sides on behalf of the values of the Western powers and the Soviet Union. Thus, the dispute over Poland has signified the beginning of the *dialogue de sourds* long years to last.

---

²⁶ Vladimir Putin Annual Press Conference, youtube 17 Aralık 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=58IHMW1g2J0>,(31.05.2019)

²⁷ Gvosdev and Marsh,2014, s.56

While Russia was in the position of a revisionist power in the Cold War, in the post-Cold War era it could not rescue itself from a revisionist position either. Russia had such a geographical position that even a minimal increase of power for herself is enough to make an alarming effect on the United States since Russia seeks to form a foreign policy identity in a political geography that has already lost its ability to overcome a zero-sum game in which Russia was defeated and US and the Western Europe won. This fact impels Russia to lean on much more strongly to geopolitical responses in order to legitimize her new foreign policy identity.

To shed light on the Cold War legacy on bilateral relations, the outbreak of the Ukrainian conflict has demonstrated the European political geography has come to. It has demonstrated how the European political geography reacted intolerantly of any sign that it has perceived as *sovietisation*. The geopolitics of post-Cold War Europe has brought Russia to such a critical level that Russia can never quit Ukraine as one of the main arteries of her foreign policy. Before all, Ukraine occupies a central place in Russian conception of identity, culture and history.²⁸ Through a strategic perspective, as Bobo Lo has stressed, viewed from Moscow whoever controls Ukraine dominates Eastern Europe and exerts a larger influence across Europe and Eurasia. Besides, the Russian and Ukrainian military-industrial complexes have been intertwined since Soviet times.²⁹

Therefore, Russia had no other choice than regarding Ukraine as a complementary element of her power and could never imagine renouncing this organic link. Consequently, it is an undeniable fact that Ukraine's integration into the West will definitely strike a huge blow to Russia's strategic position since it will reduce Russia's influence on the European political geography to a minimum. There is no doubt that Russia cannot quit European political geography as the main geography on which her foreign policy outputs are directed.

---

²⁸ Lo, 2015, a.g.e., s.107.

²⁹ a.g.e.

THE IMPACT OF THE COLD WAR LEGACY ON US-RUSSIA BILATERAL RELATION

The tension between US and Russia following the Ukrainian Crisis has finally turned Washington's project of ballistic missile defence system into a reality. US has finally activated a land-based missile shield system in Romania in May 2016 that will be operated by NATO. Kremlin spokesman Peskov reacted to this harshly by stating that; *"To begin with the explanation we were given was a potential rocket attack from Iran... Now the situation has changed dramatically"*.³⁰

The Bush administration had argued that ballistic missile defence system had intended to counter the missile threat posed from Iran against Europe and had not targeted Russia. At the G-8 Summit in Germany in 2008, Putin proposed the creation of joint US-NATO-Russia radar system that would be controlled from the Gambala radar installation in Azerbaijan. But this proposal was rejected by the Bush administration.³¹ This clearly demonstrates that US has long-term strategic expectations from the project. The remarks of US defence minister Robert Gates not to activate the system until there is a concrete proof of the threat from Iran could be an alleviating solution to the problem, but the Obama administration had no such real intention as the US has never taken the concerns of Russia on the topic as a real concern for herself.³²

While Russia believes that it is a complete breach of the INF Treaty signed between the United States and the Soviet Union in 1987 eliminating intermediate range missiles in Europe, Washington accuses Russia of violating the treaty by the tests of R-500, known as the Iskander. What we observe it that US-Russia rivalry has eliminated the political geography having emerged just after the Cold War. Both sides are were drifted to an indifference which can well ignore an arms control agreement that made a significant contribution to the end of the Cold War.

---

30 a.g.e.

31 Gvosdev and Marsh,2014, s.97

32 a.g.e

It is clear enough to see that what the foreign polices realities have impelled US-Russia bilateral relations is that, we have one power who has no other way than status quo and another power no other way than making revisionist moves. Even if Russia is not a revisionist power it cannot rescue herself from becoming one. The fact that the US has committed itself to preventing increase of Russian influence in the ex-Soviet territories as a question of its basic national interest has made zero-sum game a reality of bilateral relations. Therefore, defending or promoting legitimate interests on behalf of Russia has signified aggressive moves in the eyes of the US administrations and the bilateral relations have turned into *dialogue de sourds*.

CONCLUSION

The post-Cold War international order could neither achieve to undergo a stable transformation, nor it could delete the remnants of bipolar international order. The rigidity that the current international order has not allowed Russia to be fully integrated into Western hegemonic international order, because the emerging international order was set upon the victory of the values and the institutions of the Cold War international order.

The criterions set by the U.S. led Western international order was enormously costly for Russia on behalf of finding a prestigious position for herself. Therefore, it has increased the cost of producing a foreign policy output enormously for a genuine foreign policy. In other words, the post-Cold War international order has got Russia into a position that it had to make tough choices. Even the new Russia under Yeltsin administration realized how it was a luxury for Russia to adopt a break with the Soviet past because it was easy to construct a new Russian foreign policy identity on the Soviet legacy rather than constructing entirely a new one. More accurately, the Soviet legacy has not allowed Russia to break up with the ex-Soviet republics so easily if Russia is going to exist as an independent actor in international politics.

THE IMPACT OF THE COLD WAR LEGACY ON US-RUSSIA BILATERAL RELATION

It was understood in a short time that it was by no means realistic that the political geography of ex-Soviet Union would give way to an independent political geography suddenly. Therefore, one of the main reasons of the instability in the bilateral relations derives from the fact that Russia maintains the foreign policy heritage that it has inherited from the Soviet Union. One of the strongest impact of the Cold War on Russian foreign policy has been the awakening civilizational quests in Russian foreign policy. Putin's Russia has tended towards looking its relations with the U.S. through the lens of civilizational perspective, definitely a result of Russia with a Soviet and Cold War past.

Regardless of the collapse of the Soviet experience, it has left Russia a civilizational legacy that post-Soviet Russia would never hold itself exempt from.

It is obvious to see that the Cold War legacy has a determinative significance in the course of the US-Russia bilateral relations because continuation has a greater rationality than change in foreign policy path of both states. The Cold War legacy underlying the current US-Russia relations has stemmed from the fact that neither side was not in the position of quitting constructing their foreign policies on the Cold-War legacy.

We need to admit that since the macro balances in their foreign policies³³ had been formed during the Cold War, a radical shift in their foreign policies *would* be costly for both sides. Both sides had trustable clients that they would benefit from in order to keep their global status.

---

33 By macro stability, I mean the general political and economic and communitarian well-being of a state in the international order. In other words, macro stability in foreign relations is simply the harmonization of political, economic and communitarian interests for a stable foreign policy. In order to keep this macro stability, a state must not take steps that would jeopardize her position in the international order. This includes her relations that it owes her current position, her vital international engagements, economic factors such as energy and other raw materials procurement, foreign trade, tourism revenues and also her responsibilities as a member of the international community.

In the post-Cold War bilateral relations, we have witnessed how one-sided bilateral relations has imposed costs on the international order. When the new international order was constructed on the victory of the Western values and institutions, it was obvious that every move of Russian foreign policy which has not shown a full adaptation to it, would be regarded as revisionist.

In other words, the emerging political geography whose boundaries were set by the US-led international order has not recognized Russia an equal status with the West. Therefore, it is obvious enough to see that the irresponsible behaviour of US administrations has played significant role in the deterioration of the bilateral relations.

This has demonstrated the fact that the relation between the US and Russia will not be able to overcome zero-game situation in the foreseeable future, given the fact that the foreign policy constants and realities of both sides are not apt to undergo a radical change. To make the matters worse, state of permanent conflict serves the foreign policy interests of both parties that the bilateral relations keep its permanent character.

This article, has tried to emphasize how a rigid international order demonstrates a legitimate realist foreign policy orientation of a great power as aggressive. All these have stressed the fact that the current political geography in Europe could not easily rescue itself from the geography of the Cold War.

Since the political geography is the geography of the Cold War, the NATO zone reacts to every sign of *sovietisation* news with counter moves thereby impelling the political geography with Russia. Therefore, in the emergence of this fact we need to admit that the European political geography has made the Cold War legacy much easier to reawaken because as we have emphasized the Cold War past has brought this geography a toughness that every power increase in one side makes polarization much easier.

THE IMPACT OF THE COLD WAR LEGACY ON US-RUSSIA BILATERAL RELATION

This is the question that the current international order must find an urgent answer to. An expanding NATO and the EU as a centre of attraction has rendered this political geography extremely rigid on the part of Russia to keep and promote her national interests. The red line that shows where the legitimate foreign policy interests of an actor end has become ambiguous and this poses great threat to European security.

Despite all, this must not impel us to believe that the international order is on the verge of a new Cold War. This because the Cold War legacy is not strong enough to put the two sides into the state new type of confrontation.

Notwithstanding this, the real danger stems from the fact that similar to the pre-First World War Europe, both sides are drifted to a line from where they will regard stepping back a question of national honour due to the rigidity of current European geopolitics.

Therefore, the cardinal rule of international relations must be kept in mind that as that no power must be drifted into a situation that it will be regarding to remain unresponsive as an act of humiliation. Given the lack of restraining elements as the constructive component of the Cold War, its legacy is likely to drift the bilateral relations to a state of indifference that no side will feel any sense of responsibility in terms of precluding a hot confrontation.

REFERENCES

CLINTON, Bill, *My Life*, Arrow Books, London 2005.

d'ENCAUSSE, Hélène Carrere, *La Russie entre Deux Mondes*, Fayard, Paris 2010.

FUNDING NATO http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_67655.htm, 3.06.2015

<https://www.youtube.com/watch?v=VmP513n78YE> 14.02. 2015

GVOSDEV, Nikolas K.- Christopher Marsh, *Russian Foreign Policy: Interests, Vectors, and Sectors*, CQ Press, Los Angeles 2014.

LO, Bobo, *Russian Foreign Policy in the post-Soviet Era: Reality, Illusion and Mythmaking*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2002.

LO, Bobo, *Russia and the New World Disorder*, Brookings Institution Press, Washington D.C. 2015.

MATLOCK, Jack, 'The Mistakes We Made with Russia and How to Stop Making Them' <https://www.youtube.com/watch?v=VmP513n78YE>

McFAUL, Michael, *From Cold War to Hot Peace: An American Ambassador in Putin's Russia*, Houghton Mifflin Harcourt, New York 2018.

POLLACK, Kenneth M. (2004), *The Persian Puzzle: The Conflict Between Iran and America*, New York, Random House.

PUTIN deplores collapse of USSR <http://news.bbc.co.uk/2/hi/4480745.stm>, 25.04.2005 (11.05.2018)

PUTIN, Vladimir, *First Person*, Public Affairs, New York 2000.

Putin, Annual Press Conference, December 17 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=58IHMW1g2J0> (2.9.2016)

THE IMPACT OF THE COLD WAR LEGACY ON US-RUSSIA BILATERAL RELATION

Russia's Many Interests In Syria, washingtoninstitute <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/russias-many-interests-in-syria>(25.8.2016)

SHARP, Alan *The Versailles Settlement: Peacemaking in Paris, 1919*, MacMillan, London 1991.

SHEVTSOVA, Lilia, *Russia-Lost in Transition: The Yeltsin and Putin Legacies*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C. 2007.

STENT, Angela, *The Limits of Partnership: U.S.-Russian relations in the Twenty-First Century*, Princeton University Press, Princeton 2014.

TRENIN, Dimitri, "Russia Leaves the West", *Foreign Affairs* 85(4), Temmuz/Ağustos 2006, s.87-96.

RISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT*

Fransa'da Yükselen Aşırı Sağ: Ulusal Cephe Örneği**

Hüseyin Pusat KILDİŞ**

Abstract

The far-right view has become a characteristic feature of European politics in recent years. With the increase in the waves of immigration, the extremist right-wing parties; which are also known as radical right; set up their policies on anti-immigration under the influence of populism and increased their votes. In this study, the current status of far-right in France will be examined. The increasing influence of extreme right in France will be examined with a detailed analysis of this ideology as well as the concepts forming it.

Keywords: France, Far-right, Migration, Islamophobia, Populism.

Öz

Avrupa'nın genelinde görülen aşırı sağ son yıllarda Avrupa siyasetinde belirleyici bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. Göç dalgalarının artmasıyla birlikte radikal sağ olarak da bilinen aşırı sağcı partiler oylarını arttırmış ve politikalarını popülizmin de etkisiyle göç karşıtlığı üzerine oturtmuşlardır. Bu çalışmada söz konusu durum Fransa özelinde incelenecektir. Çalışma, Fransa'da etkisini giderek arttıran aşırı sağ anlamaya yönelik tasarlanmış olup söz konusu ideoloji ve bu ideoloji oluşturan kavramların detaylı bir analizini amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Fransa, Aşırı Sağ, Göç, İslamofobi, Popülizm.

---

* **Received on:** 30.09.2019

Accepted on: 23.12.2019

** This paper is taken from my thesis Syrians and Rising Far-Right in Europe done on July 19, 2019 at Gazi University under the direction of Prof. Mustafa Nail Alkan.

*** MSc, Gazi University, Institute of Social Sciences, Department of Middle Eastern and African Studies, e-mail: hpk12333@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4916-7341.

ISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT

INTRODUCTION

Even though fascism which constitutes the extreme point of far-right, peaked with the Second World War, such “extreme” opinions were regarded as a threat after the war. Following the Second World War, a new political, economic and social order was formed in Europe. In this new order, liberal economy was adopted, and European states were forced to get closer against Soviet threat. This contributed to the creation of a common identity for the mentioned states and prevented strengthening of radical right parties in relevant countries.

Following the Cold War period, common enemy threat was vanished, and European societies have been directed towards alternative parties instead of central parties. In this period, parties using far-right, and populist discourses have gained strength with the impact of migration movements predominantly from Middle East and North Africa and made a come-back as the phrase goes.

In the 21st century Islamophobia, which was strengthened after 9/11 attacks and recent Middle East large migration movements have become themes frequently used by far-right parties. With the influence of populism, far-right parties within many European states have strengthened and become threatening central parties in relevant countries. In case that the above-mentioned parties join their forces, they will have power to change not only their countries but also the European Union (EU).

France, as one of the most important members of the EU, is the country with the largest Muslim population in Europe. Its population is 64 million and Muslims constitute approximately 5 million of its population. According to the 2017 data of World Bank, 970,302 refugees live in

France.¹ For these reasons, strengthening of far-right in France poses a threat for both France and all Muslims and refugees living in Europe.

France is one of the countries where far-right finds its way into political arena at its utmost compared to other European countries. Radical right movements not only have demonstrated themselves as protest demonstrations and street movements but also have been embodied in the country under the leadership of Marine Le Pen, the leader of ultra-nationalist the National Front (Front National-FN) party. Despite radical opinions Le Pen represents, she was one of the outstanding candidates in French Presidential election in 2017.

In this study, while Islamophobia and far-right are explained, social constructivism, one of the international relations concepts, will be utilised. According to social constructivists, states are social actors having several distinct features of their own. This is reflected in state's security and interest perceptions. The reason why social constructivism is utilised in this study is the emphasis this concept puts on state's identities and their interaction.² A state's identity is one of the most important factors that constitute far-right in relevant country.

In the first part of the study, far-right will be defined and factors composing far-right will be examined. Additionally, Islamophobia and populism concepts, which are closely related with far-right, will be examined and ideas of these concepts in politics will be addressed. While studying these concepts, surveys conducted by various think tanks as well as analyses and data of international institutions and organisations will be benefited from.

1 "Refugee Population by Country or Territory of Asylum", *Official Website of the World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.REFG>, (Date of Accession: 27.02.2019).

2 Bilal Karabulut, *Güvenlik: Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, Barış Kitabevi, Ankara 2011, p. 76-77, . Kadir Ertaç Çelik-Mehmet Seyfettin Erol, "Aralık 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi Bağlamında ABD'nin Karadeniz Politikası ve Türkiye", *KARAM*, 15(60), s. 102-105.

ISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT

In the second part, far-right in France will be investigated, and Le Pen and her party will be addressed afterwards. In this part of the study, a historical assessment of far-right in France will be firstly conducted and then elections where far-right has come to the fore in recent years will be evaluated.

Purpose of the study is to define far-right in special to France and to explain how and to what extent this ideology is powerful. In recent years, far-right has not been gaining power only in France but in Europe in general. In this study, the reason why France has been chosen as an exemplar is the fact that there is a direct representative of far-right in France, compared to other European countries, and predominant position of France within the EU.

FAR-RIGHT

REASONS OF FAR-RIGHT

There are many sources that feed far-right. One of these sources is globalisation. In 21st century, people live in a global world where borders of national states are not as sharp as they used to be. In addition, states become more interdependent due to globalisation. This should not be considered only in the field of economy. Today, states need each other to ensure their security. Likewise, nowadays, a state cannot solve medium-large scale crises by its own. Therefore, many states generally have to intervene in relevant crisis in a harmonious manner to resolve regional and international crises. All these changing balances disturb the people who are formed as nation states and used to live in traditional ways.³

Another source feeding far-right is nationalism. According to right-

3 Muhammed Onur Çöpoğlu, "Avrupa'da Yükselen Popülist Aşırı Sağ Partiler: Özgürlükler ve Uluslar Avrupası (ENF) Grubu Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(7), 2017, p. 3-4.

wing extremists, interdependence of countries is, contrary to popular belief, unfavourable. Due to such dependence, states need each other and a state with a major emperorship, kingship or civilisation in the past should not accept this dependency state. Themes such as “nostalgia”, “stress on national values, culture and family” and “opposing international organisations” are frequently used in extreme right wing. According to right-wing extremists, people fleeing from war or leaving their countries due to economic reasons are resided in the EU countries because the EU countries permit it. Therefore, countries that became a target of such immigration should leave the EU.

Another reason why these radical movements have increased is the enhancement of international interaction of terror groups thanks to technological developments. Today, there are terrorist organisations recording what they have done and trying to become popular by doing so, making propaganda via internet, supplying guns and money again via internet, being able to find followers all around the world and hack website of states thanks to dissemination of communication tools.⁴ Therefore, individuals no longer feel themselves safe as they used to.

Another reason why extreme right is on the rise is changing security perception. It is proved with 9/11 attacks that even the United States of America (USA/US) is not safe. Following 9/11 attacks, “grey war” concept in the fight against terrorism has emerged. According to this concept, war with terrorism does not resemble war of a country with another one. According to this type of war, limits of war is uncertain, besides it not even clear if there is a true war or not. Geographical borders, fronts, rules to obey during warfare, even identity of enemy are unclear. In addition, due to the impact of weapons of mass destruction, power of enemy is almost limitless. Therefore, security understanding of states, particularly USA, has changed. New security understanding is not against a country or a block

---

⁴ Also known as cyber attack.

ISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT

unlike security understanding in the Cold War period. Now, war is in all over the World. This has been stirring anxiety among people. Furthermore, following 9/11 attacks, USA's attacking countries such as Iraq and Afghanistan, where majority of population is Muslim, and its definition of terrorism as "radical Islam" have caused Westerners to associate Islam with terrorism.⁵ This situation is coupled with Islamophobia (Islam hostility-fear) concept.

Another source of extreme right is economy. People illegally living in a country generally work under the minimum wage. Even though this is profitable for employers, people from low-middle classes accuse foreigners, particularly asylum-seekers and refugees, living in their countries of stripping them of their jobs. Increasing competition in business world based on this situation divert several people to extreme right. Besides, many people accuse their state to "over-assistance" relevant refugees. According to these people, a state must priority deal with its citizens, resolve their problems, and then help asylum-seekers and refugees.

Link between extreme right and media is remarkable. Today, almost everyone uses mass media such as newspapers, television and radio to follow developments in the world. Thus, people perceive the information as media presents it. This situation not only affects individuals it also affects states. States, nowadays, can change their policies due to the media. Publication of a confidential document and policy change of relevant state based on this situation, a state's taking action as a result of the pressure general public imposes upon government due to elements such as famine, violence, war, which are broadcast on news, are all examples of this situation.⁶

5 Karabulut, *op. cit.*, p. 235-240.

6 Mehmet Seyfettin Erol-Emre Ozan, "Uluslararası Krizler ve Medya: Dış Politika Kriz Yönetiminde Medyanın Rolü Üzerine Bir Deneme", Mehmet Seyfettin Erol, ed., *Krizler ve Kriz Yönetimi: "Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar"*, Barış Kitabevi, Ankara/İstanbul October 2012, p. 126-128.

As media affects states, it is also affected by states. States try to direct general public through media. At this point, it should be indicated that domestic politics has further impact on individuals rather than foreign politics. According to this, if decision makers in media displays foreigners as criminals and the source of problems in these countries, public gets affected and votes for extreme right parties, which promise to deport immigrants. Occasionally, this is intentionally performed since governments always need somebody to put the blame on.⁷

Another point to stress on the media is the prevalence of fabricated news/false news. According to a survey conducted by PEW Research Center in 2017, most people living in European countries receive information through social media. However, videos and images released in social media are not under the control of any person/authority. For example, a video displaying the fight of two individuals and where one of them is killed or injured is published under the titles of “assault of an innocent by Muslim refugees” or “refugee killing an innocent who did not give money to him/her” by malevolent people trying to influence the uninformed.⁸

Another source of far-right is cultural problems. According to this, the EU was formed in the light of European awareness, and thus people living in European countries regard people coming out of the continent and being far away from their own values as “foreigners”. In this context, according to some Europeans, people particularly of Middle East and Africa origin are a threat against their own cultures and lifestyles. “We” and “they” patterns frequently used by right-wing extremists in politics marginalise relevant people.⁹

7 Ozan-Erol, *op. cit.*, p. 128-131.

8 “Majorities in Most European Countries Get News from Social Media”, *Pew Research Center*, http://www.journalism.org/2018/05/14/many-western-europeans-get-news-via-social-media-but-in-some-countries-substantial-minorities-do-not-pay-attention-to-the-source/pj_2018-05-14_western-europe_5-01/, (Date of Accession: 22.01.2019).

9 Çöpoğlu, *op. cit.*, p. 6.

ISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT

One of the most important factors forming extreme right is populism. Origin of the word derives from the word “populus” in Latin, which means “people”.¹⁰ According to Cambridge Dictionary, this word is defined as “political ideas and activities that are intended to get the support of ordinary people by giving them what they want”.¹¹ Mudde expresses that populism is established on the idea that societies are divided into two: “the people” and “the corrupted elite”. According to this, populist leaders represent the people and almost depict adverse party as “an enemy advocating the corrupted elite”. Although populism is not only used by extreme right, the most successful populists today mainly have radical opinions. According to Moffit, the pioneering populists today are Le Pen from France, Donald Trump from USA and Victor Orban from Hungary. These people not only are populists, but they also support anti-immigration and authoritarian regimes.¹² This means these 3 concepts are closely interconnected.

According to social constructivism, one of the factors forming state identity is history. According to this, many existing modern states are in fact heirs of previously founded states. Therefore, the Crusades, world wars and 9/11 attacks in recent history are factors constituting extreme right today. States have built their identities upon such events. Based on this, states’ regarding foreigners in their countries as a threat is, in fact, not a new phenomenon. Indeed, this situation is a phenomenon lasting for centuries and further displayed itself today.

Just as states have identities, societies also possess identities. Eventually it is the societies that create states and events affecting societies also shape states within which these societies exist. Especially

10 Juha Herkman, “Articulations of Populism: the Nordic Case”, *Cultural Studies*, 31(4), 2017, p. 470.

11 “Popülizm”, Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/populism>, (Date of Accession: 20.02.2019).

12 David Molloy, “What is Populism, and What does the Term Actually Mean?”, *BBC*, 6 March 2018, <https://www.bbc.com/news/world-43301423>, (Date of Accession: 20.02.2019).

the search for identity and security that emerged upon the Cold War, is confused with the modern societies' feeling of uncertainty and thus Europeans gather under the roof of Christianity. However, as observed in history, a certain group always generate an opposing group. In this situation, the other group is "Muslims".¹³ This situation worsens since states promote identity studies to unite societies. Encouragement of nationalism by countries having economic problems is another reason why this situation gains strength.

ISLAMOPHOBIA

The term Islamophobia, which is directly related to extreme right, was firstly developed by political activists, non-governmental organisations and international institutions by the end of 1990s and the beginning of 2000s to draw attention to harmful actions and discourses against Islam and Muslims in Western liberal democracies. The term not only expresses anti-Islamic feelings and opinions, it is also used to condemn people with these feelings and opinions. In addition to this, a definition of this term has not been agreed upon so far.¹⁴ The word Islamophobia is derived from the word "Xenophobia". This word comes from the Greek words "xenos", which means foreign and "phobos", which means fear. If relevant "phobia" is towards Muslims, this is called Islamophobia.¹⁵

Bleich has indicated that even though there is no settled definition of Islamophobia, a definition can be produced based on common features of Islamophobia. According to this, Islamophobia is negative attitudes and feelings against Islam or Muslims without distinction. Bleich addressed

13 Polat S. Alpman, "Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), October 2018, p. 3-4.

14 Jonas R. Kunst-David L. Sam-Pål Ulleberg, "Perceived Islamophobia: Scale Development and Validation", *International Journal of Intercultural Relations*, 37(2), 2013, p. 226.

15 Selcen Öner, "Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni 'Öteki'ler ve Türkiye'nin AB Üyeliği", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 2014, p. 168.

ISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT

---

3 main features of Islamophobia while making this definition. The first is non-discrimination. According to this, every different attitude and feeling towards Islam cannot be classified as Islamophobia. For example, if a Muslim woman is raised in a society where Islam is interpreted to justify absolute obedience to men and female circumcision, she may have negative attitudes and feelings against some Muslim societies or some interpretations of Islam. This individual may question some teachings, sects, and principles of Islam and practices of some Muslim groups and even criticise them; and yet this cannot be interpreted as Islamophobia. In addition to this, if an individual condemns Islam as a whole or the entire Muslims based on these examples, this is Islamophobic.¹⁶

According to Bleich, the second feature of Islamophobia is, just like in racism and sexism, negative behaviours and feelings against people and groups of a different category. Islamophobia beginning with discontent and unwillingness may extend to hating, threatening, hurting or rejecting fundamental rights of relevant group. Third element forming Bleich's Islamophobia definition is the fact that these negative attitudes and behaviours are directed towards Islam or Muslims as a whole. Although in some cases anti-Islam and anti-Muslim are addressed separately, Islamophobia is usually melted in the same pot. In addition to this, according to the surveys, anti-Americanism does not mean hatred of American people. In other words, people opposing USA may not bear any enmity against American people. However, according to Islamophobic point of view, Islam and Muslims represent the same thing.¹⁷

Although Islamophobia concept has been newly introduced in the literature, Islamophobia has a long history. Throughout the history people have tried to impose superiority of their religion on others sometimes by

---

16 Erik Bleich, "What is Islamophobia and How Much is There? Theorizing and Measuring an Emerging Comparative Concept", *American Behavioral Scientist*, 55(12), 2011, p. 1585.

17 Bleich, *op. cit.*, p. 1586-1587.

force. Besides, religion provides identity to societies and unites them. Considering the fact that the Crusades commenced under the very leadership of the Pope himself to capture Middle Eastern lands under the dominance of Muslims, it can be understood that anti-Islam/anti-Muslim sentiment is not a new phenomenon.

In 20th century, religious wars were replaced by ideology wars; and yet by the end of the Cold War, the era of ideology wars was over. Nowadays, Islamophobia has revealed itself particularly in 9/11 attacks and their aftermath. Following communism, radical Islam has been defined as the source of terrorism and the new enemy of humanity. As communism and people supporting this ideology were displayed as enemies from the viewpoint of USA and its allies, Islam and those supporting Islamic doctrines have become new enemies as a result of 9/11 attacks. Although Bush government defined new enemy only as radical Islam, many thought that radical Islam=Islam=Muslims and for those people, Muslims were declared to be new “other”. Another reason of this situation is the previously mentioned quest for identity. If there is going to be an “us”, there needs to be “others”. Following 9/11 attacks, the others have become Muslims.

It should be noted that, according to Huntington, with the collapse of communism, democratic liberalism ideology of the West gained a global victory and it surfaced that this ideology was globally valid. Therefore, Western societies tried to impose their own values to other societies. However, Eastern societies, many of which had newly gained independence, wanted to get rid of economic, military and cultural influence of the West. Besides, these societies became self-confident since they gained their independence. Additionally, Islamic and Chinese civilisations are culturally different from Western civilisation and according to their perspective; they have a superior cultural tradition. Therefore, in a global world, clash of Western civilisation and Islamic civilisation is already inevitable. In short,

ISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT

according to Huntington, the clash of two civilisations is not a cause but effect.¹⁸

Another reason why Islamophobia is on the rise in the 21st century is attacks of terrorist groups such as Al-Qaeda and ISIS with the purposes of “spreading true Islam” and “declaring jihad-caliph”. As previously mentioned, in many Westerners’ point of view, there is no distinction between radical Islam and Muslims. Thus, from the viewpoint of Westerners, attacks organised by these terrorist organisations are attacks made by Muslims. Following migration crisis, the surge in terrorist attacks in Europe reinforces this thought. For example, in 2017, terrorist attacks in Europe increased 45% compared to previous year.¹⁹

Economy has a major role in the strengthening of Islamophobia because throughout history, economic crises led to the prominence of radical parties. The most well-known example is the strengthening of National Socialist German Workers’ Party (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) and its leader Adolf Hitler in a short time with the impact of the Great Depression that took place between 1929 and 1933.²⁰ In a similar way, following the 2008 Euro crisis, far-right gained strength in Europe. Unemployment rate increased due to this crisis and prejudice towards foreigners, especially refugees emerged. These people were almost declared to be scapegoats by extreme right parties and economic crisis was launched as if it was the fault of these people.²¹

In Europe, various surveys and research on people coming from other countries, particularly Muslims, have been frequently conducted. According to a survey carried out by European Union Agency for

18 Huntington, *op. cit.*, p. 268-271.

19 “Avrupa’da Terör Saldırıları Bir Yılda Yüzde 45 Arttı”, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/avrupada-teror-saldirilari-bir-yilda-yuzde-45-artti-40873425>, (Date of Accession: 04.03.2019).

20 “Ciddiye Alınmıyordu: Hitler 1933’te Nasıl İktidara Geldi?”, *Sputnik*, <https://tr.sputniknews.com/analiz/201801311032056494-ciddiye-alinmiyordu-hitler-1993te-nasil-iktidara-geldi/>, (Date of Accession: 26.01.2019).

21 Öner, *op. cit.*, p. 168.

Fundamental Rights over 23,500 people from 27 EU member states, one out of three Muslims living in Europe has expressed that he/she faced various kinds of discrimination over the past year and one out of ten Muslims was exposed to assault or humiliation. 40% percent of these people in question attribute the cause of these discrimination and attacks to their cultural origins. While 27% of Muslims, who are the citizens of their residence country, indicate that they were exposed to discrimination, it is observed that this rate is increasing to 41% for those who are not citizens.²²

According to a survey conducted by PEW Research Center, in 2018, Muslim population in Europe corresponded to 6% of the continent population. Such surveys and research carry the meaning of a warning against the Christian World for many Westerner.²³

According to social constructivist perspective, Islamophobia is, in fact, an effort to create an identity. According to this perspective, people, in nature, come together for the purpose of defence when they do not feel safe against an enemy.²⁴ Based on this, one of the easiest ways of uniting society is to target an external group, and if no such group exists, to create such a group. According to the far-right parties in Europe, generally Muslims are enemies because of the differences of religion, customs, traditions, and historical background. According to this, Europeans, who rallied against Muslims in the past (as in the case of the Crusades), must reunite against their common enemies. This can be considered as Europe's recovery of old identity.²⁵

22 Murat Aktaş, "Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 2014, p. 33.

23 Aktaş, *op. cit.*, p. 33.

24 John Swinton, "Identity and Resistance: Why Spiritual Care Needs 'Enemies'", *Journal of Clinical Nursing*, 15(7), 2006, p. 919-920.

25 Mehmet Seyfettin Erol, "Nazilerin Dönüşü ve Fişlenen Cami Cemaati", *Milli Gazete*, <https://www.milligazete.com.tr/makale/857084/prof-dr-m-seyfettin-erol/nazilerin-donusu-ve-fislenen-cami-cemaati>, (Date of Accession: 29.05.2019).

ISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT

THE NATIONAL FRONT

BACKGROUND OF THE NATIONAL FRONT

In order to understand the power of the National Front, one should look at France's extreme right history. After the Second World War, although right extremists did not find support in public since they were associated with Nazism, this changed due to the impact of wars of the 1950s. The most distinguishing one among emerging groups was Young Nation (Jeune Nation) organisation, which was founded by officers protesting the great defeat of France in the 1st Indochina War. This organisation advocated concepts such as "anti-communism and anti-modernism", "xenophobia" and "protection of French Empire". The Algerian War of Independence beginning in the second half of the 1950s and lasting for years had deeply impacted the country. The Union for the Defense of Tradesmen and Artisans (Union de Défense des Commerçants et Artisans-UDCA), a right extremist party opposing the independence of Algeria and abandonment policy in relation to colonies, took 11.5% of votes in the 1956 French parliamentary elections. Clandestine operations of an organisation called the Secret Armed Organisation (Armée secrète) and following Algeria's independence eviction of 1 million French citizens living in the region strengthened far-right, and particularly anti-Arab sentiment, in France. One of the leading members of this organisation was Jean-Marie Le-Pen, founder of the National Front and father of Marine Le-Pen.²⁶

In 1962, with the abolition of UDCA, radical right weakened in France and right extremists could not gather under the same roof. During the Cold War, radical opinions regained strength especially among the youth, and this time the enemy was communists. Jean-Marie Le Pen, who wanted to benefit from current situation, founded the National Front in 1972. This party is remarkable since it brings together many people of

²⁶ Daniel Stockemer, *The Front National in France*. Springer, Ottawa 2017, p. 7-8.

different opinions (Nazis, opponents, activists, right-wing intellectuals). In its official ideology, purpose of the party is expressed as “defending the French”. At the time when the party was established, it did not manage to be successful since subjects of security, nationalism and migration were not leading themes. During the 1980s, the party gained strength due to economic crisis, softening migration policies, most of the North African workers whom had been decided to become immigrants, increasing numbers of mosques and a leftist party whom have governed for a long time could not solve these issues. The National Front took 14.4% of votes in the 1988 presidential elections and 11.7% of votes in the 1989 European Parliament (EP) elections. Although the party stayed popular in the 1990s, it weakened due to internal conflict it went through in 1998-1999.²⁷

The National Front gained a huge success in 2004 elections, and yet, it failed in 2007 elections. Jean-Marie Le Pen was seen as the reason of this failure. Based on this, supporters of the party embarked on a quest of a new leader who will not change the party’s line and yet have more modern opinions. As a result of the 2011 voting, Marine Le Pen, daughter of Jean-Marie Le Pen, was elected party leader. In 2012 legislative elections, the National Front received 13.77% of votes and in 2014, they obtained control of 11 municipalities. According to these results, the party has gained great power. During 2014 municipality elections and EP elections, the party made history of its own. In EP elections, the party became the first part in the country by receiving 25% of total votes in France. With this vote rate, the National Front under the leadership of Le Pen became the most successful right extremist party in Europe. The party continued its success during 2015 elections.²⁸

Le Pen has transformed the party into a more modern and political order by trying to keep it away from her father’s racist identity, and thus

²⁷ Stockemer, *op. cit.*, p. 10-18.

²⁸ James Shields, “The Front National: From Systematic Opposition to Systemic Integration?”, *Modern&Contemporary France*, 22(4), p. 492-493.

ISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT

been able to draw more people into the party. In addition to this, Le Pen has continued to accuse other parties, like her father did, with hypocrisy and pragmatism and by doing so she has been able to draw people who have not been at ease with the system or their parties to her party. Economic crisis in France, political corruption and search of many French for a new party have been of service to Le Pen.²⁹

One of the areas where Le Pen is powerful is the fact that she has managed to bring together right extremists under the same roof while drawing individuals who do not have radical opinions to her party. Even though she expressed that when she comes to power, she will ban same-sex marriage, her party has more homosexual members than other political parties. Even the closest advisor of Le Pen is a homosexual. Homosexuals defines the situation as; economy has a greater problem than the others and massive Muslim oriented immigration worries them the most.³⁰

Far-right in France has had its share from populist discourse. For example, while Le Pen has refused feminism, which she has regarded as an instrument of leftists and stood clear from subjects like gender quotas in politics, she advocates that Muslims admitted to the country harm women's rights in France.³¹

Le Pen plays upon public fears, which is one of the features of populism. For instance, in 2015 she released three pictures of ISIS' terrifying massacres via Twitter, to intimidate people against Muslims.³²

29 Gizem Araz, "Marine Le Pen'in Önlemez Yükselişi", *Uluslararası Politika Akademisi*, <http://politikaakademisi.org/2014/10/22/marine-le-penin-onlenemez-yukselisi/>, (Date of Accession: 01.03.2019).

30 Will Chalk, "Fransa'da Aşırı Sağcı Marine Le Pen'e Eşcinsellerden de Destek Var", *BBC*, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39666412>, (Date of Accession: 05.01.2019).

31 Angelique Chrisafis-Kate Connolly-Angela Giuffrida, "From Le Pen to Alice Weidel: How the European Far-right Set Its Sights on Women", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2019/jan/29/from-le-pen-to-alice-weidel-how-the-european-far-right-set-its-sights-on-women>, (Date of Accession: 25.02.2019).

32 Agence France-Presse, "Marine Le Pen Charged for Posting Violent Isis Images on Twitter", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/01/marine-le-pen-charged-for-posting-violent-isis-images-on-twitter>, (Date of Accession: 01.03.2019).

The French have been influenced by migration crisis like other European societies and this is reflected in politics. According to a survey conducted by PWE research Centre in 2016, 70% of French people are not satisfied with EU's way of dealing with migration, 66% with EU's economic policies and 47% with the EU itself.³³ Le Pen, who is aware of this dissatisfaction, established her policies accordingly.

Islamophobic attacks occurred in France in 2015 with the impact of Syrian crisis and ISIS attacks increased 500% compared to the previous year.³⁴ In local elections held in the same year, remarkable increase of the vote rate of the National Front proves that Islamophobia has strengthened Le Pen. By receiving 28% of total votes, the party became the first party in the first round.³⁵ Although the party was not successful in the second round of elections, it is obvious that these elections are a remarkable success for Le Pen

In January 2017, Le Pen came together with leaders of right extremist parties taking place in EP, such as Alternative for Germany (Alternative für Deutschland-AfD) leader Frauke Petry, Matteo Salvini, leader of Northern League (Lega Nord-LN) in Italy and Geert Wilders, leader of Party for Freedom (Partij voor de Vrijheid- PVV). During the meetings, Le Pen stated that she appreciated Brexit and the election of Trump and believed that these events will set off a domino effect which will demolish current order.³⁶

33 Bruce Stokes, "Euroskepticism Beyond Brexit", *Pew Research Center*, <http://www.pewglobal.org/2016/06/07/euroskepticism-beyond-brexit/>, (Date of Accession: 28.02.2019).

34 Enes Bayraklı, "Fransa'da İslamofobik Saldırıları 2015 Yılında Yüzde 500 Arttı". *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)*, <https://www.setav.org/fransada-islamofobik-saldirilar-2015-yilinda-yuzde-500-artti/>, (Date of Accession: 01.03.2019).

35 "Fransa'da Yerel Seçimlerden Aşırı Sağ Zaferle Çıktı", *Deutsche Welle*, <http://www.dw.com/tr/fransada-yerel-se%C3%A7imlerden-a%C5%9F%C4%B1r%C4%B1-sa%C4%9F-zaferle-%C3%A7%C4%B1kt%C4%B1/a-18898573>, (Date of Accession: 05.01.2018).

36 "Avrupalı Aşırı Sağcılar Almanya'nın Koblenz Kentinde Buluştu", *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2017/01/21/avrupali-asiri-sagcilar-almanya-nin-koblenz-kentinde-bulustu>, (Date of Accession: 26.02.2019).

ISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT

2017 FRENCH PRESIDENTIAL ELECTION

The importance of French presidential elections held in 2017 is the fact that these elections not only sealed France's fate but also the EU's. The major candidates in these elections were anti-European Unionist Le Pen and pro-European Unionist Emmanuel Macron. It should be remembered that the EU was born out of the friendship of Germany and France. The Union, which was shaken by Brexit, would either entirely transform if France left or this situation would be the deathblow for the EU.

French president is elected according to a two-round election system. According to this, if a candidate gets more than half of the votes in the first round, election is completed after the first round. Otherwise, 2 candidates getting most of the votes in the first round will qualify for the second round. The first round of elections was held on 23 April 2017 and 10 candidates participated in this round. The leading candidates were Le Pen and Macron. Le Pen is an experienced politician who used to work as a lawyer and entered politics through her father. Le Pen was a regional councillor in 1998 and became a member of EP in 2004, and in 2011 she became the leader of the National Front and ran for presidency in 2012. Discharge of Jean-Marie Le Pen due to inappropriate discourses in 2015 proved that Le Pen brought the party into a new path, which is far more modern and able to draw further people. Le Pen sides with radical and protectionist economic decisions. According to this, France must leave the EU and abolish Euro system and return to Frank. For Le Pen, this situation symbolises re-birth of French economy. In addition, production should be localised, and more taxes should be collected from companies that manufacture abroad.³⁷

Le Pen wants to abolish dual citizenship applied in France. She gives the example of Israel and indicates that Jews need to make a choice

³⁷ Kazım Keskin-Hacı Mehmet Boyraz, "Fransa'da Aşırı Sağın Yükselişi ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri", *SETA*, 200, April 2017, p. 8-20.

between France and Israel and this rule should apply for all countries except for Russia and EU member states. Le Pen also advocates that France's current migration policies are "too generous".³⁸

Le Pen's policies can be summarised as "temporarily suspending migration", "closing Islamist mosques", "France's leaving the EU (Frexit)", "withdrawing from NATO's army", and "prioritising France's interests". Le Pen refuses far-right label and defines herself as "patriot".³⁹

Macron, the other pioneering candidate of elections, joined the Socialist Party in 2001, became the Deputy Secretary General of the Élysée in 2012, and worked as Minister the Minister of Economy and Finance from 2014 to 2016. After having differences of opinion with the President and the Prime Minister, he founded En Marche (On the Move) party on 6 April 2016 and resigned from his duty to run for president on 30 August 2016. Macron expresses himself as "neither rightist nor leftist". In addition to this, his discourse is closer to liberal left. Unlike Le Pen, Macron advocates that the EU and NATO institutions are necessary for permanent peace in Europe and therefore these institutions should be strengthened. While Le Pen wants to limit migration to France with 10.000 people, Macron believes that more refugees can be received since it can make positive contribution to French economy. Macron intends to liberalise French economy. Strengthening of Euro zone, preparing stimulus packages and cutting French public spending can be examples of this situation.⁴⁰

While Macron and Le Pen have different agendas, these two leaders also have common features. According to this, two leaders are

38 "Le Pen: French Jews will have to Give Up Israeli Citizenship", *World Bulletin*, <https://www.worldbulletin.net/europe/le-pen-french-jews-will-have-to-give-up-israeli-citizenship-h184541.html>, (Date of Accession: 01.03.2019).

39 Kayhan Karaca, "Macron-Le Pen: Fark Nerede?", *Deutsche Welle*, <http://www.dw.com/tr/macron-le-pen-fark-nerede/a-38733319>, (Date of Accession: 05.01.2019).

40 Keskin ve Boyraz, *op. cit.*, p. 21-23.

ISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT

millionaires, they see themselves neither in right-wing nor in left-wing and they lead parties that have never been in power before.⁴¹

It is not a coincidence that two candidates mostly discuss migration and security issues. Since 2015, asylum applications made to France has been regularly on the rise. Although applications made to France is lower than applications made to other European countries like Germany, the consistent surge of the number worries people. In addition, France has suffered more terrorist attacks than many European countries. Due to terrorist attacks occurred between January 2015 and March 2017, more than 320 people lost their lives in France. Right extremists like Le Pen associate this problem with Muslim- dominated migration movements. Moreover, many people joining ISIS and possibility of these people's organising an attack in France raise security concerns of French people.⁴²

In the first round of election, Macron took 24% of total votes, and Le Pen took 21.3% of total votes. Additionally, Le Pen took nearly 800.000 more votes compared to previous election.⁴³ 43% of people voted for Macron expressed that they voted for Macron to prevent Le Pen's coming to power. While Le Pen mainly received votes from the northern and south-eastern parts of France, where unemployment and low wages are more frequently observed, Macron received votes from metropolitans such as Paris and Bordeaux, that are economically powerful and where educated people reside.⁴⁴

After the first round, Jean-Claude Juncker, the President of the European Commission, and German Chancellor Angela Merkel

41 Tony Cross, "Macron Wins French Presidential Election but Abstentions Highest since 1969", *Radio France Internationale*, <http://en.rfi.fr/france/20170507-macron-wins-french-presidential-election-abstentions-highest-1969>, (Date of Accession: 26.02.2019).

42 "5 Grafikte Fransa'da Cumhurbaşkanlığı Yarışı", *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39210972>, (Date of Accession: 01.03.2019).

43 Murat Ünlü, "Fransa'da Aşırı Sağ Oylarda Rekor", *Anadolu Ajansı*, <http://aa.com.tr/tr/dunya/fransada-asiri-sag-oylarda-rekor-/803822>, (Date of Accession: 05.01.2019).

44 "Fransa'nın Yeni Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron", *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/live/haberler-dunya-39838424>, (Date of Accession: 25.02.2019).

congratulated Macron, while Wilders congratulated Le Pen. For the first time in French presidential election history, centre-right and centre-left candidates could not run for the second round.⁴⁵ This demonstrates that French politics has been changing as it is the case in most of the continent.

The second round of elections was held on 7 May 2017. According to election results, Macron received 66% of total votes while Le Pen received 34% of them. According to this result, Macron became the youngest president of French history.⁴⁶

Although Le Pen lost presidential elections, she has kept working. After the elections, she firstly lifted her father's honorary president status in the party and then at the party congress on 11 March 2018, she changed the party's name from the National Front to the National Rally (Rassemblement National-RN). It is thought that this was due to the preparation for EP elections to be held in May 2019. Accordingly, the party name change was made to attract more people to the party, emphasizing that the party was no longer related to the father Le Pen.⁴⁷

Le Pen has started to increase its importance with the impact of protest demonstrations called the yellow vests movement (gilets jaunes) which began due to recent economic problems in France and became too powerful to jeopardise Macron's power. Like right extremists, the protestors do not trust mainstream media and political elites. Although the protests have nothing to do with radical right, people from both extreme groups also have taken part in these demonstrations. Since there is no

45 "Fransa Cumhurbaşkanlığı Seçimi: Macron ve Le Pen İkinci Tura Kaldı", *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39687576>, (Date of Accession: 01.03.2019).

46 "As it Happened: Pro-EU Macron Wins Key French Presidential Election", *France 24*, <https://www.france24.com/en/20170507-liveblog-live-france-presidential-election-macron-le-pen-second-round-run-off>, (Date of Accession: 01.03.2019).

47 "Fransız Aşırı Sağında Yeni İsim: Ulusal Birlik", *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2018/03/11/frans-z-as-r-sagc-partinin-ad-degisiyor>, (Date of Accession: 01.03.2019).

ISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT

hierarchy in the group, people get organized through social media and everyone can join in these demonstrations, it will be easy for individuals with radical opinions to infiltrate into this group.⁴⁸ Le Pen supported the demonstrations of yellow vests and indicated that this movement was a “revolution” against Macron’s policies.⁴⁹

Like in other countries, right extremists in France have not only targeted Muslims. Jewish cemetery attack occurred on 19 February 2019, which is presumed to be organised by a group within yellow vests, demonstrates that anti-Semitism has exacerbated just as anti-Muslim sentiments. According to a survey, while there were 311 anti-Semitism attacks in 2017, this number increased to 541 in 2018. In other words, anti-Semitism in France rose 74% in 2018. Jewish cemetery attack was not the first anti-Semitic action of the group since the demonstrators included people denying the Holocaust and shouting anti-Semitic slogans and carrying such banners.⁵⁰

According to a survey conducted by French IFOP Company, with the impact of yellow vests movement, 21% of French people think of voting for Le Pen while 19% think of voting for Macron in EP elections. According to this survey, even though Macron won the election, far-right has been rapidly increasing in France.⁵¹

48 Cécile Guerin, “France Has An Antisemitism Problem – and not Just from the Gilets Jaunes”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/feb/22/france-antisemitism-gilets-jaunes>, (Date of Accession: 25.02.2019).

49 Andrew Higgins. (16.12.2018). “France’s Far Right Sees Gold in Yellow Vest Movement”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2018/12/16/world/europe/france-national-front-yellow-vests.html>, (Date of Accession: 14.09.2019).

50 Cécile Guerin, “France has an Antisemitism Problem – and not Just from the Gilets Jaunes”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/feb/22/france-antisemitism-gilets-jaunes>, (Date of Accession: 25.02.2019).

51 Hüseyin Koyuncu, “Fransız Aşırı Sağ Partisi Avrupa Parlamentosu Seçim Anketinde Önde Gidiyor”, *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2018/11/05/fransiz-asiri-sag-partisi-avrupa-parlamentosu-secim-anketinde-onde-gidiyor>, (Date of Accession: 01.03.2019).

EUROPEAN PARLIAMENT ELECTIONS

Elections were held in 23 and 26 May 2019 to determine members of European Parliament. EP elections are significant since they determine the future of the EU. The Parliament has the authority to oversee the budget and policies of the EU. According to this, in case of Parliament where far-right parties are influential, these parties will have the potential of disseminating their own policies to the entire EU. Together with the impact of populism, if far-right parties have sufficient vote rate, they may be able to change many internal and external policies of the EU, particularly migration policy, by acting together in the Parliament.⁵²

As vote rates of far-right parties have increased in recent years, central parties have invited Europeans to ballot box through various campaigns during 2019 EP elections. Far-right parties took advantage of low voter turnout in previous elections. Similarly, far-right parties sought ways to establish a far-right alliance within EP by holding meetings with each other before the elections.⁵³

In the extreme wave of right-wing extremism in Europe, the EP elections also had their share and the far-right parties increased their votes. In a similar way, Green parties has also increased its votes, while votes of parties in central right and central left have decreased.⁵⁴

According to Macron, EP elections were a struggle between “Europe-friendly progressives and Eurosceptic far-right nationalists”. In the elections, the National Rally received 23,31% of total votes and became the top-rated party in France and took half million more votes compared

52 “European Elections”, *The Official Page of the European Parliament*, <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/en/be-heard/elections>, (Date of Accession: 01.03.2019).

53 “European Elections 2019: What We Know”, *BBC*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-48415362>, (Date of Accession: 18.09.2019).

54 Yusuf Hatip, “Far-Right, Greens Strengthen in European Election”, *Anadolu Agency*, <https://www.aa.com.tr/en/europe/far-right-greens-strengthen-in-european-election/1489899>, (Date of Accession: 10.09.2019).

ISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT

to previous elections. According to election results, Le Pen's party won 22 seats in the Parliament, while Macron's party won 21 seats. Total number of seats in the Parliament is 751.⁵⁵ According to Korkmaz, the migration policies of the EU and anti-EU sentiment in the country underlies Le Pen's success.⁵⁶

According to EP election results, 170 out of 751 seats, 23% of the Parliament, won by anti-immigrant, populist and far-right parties. Even though these parties have not reached a consensus among themselves, there is a potential cooperation.

Although the far right in the EP elections increased their votes, this increase has not occurred at the expected level. In fact, pro-Europeans still have the majority in the Parliament. Bayraklı has pointed out that the reason why far-right parties could not receive votes as expected is that more pro-European liberal and left-wing voters are going to polls. While voter turnout in 2014 EP elections was 42%, this rate has risen to 51% in these elections.⁵⁷ According to Alkan, the reason underlying the increase in EP elections is Brexit crisis and the European support of the EU after this crisis.⁵⁸

In June 2019, Le Pen and Salvini joined their forces and established the first right-wing group in EP. This far-right group founded under the name of "Identity and Democracy" has 73 seats and this number makes

55 Angelique Chrisafis, "EU Vote Confirms French Far-right as Macron's Main Opposition", *The Guardian*, 27 May 2019, <https://www.theguardian.com/politics/2019/may/27/eu-vote-confirms-french-far-right-marine-le-pen-national-rally-as-emmanuel-macron-main-opposition>, (Date of Accession: 10.09.2019).

56 Nuri Korkmaz, "Avrupa Parlamentosu Seçimleri ve Yeni Avrupa'yı Tahayül Etmek", *ANKASAM*, <https://ankasam.org/avrupa-parlamentosu-secimleri-ve-yeni-avrupayi-tahayul-etmek/>, (Date of Accession: 15.09.2019).

57 Enes Bayraklı, "AP Seçimlerinde Şaşırtıcı Sonuçlar! Seçmen Hangi Mesajı Verdi?", *SETA*, <https://www.setav.org/ap-secimlerinde-sasirtici-sonuclar-secmen-hangi-mesaji-verdi/>, (Date of Accession: 18.09.2019).

58 Özge Eletek, "Aşırı Sağ ve Popülizm Tamamları Arasında Avrupa Parlamentosu Seçimi", *Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM)*, <https://ankasam.org/asiri-sag-ve-populizm-tamtamlari-arasinda-avrupa-parlamentosu-secimi/>, (Date of Accession: 15.09.2019).

this group the largest far-right group in the European Parliament and the largest 5th group in the Parliament.⁵⁹

In this group, there are nationalist deputies from Germany's AfD, Austria, Finland and Denmark. Le Pen has suggested that this group will change the balance in the EU.⁶⁰ The group has officially declared its focus is creating job opportunities and growth, increasing security, tackling illegal immigration, and making the EU less bureaucratic.⁶¹

CONCLUSION

Examining France as a sample, power of the National Rally party and Le Pen is clearly seen. The party which has taken place in French politics for a long time has gone through a major transformation after Le Pen, and together with the impact of migration movements and populism as well as this transformation, it has achieved to bring together right-wing voters under its roof.

As can be seen from the surveys utilized in this study, increasing vote rate of the National Rally in the recent years is a result of the discontent felt against the EU and central parties in many European countries. Even though leaders and voters close to far-right do not define themselves as fascists or right extremists, they take action against foreigners in their countries and especially Muslims. Le Pen's security and migration policies also reflect this situation.

59 Jennifer Rankin, "MEPs Create Biggest Far-right Group in European Parliament", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2019/jun/13/meps-create-biggest-far-right-group-in-european-parliament>, (Date of Accession: 14.09.2019).

60 Alissa de Carbonnel, "France's Le Pen Unveils New Far-Right European Parliament Group", *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-eu-jobs-lepen/frances-le-pen-unveils-new-far-right-european-parliament-group-idUSKCN1TE1IG>, (Date of Accession: 15.09.2019).

61 "Parliament Group Priorities: Identity and Democracy", *The Official Page of the European Parliament*, <http://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/eu-affairs/20190712STO56963/parliament-group-priorities-identity-and-democracy>, (Date of Accession: 15.09.2019).

ISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT

The 2017 French presidential elections are important in terms of understanding far-right in Europe, especially in France. If Le Pen had won these elections, the EU might have no longer existed. Even if Le Pen lost the election, the current situation shows that far-right in France powerful enough to jeopardize the EU itself. Le Pen received one vote out of three in the second round; this means that one French citizen out of three supports Le Pen's opinions or at least he/she is close to the thoughts of Le Pen.

The EP elections, on the other hand, demonstrate that Le Pen has gained strength even if she lost presidential elections. Besides, Le Pen is not alone in EP. By allying with other far-right parties within the Parliament, she formed a new far-right group, and she, maybe, will be the face of this group. All these developments prove that Le Pen is a threat not only for France but the entire EU.

Le Pen is a successful politician, who keeps pace with changes, knows French people well and benefits from people's weaknesses. She even discards her father since she believes he harms the party. This proves how ambitious and unflinching leader she is. In addition, dismissal of father Le Pen from the party by her daughter is remarkable in terms of the connection between fascism and far-right. Even though fascism cannot find followers for itself under the name of fascism, it can find supporters only by supressing its edges under the name of far-right. This is embodied in Le Pen's dismissing her father from the party, transformation of the party to anti-Islam, which is more popular than anti-Semitism, and her more modern opinions compared to her father's.

As a result, although Le Pen lost the presidential elections, she becomes stronger every day. Le Pen is one of the few people who can be the new face of far-right rising in Europe. No matter what radical opinions she has, her ability to take the pulse of society distinguishes her from her rivals.

From social constructivist theory perspective, radical right cannot only be degraded to dealing with migration waves. The wave of Islamophobia beginning with 9/11 attacks rose with migration movements and this has embodied the relation between “Muslims” and “others”, “French people” and “migrants” in Western countries like France. Parallel rise of Islamophobia, populist discourses and far-right prove that these concepts take power from each other. In short, even though far-right has recently attracted attention, in fact, this has developed in many years. Therefore, without analysing and understanding this ideology and taking due measures, it seems impossible that this ideology disappears in a short while.

ISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT

REFERENCES

“5 Grafikte Fransa’da Cumhurbaşkanlığı Yarışı”, *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39210972>, (Date of Accession: 01.03.2019).

“As It Happened: Pro-EU Macron Wins key French Presidential Election”, *France 24*, <https://www.france24.com/en/20170507-liveblog-live-france-presidential-election-macron-le-pen-second-round-run-off>, (Date of Accession: 01.03.2019).

“Avrupa’da terör saldırıları bir yılda yüzde 45 arttı”, *Hürriyet*, 21 June 2018, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/avrupada-teror-saldirilari-bir-yilda-yuzde-45-artti-40873425>, (Date of Accession: 04.03.2019).

“Avrupalı Aşırı Sağcılar Almanya’nın Koblenz Kentinde Buluştu”, *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2017/01/21/avrupalı-asiri-sagcilar-almanya-nin-koblenz-kentinde-bulustu>, (Date of Accession: 26.02.2019).

“Ciddiye Alınmıyordu: Hitler 1933’te Nasıl İktidara Geldi?”, *Sputnik*, <https://tr.sputniknews.com/analiz/201801311032056494-ciddiye-alinmiyordu-hitler-1993te-nasil-iktidara-geldi/>, (Date of Accession: 26.01.2019).

“European Elections 2019: What We Know”, *BBC*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-48415362>, (Date of Accession: 18.09.2019).

“European Elections”, *The Official Page of the European Parliament*, <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/en/be-heard/elections>, (Date of Accession: 01.03.2019).

“Fransa Cumhurbaşkanlığı Seçimi: Macron ve Le Pen İkinci Tura Kaldı”, *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39687576>, (Date of Accession: 01.03.2019).

“Fransa’da Yerel Seçimlerden Aşırı Sağ Zaferle Çıktı”, *Deutsche Welle*, <http://www.dw.com/tr/fransada-yerel-se%C3%A7imlerden->

a%C5%9F%C4%B1r%C4%B1-sa%C4%9F-zaferle-%C3%A7%C4%B1kt%C4%B1/a-18898573, (Date of Accession: 05.01.2018).

“Fransa’nın Yeni Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron”, *BBC*, <https://www.bbc.com/turkce/live/haberler-dunya-39838424>, (Date of Accession: 25.02.2019).

“Fransız Aşırı Sağında Yeni İsim: Ulusal Birlik”, *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2018/03/11/frans-z-as-r-sagc-partinin-ad-degisiyor>, (Date of Accession: 01.03.2019).

“Le Pen: French Jews will have to Give Up Israeli Citizenship”, *World Bulletin*, <https://www.worldbulletin.net/europe/le-pen-french-jews-will-have-to-give-up-israeli-citizenship-h184541.html>, (Date of Accession: 01.03.2019).

“Majorities in Most European Countries Get News from Social Media”, *Pew Research Center*, http://www.journalism.org/2018/05/14/many-western-europeans-get-news-via-social-media-but-in-some-countries-substantial-minorities-do-not-pay-attention-to-the-source/pj_2018-05-14_western-europe_5-01/, (Date of Accession: 22.01.2019).

“Parliament Group Priorities: Identity and Democracy”, *The Official Page of the European Parliament*, <http://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/eu-affairs/20190712STO56963/parliament-group-priorities-identity-and-democracy>, (Date of Accession: 15.09.2019).

“Popülizm”, *Cambridge Dictionary*, <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/populism>, (Date of Accession: 20.02.2019).

“Refugee Population by Country or Territory of Asylum”, *Official Website of the World Bank*, <https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.REFG>, (Date of Accession: 27.02.2019).

ISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT

AKTAŞ, Murat, "Avrupa'da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 2014.

ALPMAN, Polat S., "Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), October 2018.

ARAZ, Gizem, "Marine Le Pen'in Önlemez Yükselişi", *Uluslararası Politika Akademisi*, 22 October 2014, <http://politikaakademisi.org/2014/10/22/marine-le-penin-onlenemez-yukselisi/>, (Date of Accession: 01.03.2019).

BAYRAKLI, Enes, "AP Seçimlerinde Şaşırtıcı Sonuçlar! Seçmen Hangi Mesajı Verdi?", *SETA*, <https://www.setav.org/ap-secimlerinde-sasirtici-sonuclar-secmen-hangi-mesaji-verdi/>, (Date of Accession: 18.09.2019).

BAYRAKLI, Enes, "Fransa'da İslamofobik Saldırıları 2015 Yılında Yüzde 500 Arttı". *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)*, <https://www.setav.org/fransada-islamofobik-saldirilar-2015-yilinda-yuzde-500-artti/>, (Date of Accession: 01.03.2019).

BLEICH, Erik "What is Islamophobia and How Much is There? Theorizing and Measuring an Emerging Comparative Concept", *American Behavioral Scientist*, 55(12), 2011, p. 1581-1600.

CARBONNEL, Alissa de, "France's Le Pen Unveils New Far-Right European Parliament Group", *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/us-eu-jobs-lepen/frances-le-pen-unveils-new-far-right-european-parliament-group-idUSKCN1TE1IG>, (Date of Accession: 15.09.2019).

CHALK, Will, "Fransa'da Aşırı Sağcı Marine Le Pen'e Eşcinsellerden de Destek Var", *BBC*, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39666412>, (Date of Accession: 05.01.2019).

CHRISAFIS, Angelique, "EU Vote Confirms French Far-Right as Macron's Main Opposition", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/politics/2019/may/27/eu-vote-confirms-french-far-right-marine-le-pen>

national-rally-as-emmanuel-macron-main-opposition, (Date of Accession: 10.09.2019).

CHRISAFIS, Angelique-Kate Connolly-Angela Giuffrida, "From Le Pen to Alice Weidel: How the European Far-right Set Its Sights on Women", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2019/jan/29/from-le-pen-to-alice-weidel-how-the-european-far-right-set-its-sights-on-women>, (Date of Accession: 25.02.2019).

ÇÖPOĞLU, Muhammed Onur, "Avrupa'da Yükselen Popülist Aşırı Sağ Partiler: Özgürlükler ve Uluslar Avrupası (ENF) Grubu Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(7), 2017.

CROSS, Tony, "Macron Wins French Presidential Election but Abstentions Highest since 1969", *Radio France Internationale*, <http://en.rfi.fr/france/20170507-macron-wins-french-presidential-election-abstentions-highest-1969>, (Date of Accession: 26.02.2019).

ÇELİK, Kadir Ertaç-Mehmet Seyfettin Erol, "Aralık 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi Bağlamında ABD'nin Karadeniz Politikası ve Türkiye", *KARAM*, 15(60), s. 100-123.

ELETEK, Özge, "Aşırı Sağ ve Popülizm Tamtamları Arasında Avrupa Parlamentosu Seçimi", *Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM)*, <https://ankasam.org/asiri-sag-ve-populizm-tamtamlari-arasinda-avrupa-parlamentosu-secimi/>, (Date of Accession: 15.09.2019).

EROL, Mehmet Seyfettin, "Nazilerin Dönüşü ve Fişlenen Cami Cemaati", *Milli Gazete*, <https://www.milligazete.com.tr/makale/857084/prof-dr-m-seyfettin-erol/nazilerin-donusu-ve-fislenen-cami-cemaati>, (Date of Accession: 29.05.2019).

EROL, Mehmet Seyfettin-Emre Ozan, "Uluslararası Krizler ve Medya: Dış Politika Kriz Yönetiminde Medyanın Rolü Üzerine Bir Deneme", Emre Ozan and Mehmet Seyfettin Erol, ed., *Krizler ve Kriz Yönetimi: "Temel Yaklaşımlar*,

ISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT

Aktörler, Örnek Olaylar, Barış Kitabevi, Ankara/İstanbul October 2012, p. 123-144.

FRANCE-PRESSE, Agence, "Marine Le Pen Charged for Posting Violent Isis Images on Twitter", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2018/mar/01/marine-le-pen-charged-for-posting-violent-isis-images-on-twitter>, (Date of Accession: 01.03.2019).

GUERIN, Cécile, "France has an Antisemitism Problem – and not Just from the Gilets Jaunes", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/feb/22/france-antisemitism-gilets-jaunes>, (Date of Accession: 25.02.2019).

HATİP, Yusuf, "Far-right, Greens Strengthen in European Election", Anadolu Agency, <https://www.aa.com.tr/en/europe/far-right-greens-strengthen-in-european-election/1489899>, (Date of Accession: 10.09.2019).

HERKMAN, Juha, "Articulations of Populism: the Nordic Case", *Cultural Studies*, 31(4), 2017.

HIGGINS, Andrew, "France's Far Right Sees Gold in Yellow Vest Movement", *The New York Times*, 16 December 2018, <https://www.nytimes.com/2018/12/16/world/europe/france-national-front-yellow-vests.html>, (Date of Accession: 14.09.2019).

KARABULUT, Bilal, *Güvenlik: Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, Barış Kitabevi, Ankara 2011.

KARACA, Kayhan, "Macron-Le Pen: Fark Nerede?", *Deutsche Welle*, <http://www.dw.com/tr/macron-le-pen-fark-nerede/a-38733319>, (Date of Accession: 05.01.2019).

KAZIM, Keskin-Hacı Mehmet Boyraz, "Fransa'da Aşırı Sağın Yükselişi ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri", *SETA*, 200, April 2017.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

KORKMAZ, Nuri, "Avrupa Parlamentosu Seçimleri ve Yeni Avrupa'yı Tahayyül Etmek", *ANKASAM*, <https://ankasam.org/avrupa-parlamentosu-secimleri-ve-yeni-avrupayi-tahayyul-etmek/>, (Date of Accession: 15.09.2019).

KOYUNCU, Hüseyin, "Fransız Aşırı Sağ Partisi Avrupa Parlamentosu Seçim Anketinde Önde Gidiyor", *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2018/11/05/fransiz-asiri-sag-partisi-avrupa-parlamentosu-secim-anketinde-onde-gidiyor>, (Date of Accession: 01.03.2019).

KUNST, Jonas R.-David L. Sam-Pål Ulleberg, "Perceived Islamophobia: Scale Development and Validation", *International Journal of Intercultural Relations*, 37(2), 2013, p. 225-237.

MOLLOY, David, "What is Populism, and What does the Term Actually Mean?", *BBC*, <https://www.bbc.com/news/world-43301423>, (Date of Accession: 20.02.2019).

ÖNER, Selcen, "Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni 'Öteki'ler ve Türkiye'nin AB Üyeliği", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 2014.

RANKIN, Jennifer, "MEPs Create Biggest Far-right Group in European Parliament", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2019/jun/13/meps-create-biggest-far-right-group-in-european-parliament>, (Date of Accession: 14.09.2019).

SHIELDS, James, "The Front National: From Systematic Opposition to Systemic Integration?", *Modern & Contemporary France*, 22(4), 31 October 2014.

STOCKEMER, Daniel, *The Front National in France*. Springer, Ottawa 2017.

STOKES, Bruce "Euroskepticism Beyond Brexit", *Pew Research Center*, <http://www.pewglobal.org/2016/06/07/euroskepticism-beyond-brexit/>, (Date of Accession: 28.02.2019).

ISING FAR-RIGHT IN FRANCE: THE EXAMPLE OF THE NATIONAL FRONT

SWINTON, John, "Identity and Resistance: Why Spiritual Care Needs 'Enemies'", *Journal of Clinical Nursing*, 15(7), 2006.

ÜNLÜ, Murat, "Fransa'da Aşırı Sağ Oylarda Rekor", *Anadolu Ajansı*, <http://aa.com.tr/tr/dunya/fransada-asiri-sag-oylarda-rekor-/803822>, (Date of Accession: 05.01.2019).

BATI'DA ARTAN İSLAMOFOBİ ALGISININ MÜSLÜMAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ*

The Effects of Islamophobia Perception on Muslim Women in the West

Ayşenur KIRILMAZ**

Öz

Günümüzde İslamofobinin bu denli etki yaratmasının en mühim nedenleri İslam'ın radikalleştiği ve İslam dininin kadın düşmanlığıyla kadınlara yönelik baskıyı desteklediği iddialarıdır. İslam'ın yanlış anlaşılmasından ve aktarılmasından kaynaklanan bu durumla, feminizmin önyargıyla içselleştirilmesi benzerlik göstermektedir. Nitekim Batı'da yaşayan bir Müslüman kadın hem yanlış dini öğretiler hem de sosyolojik peşin hükümlerle mücadele etmektedir. Bu makalenin amacı da İslam dini hakkında cehalet ve önyargı sonucu oluşan ve Müslümanlıkla özdeşleştirilen kadın düşmanlığını reddederek Batı'daki "toplumsal cinsiyet İslamofobisi" algılayışının temel sac ayağını oluşturan varsayımları yanlışlayarak İslamofobinin kadınlara etkilerini ortaya koymak ve çözüm yolları bulmaktır.

Anahtar Kelimeler: Batı, İslam, İslamofobi, Kadın, Ayrımcılık.

Abstract

Recently, the most important reasons for the influence the Islamophobia has arisen from the radicalization of Islam and Islam to be caricaturized as if it supports the oppression of women. This situation resulting from misunderstanding and transmission of Islam, is similar to the internalization of feminism based upon prejudice. A Muslim woman who live in the West does not only struggle with incorrect religious doctrines, but also sociological prejudgments. This article rejects the anti-misogyny that has been identified with Islam which resulted from ignorance and prejudice about Islam and the perception of gendered Islamophobia in the West in order to reveal the effects of Islamophobia on women and to find solutions.

Keywords: West, Islam, Islamophobia, Woman, Discrimination.

---

* **Makale Geliş Tarihi:** 05.04.2019 **Yayına Kabul Tarihi:** 27.08.2019

** Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları Bilim Uzmanı, e-posta: aysenurkrlmz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8827-5118.

GİRİŞ

Dünya üzerindeki varlığını yüzyıllardır devam ettiren çeşitli medeniyetlerden biri olan İslam Medeniyeti, 610 yılında ortaya çıkmıştır. İslamiyet'in bir medeniyet olarak algılanmasındaki temel esas ise etkilediği coğrafya ve toplulukların hayli geniş olmasıyla ilişkilidir.

Samuel Huntington'un Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni bir perspektif ortaya koyan ve birçok kesim tarafından kabul gören "Medeniyetler Çatışması"¹ tezindeki 7+1 medeniyetten biri olan İslam, kendini disipliner ve kavramsal olarak dünyaya kabul ettirmeyi başarmıştır.² Bahsi geçen 7+1 medeniyetten kastedilenler; Batı, Konfüçyus, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve Afrika'dır. Dolayısıyla Batı'nın sosyal ve mali başarısızlıkları karşısında İslamlaşma veya Ruslaşma gibi fikirlerin doğuşu, Huntington'un başarılı bir öngöründe bulunduğu ya da Batılı aktörler tarafından yapay bir Medeniyetler Çatışması'nın inşa edildiğine işaret etmektedir. Devam eden süreçte kimliklerin etnik ve dini terimler üzerinden okunması³ ise medeniyetlerin tanımlanmasını kolaylaştırmıştır. Burada adı geçen medeniyetlerden İslam ve Batı ise çeşitli sorunlardan dolayı 13. asırdan beri rekabet halindedir. Söz konusu rekabet, Batı'da oluşan "İslamofobi" algısının da temel gerekçesidir.

İslamofobi kavramsal olarak incelendiğinde, 'fobi' kelimesiyle karşılaşılmaktadır. Yunan mitolojisinde dehşet ve korku tanrısı olarak bilinen "Phobos",⁴ İngilizceye "phobia" Türkçeye ise fobi olarak aktarılmıştır. Söz konusu ifade, "bir şeye karşı aşırı ya da rasyonel olmayan korku,

1 Detaylı bilgi için bkz. Samuel Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Orijinal Kitap, Ankara 2014.

2 Oya Akgönenç, "İslam Fobya ile Mücadele", Osman Alacahan-Betül Duman, der., *İslamofobi*, Kemal İbn-ü İmam Vakfı Yayınları, Sivas 1990, s. 18-21.

3 Kadir Ertaç Çelik, "İslam Devrimi Sonrası İnan'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), s. 253.

4 Phobos hakkında detaylı bilgi için bkz. Scott L. Murchie, vd., "Phobos and Deimos", P. Michel vd., der., *Asteroids IV*, University of Arizona, Tucson 2015.

BATI'DA ARTAN İSLAMOFOBİ ALGISININ MÜSLÜMAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

nefret veya tikslenme hali" anlamına gelmektedir.⁵ Dolayısıyla İslamofobi; Müslümanlara, İslam'a, İslami yapılara ve kuruluşlara karşı rasyonel olmayan korku ve nefret gibi duyguları ve Müslümanlara karşı etkin bir ayrımcılığı ifade etmek için kullanılan kavram olarak literatürdeki yerini almıştır.

Müslüman karşıtlığıyla alakalı çalışmalar incelendiğinde, dikkat çeken konulardan biri de İslamofobi ve Anti-İslamizm kavramlarının aynı anlamda kullanımına dair fikir ayrılığı meselesidir. Bu bağlamda iki kavramın birbirinden farklı anlamları kastettiğini ortaya koyan kesim içerisindeki temellendirme şu şekildedir. İslamofobi, sosyolojik bir tanımlama olup Batılı toplumların İslam karşısındaki korku, nefret, kınama ve küçümseme gibi tutumlarını, yani kısaca kültürel bir önyargıyı ifade ederken; Anti-İslamizm ise Batı'daki ideolojik ve siyasal grupların yaptığı çalışmalara atıfta bulunmaktadır. Bu minvalde Anti-İslamizm daha somut ve radikal görülmekte ve popülerleşmesi İran İslam Devrimi'ne dayandırılması, söz konusu kavramı birçok çıkış noktası ve etkeni olan İslamofobiden ayırmaktadır.⁶

5 "Phobia", *Longman Dictionary of Contemporary English Online*, <https://www.ldoceonline.com/dictionary/phobia>, (Erişim Tarihi: 26.02.2019).

6 Kadir Canatan, "İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım", Kadir Canatan-Özcan Hıdır, der., *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Eski Yeni Yayınları, Ankara 2010, s. 42.

İSLAMOFOBİ'NİN TARİHSEL ARKA PLANI

Uluslararası Helsinki İnsan Hakları Federasyonu, 2005 yılında yayımlanan “AB’de Müslümanlara Karşı Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılık” isimli raporuyla İslamofobi olgusunu öne çıkarmıştır.⁷ Rapora göre Almanya halkının %80’i, İslam ifadesini terör⁸ ve kadına şiddetle özdeşleştirmekte olup; birçok ülkede isimleri Arap isimlerine benzeyen her 5 kişiden birine iş hayatında negatif ayrımcılık yapıldığı ifade edilmektedir.⁹

Avrupa İrkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi¹⁰, 2006 yılında AB’de Müslümanlara karşı hoşgörüsüzlük, ayrımcılık ve İslamofobiyle alakalı bir rapor yayımlamış ve Avrupa’daki Müslümanların Avrupalılar tarafından “içimizdeki düşman” olarak görüldüğünü vurgulamıştır.¹¹ Söz konusu raporda, Avrupa medyasının da bu duruma büyük etkisinin olduğu belirtilmekte ve Fransa’daki başörtüsü yasağının bahsi geçen kesime yönelik önyargıları güçlendirdiği ifade edilmektedir.

Yukarıda örnekleri verilen raporlar, son dönemde açıkça kendini gösteren ve Müslümanlara karşı yapılan ayrımcılığın temellendirildiği kaynaklardan sadece iki tanesidir. Birçok kişi, kurum, kuruluş Müslüman

7 “Intolerance and Discrimination against Muslims in the EU”, *IHF*, www.art1.nl/scripts/download.php?document=137, (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

8 Bilinen tarih boyunca şiddet, savaş ve terör farklı şekillerde dünya siyasetinde var olmuş; fakat her kavram gibi konjonktürün değişimi, medeniyetlerin etkileşimi ya da çıkar kavramının evrilmesi gibi birçok nedenden dolayı değişim göstermiştir. Bu bağlamda terör kavramının en büyük dönüşümü 11 Eylül 2001 tarihinde olmuştur. Bu tarihten itibaren değişen terör algısı Müslümanlar aleyhine olmuş ve en çok söz konusu coğrafyanın insanlarını etkilemiştir. 11 Eylül sonrası dönemde küresel anlamda değişen terör algısı hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Seyfettin Erol, “Uluslararası İlişkiler Aktörü Olarak Terör Örgütleri”, Haydar Çakmak, der., *Terörizm, Barış Platin Yayınları*, Ankara 2008, s. 73-86; Beril Dedeoğlu, “Terörizm ve Terörizmle Mücadelenin Paradoksal Olguları”, *Avrasya Dosyası Terör Özel Sayısı*, 12(3), Eylül-Aralık 2006, s. 5-20; “İslamofobi’den Türkofobi’ye Batı’da ‘Evanjelik Haçlı Seferi’ Arayışı Yükseliyor!”, *Diriliş Postası*, <https://www.dirilispostasi.com/mulakat/islamofobiden-turkofobiye-batida-evanjelik-hacl-seferi-arayisi-yukseliyor-5c9084a85fe82930a6057ba8>, (Erişim Tarihi: 19.03.2019).

9 “Intolerance and Discrimination against Muslims in the EU”, *a.g.r.*, s. 17.

10 “European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia”, *EESC*, <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/european-monitoring-centre-racism-and-xenophobia>, (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

11 “Muslims in the European Union Discrimination and Islamophobia” *EUMC*, <https://fra.europa.eu/en/publication/2012/muslims-european-union-discrimination-and-islamophobia>, (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

BATI'DA ARTAN İSLAMOFOBİ ALGISININ MÜSLÜMAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

ayrımcılığını konu edinen çalışmalar hazırlarken bu nefret suçunu temellendirdiği tarihsel referansları da sıralamaktadır.

İslamofobinin gelişimine ilişkin süreçteki temel kırılma noktaları ise şu şekilde sıralanabilir:

- Türkler, İslam dinini kabul etmelerinin ardından kendi inançlarını üç asır boyunca hem Avrupa hem de Asya topraklarında yaymışlardır. Bu durum, Hıristiyan Dünyası'nda Müslüman ve Türk karşıtı duyguların oluşmasına neden olmuştur.
- İkinci Dünya Savaşı sonrasında İslam coğrafyasında artan milliyetçi ideolojiler ve İslami fundamentalist akımlar, Batı Dünyası'yla olan mücadeleyi tetiklemiştir.
- 1957 yılında yaşanan Süveyş Krizi'yle Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Ortadoğu'ya Eisenhower Doktrini çerçevesinde giriş yapmış ve bölgedeki tüm politikalarını bu doktrin üzerinden şekillendirmiştir.
- 1980'li yıllara kadar Avrupalı ülkelerin gerek Uluslararası İlişkiler literatüründe gerek siyasal ve sosyal olaylarda gerekse de görsel ve yazılı medyada paylaştıkları bilgilerden anlaşıldığı gibi, İslam dinini incelemedikleri bilinmektedir. 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi ve sonrasında yaşanan "Rehine Krizi", İslam ve İslamofobiyi, Batı'nın düşünce sistemine entegre eden dönüm noktası niteliğindeki gelişmeler olmuştur.¹²
- 1990'lı yıllarda İslam coğrafyasında yaşanan bölge içi savaşlar, bahsi geçen coğrafyayı dış müdahalelere açık bir hale getirmiş; ABD ve Batı'nın bölgeye müdahil olması normalleşmiştir. Ortadoğu'da yaşanan güç mücadeleleri, savaşlar ve meşruiyet sorunları, "vekâlet savaşları"

¹² Ejder Okumuş, "ABD'de İslamofobi ve Anti-İslamizm: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası", Kadir Canatan-Özcan Hıdır, der., *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, 2007, s. 31-37.

ve “devlet dışı aktör” kavramlarını da sık kullanılan kavramlar haline getirmiştir.¹³

- İslamofobi, 1990’lı yılların başında Avrupa’da açıkça görülmeye başlanmış; fakat Müslümanlara karşı oluşan bu peşin hükmün kavramsallaştırması, 1997 yılında İngiltere menşeli “Runnymede” isimli düşünce kuruluşu tarafından yayımlanan makaleyle gerçekleşmiştir. “Islamophobia a Challenge for Us All/ İslamofobi Hepimiz için Bir Meydan Okuma” başlığını taşıyan makaleyle, bahse konu kavram, Uluslararası İlişkiler literatürüne dâhil olmuştur. Belirtilen çalışmada İslamofobi olgusu şematik olarak oluşturulmuş ve dört ana sacayağına bağlanmıştır. Bu sacayakları dışlanma, ayrımcılığa tabi tutulma, şiddet ve önyargı şeklinde sıralanmaktadır.¹⁴ Burada dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus vardır. Türkçe literatürde söz konusu makalenin İslamofobinin terimsel olarak kabul gördüğünü ifade eden birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak bu kavramın eleştirel ağırlığının farkında olunması ve İslamofobinin çoğu zaman zenofobi; yani yabancı düşmanlığına benzetilmesi, birçok Batılı akademisyen ve yazarı başka bir bakış açısına doğru yöneltmiştir. Söz konusu kesim, “İslamofobinin İran İslam Devrimi sürecinde ülkedeki İslamcılar tarafından türetildiği” savını sıklıkla kullanmaya başlamıştır. 1979 yılı itibarıyla bu kavramın, İranlı İslamcılar tarafından örtünmeyi reddeden kadınları; “Kötü Müslümanlar” olarak sınıflandırmada kullanıldığını savunan kesim, kadınların rejim tarafından “islamofobi” olarak afişe edildiğini iddia etmektedir.¹⁵
- 11 Eylül 2001 olayları ise, İslam Dünyası ile Batı arasındaki mücadelenin “medeniyetler çatışması” seviyesine ulaşmasına ya da bilinçli olarak

13 Chris Allen, *Islamophobia*, Asghate, <https://serdargunes.files.wordpress.com/2015/04/islamophobia-christopher-allen-2010.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.01.2019), s. 27.

14 Detaylı bilgi için bkz., “Islamophobia a Challenge for Us All”, Runnymede, <https://www.runnymedetrust.org/uploads/publications/pdfs/islamophobia.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.01.2019).

15 Detaylı bilgi için bkz. Caroline Fourest-Fiammetta Venner, “Islamophobie?”, Prochoix, 26-27, Automne Hiver, Paris 2003; Allen, a.g.e., s. 9-14.

BATI'DA ARTAN İSLAMOFOBİ ALGISININ MÜSLÜMAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

böyle bir propaganda üzerinden sunulmasına neden olmuştur. Bahsi geçen tarihten itibaren ABD'ye veya Batı Medeniyeti içerisinde yer alan diğer ülkelere göç etmiş olan veya geçici olarak buralarda bulunan Müslümanlar, oluşturulan önyargıdan dolayı fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmışlardır.

- Neticede İslamofobi, her geçen gün daha da başvurulan bir kavram halini almıştır. 2002 yılında Elizabeth Poole tarafından kaleme alınan "Reporting Islam: Media Representations and British Muslims/İslam Raporu: Medya Temsilcileri ve İngiliz Müslümanlar" başlıklı çalışma ise "Medya-İslam" ilişkisini ortaya koyarak İslamofobinin bu boyutunu gündeme taşımıştır.¹⁶
- Daha çok göçmen karşıtlığı, aşırı milliyetçilik, yabancı düşmanlığı ve İslamofobi kavramlarıyla öne çıkan sağ popülist anlayış, son on yıldır Avrupa devletlerinin siyasi yönelimlerini etkisi altına almıştır. Bu durum, Müslümanların buldukları ülkelerde ötekileştirilmelerine ve ırkçı saldırılara maruz kalmalarına neden olmaktadır.
- Son olarak 2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı'yla, bu süreçte Avrupa ve Amerika kıtalarına yönelen mülteci ve sığınmacı göçleri¹⁷ de İslamofobi'yi tetikleyen unsurlar arasında yer almıştır.

Konuyla ilgili genel eğilim, yapılan çalışmalarda İslamofobiyi temellerinden ayırarak 11 Eylül'ü, bu konudaki incelemelerin odak noktası haline getirmek üzerine kurulmuştur. Oysa bu durum, son dönemdeki algısal yükselişi anlamlandırmak için yeterli olmayacaktır. Zira nefret söylemi halini alan yükselişin içgüdüsel bir korkudan kaynaklandığını temellendirecek çok fazla envanter vardır. Buradan hareketle, Batı'daki

16 Detaylı bilgi için bkz. Elizabeth Poole, *Reporting Islam: Media Representations of British Muslims*, Paperback, 2002.

17 Suriye İç Savaşı'yla birlikte artan Batılı ülkelerdeki mülteci ya da göçmen sayısı ve bu sayının önemli bir kısmını kadınların oluşturması tarihteki Kadın-Göç meselesini tekrar gündeme getirmiştir. Kadın ve Göç konusuyla alakalı detaylı bilgi için bkz. Ayşenur Kırılmaz-Mehmet Seyfettin Erol, "İran Diasporası'nda Kadın Üzerine Bir Okuma", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), Aralık 2018, s. 20-22.

korkunun temel sebepleri ortaya konulmak istendiğinde aşağıdaki varsayımlar sıralanabilir:

- Batı'da hâkim olan İslam korkusunu, Batı'nın rakipten beslenmesi; yani sürekli olarak güçlü kalabilmek için kendine bir düşman araması tetiklemektedir.
- Serbest piyasacılık üzerinden şekillenen neoliberal düzenin, Batılı aktörler tarafından bölgeye angaje edilmek istenmesi, söz konusu ülkelerin iç dinamikleri çerçevesinde kökten-dinci grupların toplumsal tabanını artırmakta ve bu da bölgeye dışardan bakan Batı toplumlarında İslamofobi duygularını öne çıkarmaktadır.
- İslam Dünyası'nda genç nüfusun fazla olması, Batı tarafından bir tehdit olarak algılanmaktadır. Pew Resarch'in yayımladığı bir rapora göre, 1,6 milyar Müslüman nüfusa karşılık, 2 milyar Hristiyan nüfusun var olduğu dünyada, 2070 yılında Müslüman nüfus Hristiyan nüfusun önüne geçecektir.¹⁸ Batı'nın bu nicel çoğunluk durumunu bir tehdit olarak algıladığını ifade etmek mümkündür. Özellikle de Batı Avrupa'da 17 milyon Müslüman yaşamaktadır. Üstelik her yıl 1,7 milyon Müslüman'ın daha Batı Avrupa'ya göç ettiği bilinmektedir. Elbette bu durumda, demografik dönüşümün İslamofobinin yükselişini tetiklediğini ifade etmek yanıltıcı olmayacaktır.
- Son olarak sosyal bilimler alanında ve toplumsal düzen içerisinde ün yapmış, tanınmış ya da güvenilir olarak ifade edilen entelektüel bilim insanlarının İslam dini ve Müslümanları eleştiren ifadeler kullanması ve bahse konu inançları suçlayıcı tavırlar takınması, yaşanan korkunun temellerini oluşturan etkenlerdendir. Bu durumu örneklerle açıklamak gerekirse, Papa 16. Benedict'in 2006 yılında Regensburg Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmasında, İslam dinini irrasyonel

18 "The Future of the Global Muslim Population", *Pew Research Center*, <http://www.pewforum.org/2011/01/27/the-future-of-the-global-muslim-population/>, (Erişim Tarihi: 10.01.2019).

BATI'DA ARTAN İSLAMOFOBİ ALGISININ MÜSLÜMAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

şiddete meyilli olarak resmetmesi hatırlatılabilir.¹⁹ Konuyla alakalı en güncel örneklerden biri de 21 Nisan 2018 tarihinde Fransa'nın *Le Parisien* isimli gazetesinde politikacı ve entelektüellerden oluşan ve hatta içerisinde eski Cumhurbaşkanı Nikolas Sarkozy'nin de bulunduğu 300 kişinin "Yeni Yahudi Karşıtlığına Karşı Manifesto" adlı bir bildiri hazırlayarak İslam'ın Yahudi karşıtlığına neden olduğunu ve Kur'an-ı Kerim'in şiddete meylettirdiğini iddia etmeleridir.²⁰ Bu örnek, İslamofobinin Batı Dünyası'nda yarattığı akıl tutulmasını net bir biçimde gözler önüne sermektedir.

İslamofobinin yayılış biçimi ve etkisi, ilk kavramsallaştığı günden itibaren şekil değiştirerek artış göstermiştir. Bu çerçevede İslamofobi, bir ifadenin dışına çıkarak somut bir eylem ya da söyleme dönüşebilmektedir. İslamofobinin somut bir biçimde gözlemlendiği alanlar yapılan çalışmalar sonucunda yoğunluklarına göre birçok çalışmada sıralanmıştır.

Buradan hareketle İslamofobinin günlük hayattaki karşılığını gösteren eylem ve söylemler %100 olarak tamamlandığı takdirde bu olayların yaşandığı alanlar şu şekilde oranlanmıştır:²¹

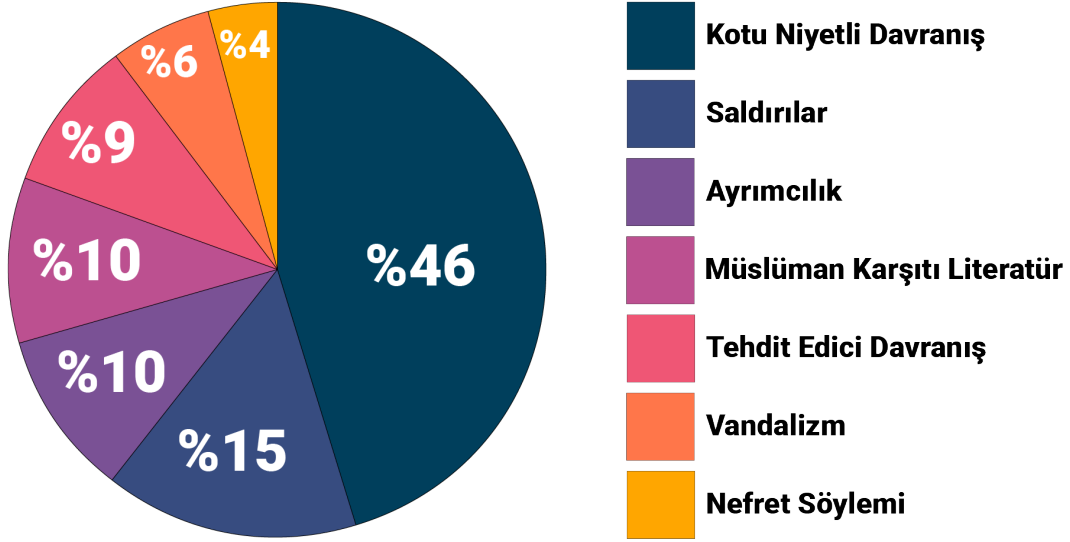
- %29: İnternet
- %17: Sosyal Yaşam
- %16: Eğitim
- %14: İş Hayatı
- %9: İbadethaneler
- %8: Siyaset
- %7: Diğer

19 Ralph M. Coury, "A syllabus of errors: Pope Benedict XVI on Islam at Regensburg", *Institute of Race Relations*, 50(3), s. 30.

20 Farid Hafez, "Perspective: The French Initiative to Change the Qur'an", *SETA*, <https://www.setav.org/en/perspective-the-french-initiative-to-change-the-quran/>, (Erişim Tarihi: 26.02.2019).

21 "Religion in the News: Islam Was No. 1 Topic in 2010", *Pew Research Center*, <http://www.pewforum.org/2011/02/24/religion-in-the-news-islam-was-no-1-topic-in-2010/>, (Erişim Tarihi: 10.01.2019).

Kategorilerine Göre İslam Düşmanı Olaylar (Ocak- Haziran 2018)

Grafik 1: 2018 Yılıının İlk Altı Ayında Yaşanan Müslüman Karşıtı Olaylar

Kaynak: "Gendered Anti-Muslim Hatred and Islamophobia", *TellMAMA*, <https://tellmama.org/wp-content/uploads/resources/Gendered%20anti-Muslim%20Hatred%20and%20Islamophobia%20-%20Tell%20MAMA%20Interim%20Report.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.01.2019).

Yukarıdaki bilgilerden hareketle yaşanan ötekileştirmenin küreselleşme ve teknoloji çağı sonrası boyut değiştirdiğini söylemek mümkündür. İslamofobi, Batı'daki ırkçılık ve ayrımcılık olaylarına yeni bir boyut katarak bir zamanlar Siyahilerin veya Türklerin ötekileştirildiği bölgelerde başat düşmanın Müslümanlar olarak tanımlanmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim bu kavramla ilgili en ilginç durum, yapılan birçok çalışmada bu ayrımcılık türünden etkilenen ya da buna maruz kalan insanların büyük çoğunluğunu kadınların oluşturmasıdır.²²

²² Tara Povey, "Islamophobia and Arab and Muslim Women's Activism", *Cosmopolitan Civil Societies Journal*, 1(2), 2009, s. 64.

BATI'DA ARTAN İSLAMOFOBİ ALGISININ MÜSLÜMAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

MÜSLÜMAN KADININ BATI'DAKİ ALGILANIŞI

Hayatın tüm alanlarında kendine yer edinirken daha fazla çabalamak zorunda olan kadınlar; toplumsal cinsiyet, eril düşüncenin iktidarı ya da biyolojik faktörler öne sürülerek toplumsal durumlardan daha fazla etkilenmişlerdir. Dahası İslamofobi algısından dolayı hem Müslüman hem de kadın olan kişiler çifte ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Batı'daki Müslüman kadının ayrımcılığa maruz kalışının erkeklerden en temeldeki ayrılış noktası başörtüsüdür. Müslüman kadının başörtüsü takmasının çeşitli gerekçeleri vardır. Bazı kadınlar, toplum ya da aile baskısı, bazıları dini öğretiler ve emirler gereği ya da Müslüman kimliği içerisinde tanımlanmış olan iffet kavramsallaştırmasından dolayı örtünmektedir.²³

Belçika İslamofobiyle Mücadele Derneği'nin (CCIB) 2017 yılına ilişkin raporlarına göre, Batı'da İslam üzerinden yapılan saldırıların %76'sı doğrudan kadınları hedef almaktadır.²⁴ Bu durum, söz konusu baskının inançlara hoşgörüsüzlüğün yanı sıra cinsiyet ayrımcılığını yansıttığının da açık bir göstergesidir.²⁵ Dolayısıyla Avrupa'daki Müslüman kadınların önce üst kimlik olarak kadın olmalarından dolayı; daha sonra da alt kimlikleri olan Müslümanlık sebebiyle iki kez ayrımcılığa uğrayarak ötekileştirildikleri ifade edilebilir.²⁶

İslam dini üzerinden kadın varlığı ve statüsü, sürekli olarak kendini güncel tutan kimileri için bir karşı çıkma, kimileri için de müdafaa bölgesi olarak algılanmıştır. Din perspektifinden kadının tanımlanışı, konumlanışı, hak ve ödevleri tartışılırken, tartışan kişi/kesimin iyi niyetinin varlığı ya da yokluğu, sonucu değiştiren bir ayırım olarak belirlemektedir. İslam

23 "Muslims in the European Union Discrimination and Islamophobia" EUMC, <https://fra.europa.eu/en/publication/2012/muslims-european-union-discrimination-and-islamophobia>, (Erişim Tarihi: 07.03.2019), s. 10.

24 "Rapport Chiffres 2017'du CCIB", CCIB, <http://ccib-ctib.be/index.php/2018/09/08/rapport-chiffres-2017-du-ccib/>(Erişim Tarihi: 11.01.2019).

25 Barbara Perry, "Gendered Islamophobia: hate crime against Muslim women", *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture*, Canada 2013, s. 14.

26 Kimlik sıralaması özeldir. Dolayısıyla yukarıda bahsedilen iki kimlik arasında kişiye göre değişim söz konusu olabilir.

coğrafyasındaki kadınların kendi kültürlerinde bile anlaşılamaması ve ötekileştirmesi nedeniyle Müslüman kadının Batı'daki varoluş çabası, yel değirmenleriyle savaşmaya benzemektedir. Nitekim İslam'ı ve kutsal kitabını yanlış okumaktan kaynaklanan kadının şahitliği, miras, çok eşle evlilik ve hatta kadınların dayakla cezalandırılabilmesi gibi öne çıkarılan konular, temel referanslardan koparılmış ve kültürel ya da eril kodlarla kaynaştırılarak geleneğe uydurulmuş durumdadır. Oysa bu durum, Batı'nın temel dini referansı olan Hristiyanlıkla karşılaştırıldığında, Hz. İsa'nın kadınlara olan tutumu²⁷ ile Hz. Muhammed'in yaklaşımı arasındaki benzerliğin dikkat çekici seviyede olduğu öne sürülebilir. Benzer bir biçimde Hristiyanlığın ya da İslamiyet'in ortaya çıktığı dönemlerin toplumsal şartlar açısından yakınlığı da oldukça ilgi çekicidir. Tüm bu şartlar, Doğu ile Batı arasındaki gerilimin anlamsız olduğu gerçeğini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Neticede aktörleri kışkırtan İslamiyet ya da Hristiyanlık değil; zihinsel kodlarda yer alan yanlış anlama ve hatta bazen kötü niyettir.

İslam'ın kadın konusunda ikircikli yapısı olduğunu iddia eden ve söz konusu iddiayı İslamofobi olarak literatüre aktaran Batı'nın bunu yaparken kullandığı en temel ve ilkel aracı "Sömürgeci Feminizm" kavramı olmuştur.²⁸

20. Yüzyıl itibarıyla Feminizm, Sömürgeci Feminizm tanımlaması altında Batı'nın emperyal hedefleri²⁹ için kullandığı özgürlük, demokrasi vb. araçlardan biri halini almıştır. Örneğin Batılı devletler, Mısır'daki kadınların yönetime ve teokratik normlara karşı başlattığı peçe takmayla mücadele girişimlerini ya da oy hakkı taleplerini desteklerken; Amerikan yönetimi,

27 İncil, 1. Korintliler 11/8.

28 Christina Ho, "Muslim Women's New Defenders: Women's Rights, Nationalism and Islamophobia in Contemporary Australia", *Women's Studies International Forum*, 30(4), July 2007, s. 290-298.

29 Batı'nın güç olgusu üzerinden üçüncü dünya ülkelerine yaptığı müdahaleler genellikle özgürlük, demokrasi ve savunduğu insan hakları normlarını gölgelemiştir. Buna rağmen aynı söylemlerle dış politikasını şekillendirmekte olan ABD ve Avrupalı devletlerin ideolojik ilkeleri ulusal çıkarlarına bağlı olarak esneklik göstermektedir. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Seyfettin Erol-Emre Ozan, "Dış Politikada İdeolojinin Rolü", Ertan Efeğil-Mehmet Seyfettin Erol, *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Barış Kitap, Ankara 2012, s. 349-374.

BATI'DA ARTAN İSLAMOFOBİ ALGISININ MÜSLÜMAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

kendi ülkesindeki kadınların kürtaj³⁰ konusundaki hak mücadelesini etik olmadığı iddiasını öne sürerek baltalamışlardır.³¹ Bahse konu olan durum, son yıllarda Batı Dünyası'nda hızla artan Müslüman nüfusa da İslamofobi olarak hızla entegre edilmiştir; yani Batı'nın kendisinden başka olanlara yönelik zenofobik hisleri sonucunda oluşan "Kurban" ve kurbanın kurtarılması şizofrenisi, İslamofobinin "haklılığını" ispatlamada aktif olarak kullanılmıştır.

İslam dininin kadını baskıladığı iddiası üzerinden eleştiri yapılırken gözden kaçan bir husus daha bulunmakta olup; o da söz konusu inanca getirilen tüm eleştirilerin Hristiyanlık için de geçerli olduğudur. Bu konu detaylandırıldığında, milat olarak kabul edilen Hz. İsa'nın doğuşu ve bu miladi zaman ölçümüne göre, 571 yıl sonra doğan Hz. Muhammed'in 610 yılında İslamiyet'in peygamberi olması durumu mukayese açısından oldukça önemlidir. Nitekim toplumların varoluşu ve değişimi uzunca bir zaman almaktadır. Hristiyanlıkta 1700 yıl boyunca eril düşünceden dinsel olguların ayrıştırılmasının süregelmesi gibi, İslam'ın da aynı evreleri yaşayacağı ve ataerkil düzenden koparak Müslüman kadının varlığını kabul edeceği tarihî bir gerçektir. Ancak Batı Dünyası, bu empati üzerinden "Müslüman Kadın" imajını tanımlamadığı sürece, yabancılaşma sorunu da sona ermeyecektir.

İslamofobinin Müslüman kadınlar üzerindeki etkisinin erkeklerden daha derin olduğunu anlamak çok da zor değildir. Nitekim İslamofobi kavramı betimlenirken ya da bir başka deyişle İslamofobi kavramı resmedilirken; genellikle Müslüman kadın görselleriyle ön plana

30 Kürtaj, en temelde istenmeyen bir gebeliğin sonlandırılma durumudur. Her ne kadar bu durum bireyin kendi kararı sonucu gelişme gösterse de günümüzdeki etik, hukuki ya da siyasi söylemler konuyu kadın bedenine yapılan müdahale olarak tanımlamaya zorlamaktadır. Zira biyoiktidar ve biyopolitik üzerinden kadın bedenini yönetme mantığı halen tartışılan bir konudur. Makalede bahsi geçen kürtajla ilgili bu örneklendirme, yasanın savunulması ya da eleştirilmesiyle alakalı değildir. Burada ifade edilmek istenen kürtaj propagandasından ziyade kadınların içinde bulunduğu ve talep ettiği herhangi bir hak ya da mücadelenin Batı ya da Doğu; İslam ya da başka din gözetilmeksizin engellenmeye çalışıldığı androsentrik kod eleştirisidir.

31 Leila Ahmad, *Women and Gender in Islam*, Yale University Press, New Haven-Connecticut ABD 1993, s. 143.

çıkartılmaktadır. Diğer bir ifadeyle birçok kitap, fotoğraf, karikatür ve görsel kaynak Müslüman kadın imajını İslamofobi'nin tanımlanması amacıyla etkili bir biçimde kullanmaktadır. Örneğin Peter Gottschalk ve Gabriel Greenberg'in "Islamophobia: Making Muslim the Enemy / İslamofobi: Müslümanı Düşman Yapmak" adlı İslam'la ilgili 80 adet karikatürü yorumladıkları kitaplarının kapağını, örtülü bir Müslüman kadının görüntüsü oluşturmaktadır. Söz konusu karikatür ve onun gibi binlercesi, İslamofobi nosyonunun Batı'daki sözde "haklılığını" meşrulaştırmaya çalışmaktadır.³²

11 Eylül sonrasında İslamofobi ve radikal İslamcı gruplar nedeniyle en büyük ayrımcılığı yaşayan Müslümanlar arasında kadınların birincil hedef olmasında, inançları gereği örtünmeleri gerektiği ve başörtülerinin onlara olan müdahaleyi ya da tanımlamayı kolaylaştırması mühimdir. Birçok Müslüman kadının yaşadığı baskı ve mağduriyet, her geçen gün farklı bir boyuta ulaşmaktadır. Bu durum, son dönemde çeşitli Avrupa ülkelerinde çıkarılan kanunlarla da somutlaşmaktadır. Örneğin Fransa'da uzun etek giymenin yasaklanması,³³ Almanya'da burkanın yasaklanması, İspanya sahillerinde başörtüyle denize girenlerin polis tarafından zorla çıkarılması³⁴ ve Hollanda'da başörtülülerden özel vergi alınmasının tartışılması gibi yasak ve baskı unsurları, "güvenlik" gerekçeleri olarak tanımlanan İslamofobinin Avrupa ülkelerinde devlet politikası haline gelmeye başladığını göstermektedir. Ayrıca güvenliğin giyim ve dış görünüş üzerinden temellendirmesi de iyi niyet kavramını ortadan kaldırmış ve düşmanlık içeren baskıcı politika olarak tanımlanmasını kolaylaştırmıştır.

Öte yandan İslamofobinin hızla yükselişe geçmesi, konuyla ilgili çalışan çeşitli sivil toplum kuruluşlarının (STK) açılmasını sağlamıştır. Yaşanan ayrımcılık, nefret suçu, sözlü taciz ve ötekileştirmeyi engellemek ya da

32 Detaylı bilgi için bkz. Peter Gottschalk-Gabriel Greenberg, *Islamophobia: Making Muslim the Enemy*, Rowman & Littlefield Publishers, 2007.

33 "Fransa'da Laiklik Kitapçığında Yer Alan Uzun Etek Maddesi", GAV, <http://gocvakfi.org/wp-content/uploads/2018/08/Bilgi-Notu-Fransa-laiklik-kitapcigi.pdf#pdfjs.action=download>, (Erişim Tarihi: 11.01.2019).

34 "Jupes Trop Longues", Le Retour", CCIJF, <http://www.islamophobie.net/articles/2018/12/23/jupes-trop-longues-le-retour/>, (Erişim Tarihi: 11.01.2019).

BATI'DA ARTAN İSLAMOFOBİ ALGISININ MÜSLÜMAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

engellenemiyorsa en azından azaltmak ve hukuki boyutlarıyla mücadele edebilmek adına böyle bir yol benimsenmiştir. Bu kapsamda birçok Avrupa ülkesinde İslamofobiyle mücadele dernekleri kurulmuş ve hatta 24 saat canlı destek veren ciddi koruma mekanizmaları oluşturulmuştur. İngiltere'de TellMAMA, The Muslim Congress of Britain, Muslim Engagement Development (MEND) ve Collective Centre Islamophobia gibi kuruluşlar, durumun ciddiyetine ortaya koymak ve Müslüman mülteci/göçmenlere destek sağlamak amacıyla faaliyet göstermeye başlamıştır.³⁵

Son dönemde yükselişe geçen ve toplumsal tabanını arttıran sağ popülizm, Avrupa'da İslam karşıtı faşist duyguları tetiklerken; ABD'de ise aynı etkiyi 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör saldırıları yaratmıştır. Nitekim terör saldırıları sonrasında söz konusu ülkenin iç ve dış politikası oldukça değişmiştir. Bu değişimin birinci muhatabının terör örgütleri olması beklense de Washington yönetimi tüm Müslümanları hedef tahtasına oturtmuştur. Bir başka durum da oldukça dikkat çekicidir. Ortadoğu'daki Müslüman ülkelerde köktenci akımların güç kazanması ve öne çıkması, başlangıçta bir emperyalist politika uzantısı olarak bizzat Batı tarafından ulus-devletlerin tasfiye edilmesi amacıyla desteklenmiştir. Özellikle de Yeşil Kuşak stratejisiyle başlayan ve Arap Baharı öncesinde yeniden popülerleşen köktenci gruplar; Afganistan, İran, Irak, Pakistan, Lübnan ve Cezayir gibi ülkelerdeki ulusalcı, kralcı ve solcu hareketlere karşı, Batı tarafından güçlendirilip kontrol edilebilecek işbirlikçi/ılımlı/uyumlu bir güç olarak değerlendirilmiştir. Bu hareketler, uzun süre proxy (vekalet) aracı şeklinde kullanılmıştır.³⁶ Bu yolla krallıklar devrilmiş ve ülkelerin egemenlik biçimleri değiştirilmiştir. Ancak daha sonra paradoksal bir biçimde yine Batı tarafından, tüm dünyaya İslami radikalizm korkusu ve giderek İslama duyulan nefret yayılmıştır.³⁷ Batılı devletlerin geliştirdiği bu

35 "Home", TellMAMA, <https://tellmamauk.org/>(Erişim Tarihi: 11.01.2019).; "Home", MEND, <https://mend.org.uk/>(Erişim Tarihi: 11.01.2019).; "Home", MCB, <https://mcb.org.uk/>(Erişim Tarihi: 11.01.2019).

36 Mehmet Seyfettin Erol-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 3(1), Mayıs 2019, s. 21-24.

37 Betül Karagöz, *Şiddetin Görünümleri*, Divan Kitap, Ankara 2009, s. 85.

nefrete bağılı olarak Müslümanlar; kuşku, şiddet (fiziksel ya da psikolojik) ve baskıyla yönetilmeye başlanmıştır. Bu yönetim şekli yine Müslüman kadınları, Müslüman erkeklere kıyasla daha fazla etkilemiştir. Kötü etki, en çok işyerlerinde zorla başörtüleri çıkarılan, toplu taşıma araçlarına ya da halkın özgürce kullandığı park ve eğlence merkezilerine alınmayan Müslüman kadınlar üzerinde oluşmuştur.³⁸ Kısacası terör söylemleriyle bir arada kullanılan İslam, Amerikan halkının Müslümanlarla olan iletişimini olumsuz etkilemiştir.

Mevcut ABD Başkanı Donald Trump'ın İslam karşıtı politikaları ve bu minvalde "Muslim ban" olarak zikredilen Müslüman nüfuslu ülkelerin ABD'ye girişini yasaklamaya yönelik politikaları son dönemde bu ülkede İslamofobinin yükselişe geçtiğinin somut göstergelerindedir. Dolayısıyla son uygulama ve kararlarla ABD'deki Cumhuriyetçiler ve Demokratlar, aslında kendilerinin yarattığı İslam korkusunu pekiştirmeye çalışmaktadır. Bu gruplar, özellikle de İslam'ın kadınlar hakkındaki fikirlerinin modası geçmiş ve sığ olduğuna inanıyorlar. Lakin birçok çalışmada olduğu gibi, Sosyal Politika ve Anlayış Enstitüsü'nün 2017 yılı raporuna göre de Müslüman Amerikalı kadınlar, ülkedeki en eğitilmiş inanç grupları arasındadırlar.³⁹ Bu kadınlar, yüksek öğrenim görmüş erkek meslektaşlarının önüne geçmişlerdir.⁴⁰

Yukarıda belirtildiği gibi, 2001 yılından itibaren ABD ve Avrupa'da artan İslamofobi eğiliminde, konjonktürel olarak yükselişe geçen sağ popülizmin de büyük etkisi vardır. Sağ popülizm ile İslamofobi ilişkisini yorumlayan Doğan Başaran şunları söylemektedir:⁴¹

38 "The Collapse of Tolerance", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2007/sep/17/thecollapseoftolerance>, (Erişim Tarihi: 11.01.2019).

39 Batı toplumuna entegre olabilmiş ve ötekileştirme ya da ayrımcılığı aşabilmiş Müslüman kadınların örneği oldukça fazladır. Detaylı bilgi için bkz. "IWD: Muslim women who have transformed the field of science", *MEND*, <https://www.mend.org.uk/news/iwd-muslim-women-transforming-field-science/>, (Erişim Tarihi: 03.03.2019).

40 Dalia Mogahed, "American Muslim Poll 2017: Muslims at the Crossroads", *ISPU*, 2017, <https://www.ispu.org/wp-content/uploads/2017/03/American-Muslim-Poll-2017-Report.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.03.2019), s. 11.

41 Doğan Başaran, "Batı Düşüncesinin İki Yüzlülüğü: İslamofobi ve Sağ Popülizm", *ANKASAM*, <https://ankasam.org/bati-dusuncesinin-iki-yuzlulugu-islamofobi-ve-sag-populizm/>, (Erişim Tarihi: 24.03.2019).

BATI'DA ARTAN İSLAMOFOBİ ALGISININ MÜSLÜMAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

“...Bahse konu olan sürecin somutlaştırılması amacıyla Fransa’da aşırı sağcı Ulusal Cephe’nin (Front National), İngiltere’de Avrupa Birliği’nden (AB) ayrılma fikrinin öncüsü olan Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi’nin (UKIP), Almanya’da ırkçı Almanya İçin Alternatif’in (AfD) ve İsveç’te İsveç Demokratları’nın (Sverigedemokraterna) yükselişi örnek gösterilebilir. Buna ek olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Donald Trump ve Brezilya Devlet Başkanı Jair Bolsonaro’nun da popülist-sağ siyasetin temsilcileri olduğu ifade edilebilir. Kısacası yapay bir güvenikleştirme anlayışı üzerinden inşa edilen İslamiyet’in öteki ilan edilme süreci, Batı toplumlarının zihnini esir alarak sağ popülizmin yükselmesi sonucunu doğurmuş ve sağ popülizm de sağ faşizmi ve İslamofobi’yi tetiklemiştir.”

Yukarıda ifade edilen İslamofobi ve sağ faşizmin yükselişi gerçeğine rağmen 2018 yılının Kasım ayında gerçekleşen ABD ara seçimlerinin sonuçlarının eril ve ırkçı mantaliteye karşı, bir itiraz ortaya koyduğunu öne sürmek mümkündür. Çünkü ABD Temsilciler Meclisi’nde uzun bir aradan sonra, Demokratik Parti’nin çoğunluğu sağlaması ve 220 sandalyenin 102’sinin kadınlara ait olması, bahse konu olan itirazın göstergesi olarak yorumlanabilir.⁴² Ayrıca temsilciler arasında iki Müslüman kadın, bir Amerikalı yerli ve bir eşcinselin de yer alması, farklılıkların bir arada yaşayabilirliğini yansıtmaması bakımından önemlidir. Benzer bir biçimde Meclis Başkanlığı’nı yürütecek isim olan Nancy Pelosi’nin de tarihte bu görevi üstlenen ilk kadın olması, Amerikan halkının ırkçı ve cinsiyetçi söylemlere karşı bir itiraz sesi yükselttiğine işaret etmektedir.

Amerikalı Müslüman kadın Elizabeth Warnock Fernea’ya göre, toplumsal cinsiyet eşitliğinin temeli Kur’an-ı Kerim’de emredilmiştir.⁴³

42 “ABD Kongresi’nde Artık İki Müslüman Kadın Var”, *Sabah*, <https://www.sabah.com.tr/amerika/2018/11/08/abd-kongresinde-artik-iki-musliman-kadin-var>, (Erişim Tarihi: 11.01.2019).

43 Elizabeth Warnock Fernea, *In Search of Islamic Feminism: One Woman’s Global Journey*, Anchor 1998, s. 378.

Zira Kuran ve İslam, İslamiyet öncesi var olan cahiliye döneminde kadınların ikinci sınıf muamele görme durumunu yasaklaması nedeniyle tüm Müslümanların kadınlara yaklaşımındaki temel referanstır. Elbette Fernea'nın bu görüşünü hem ontolojik olarak hem de uygulamada ispatlayan birçok ayet ve hadis mevcuttur. Söz konusu kanıtlar, İslamiyet'in kadınları baskıladığı yönünde Batı Dünyası'nda ortaya atılan iddiaları da çürütmektedir.⁴⁴

Batı Dünyası'ndaki Müslüman kadınların İslamofobi üzerinden yaşadıkları psikolojik durum ise zaten anavatanından ayrılmış olan ve dil, kültür ve birçok yazılı olmayan kültürel farklılıkla baş etmeye çalışan kesimi kendi kabuğuna çekilmeye zorlamaktadır. Müslüman kadınların bu denli toplumdaki dışlanması ve kendilerine sunulan yaşam alanlarının kısıtlanması, onları 3'e ayırmaktadır. Bu sınıflandırma; baskıya boyun eğerek soyutlananlar, sadece kendi aralarında komün hale gelenler ve İslamofobi algısını yıkarak özgürce var olabilmek için mücadele edenler şeklinde sıralanabilir.

Neticede Müslüman kadınları etkileyen İslamofobiyi ve dinci-ırkçı hareketleri yok etmek ya da ortadan kaldırmak için hem İslam dinini kabul eden kesimlerin hem de İslam dinini kabul etmeyenlerin adım atması gerekmektedir. Zira İslam eleştirisi yapan Batı'nın en büyük tezi, kadın-erkek eşitsizliğinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu tez asılsızdır. Üstelik İslam'a yapılan bahsi geçen eleştiri, Batı'nın ırkçı söylemlerinde de vücut bulmuştur. Bu durum, psikolojide "yansıtma"⁴⁵ kavramıyla bilimsel bir

44 İslam dininin temel kaynağı Kuran-ı Kerim'in birçok sure ve ayetinde cinsiyet eşitliği aleni olarak tanımlanmıştır. Bunlardan bazıları örnek olarak verilebilir. Kuran'ın cinsiyet belirtmeden erkek ve kadını eş tuttuğu ayetler için bkz. Kur'an-ı Kerim, Neml Suresi, 62; Kur'an-ı Kerim, Fatır Suresi, 39; Kuran'ın kadın ve erkeği cezalandırırken ve mükafatlandırırken eş tuttuğu ayetler için bkz. Kur'an-ı Kerim, Maide Suresi, 38; Kur'an-ı Kerim, Nur Suresi, 2; İslam'ın dini referanslarından olan Hz. Muhammed'in bizzat hayatında uyguladığı, emrettiği rivayet edilen sahih hadislerde de İslam peygamberinin kadınlara verdiği değer ispatlanmaktadır. Örneğin, savaş sırasında ganimetten mal alabilme ya da toplum içinde var olmalarında bir sakınca olmadığını rivayet eden kaynaklar için bkz. Ebu Davud, Cihad 111; Buhari, Mevakit 27.

45 Yansıtma mekanizması, insanın, kendi kusurlarını ve aykırılıklarını başkalarına ve eşyanın tabiatına bağlaması ve yansıtmasıdır.

BATI'DA ARTAN İSLAMOFOBİ ALGISININ MÜSLÜMAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

biçimde tanımlanmaktadır. Bu nedenle de Müslüman kadın imajının doğru aksettirebilmek ve karşı tavırları engelleyebilmek adına uyum ve anlayış kodları esas alınmalıdır.

SONUÇ

İslamofobinin aşılabilmesi için Batı'nın benimsemesi ve teoriden pratiğe dökmesi gereken iki önemli kavram vardır. Bu kavramlar "Kültürel Çoğulculuk" ve "Farklılıklara Karşı Tolerans" şeklinde ifade edilebilir.

Farklılıklara Karşı Tolerans, "insan üst kimliği" üzerinden iletişim kurmak olarak tanımlanabilir. Daha geniş bir ifadeyle söz konusu kavram; hangi dinden, milletten, cinsiyetten, coğrafyadan, dilden, düşünceden, kültürden, ideolojiden ve anlayıştan olursa olsun; insan olması sebebiyle her bireyin saygıyı hak ettiği savı üzerinden hareket edilmesidir. Batı'da da bu algılayışın politikalara yansımaları dünya genelinde huzur, barış ve istikrarın sağlanabilmesi bakımından çok gereklidir.

İkinci kavram olan kültürel çoğulculuk ise her iki tarafı da bağlamaktadır. Siyasal veya sosyal hayatta bireyler ya da karar alıcılar, etnik, dini veya herhangi bir farklılığın önemi olmaksızın buldukları ortama uyum sağlamalıdır. Hiç şüphesiz her iki kimliğe de uyum sağlayabilmek, İslamofobinin ortak anlayış üzerinden eritilmesi olanağını ortaya çıkaracaktır. Bu noktada Müslümanlara düşen görev, İslamofobinin asıl çözümünün İslam'da olduğu⁴⁶ gerçeğinden hareket ederek; yani Kur'an-ı Kerim'in ve Hz. Muhammed'in ilettiği mesajlar çerçevesinde, uyum ve müsamahayla birlikte yaşama ilkelerine bağlı kalarak karşılıklı farklılıkları tolere etmektir.⁴⁷ Bu bağlamda her Müslümanın "Yaratılanı Yaratandan Ötörü Sevme" şiarıyla hareket ederek İslamiyet'in temelinde

46 "İslam'da Birlikte Yaşama ve Hoşgörü", *Diyanet İşleri Türk İslam Birliği*, https://ditib.de/detail_predigt2.php?id=337&lang=en, (Erişim Tarihi: 11.01.2019).

47 Kur'an-ı Kerim, Kalem Suresi, 68/4; Kur'an-ı Kerim, Rûm Suresi, 30/22.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

---

yer alan hoşgörü kültürüne dayanan ve temelinde sevgi olan bir yaşam biçimini içselleştirmesi gerekmektedir.

İslamofobinin kadınlar üzerindeki etkisinin aşılabilmesinin yolu, öncelikle kadın kimliği üzerinden yaşamayı kavrayabilmekten geçmektedir. Müslüman kadına yapılan ayrımcılığın çözümü, eril fikrin sadece Doğulu değil, farklı maskelerle gizlenmiş olan Batı erilliğinin de giderilmesiyle mümkün olacağına inanılmaktadır. Zira dindar, dindar olmayan ve hatta din karşıtı kadının işbirliği içinde olduğu yekpare bir toplumda; yani tüm kadınların birlik olabildiği bir toplumda, önyargı ve yanlısıların çözümü de kolaylaşacaktır.

Sonuç olarak Batı'nın İslamofobi algısının geçici bir hedef tahtası olduğu ifade edilebilir. Burada Hegel'in kavramsallaştırmış olduğu "Zamanın Ruhu'nun (*Zeitgeist*), Batı Medeniyeti'ni din konusunda etkilediği öne sürülebilir. Dolayısıyla konjonktürel olarak bir toplumda işlemeye başlayan soyut dinamikler (şu an için Batı'daki aşırı sağcılık, göçmen karşıtlığı) ya da toplumsal yaşamı yönlendiren tüm enstrümanlar konjonktürün değişmesiyle birlikte yerini başkalarına bırakacaktır.

BATI'DA ARTAN İSLAMOFOBİ ALGISİNİN MÜSLÜMAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

KAYNAKÇA

“Jupes Trop Longues”, Le Retour”, *CCIF*, <http://www.islamophobie.net/articles/2018/12/23/jupes-trop-longues-le-retour/>, (Erişim Tarihi: 11.01.2019).

“ABD Kongresi’nde Artık İki Müslüman Kadın Var”, *Sabah*, <https://www.sabah.com.tr/amerika/2018/11/08/abd-kongresinde-artik-iki-musliman-kadin-var>, (Erişim Tarihi: 11.01.2019).

“European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia”, *EESC*, <https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/opinions/european-monitoring-centre-racism-and-xenophobia>, (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

“Fransa’da Laiklik Kitapçığında Yer Alan Uzun Etek Maddesi”, *GAV*, <http://gocvakfi.org/wp-content/uploads/2018/08/Bilgi-Notu-Fransa-laiklik-kitapcigi.pdf#pdfjs.action=download>, (Erişim Tarihi: 11.01.2019).

“Gendred Anti-Muslim Hatred and Islamophobia”, *TellMAMA*, <https://tellmamauk.org/wp-content/uploads/resources/Gendered%20anti-Muslim%20Hatred%20and%20Islamophobia%20-%20Tell%20MAMA%20Interim%20Report.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.01.2019).

“Home”, *MCB*, <https://mcb.org.uk/>(Erişim Tarihi: 11.01.2019).

“Home”, *MEND*, <https://mend.org.uk/>(Erişim Tarihi: 11.01.2019).

“Home”, *TellMAMA*, <https://tellmamauk.org/>(Erişim Tarihi: 11.01.2019).

“Intolerance and Discrimination against Muslims in the EU”, *IHF*, www.art1.nl/scripts/download.php?document=137, (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

“Islamphobia a Challenge for Us All”, *Runnymede*, <https://www.runnymedetrust.org/uploads/publications/pdfs/islamophobia.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.01.2019).

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

“IWD: Muslim women who have transformed the field of science”, *MEND*, <https://www.mend.org.uk/news/iwd-muslim-women-transforming-field-science/>, (Erişim Tarihi: 03.03.2019).

“İslam’da Birlikte Yaşama ve Hoşgörü”, *Diyanet İşleri Türk İslam Birliği*, https://ditib.de/detail_predigt2.php?id=337&lang=en, (Erişim Tarihi: 11.01.2019).

“İslamofobi’den Türkofobi’ye Batı’da ‘Evanjelik Haçlı Seferi’ arayışı yükseliyor!”, *Diriliş Postası*, <https://www.dirilispostasi.com/mulakat/islamofobiden-turkofobiye-batida-evanjelik-haclli-seferi-arayisi-yukseliyor-5c9084a85fe82930a6057ba8>, (Erişim Tarihi: 19.03.2019).

“Muslims in the European Union Discrimination and Islamophobia” *EUMC*, <https://fra.europa.eu/en/publication/2012/muslims-european-union-discrimination-and-islamophobia>, (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

“Muslims in the European Union Discrimination and Islamophobia” *EUMC*, <https://fra.europa.eu/en/publication/2012/muslims-european-union-discrimination-and-islamophobia>, (Erişim Tarihi: 07.03.2019), s. 10.

“Phobia”, *Longman Dictionary of Contemporary English Online*, <https://www.ldoceonline.com/dictionary/phobia>, (Erişim Tarihi: 26.02.2019).

“Rapport Chiffres 2017’du CCIB”, *CCIB*, <http://ccib-ctib.be/index.php/2018/09/08/rapport-chiffres-2017-du-ccib/>(Erişim Tarihi: 11.01.2019).

“Record Number of anti-Muslim Attacks Reported”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/uk-news/2018/jul/20/record-number-anti-muslim-attacks-reported-uk-2017>, (Erişim tarihi: 12.01.2019).

“Religion in the News: Islam Was No. 1 Topic in 2010”, *Pew Research Center*, <http://www.pewforum.org/2011/02/24/religion-in-the-news-islam-was-no-1-topic-in-2010/>, (Erişim Tarihi: 10.01.2019).

BATI'DA ARTAN İSLAMOFOBİ ALGISININ MÜSLÜMAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

"The Collapse of Tolerance", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2007/sep/17/thecollapseoftolerance>, (Erişim Tarihi: 11.01.2019).

"The Future of the Global Muslim Population", *Pew Research Center*, <http://www.pewforum.org/2011/01/27/the-future-of-the-global-muslim-population/>, (Erişim Tarihi: 10.01.2019).

AHMAD, Leila, *Women and Gender in Islam*, Yale University Press, New Haven-Connecticut ABD 1993.

AKGÖNENÇ, Oya, "İslama Fobya ile Mücadele", der., Osman Alacahan-Betül Duman, *İslamofobi*, Kemal İbn-ü İmam Vakfı Yayınları, Sivas 1990, s. 18-21.

ALLEN, Chris, *Islamophobia*, Asghate, <https://serdargunes.files.wordpress.com/2015/04/islamophobia-christopher-allen-2010.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.01.2019).

AZAM, Hina, "Islamic Feminism between Islam and Islamophobia", *Journal of Middle East Women's Studies*, 14 (1), 2018, s. 124-128.

BAŞARAN, Doğan, "Batı Düşüncesinin İki Yüzlülüğü: İslamofobi ve Sağ Popülizm", *ANKASAM*, <https://ankasam.org/bati-dusuncesinin-iki-yuzlulugu-islamofobi-ve-sag-populizm/>, (Erişim Tarihi: 24.03.2019).

CANATAN, Kadir, "İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım", Kadir Canatan-Özcan Hıdır, der., *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, Eski Yeni Yayınları, Ankara 2010, s. 19-62.

COURY, Ralph M., "A syllabus of errors: Pope Benedict XVI on Islam at Regensburg", *Institute of Race Relations*, 50(3), s. 30-60.

ÇELİK, Kadir Ertaç, "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), s. 251-274.

DEDEOĞLU, Beril, "Terörizm ve Terörizmle Mücadelenin Paradoksal Olguları", *Avrasya Dosyası Terör Özel Sayısı*, 12(3), Eylül-Aralık 2006, s. 5-20.

EROL, Mehmet Seyfettin-Emre Ozan, "Dış Politikada İdeolojinin Rolü", Ertan Efeğil-Mehmet Seyfettin Erol, *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, Barış Kitap, Ankara 2012, s. 349-374.

EROL, Mehmet Seyfettin-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), Mayıs 2019, s. 14-45.

EROL, Mehmet Seyfettin, "Uluslararası İlişkiler Aktörü Olarak Terör Örgütleri", Haydar Çakmak, der., *Terörizm*, Barış Platin Yayınları, Ankara 2008, s. 73-97.

FERNEA, Elizabeth Warnock, *In Search of Islamic Feminism: One Woman's Global Journey*, Anchor 1998.

FOUREST, Caroline-Fiammetta Venner, "Islamophobie?", *Prochoix*, Automne Hiver, Paris 2003.

GOTTSCHALK, Peter-Gabriel Greenberg, *Islamophobia: Making Muslim the Enemy*, Rowman & Littlefield Publishers, 2007.

Hadis-i Şerif, Buhari, Mevakıt 27.

Hadis-i Şerif, Ebu Davud, Cihad 111

HAFEZ, Farid, "Perspective: The French Initiative to Change the Qur'an", *SETA*, <https://www.setav.org/en/perspective-the-french-initiative-to-change-the-quran/>, (Erişim Tarihi: 26.02.2019).

HO, Christina, "Muslim women's new defenders: Women's rights, nationalism and Islamophobia in contemporary Australia", *Women s Studies International Forum*, 30(4), July 2007, s. 290-298.

BATI'DA ARTAN İSLAMOFOBİ ALGISININ MÜSLÜMAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

HUNTINGTON, Samuel, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, Orijinal Kitap, Ankara 2014.

İncil: 1. Korintliler 11/8.

KARAGÖZ, Betül, *Şiddetin Görünümleri*, Divan Kitap, Ankara 2009.

KIRILMAZ, Ayşenur-Mehmet Seyfettin Erol, "İran Diasporası'nda Kadın Üzerine Bir Okuma", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), Aralık 2018, s. 14-43.

Kur'an-ı Kerim, Fatır Suresi, 39.

Kur'an-ı Kerim, Kalem Suresi, 68/4;

Kur'an-ı Kerim, Maide Suresi, 38.

Kur'an-ı Kerim, Neml Suresi, 62.

Kur'an-ı Kerim, Nur Suresi.

Kur'an-ı Kerim, Rûm Suresi, 30/22.

MOGAHED, Dalia, "American Muslim Poll 2017: Muslims at the Crossroads", *ISPU*, 2017, <https://www.ispu.org/wp-content/uploads/2017/03/American-Muslim-Poll-2017-Report.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

MURCHIE, Scott L., vd., "Phobos and Deimos", P. Michel vd., der., *Asteroids IV*, Universty of Arizona, Tucson 2015.

OKUMUŞ, Ejder, "ABD'de İslamofobi ve Anti-İslamizm: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası", Kadir Canatan-Özcan Hıdır, der., *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, 2007, s. 31-37.

ÖZÖN, M. Nihat, *Osmanlıca/Türkçe Sözlük*, İstanbul 1979.

PERRY, Barbara, "Gendered Islamophobia: hate crime against Muslim women", *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture*, Canada 2013, s. 1-16.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

POOLE, Elizabeth, *Reporting Islam: Media Representations of British Muslims*, Paperback, 2002.

POVEY, Tara, "Islamophobia and Arab and Muslim Women's Activism", *Cosmopolitan Civil Societies Journal*, 1(2), 2009, s. 63-76.

TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c3987062f7499.64546537, (Erişim Tarihi: 11.01.2019).

BATI'DA ARTAN İSLAMOFOBİ ALGISININ MÜSLÜMAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

STRUCTURED ABSTRACT

Recently, the most important reasons for the influence the Islamophobia has arisen from the radicalization of Islam, and Islam to be caricaturized as if it supports the oppression of women and women hostility. Islamophobia is a term that is used for nonrational feelings like fear, hatred against Islam, Islamic institutions, structures and Muslims. Radicalization of Islam and matching of it with misogyny, oppression of pressure women are the most important factors of popularism of Islamophobia today. Thus, Islamophobia has taken its place in the literature as a concept used to express emotions such as fear and hatred against Muslims, Islam, Islamic structures and organizations and to express discrimination against Muslims.

In this context, it is important to know that among Muslims-encountered had so many discriminations after 11th September because of Islamophobia and radical terrorist organizations- women can easily be targeted because of the scarves they in accordance with their belief. The aim of this article is to present the effects of Islamophobia on women by refusing misogyny -matched with Islam because of unawareness and bias- and by falsifying the general opinions of "Gender Islamophobia" in Western countries.

This study has four main chapters. The introduction part is the first chapter in which, at the same time, Islamophobia is investigated in terms of its origin and theoretical basis. In the following part of this chapter, arising of Islam and the reflections of it in Christian Western countries are pointed. Also, the differences between Islamophobia and Anti-Islamism are mentioned.

In the second chapter of study, historical background of Islamophobia is analyzed to understand the scale of discrimination against Muslim women. Orientalist work in Islamophobia area of the Western Countries

and studies with Eastern origin are based and the topic is to embraced in both viewpoints. It is underlined that the existence of Islamophobia is accepted in academic field and press and because of this its popularity increased which affects its presence in society.

In this chapter, historical perspective and arising of Islamophobia are sorted with these incidents: Accepting of Islam by Turks, Islamic radicalistic movements in Middle East after World War II and awareness period, after 1957 Suez Crisis legalizing the interventions of US to Islamic World by instrumentalizing Eisenhower Doctrine, Islamic Revolution in Iran in 1979 and its reflections to world politics, regional war after Cold War and chaotic environment, 11th September and creation of Radical Islam, Xenophobia, increasing of extreme nationalism and right wing popularism in Western countries and refugees/opposition to refugees cases that came up after 2011 Syrian civil war.

In third chapter of the study, Muslim women conception in the western world, basic points of it, prejudices and the effects of these prejudices over community are investigated in a detailed way. Women are affected more from gender discrimination, power of masculine thought and biological factors and they obliged to work more in order to reach success. However, by 20th century Women's Movement and Feminism has turned to a western instrument -like liberty, democracy etc.- under the name of Imperialist Feminism. In this context, evidences destroying the marginalizing- created by Western countries- take part in this study and these evidences are strengthened with religious and scientific resources. Discriminating of Muslim women more than Muslim men is one of the main points of this study. And from necessary references and examples it can be concluded that a Muslim woman is discriminated for both because of being Muslim and being women.

Another topic mentioned in third chapter is opening of some non-profit organizations about increasing of Islamophobia. To decrease, prevent and

BATI'DA ARTAN İSLAMOFOBİ ALGISININ MÜSLÜMAN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

---

cope with legal dimension of discrimination, hate crime, verbal harassment this way is adopted. In many European countries, organizations are set up to struggle with Islamophobia and protection mechanisms that gives support in 24 hours are formed.

In the fourth chapter -conclusion part- solving the problems of Muslim women is at center. It is expressed that for solving this problem-destroying of Islamophobia and religious-racist movements- both Muslims and non-Muslims should take a step. As a result, this study found that discriminative and Islamophobic behaviors on women is just a temporary target of Western countries. Thus, it is emphasized that when the time comes, abstract dynamics and directive instruments of a society will give their places to another.

ŞEHNÂME'NİN İRAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ*

The Role of Shahnameh in Iran Foreign Policy: In the Example of the Central Asian Republics

Abdrasul ISAKOV**

Öz

Ebul Kasım Firdevsi'nin Şehnâme isimli eseri, İran ve Orta Asya halklarının ortak mirasıdır. İran İslam Cumhuriyeti, dış politikasında kültür ve kültür diplomasisine özel önem vermektedir. Tahran, Şehnâme destanını Orta Asya cumhuriyetleriyle ilişkilerinde yumuşak güç aracı olarak kullanmaktadır. Nitekim İran tarafından bölgede açılan iki merkeze Firdevsi ismi verilmiştir. 15 Mayıs Dünya Firdevsi Günü de tüm bölge ülkelerinde kutlanmaktadır. İranlılar, Orta Asya cumhuriyetlerinde Şehnâme'yle ilgili 30 civarında etkinlik düzenlemeyi başarmışlardır. İran, geçmişte Merkezi Asya coğrafyasında sahip olduğu "kültürel liderlik" konumuna yeniden yükselmeyi arzulamaktadır. Bu hedef doğrultusunda Firdevsi ve Şehnâme, İran'ın kültür diplomasisine önemli bir araç olarak hizmet etmektedir.

Anahtar kelimeler: Şehnâme, Firdevsi, İran Dış Politikası, Kültür Diplomasisi, Orta Asya Cumhuriyetleri.

Abstract

Shahnameh of Abu'l Qasim Ferdowsi is the common heritage of the peoples of Iran and Central Asia. Iran attaches special importance to culture and cultural diplomacy. The Iranians use the Shahnameh as a means of soft power in their relations with the Central Asian republics. Two centers opened in the region by the Iranians were named after Ferdowsi. Iranians have managed to organize about 30 various events in Shahnameh in the Central Asian Republics. Iran desires to regain the position of cultural leadership in Central Asia which it had enjoyed in ancient times. In line with this goal, Shahnameh serves as an important tool in Iran's cultural diplomacy.

Keywords: Shahnameh, Ferdowsi, Iran Foreign Policy, Cultural Diplomacy, Central Asian Republics.

---

* **Makale Geliş Tarihi:** 14.05.2019 **Yayına Kabul Tarihi:** 20.05.2019

** Dr., Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM),
e-posta: rasulaali@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2015-7772.

ŞEHNÂME’NİN İRAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ

GİRİŞ

İran İslam Cumhuriyeti, dış politikasında kültür diplomasisine özel önem atfetmektedir. İranlılar açısından bakıldığında kültür diplomasisi; zengin İran kültürünün dünyaya tanıtılmasını sağlamakta ve söz konusu kültür, ikili ilişkilerin gelişmesine ve ülkenin tanıtımına hizmet etmektedir. İran kültürünün dünyaya tanıtılmasında, bazı ünlü kişiler ve çeşitli eserler “marka unsuru” olarak ön plana çıkmaktadır. İran’ın imajına olumlu katkı yapan kültürel öğelerden biri de Ebul Kasım Firdevsi ve onun “Şehnâme” başlıklı eseridir.

Şehnâme, İranlıların en büyük değerlerinden biri olup; günümüzde de İran toplumundaki konumunu korumaktadır. Bu makalede de Şehnâme hakkındaki temel bilgiler verilmektedir. Ancak makalede üzerinde durulan asıl konu, Şehnâme’nin İran’ın kültür diplomasisindeki yeri ve bu bağlamda Orta Asya cumhuriyetlerinde nasıl kullanıldığıdır. İranlıların Şehnâme’yle ilgili bölgedeki faaliyetleri, Tahran’ın kurabildiği ilişkinin seviyesine bağlı olarak ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Ancak Türkmenistan’ın İran’la ilişkileri iyi olmasına rağmen açık kaynaklarda, ülkede Şehnâme’yle ilgili faaliyetlerin bulunup bulunmadığı öğrenilememiştir.¹

İranlılar için Şehnâme, ülkenin temel yapıtaşlarından biridir. Ravandi-Fedai’nin belirttiği üzere, ülkenin kimliğini Fars milliyetçiliği üzerinden tanımlayan Şah Rıza Pehlevi, Alman hayranlığıyla öne çıkan bir kişiydi. Benzer bir şekilde Ahameniş Devleti’nin jeopolitik konseptini “Ari ırkı” şeklinde tasarlayan da Alman arkeolog ve dilbilimcisi Ernst Emil Herzfeld’di. Bundan dolayı Farslar, kendilerine “İranlıyız” demeye başladılar. Bu isimlendirme “İran sarzamine mardom-e najib ast (İran asil insanların

1 İran’ın Orta Asya politikası için ayrıca bkz. Mehmet Seyfettin Erol, “Fırsatlar ve Tehditler İkileminde İran’ın Orta Asya Politikası”, Kamer Kasım vd., der., *Uluslararası Güvenlik Sorunları*, ASAM Yayınları, Ankara 2004, s. 218-245.

ülkesidir)" şeklinde Şehnâme'den alınmıştı.² Ayrıca aynı ismin aktardığı bilgiye göre Firdevsi Destanı'nda, İran'ın merkezi konumundan da şu şekilde bahsedilmektedir:³

"Firdevsi ve onun destanı, modern İran kültüründe kült oldu. Ulusal zihniyetin sembolü haline geldi. Bu açıdan destanda, yazarın evren ve evren hakkındaki tüm fikirlerinin merkezinde İran'ın olması karakteristiktir."

İranlıların gözünde canlılığını koruyan Şehnâme destanı, siyasete ve ideolojiye alet edilmektedir. Örneğin 1905-1911 yıllarında İran'da yaşanan Anayasa Devrimi, "Biz İran halkı, (demirci) Kawa'nın bir zamanlar nefret edilen yılanı karşı koyduğu gibi, Kawa bayrağı altında hükümdarın baskıcı ve işgalci gücüne karşı ayaktayız" nidalarıyla hayata geçirilmiştir. İlerleyen yıllarda neşredilen milliyetçi dergilerden birinin ismi de "Kawa" olmuştur. Ayrıca Şehnâme'de geçen "Zahhak", hem İkinci Dünya Savaşı yıllarında Adolf Hitler'i hem de 1979 yılında Şah'ı ve dış güçleri "yabancı işgalci" olarak nitelenmek amacıyla bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır.⁴

İran İslam Devrimi'nden sonra ülkenin Ruhani Lideri Ayetullah Ruhullah Humeyni'nin belirttiği siyasi, ekonomik ve kültürel bağımsızlık; ne Doğu'nun ne de Batı'nın etkisinde kalarak ülkenin kendi değerlerinin ön plana çıkarılması ve üçüncü bir yolun benimsenmesiyle; yani öze dönüşle elde edilecekti. Humeyni'nin liderliğindeki devrimin ilk yıllarında İran'da kültür denilince akla din ile iç içe olan bir olgu gelmekteydi. Bundan ötürü İslam öncesi İran'a ait olan ve salt Fars kültürünü çağrıştıran Şehnâme gibi eserler arka plana itilmiş ve yasaklanmıştı. Ancak Humeyni'nin 1989 yılında hayatını kaybetmesinden sonra, İran'daki "öze dönüş" anlayışı dönüşüme uğramıştır. Bu anlamda İslam öncesi İran'a ait sanat, kültür

2 Lana Ravandi-Fedai, "Etnos, Natsiya, Natsionalizm: İranskiy Vzglyad", İslam Na Blijnem I Srednem Vostoke, 9, 2015, s. 194.

3 Ravandi-Fedai, a.g.m., s. 195.

4 "Çto Poema "Şah-name" Mojet Rasskazat o Sovremennom İrane", NİU VŞE, <https://www.hse.ru/news/communication/221101204.html>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

ŞEHNÂME’NİN İRAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ

ve edebiyat eserleri ve değerleri de ön plana çıkarılmaya başlanmıştır. Konuyla ilgili olarak Rus Uzman Klyaştorina şöyle demektedir:⁵

“1990 yılının Aralık ayına kadar Şehnâme, İran’da İslami rejim tarafından yasaklıydı. Ancak zamanla kültürel mirasın farkına varan İran yönetimi, günümüzde bunu iç ve dış politikasında yaygın olarak kullanmaktadır.”

İranlılar; Japonya, Güney Kore ve Çin’in “kültürel miraslarını” kullanarak kalkındıklarını öne sürmekte ve bu anlamda kendi kalkınmaları için de “kültürel miraslarının” en iyi şekilde anlaşılması, tanıtılması ve yaygınlaştırılması gerektiğine inanmaktadır.

İran’ın eski Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi’nin “Medeniyetler Arası Diyalog” fikrinin temelinde de Batı’yla ilişkileri normalleştirmekle birlikte ülkenin yurt dışındaki etkinliğini arttırmak vardı. Çünkü onun döneminde İran, aktif olarak yurt dışında kültür temsilcilikleri açarak kendi kültürünü yaymaya başlamıştır. Söz konusu temsilciliklerin sıklıkla başvurduğu kaynakların başında ise Şehnâme gelmektedir.

2016 yılındaki bir konuşmasında İran Devrim Rehberi Ayetullah Ali Hamaney de “Öncelikleri değiştirmek gerekiyor ve bunlar ekonomi, politika ve kültür değil, kültür, ekonomi ve politika şeklinde olmalı.” demiştir.⁶ Kendi kültürlerinin korunması ve yaygınlaştırılması için “Kültür Cihadı” yürüten İran’ın günümüzdeki dış politikasında kültür önemli bir yer teşkil etmekte ve Şehnâme de bu kültürün tanıtılmasına hizmet etmektedir.

5 Vera Klyaştorina, “Kulturno-Politiçeskaya Doktrina İRİ v Regione (90-e gg.)”, İslamskaya Respublika İran v 90-e Godı (Ekonomika, Politika, Kultura), RAN İnstitut Vostokovedeniya, Moskova 1998, s. 121-123.

6 Nina Mamedova, “O Kulturnoy Politike i Kontseptsii “Kulturnogo Djihata” v İrane”, Rossiya-İran: Dialog Kultur: Mejdunarodnaya Nauçnaya Konferentsiya, 8 Aprelya 2016 Goda, Saint Petersburg 2017, s. 47-55.

ŞEHNÂME VE ORTA ASYA: TARİHİ ARKA PLANI

Tarih boyunca devam eden Türk-Fars kültürel etkileşimi, Şehnâme'nin Türk halkları tarafından benimsenmesine zemin hazırlamıştır. Eskiden bu eser, Türkler tarafından yabancı bir kültürel öge olarak değil; bizzat kendi kültürlerinin bir parçası olarak görülmüş, destanın çeşitli Türkçe yorumları yazılı ve sözlü olarak Türk halklarında yaşatılmıştır. Türkistan halkının Şehnâme'yle olan ilişkisi aşağıda verilen örneklerde açıkça ortaya konmaktadır.

Emir Timur'un sahihsiz kalan Firdevsi'nin mezarına türbe yaptırdığı bilinmektedir.⁷ Rusya'da yaşayan İranlı sanatçı Reza Sajjadi'ye göre Özbek Abdullah Han, Firdevsi'nin türbesini restore ettirmiş ve restorasyondan sonra orayı ziyaret edenlerin sayısında artış yaşanmıştır.⁸ Bu husus, Türk hanedan mensuplarının Şehnâme'ye verdiği önemi gözler önüne sermektedir.

Şehnâme'ye göre, günümüzde Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin yer aldığı coğrafya, İran dilli halkların yaygın olarak yaşadığı topraklardı. Firdevsi de eserinde Doğu Türkistan'daki Hotan (Hoten) şehrini sıklıkla dile getirmiştir. Bu noktada hatırlatmak gerekir ki; 20. yüzyıla kadar Kaşgar ahalisinin önemli bir kısmı Tacikçe konuşuyordu.⁹ Şehnâme'yi araştıranlar bu hususa dikkat çekerek günümüzde Merkezi Asya olarak bilinen coğrafyanın eski Fars toprakları ve Fars dilini konuşan ahalinin ana vatanı olduğunu sıklıkla vurgulamaktadır.

7 Tadjiddin Mardoni, "Neizvestny Rasskaz o Firdousi İz Knigi Ahmada İbn Madjida 'Kitab Al-Favaid Fi Usul İlm Al Bahr Ba-l-Kavaid'", *Firdousi i Razvitie Natsionalnogo Eposa Narodov İrana i Tsentralnoy Azii*, der., Safar Abdullo, Biblioteka Oljasa, Almata 2016, s. 83-85.

8 "Hakim Abulkasim Firdousi-Gordost İrantsev", *Livejournal*, <https://sajjadi.livejournal.com/24065.html>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

9 Omid Şiva, *Poema Şahname' Firdousi Kak İstochnik Po İzuçeniyu Etnogeografii, İstorii i Kulturi İranoyazıçnih Narodov*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Duşanbe 2013, <http://www.dissercat.com/content/poema-shakname-firdousi-kak-istochnik-po-izucheniyu-etnogeografii-istorii-i-kultury-iranoya>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

ŞEHNÂME'NİN İRAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ

Orta Asya halkları, Firdevsi'nin Şehnâme isimli eserine değer verip okuyorlardı. Kazaklar arasındaki bir rivayete göre, geçtiğimiz yüzyılda bazı Kazaklar, Şehnâme eserine sahip olabilmek için bir deveyi gözden çıkarabilmekteydi.¹⁰ Bu durum, Türkistan'ın diğer Türk kökenli halkları için de geçerlidir. Şehnâme, bölgedeki ozan ve şairlerin destandan esinlenerek onlarca yeni eser vermesini sağlamıştır.¹¹

Şehnâme'nin Kazakçaya tercümesi, ilk olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında Uraz Molla tarafından yapılmıştır. 20. yüzyıl başlarında ise Şair Şerali, Şehnâme'yi yeniden Kazakçaya tercüme etmiştir. 1934, 1973 ve 2005 yıllarında da söz konusu eser, farklı çevirmenler tarafından yeniden Kazakçaya kazandırılmıştır.¹² Özbek ve Kırgız dillerinde de Şehnâme'nin tercümelerini bulmak mümkündür. Rusya Çarlığı döneminde Şehnâme'yle ilgili Çağatayca yazılan çalışmalar göz ardı edilirse, 1975-76 yıllarında Şehnâme, Özbekçeye neşredilmiştir.¹³ Özbekistan'daki 300 civarındaki Tacik okulunda Şehnâme yaygın olarak öğretilmektedir.¹⁴ Şehnâme, Şark Edebiyatı'nın bölgedeki en büyük eserlerinden biri olarak bilinmekte ve okutulmaktadır.

Firdevsi'nin doğumunun bininci yıldönümü, 1934 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde (SSCB) ve dolaylı olarak Orta Asya cumhuriyetlerinde coşkuyla kutlanmıştır. 1972 yılında SSCB ve İran hükümetleri, edebiyat alanında ortak Firdevsi Ödülü oluşturmuşlardır. SSCB tarafından ödül komitesi başkanlığına Tahran Üniversitesi fahri doktoru

10 "V Kazahstane Vıpuşeno Novoe İzdanie Pervoda "Şahname" Abulkasima Firdousi", *İran.ru*, https://www.iran.ru/news/culture/30349/V_Kazahstane_vypushcheno_novoe_izdanie_pervoda_Sahname_Abulkasima_Firdousi, (Erişim Tarihi: 11.02.2018).

11 Utegen Kumisbaev, "Firdousi i Kazahskie Poeti", *Firdousi i Razvitie Natsionalnogo Eposa Narodov İrana i Tsentralnoy Azii*, der., Safar Abdullo, Biblioteka Oljasa, Almata 2016, s. 339-355; H. Hamidov, "Motivi "Şahname" v Uzbekskih Narodnih Knigah", *Firdousi i Razvitie Natsionalnogo Eposa Narodov İrana i Tsentralnoy Azii*, der., Safar Abdullo, Biblioteka Oljasa, Almata 2016, s. 356-359.

12 "V Kazahstane ..." a.g.m.

13 Firdavsiy, Şohnoma, çev., Şoislom Şomammedov, vd., G. Gulom Neşriyat, Taşkent 1975-76.

14 Asliddin Kamarzoda, "İzuçenie Jizni i Tvorçestva Firdousi v Uzbekistane", *Firdousi i Razvitie Natsionalnogo Eposa Narodov İrana i Tsentralnoy Azii*, der., Safar Abdullo, Biblioteka Oljasa, Almata 2016, s. 508-514.

Tacikistanlı Bobojon Gafurov atanmıştır.¹⁵ Ancak bölgede Rusçanın ön plana çıkarılması ve Farsçanın eski önemini kaybetmesi, Tacikler dışındaki bölge halklarının Şehnâme'yi ana kaynaktan okuma imkânını ortadan kaldırmıştır.

ŞEHNÂME'NİN İRANLILAR TARAFINDAN ORTA ASYA'DA BİR DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK KULLANILMASI

Bir önceki bölümde Şehnâme'nin Orta Asya cumhuriyetleri için yabancı bir eser olmadığı ve sadece SSCB döneminde ortaya çıkan dil engeli nedeniyle yeni nesil Orta Asya halklarında eski önemini yitirdiği belirtilmiştir. Buradan hareketle, söz konusu devletlerin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından İran'ın Orta Asya cumhuriyetleriyle olan ilişkilerinde Şehnâme'yi nasıl kullandığının ele alınmasında fayda vardır. Klasik Fars Edebiyatı örneklerinden olan Şehnâme'nin Merkezi Asya halkları üzerindeki önemi, 1990'lı yıllardan itibaren İranlılar tarafından vurgulanmaya başlanmıştır. Bu anlamda öncelikle bölgenin kültürel entegrasyonu için Firdevsi'nin Şehnâmesi gibi eserlerin zemin hazırlama özelliğinin olduğu belirtilmiştir.¹⁶ Orta Asya cumhuriyetleriyle bütünleşme, İran'ın ulaşmayı arzuladığı en önemli hedeflerden biridir. Nitekim etkili bir şekilde kullanılması halinde Şehname, İran'ın Orta Asya'yla bütünleşmesinin önemli araçlarından biri olabilir.

Firdevsi, devletlerin eşitliği ilkesini ve iç ilişkilerde tam bağımsızlığını destekleyerek "devlet egemenliği" kavramının oluşumuna katkıda bulunmuştur.¹⁷ Yeni bağımsız olan Orta Asya cumhuriyetleri açısından bu

15 Mohsen Mohammadsadeg Malikian, *Kulturnie Svyazi Respubliki Tadjikistan s İslamskoy Respublikoy İnan*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Duşanbe 2012, <http://cheloveknauka.com/kulturnye-svyazi-respubliki-tadzhikistan-s-islamskoy-respublikoy-iran>, (Erişim Tarihi: 12.02.2018).

16 V. V. Hutorskaya, "Vzaimootnoşeniya İslamskoy Respubliki İnan i Tsentralnoy Azii", *İnan: İslam i Vlast*, RAN Institut Vostokovedeniya, Moskova 2001, s. 223.

17 Hamide Cıyanbagire, *Ponyatiya Gosudarstvo i Obşetvo v Sotsialno-Politiçeskih Vozzreniyah Abulkasima Firdavsi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Duşanbe 2014, <http://www.dslib.net/istoria-filosofii/ponjatija-gosudarstvo-i-obwestvo-v-socialno-politicheskikh-vozzrenijah-abulkasima.html>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

ŞEHNÂME’NİN İRAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ

tür söylemler, olumlu bir imaj ve desteğin belirtisiydi. Bölgedeki İranlıların duruşları ve söylemleri, “bağımsızlık”, “Batı emperyalizmine boyun eğmeme” ve “kendine has özellikleri bulunan uygarlığın temsilcisi olma” gibi özel unsurlar üzerine kurulu olduğu için Türkistanlılar üzerinde farklı bir imaj oluşturmaktaydı.

“Şehnâme, bir bakıma yenilgi ve arzulara ulaşamama sonucu ortaya çıkmış bir eserdir. Samanîlerin tarih sahnesinden çekilmeleriyle aynı dönemlere rastlayan Araplar karşısında birkaç yüzyıllık yenilgi, İran tarihinde olumsuz bir dönemin başlaması gibi etkenler, gerçek tarih alanında istenmeyen gelişmeler ve güç yetersizliği ortaya çıkınca rivayetlere ve hayallerdeki tarihe ihtiyaç daha da artmıştır. Firdevsî ve diğer Şehnâme yazarları zamanın hoşla gitmeyen gelişmelerini yaşayınca, geçmişin mutluluk ve zafer dolu günlerine yönelmiş, istedikleri gelişmeleri tasvir ederek, hayallerinde hayat vererek dizelerine aktarmışlardır. Bir bakıma Şehnâme, yaşanan zamanda dik durabilmek için geçmişte aranan bir dayanak niteliğindedir. Şehnâme, sözün eyleme üstün geldiği, ona karşı kazandığı bir zaferdir”.¹⁸

Yukarıda açıklanan durumdan dolayı İranlı diplomatlar sık sık Şehnâme’deki sözün gücüne atıfta bulunurlar. Hamide Cıyanbageri’nin bu tespitinden hareketle İranlıların, özellikle de İranlı diplomatların Şehnâme’den güç aldıkları ve kaybeden veya dünyadaki en güçlü devlet olmadan da varlığını sürdürmenin mümkün olduğuna inandıkları varsayılabilir. İranlıların bu politikası, Orta Asya ülkelerindeki demeç ve faaliyetlerine de yansımaktadır.

“Firdevsî’nin Turani (veya Turanlı) diye adlandırdığı kavimlerin, İranlıların tarihi düşmanı olan Türkler olmasına karşın, İran İslam

¹⁸ Aynı yer.

Cumhuriyeti dış politikasında atıfta bulunulan Turanlılar, Ari ırkının iki kolundan biri olduğu iddia edilen –ki buna göre diğeri İranlılardır- Turani kavimlerini kapsamaktadır. Türk-Fars sentezini amaçlayan bu pragmatik yaklaşımın olası bir Pantürkist hareketlenmeye karşı formüle edildiğini tahmin etmek o kadar da zor olmasa gerek”.¹⁹

Rafiq Rustamov’un İran’ın iç politikasına yönelik bu tespiti, aslında Orta Asya halklarını da ilgilendirmektedir. Turanlıların kim olduğu tartışması netlik kazanmamışken; İranlılar hem İran hem de Turan’ın kendilerinden olduğu tezini ön plana çıkarmakta ve böylece Orta Asya halkları ile İran halkı arasındaki kardeşlik fikrini pekiştirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Kırgızistan’daki İran Kültür Temsilciliği Başkanı Ali Hakimpur’un İran-Turan Savaşı’nın kardeşler arasındaki savaş olduğunu dile getirmesi de dikkat çekicidir.²⁰ Burada dikkat edilmesi gereken husus ise İran’ın bu tezinin “Büyük Fars Toprakları” ülküsüne hizmet ediyor olmasıdır.

Şehnâme aracılığıyla Farsçanın propagandası ve bu dilin zenginliği ve yüceliği vurgulanmaktadır. Örneğin bir konuşmasında İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Şehnâme’nin cevher olduğunu dile getirmiştir.²¹ 15 Mayıs 2017 tarihinde Bişkek’te düzenlenen Firdevsi Günü etkinliğinde konuşan İran’ın Bişkek Büyükelçisi Ruzbehani ise söz konusu destanda sadece 800 yabancı kelime olduğunu, 60 bin beyitlik destandaki bütün kelimelerin Farsça olduğunu belirtmiştir.²² Bölgede düzenlenen Farsça Olimpiyatları’nda da Şehnâme dörtlüklerine başvurulmaktadır.

19 Rafiq Rustamov, “İran’da İslam, Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir İnceleme”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2004, s. 95; Ayrıca bkz.: Kadir Ertaç Çelik, “İslam Devrimi Sonrası İran’da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış”, Bölgesel Çalışmalar Dergisi, 1(1), s. 251-274.

20 “Bişkek’te A. Firdousinin Künü Cana ‘Şah Name’ Eposunun Kırgız Tiline Kotormosunun Bet Açarı Öttü”, *Ruh Media*, <http://ruh.kg/2017/05/15/bishkekke-a-firdousinin-k-n-zhana-shah-name-eposunun-kyirgyiz-tiline-kotormosunun-bet-acharyi-tt/>, (Erişim Tarihi: 17.02.2018).

21 “Ruhani: Madeni Diplomatiya Men Örkenietti Tanıstıru Kitaptıng Mindeti”, *İran Kazakh Radio*, <https://goo.gl/1rZLoj>, (Erişim Tarihi: 28.02.2018).

22 “Bişkek’te A. Firdousini...”, *a.g.m.*

ŞEHNÂME’NİN İRAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ

Yukarıda Türkistanlı alimlerin Şehnâme’den ilham alarak yeni eserler neşrettikleri ifade edilmişti. Bu bağlamda İranlı diplomatların Orta Asya cumhuriyetlerinde Şehnâme ve bölge destanlarını konu alan ortak bilimsel ve edebi etkinlikler düzenledikleri görülmektedir. İranlılar tarafından şimdiye kadar sekiz bilim etkinliği ve dört edebi etkinlik düzenlenmiştir. Bu etkinliklerde ağırlıklı olarak Şehnâme’nin önemi vurgulanmış ve Avrasya coğrafyasındaki destanların, daha doğrusu İran ve Türk destanlarının kıyaslaması yapılmıştır. Konuyla ilgili olarak İran Kültür Temsilciliği Başkanı Ali Hakimpur, Şehnâme’nin daha iyi anlaşılması için “Manas Destanı, nasıl Kırgızlara ait ise Şehnâme de öyle İran halkına aittir.” kıyaslamasını yapmıştır.²³ Benzer karşılaştırmalar İranlı diplomatlar tarafından da sıklıkla dile getirilmektedir. Şehnâme, Kırgızistan’da Manas Destanı’yla, Firdevsi ise Kazakistan’da Abay Desyanı’yla mukayese edilmektedir.

İranlılar Orta Asya’da sergi faaliyetlerinin yapılmasına özel önem vermektedir. Şimdiye kadar İranlıların bölge ülkelerinde irili ufaklı yüzlerce sergi gerçekleştirdikleri söylenebilir. Gerçekleştirilen bütün sergilerde Şehnâme’ye başvurulduğu görülmektedir. İranlıların Orta Asya ülkelerinde düzenlediği ve sadece Şehnâme ve Firdevsi’yi konu alan sergilerin sayısı ona yaklaşmıştır. Bu konuya makalenin edebi etkinlikler başlığı altında detaylı olarak değinilmiştir.

İranlı diplomatlar, Orta Asyalı muhataplarına geçmişten miras kalan “ortak kültür ikliminden” bahsetmektedir.²⁴ Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü’nden Leyla Lahuti ise Şehnâme’nin İran geleneğinin kültür kodları olduğuna dikkat çekmiştir.²⁵ Bu durum, Orta Asya ile İran

23 Aynı yer.

24 “Privetstvennoe Slovo G-na Kahramana Suleymani, Zam. Rukovoditelya Organizatsii Kulturi i İslamskoy Orientatsii İslamskoy Respubliki İran”, *Duhovno-İstoriçeskie Svyazi Narodov İrana i Daşti Kipçaka. Materiali Mejdunarodnoy Nauçno-Praktičeskoj Konferentsii “Duhovno-İstoriçeskie Svyazi Narodov İrana i Stran Tsentralnoy Azii” (15-16 May 2017 g., g. Almatı)*, Biblioteka Oljasa, Almatı 2018, s. 7.

25 Leyla Lahuti, “Kulturnie Kodı İranskoy Traditsii (Şahname Abulkasima Firdousi I Sufiyskie Masnavi Farid ad-Dina Attara)”, *Vestnik RGGU*, 6(128), 2014, s. 66-95.

arasındaki ortak kültür ikliminin belirleyici kültür kodu olarak Şehnâme'nin önemine işaret etmektedir.

İranlılar Nevruz'daki "Heft Sîn" sofralarında Kur'ân-ı Kerim yerine Şehnâme okumaktadır. Orta Asya cumhuriyetlerinde bulunan İranlı diplomat ve iş insanlarının Nevruz'la ilgili açıklamaları ve yazılarından bu geleneklerin ulaştığı nokta net bir şekilde anlaşılmaktadır. Böylece bölgedeki Türk halklarında bulunmayan yeni bir gelenek yerli halka benimsetilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca İranlılar, Nevruz kutlamalarında Şehnâme'den alınan bölümlerin tiyatro oyunu olarak sergilenmesine de önem vermektedir. Örneğin 2018 yılında Kırgızistan'da İranlılar tarafından kutlanan Nevruz Bayramı etkinliğinde üniversite öğrencileri Şehnâme'den esinlenerek yazılmış tiyatro oyununu sergilemişlerdir.²⁶ Söz konusu eserin tiyatro oyunu olarak izleyicilerin beğenisine sunulması, hemen her fırsatta İranlılar tarafından gerçekleştirilmektedir. İran İslam Devrimi'nin yıldönümü kutlamaları, İranlı sanatçıların bölgeye gerçekleştirdiği turneler, Nevruz Bayramı ve 15 Mayıs Dünya Firdevsi Günü, Şehnâme'nin tiyatro oyunu olarak sergilendiği başlıca etkinliklerdir.

İran'da "Allah" hala Farsça olarak Şehnâme satırlarıyla yüceltilmektedir.²⁷ Büyükelçi Mehdi Sanai'ye göre Firdevsi'nin eserinde, din propagandası en iyi şekilde yapılmıştır.²⁸ Revandi Fedai'nin belirttiğine göre,²⁹

"İslam Devrimi'nden sonra cumhuriyetin liderleri etnik olana değil, dini birliğe odaklanarak Şehnâme'den uzaklaşmaya çalıştı.

26 "İranda'nın Madaniy Ökölçülüğü Bışkekte Nooruzga Karata Mayramdik İş Çara Ötkördü", *Ruh Media*, <http://ruh.kg/2018/03/20/irandyin-madaniy-k-lch-l-g-bishkekte-nooruzga-karata-mayramdyik-ish-chara-tk-rd/>, (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

27 "Çto Poema "Şah-name" Mojet Rasskazat o Sovremennom İrane", *NİU VŞE*, <https://www.hse.ru/news/communication/221101204.html>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

28 Mehdi Sanai, "Den Firdousi i Şahname", *Livejournal*, <https://sanaei.livejournal.com/46289.html>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

29 Lana Ravandi-Fedai, "Etnos, Natsiya, Natsionalizm: İranskiy Vzglyad", *İslam Na Blijnem I Srednem Vostoke*, 9, 2015, s. 195.

ŞEHNÂME’NİN İRAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ

Destanın metni okul müfredatından bile çıkarıldı. Bununla birlikte bu tür bir yaklaşımın yanlışlığı, geleneksel mitleri İslami devlet paradigmasına dahil ederek İran’ın dini liderlerini Şehnâme’ye geri dönmeye zorladı. Firdevsi gerçek bir Şii oldu.”

Şimdiye kadar Firdevsi’nin dini inancı ve eserindeki dini mesajlar konusunda çok şey yazılıp çizilmiştir. Konumuzla ilgili olarak belirtmek gerekirse, Tacikistan’dan Hokim Kalandarov, 2014 yılında savunduğu doktora tezinde Firdevsi’nin İsmaili olabileceğini ve eserinde Şii etkisinin büyük olduğunu çeşitli örneklerle iddia etmiştir.³⁰ 2014 yılında Duşanbe’de Şehnâme’deki dini kelimeler üzerine doktora tezi de savunulmuştur.³¹ Bu yüzden de mezhep farklılıkları bulunan Orta Asya ile İran arasındaki ortak kültürel miras, Şehnâme’yi kabul ederken onun dini-manevi yönü ve verdiği mesajlar konusunda daha dikkatli olmakta fayda vardır.

ŞEHNÂME’NİN ORTA ASYA’DAKİ VARLIĞI

FİRDEVSİ MERKEZLERİ

- Bişkek’teki Firdevsi Merkezi, Kırgızistan ve İran kültür bakanlarının katılımıyla 19 Mayıs 2004 tarihinde açılmıştır. Firdevsi Merkezi’nde Arapça ve Farsça yazılmış olan, ağırlıklı olarak edebi kitaplardan oluşan 4000 civarında kitap bulunmaktadır.³² Firdevsi Merkezi, Milli Kütüphane’nin ek yapısı olan Kasımalı Bayalinov Çocuk ve Gençlik Kütüphanesi binasının üçüncü katında bulunmaktadır. Merkeze geniş bir mekân tahsis edilmiştir. Kitap ve dergi haricinde merkezde az sayıda gazete, cd ve bilgisayar da bulunmaktadır.

30 Hokim Kalandarov, “İsmailizm i Persidsko-Tadjikskaya Literatura X-XII Vv. (K Probleme Vzaimodeystviya Religioznogo i Hudojestvennogo Mişleniya)”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Duşanbe 2014, s. 324; Hokim Kalandarov, “Otrajenie İsmailitskih İdey v “Şahname” Firdousi”, İzvestiya İnstituta *Filosofii, Politologii i Prava İm. A. Bahovaddinova Akademii Nauk Respubliki Tadjikistan*, 2, 2014, s. 24-31.

31 Habiba Elnazarova, “Religioznaya Leksika v “Şahname” Abulkasima Firdousi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Duşanbe 2014, s. 176.

32 Asan Ormuşev, *Kırgızistan-İran Mamilelerine 20 Cil*, Kırgız Respublikası İlimder Akademiyası Tarih Cana Muras İnstitutu, Bişkek 2012, s. 230.

- Lev Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Fakültesi'nde, Firdevsi İran Kültür ve Eğitim Merkezi faaliyet yürütmektedir. 13 Ekim 2017 tarihinde burada "Ariana" adında Fars dilini sevenler kulübü açılmıştır. İran Kültür Temsilciliği yeni kurulan kulübe bilgisayar ve diğer gerekli malzemeleri hediye etmiştir.³³

BİLİMSEL ETKİNLİKLER

- 13-14 Mayıs 2008 tarihlerinde Kazakistan Bilimler Akademisi R. Suleymenov Şarkiyat Enstitüsü'nde İran Kültür Temsilciliği ile ortaklaşa "Firdevsi ve İran, Merkezi Asya Halklarının Milli Destanlarının Geliştirilmesi" adlı uluslararası sempozyum düzenlenmiştir.³⁴
- 15 Mayıs 2009 tarihinde Kırgız Milli Kütüphanesi'nde İran Büyükelçiliği'nin katkılarıyla "Ebul Kasım Firdevsi'nin Eserleri ve Hayatı" konulu bir sempozyum düzenlenmiştir.³⁵
- 19 Mayıs 2009 tarihinde Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de Dünya Firdevsi Günü münasebetiyle "I. Uluslararası Erlik ve Kahramanlık Sempozyumu" gerçekleştirilmiştir. İran ve Afganistan'ın büyükelçi düzeyinde katıldığı sempozyumda, üç Fars ülkesinden katılan bilim insanları bildiriler sunmuştur. Bu sempozyum sayesinde İranlı şair ve yazarlar Furug Faruhzad, Halil Samani, İrac Mirza, Muhammed Hüseyin Şehriyar, Parvin Etisami, Huşang İbtiha, Jale İsfehani, Siyavuş Kesra, Nadir Nadirpur, Nesri Buzurgi Alavi, Muhammed Hicazi, Murtazi Müşfik Kazimi, Perviz Kazi Said ve Hüsrev Harezmiy'in eserleri Tacikistan'da basılarak Tacik okurlara ulaştırılmıştır.³⁶

33 "Na Fakultete Mejdunarodnih Otnoşeniy Otkrilsya Klub Lyubiteley Persidskogo Yazıka 'Ariana'", *Eurasian National University*, <http://www.enu.kz/ru/info/novosti-enu/50107/>, (Erişim Tarihi: 17.01.2019).

34 Sempozyum programıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. "Mejdunarodnaya Konferentsiya 'Firdousi I Razvitie Natsionalnogo Eposa Narodov İrana I Tsentralnoy Azii'", *Spik*, <http://www.spik.kz/comment/72006>, (Erişim Tarihi: 12.02.2018).

35 Ormuşev, a.g.e., s. 89-90.

36 Bakhrullo Ashurov, "Tacikistan ve İran İlişkileri (1991-2014)", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2016, s. 54.

ŞEHNÂME’NİN İRAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ

- 7-8 Ekim 2009 tarihlerinde Kazakistan Milli Kütüphanesi’nde İran’ın Astana Büyükelçiliği’nin desteğiyle “Uluslararası Büyük Bozkır Uygarlığı ve Şehnâme Sempozyumu” gerçekleştirilmiştir.³⁷ Sempozyum çerçevesinde nadir kitapların tanıtımı yapılmış ve belgeseller gösterilmiştir. Ayrıca “İpek Yolunda Türk-İran Etkileşimi: Tarihi ve Kültürel Yönden” adlı yuvarlak masa toplantısı da gerçekleştirilmiştir. Sempozyuma İran’daki Firdevsi Vakfı da destek vermiştir.³⁸
- 2009 yılında Karasayev Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi’nde “Ebul Kasım Firdevsi ve Ömer Hayyam’ın Hayatı ve Eserleri Bilimsel Sempozyumu” gerçekleştirilmiştir.³⁹
- 16 Mayıs 2014 tarihinde Bişkek’teki Arabayev Devlet Üniversitesi’nde “Uluslararası Manas ve Şehnâme Manevi Kültürün Zirvesi ve Merkezi Asya ile İran Halklarının Epik Düşünceleri” konulu bir sempozyum gerçekleştirilmiştir.⁴⁰
- 9 Nisan 2016 tarihinde İngiltere’deki Firdevsi Merkezi’nden gelen akademisyenler, Kazakistan Milli Kütüphanesi’nde Şehnâme üzerine konferans vermiştir. Konferansta Şehnâme’nin dünyadaki el yazması nüshaları üzerine işbirliği meselesi de ele alınmıştır.⁴¹
- 8 Haziran 2017 tarihinde Kazakistan’ın Abay Müzesi’nde “Firdevsi Abay Topraklarında” adlı yuvarlak masa toplantısı düzenlenmiştir. Toplantıda, Sefer Abdullo Firdevsi ve Abay’ın Fars ve Kazak edebiyatındaki yeri

37 Büyük bozkır uygarlığıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Mehmet Seyfettin Erol, Dinmuhammed Ametbek, “Türk Dünyası’nın Birlik Arayışı: Bir Üst Kimlik Olarak “Büyük Bozkır”, Ahmet Nafiz Ünalmiş-Mehmet Nuri Parmaksız, der., *Türk Birliğinin Mümkün Yolları*, Akçağ Yay., Ankara 2019, s. 9-32.

38 “V Natsionalnoy Biblioteke RK Proşla Mejdunarodnaya Nauçnaya Konferentsiya ‘Tsvivilizatsiya Velikoy Stepi I Şahname’”, *Natsionalnaya Biblioteka Respubliki Kazahstan*, https://nlrk.kz/page.php?page_id=23&lang=1&news_id=902, (Erişim Tarihi: 12.02.2018).

39 Coldoş Turdubaev, “Dlya Şahov Li Bila Napisana Şahname?”, *Kut Bilim*, Bişkek 2009, http://presskg.com/kut/09/0522_5.htm, (Erişim Tarihi: 17.01.2018).

40 “Mecdunarodnaya Konferentsiya ‘MANAS’ I ‘ŞAHNAME’: Verşina Epiçeskogo Mişleniya Narodov İrana i TŞentral’noy EvrAzii”, *Şelkoviy Put*, Sayı: 8, Bişkek 2014, s. 62.

41 Valentina Fironova, “‘Kniga Tsarey’ Peredaet Estafetu ‘Tafsir Korana’”, *Kazahstanskaya Pravda*, <https://www.kazpravda.kz/articles/view/kniga-tsarei-peredaet-estafetu-tafsir-korana1>, (Erişim Tarihi: 27.02.2019).

konusunda bildiriler sunulmuştur. Toplantıya katılan diğer kişiler de Firdevsi ve Şehnâme konusundaki görüşlerini dile getirmişlerdir.⁴²

- El Farabi Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Ötegen Kumisbaev, İran Kültür Temsilciliği'nin desteğiyle gerçekleştirilen İran-Kazak Edebi Bağları", "Firdevsi'nin Bilimsel Çalışmaları ve Kazak Edebiyatı" ve "Şehnâme'nin Kazak El Yazmaları" uluslararası projelerinde yer almıştır.⁴³

EDEBİ ETKİNLİKLER

- 15 Mayıs 2006 tarihinde Tacikistan Milli Kütüphanesi ve İran Kültür Temsilciliği ortak bir şekilde "Firdevsi Anma Günü" etkinliği düzenlemişlerdir. Etkinliğe Afganistan'ın Duşanbe Büyükelçisi Muhammed Hayırhah da katılmıştır.⁴⁴
- 2010 yılının Mayıs ayında Kırgız Milli Kütüphanesi'nde "Firdevsi'yi Anma Gecesi" etkinliği gerçekleştirilmiştir.⁴⁵
- 8 Şubat 2013 tarihinde Tacikistan Milli Kütüphanesi'nde İran Büyükelçisi Aliasgar Emir Şerdust'un katılımıyla "Firdevsi Bibliyografyası" kitabının tanıtımı yapılmıştır. Söz konusu kitap, İran Büyükelçiliği'nin desteğiyle Tacikçe olarak basılmıştır.⁴⁶
- 19 Mayıs 2016 tarihinde Bayalinov Kütüphanesi'nde İran Kültür Temsilciliği Başkanı Ali Hakimpur'un katılımıyla geleneksel Firdevsi

42 "Firdousi Aleminen' Körmesi Aşıldı", *Radio7.kz*, <http://radio7.kz/?p=6561&lang=kz>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

43 "Mejdunarodnie Proektı I İssledovaniya", *Al-Farabi Kazak Ulttik Universiteti*, <http://www.kaznu.kz/ru/7095>, (Erişim Tarihi: 23.01.2019).

44 "Mejdunarodny Den Pamyati Hakima Abulkasima Firdousi Otmetili v Tadjikistane", *iran.ru*, https://www.iran.ru/news/culture/39677/Mezhdunarodnyy_den_pamyati_Hakima_Abulkasima_Firdousi_otmetili_v_Tadjikistane, (Erişim Tarihi: 26.02.2019).

45 "Ulu Akındı Eskerüü Keçesi", *Adep Dergisi*, Sayı: 2, Bişkek 2010, s. 25.

46 "V Duşanbe Predstavlenı Novie Knigi İssledovateley Tadjiksko-Persidskoy Literaturı", *Asia-Plus*, <http://www.asiaplustj.info/ru/news/life/culture/20130208/v-dushanbe-predstavleny-novye-knigi-issledovatelei-tadjiksko-persidskoi-literatury>, (Erişim Tarihi: 09.05.2018).

ŞEHNÂME'NİN İRAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ

Günü etkinliği düzenlenmiştir.⁴⁷ Aynı etkinlik, 16 Mayıs 2018 tarihinde bahse konu olan mekânda gerçekleştirilmiştir.⁴⁸

- 15 Mayıs 2017 tarihinde Arabayev Devlet Üniversitesi'nde "Ebul Kasım Firdevsi Günü" düzenlenmiştir. Etkinlikte Kırgız diline tercüme edilen "Şehnâme" eserinin tanıtımı yapılmıştır.⁴⁹

SERGİLER

- 2007 yılının Mart ayında Özbekistan'ın Fergana şehrinde Hokandlı ressam Alicon Rahimov'un "Şehnâme. 1-9. Bölümler" adlı 15 çalışmasından oluşan resim sergisi Bravo Sanat Kafesi'nde gerçekleştirilmiştir.⁵⁰
- 7-8 Ekim 2009 tarihlerinde Kazakistan Milli Kütüphanesi'nde İran'ın Astana Büyükelçiliği'nin desteğiyle gerçekleştirilen *Uluslararası Büyük Bozkır Uygarlığı ve Şehnâme* sempozyumu çerçevesinde "Şehnâme Kazak Topraklarında" başlıklı nadir kitapların sergisi yapılmıştır.⁵¹
- 5 Mayıs 2017 tarihinde Doğu Kazakistan Bölgesel Mimari, Etnografya ve Doğal Peyzaj Müzesi-Koruma Alanındaki Altay Galerisi'nde *Fars Motifleri* adlı İran el sanatları sergisi açılmıştır. Serginin açılışına İran Büyükelçisi de katılmıştır. Sergide ağırlıklı olarak Şehnâme eserinden esinlenen çalışmalar izleyicilerin beğenisine sunulmuştur.⁵²

47 "V Bişkeke Proşla Literaturnaya Vstreça, Posvyaşennaya Dnyu Rocdeniya Abulkasıma Firdousi", Şelkoviy Put, 17, Bişkek 2016, s. 94-95.

48 "Kırgızskie Studentı Nasladilis Çteniem Stihov Firdousi I Hayyama, v Originale", CA-İR News, <https://goo.gl/6qTNzk>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

49 "Bişkekte A. Firdousinin Küni Cana "Şah Name" Eposunun Kırgız Tiline Kotormosunun Bet Açarı Öttü", Ruh Media, <http://ruh.kg/2017/05/15/bishkekte-a-firdousinin-k-n-zhana-shah-name-eposunun-kyrgyz-tiline-kotormosunun-bet-acharyi-tt/>, (Erişim Tarihi: 17.02.2018).

50 "Uzbekistan: V Ferganskom Art-Kafe 'Bravo' Otkrilas Vıstavka Grafiki", Fergana, <https://www.fergananews.com/news/5365>, (Erişim Tarihi: 27.02.2019).

51 "V Natsionalnoy Biblioteke RK Proşla Mejdunarodnaya Nauçnaya Konferentsiya 'Tsivilizatsiya Velikoy Stepi I Şahname", Natsionalnaya Biblioteka Respubliki Kazahstan, https://nlrk.kz/page.php?page_id=23&lang=1&news_id=902, (Erişim Tarihi: 12.02.2018).

52 "V Ust-Kamenogorske Proydete Vıstavka, Gde Mojno Budet Nasladitsya İskusstvom İrana", 16news.kz, <https://16news.kz/news/cultura/V-Ust-Kamenogorske-proydet-vyistavka-gde-mozhno-budet-nasladitsya-iskusstvom-İrana-4629>, (Erişim Tarihi: 25.12.2018).

- 8 Haziran-1 Temmuz 2017 tarihleri arasında Şemey şehrindeki Abay Müzesi'nde "Firdevsi Dünyasından" adlı sergi, "Abay'ın Topraklarında Firdevsi" etkinlikleri çerçevesinde yapılmıştır.⁵³
- 2017 yılının Ekim ayında Şımkent'teki Puşkin Devlet Kütüphanesi'nde İran Kültür Günleri çerçevesinde Firdevsi'nin Şehnâmesi'nden esinlenen "Fars Motifleri" adlı sergi düzenlenmiştir.⁵⁴
- 15 Mart 2018 tarihinde Almatı'daki Kazakistan Devlet Müzesi'nde "İran El Sanatları Sergisi" açılmıştır. Serginin **açılışına İran'ın Almatı Başkonsolosu Hamid Reza Arşadi** katılmıştır. Sergi açılışında İranlı sanatçılar kısa konserler vermişlerdir. Sergide, İran el sanatları ürünleriyle birlikte Şehnâme'den esinlenen hat sanatı eserleri de yer almıştır. Yüzden fazla eserden oluşan sergi, 15 Nisan 2018 tarihine kadar açık kalmıştır.⁵⁵
- 29 Mayıs 2018 tarihinde Kızılorda'da "Turmagambet İztleuov'un Memleketinde Şehnâme" adlı sergi açılmıştır. İran'ın Astana Büyükelçiliği Kültür Temsilciliği tarafından düzenlenen sergide Şehnâme ve İran el sanatlarıyla ilgili ürünler sergilenmiştir. Turmagambet İztleuov, SSCB döneminde Şehnâme'yi Kazakçaya kazandıran aydın olarak bilinmektedir. İran İslam Cumhuriyeti Astana Büyükelçiliği Kültür Temsilciliği Danışmanı Masud Şeyh Zeyneddin, serginin gerçekleştirilmesine katkıda bulunan Kızılorda Valiliği'ne

53 "Firdeusi Zaşel k Abayu v Gosti", *Ekspress K*, https://express-k.kz/news/kultura/firdousi_zashel_k_abayu_v_gosti-101978, (Erişim Tarihi: 22.02.2019).

54 "V Şımkente Naçalas Nedelya İranskoj Kulturnı i Literaturnı", *TVK*, <http://tvk-uko.kz/2017/10/25/v-shy-mkente-nachalas-nedelya-iranskoj-kul-tury-i-literaturnı/>, (Erişim Tarihi: 20.12.2018).

55 "İranskoe İskusstvo i Persidskiy Kovrı", *afişa.kz*, <https://afisha.kz/art/muzei/event/iranskoe-iskusstvo-i-persidskie-kovry>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019). Sergi resimleri için ayrıca bkz: Aleksey Azarov, "Naurız s İranskimi Proizvedeniyami Kulturnı i İskusstva", *Azattık Kazakistan*, <https://rus.azattyq.org/a/nauryz-iran-iskusstvo-almaty/29103222.html>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

ŞEHNÂME'NİN İRAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ

teşekkür etmiştir.⁵⁶ İran heyeti, daha sonra da İztleuov'un doğduğu köye giderek köy müzesini de gezmişlerdir.⁵⁷

- 11 Temmuz 2018 tarihinde İran Kültür Temsilciliği'nin desteğiyle Aktau'daki Doğal Peyzaj Müzesi'nde "Şehnâme Firdevsi, Dünya Edebiyatının Şaheseri" sergisi düzenlenmiştir. İran'ın Aktau Başkonsolosu Nuri'nin katılımıyla açılışı yapılan sergide Şehnâme ve İran'a ait eserler sergilenmiştir. Sergiden sonra söz konusu eserler yerel kütüphaneye hediye edilmiştir.⁵⁸
- 18-28 Ekim 2018 tarihlerinde Kuzey Kazakistan Bölgesel Mimari-Etnografik ve Doğal Peyzaj Müzesi'nde İran'ın Astana Büyükelçiliği Kültür Temsilciliği tarafından "Firdevsi'nin Şehnâmesi Dünya Edebiyatının Şaheseri" adlı sergi düzenlenmiştir. Serginin açılışına İran'ı temsilen Zeyneddin de katılmıştır. Sergide, İran el sanatları ürünlerinin de yer aldığı yüzden fazla eser sergilenmiştir.⁵⁹

DIĞER ETKİNLİKLER

- Tacik Film isimli yapım şirketi, 1976 yılında Şehnâme'den uyarlanan "Siyavuş Masalı" adlı filmi çekmiştir.
- Andeşa Tiyatrosu, 1994 yılında Duşanbe'de düzenlenen Şehnâme'nin 1000. Yıldönümü kutlamalarına katılmış ve "İsfendiyar" oyununu sergilemiştir.⁶⁰

56 "Vıstavka İranskogo İskusstva Otkryta v Kızılörde", TAG News, <https://www.kaztag.kz/ru/news/vystavka-iranskogo-iskusstva-otkryta-v-kyzylorde>, (Erişim Tarihi: 19.12.2018).

57 "V Aule Legendarnogo Poeta", Kızılördinskie Vesti, <https://kzvesti.kz/kv/fourthband/31033-v-aule-legendarnogo-poeta.html>, (Erişim Tarihi: 15.01.2019).

58 "Vıstavka 'Şahname' Firdausi, Kak Şedevr Mirovoy Literaturı, Proşla v Mangıstauskoy Oblasti", Kulturnoe Predstavıtelstvo Posolstva İslamskoy Respubliki İnan v Kazahstane, <http://ru.astana.icro.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=471&pageid=40441&newsview=709718>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

59 "Şahname Firdousi-Şedevr Mirovoy Literaturı", Severo-Kazahstanskaya Oblastnaya Assambleya Naroda Kazahstan, http://assembly.sko.kz/news/read/SHahname_Firdousi__alemdik_adebiettin_zhauhary.html, (Erişim Tarihi: 27.12.2018).

60 Mehdi Sanai, Vzaimotonoşenie İrana I Tsentralnoy Azii. Tendentsii I Perspektivi, Moskova 2017, <https://goo.gl/Mz31WR>, (Erişim Tarihi: 02.04.2018).

- 7-8 Ekim 2009 tarihlerinde Kazakistan Milli Kütüphanesi'nde İran'ın Astana Büyükelçiliği'nin desteğiyle gerçekleştirilen "Uluslararası Büyük Bozkır Uygarlığı ve Şehnâme Sempozyumu" çerçevesinde "Sır Suleyi", "Şahname" ve "Tus Kalası-Ferdausiding Otanı" adlı belgeseller gösterilmiştir.⁶¹
- 13 Aralık 2013 tarihinde Astana'da Şehnâme müzik antolojisinin açılışı düzenlenmiştir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in katılımıyla gerçekleşen açılıшта, söz konusu ülkenin önde gelen sanatçıları Şehnâme'yi 48 CD'ye kaydetmiştir.⁶² Aynı olduğunu kesin bilmemekle birlikte Kızılorda Valiliği'nin desteğiyle Şehnâme'nin Kazakça "audio ansiklopedisi"ne de 48 parça olarak kaydedildiği bilinmektedir.⁶³
- 2017 yılının Şubat ayında Bişkek'te düzenlenen "İslam Devrimi'nin 38. Yıldönümü" kutlamasında Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi'nin öğrencileri, Şehnâme'yi sahneye taşımışlardır.⁶⁴
- 19 Mart 2018 tarihinde Kırgız Milli Drama Tiyatrosu'nda İran Kültür Temsilciliği tarafından gerçekleştirilen Nevruz kutlamasında üniversite öğrencileri Şehnâme Destanı'ndan parçayı tiyatro oyunu olarak seyircilerin beğenisine sunmuştur.⁶⁵

61 "V Natsionalnoy Biblioteke RK Proşla Mejdunarodnaya Nauçnaya Konferentsiya 'Tsivilizatsiya Velikoy Stepi I Şahname", *Natsionalnaya Biblioteka Respubliki Kazahstan*, https://nlrk.kz/page.php?page_id=23&lang=1&news_id=902, (Erişim Tarihi: 12.02.2018).

62 Nagima Sagandıkova, "Znaçenie Perevoda v Duhovno-İstoriçeskih Svyazah Narodov İrana i Tsentralnoy Azii", *Duhovno-İstoriçeskie Svyazi Narodov İrana i Daşti Kıpçaka. Materialı Mejdunarodnoy Nauçno-Praktičeskoj Konferentsii "Duhovno-İstoriçeskie Svyazi Narodov İrana i Stran Tsentralnoy Azii" (15-16 May 2017 g., g. Almatı)*, Biblioteka Oljasa, Almata 2018, s. 117.

63 "Şahnama' Dastanı", *kitap.kz*, <https://kitap.kz/music/category/101>, (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

64 "V Bişkeke Proşlo Meropriyatıe Po Sluçayu 38-Letiya Pobedi İslamskoj Revolyutsii v İrane", *Şelkoviy Put*, Sayı: 18, Bişkek 2017, s. 92-93.

65 "İrandın Madaniy Ökölçülüğü Bişkekte Nooruzga Karata Mayramdık İş Çara Ötkördü", *Ruh Media*, <http://ruh.kg/2018/03/20/irandyin-madaniy-k-lch-l-g-bishkekte-nooruzga-karata-mayramdyik-ish-chara-tk-rd/>, (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

ŞEHNÂME'NİN İRAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ

KİTAPLAR⁶⁶

- “Şohnoma”dan *Hikmatlar. Andarzho Az “Şohnoma”*, Haz. A. Kamarzoda, Samarkand 2006, Özbekçe, Tacikçe.
- Abulkasım Firdousi, *Siyavuş Cönündö Dastan*, çev. Olcobay Şakir, *Ruheş*, <http://ruhesh.kg/2016/12/10/abulkasym-firdousi-siyavush-zhonundo-dastan/>, (Erişim Tarihi: 25.02.2019).
- “Duhovno-İstoriçeskie Svyazi Narodov İrana i Stran Tsentralnoy Azii”, *Duhovno-İstoriçeskie Svyazi Narodov İrana i Daşti Kipçaka. Materialı Mejdunarodnoy Nauçno-Praktičeskoj Konferentsii (15-16 May 2017 g., g. Almatı)*, Safar Abdullo-Biblioteka Oljasa, der., Almata 2018.
- Firdausi, Şahname, çev., B. Tural, Turar, Bişkek 2017, Kırgızca.
- Firdavsiy, Şohnoma, 2 cilt, çev., Şoislom Şomuhammedov, vd., G. Gulom Neşriyat, Toşkent 1975-76. Özbekçe.
- *Firdousi i Razvitie Natsionalnogo Eposa Narodov İrana i Tsentralnoy Azii*, Safar Abdullo-Biblioteka Oljasa, der., Almata 2016, 520 s. Rusça.⁶⁷
- Kurbonmamadov Aknazar, *Estetika Firdavsi*, Fan Yay., Taşkent 2007, Rusça.
- Şahnama *Zertteuler*, Cediger, Kızılorda 2013, Kazakça.
- Şerif Amidi: *Türük Tilindegi “Şahnama” (“Şahname” Bit-Turki) XVI g.*, T. Kıdır-Nurlı Alem, der., Almata 2013, Kazakça.
- Turmagambet İztileuulı, *Rüstem Dastan*, Cazışu Yay., Almata 2004, Kazakça.

⁶⁶ Konuyla ilgili Tacikçe oldukça fazla çalışma olduğundan onları buraya dahil etmedik.

⁶⁷ “Kazakistan’da Büyük İranlı Şair Firdevsi Hakkında Yeni Bir Kitap Yayınlandı”, İBNA, <https://bit.ly/2tE79eK>, (Erişim Tarihi: 28.02.2019).

- Turmagambet İztileuuli, Şahname, 2 cilt, İslam Cemney, der., Sarı Arka Yay., Astana 2009. Kazakça.
- Turmagambet İztileuuli, Şahname, İslam Cemney, der., Arıs Yay., Almata 2015, Kazakça.

İRANLILAR TARAFINDAN ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ'NDE ŞEHNÂME'YLE İLGİLİ SAVUNULAN TEZLER⁶⁸

- Azam Gotbizade Abbasali, "Affiksálne Slovoobrazovanie *İmen Prilagatelnih v Şahname Abulkasıma Firdousi*", Tacikistan Milli Üniversitesi, Filoloji Doktora Tezi, Duşanbe, 2013.
- Cavid Caferi Bura Ganbar, "Hudojestvennaya Kontsepsiya Obraza Rustama v 'Şahname' Firdousi (Mifologičeskie i İstoričeskie Aspektı)", Tacikistan Milli Üniversitesi, Filoloji Doktora Tezi, Duşanbe, 2017.
- Miri Muhammadrizo Golam, "Otobrajenie Metafizičeskih Yavleniy v 'Şahname' Firdousi", Tacikistan Milli Üniversitesi, Filoloji Doktora Tezi, Duşanbe, 2014.
- Omid Şiva, "Poema 'Şahname' Firdousi Kak İstočnik Po İzučeniyu Etnogeografii, İstorii i Kulturu İranoyazičnih Narodov", Tacikistan Milli Üniversitesi, Tarih Doktora Tezi, Duşanbe, 2013, No. 04201355763.

ORTA ASYA'DA FİRDEVSİ'YLE İLGİLİ YER ADLARI

- Kazakistan'ın Türkistan ili Maktaaral ilçesinde Firdevsi adında Taciklerin yaşadığı köy ve aynı adı taşıyan köy okulu bulunmaktadır. Son dönemde Firdevsi köyü ve okulu başörtüsü meselesiyle ülkenin gündemine gelmiştir.

68 Tacikistan Firdevsi ve onun eserini kendi eseri olarak benimsediğinden, Tacikistan'da Şehnâme ile ilgili onlarca bilimsel tez hazırlanmıştır. Tez konuları çalışmamızla doğrudan ilgili olmadığından onları buraya dahil etmedik.

ŞEHNÂME’NİN İRAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ

- Özbekistan’ın Taşkent ve Semerkand şehirlerinde Firdevsi adında sokak vardır.
- Tacikistan’ın başkenti Duşanbe’de Firdevsi ilçesi ve sokağı bulunmaktadır. Duşanbe’deki merkez kütüphanenin ismi de büyük şairin ismini taşımaktadır. Ayrıca Tacikistan başkentindeki en büyük park da Firdevsi olarak isimlendirilmiştir.

SONUÇ

Firdevsi ve onun Şehnâme başlıklı eseri, Orta Asya halklarınca bilinmektedir. Hatta destanın bölgenin tarihinin ve kültürünün bir parçası haline geldiği de söylenebilir. Bu durumu fırsata çeviren İranlılar, hemen her fırsatta Firdevsi ve Şehnâme temalı etkinlikler düzenlemeye gayret etmektedir. Bu bağlamda 15 Mayıs Dünya Firdevsi Günü, bölge ülkelerinde mutlaka kutlanmaktadır. İranlıların bölgede gerçekleştirdikleri milli bayramlarda sıklıkla Şehnâme’ye yer verilmektedir. İranlılar; bilimden eğitime, sanattan kültüre, düz yazıdan müziğe her alanda Firdevsi ve Şehnâme’yle ilgili etkinlikler düzenlemektedir. Şimdiye kadar İranlılar, Orta Asya cumhuriyetlerinde Şehnâme’yle ilgili 30 civarında etkinlik düzenlemeyi başarmışlardır. Firdevsi ve Şehnâme tabirleri, bölgede eşit seviyede ve bazen de birbirlerinin eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır.

İranlıların günümüze ulaşan kültürel ve tarihsel bağlantıların pekiştirilmesi için Şehnâme’yi önemli bir araç olarak gördüğü ortadadır. Şehnâme’nin Orta Asya’da yeniden tanıtılması konusunda İran Büyükelçilikleri, Kültür Temsilcilikleri ve bölgede çalışan İranlı akademisyenler, sanatçıların ve iş insanları önemli görevler üstlenmektedir. Şehnâme’nin tanıtımında İranlıların yerel muhatapları olarak üniversiteler, kütüphaneler, müzeler ve tiyatrolar ön plana çıkmaktadır.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Şimdiye kadar İranlılar tarafından bölgede açılan iki merkeze Firdevsi ismi verilmiştir. Bu merkezler, Firdevsi'yi ve onun eserini yaşatmakta ve buralarda konuyla ilgili çeşitli araştırmalar yapılmaktadır.

Şehnâme ve Firdevsi hakkındaki çalışmalar Orta Asya dillerinde ve Rusçada da yapılmaktadır. İran Kültür Temsilcilikleri de Orta Asya'da Şehnâme'nin yeni yayınlarının yapılması konusunda çaba harcamaktadır. Bölgede İranlılar tarafından çıkarılan dergilerde Şehnâme'nin çeşitli yönlerini ele alan makaleler yayımlanmaktadır. Bu yayınlarda İranlı akademisyenlerin çalışmaları da tercüme edilerek basılmaktadır. Bunun yanı sıra konuyla ilgili düzenlenen bilimsel etkinliklerde sunulan bildiriler de İranlılar tarafından kitaplaştırılarak bilim dünyasına kazandırılmaktadır. Tahran, şimdiye kadar Şehnâme'yle ilgili ondan fazla kitabın bölge dillerinde neşredilmesine aracı olmuştur.

İran, geçmişte Merkezi Asya coğrafyasında sahip olduğu "kültürel liderlik" konumuna yeniden yükselmeyi arzulamaktadır. Bu hedef doğrultusunda Firdevsi ve Şehnâme, İran'ın kültür diplomasisinde önemli bir araç olarak hizmet etmektedir.

ŞEHNÂME'NİN İRAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ

KAYNAKÇA

“Firdousi Aleminen’ Körmesi Aşıldı”, *Radio7.kz*, <http://radio7.kz/?p=6561&lang=kz>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

“Şahnama’ Dastanı”, *kitap.kz*, <https://kitap.kz/music/category/101>, (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

“Bişkekke A. Firdousinin Künü Cana ‘Şah Name’ Eposunun Kırgız Tiline Kotormosunun Bet Açarı Öttü”, *Ruh Media*, <http://ruh.kg/2017/05/15/bishkekke-a-firdousinin-k-n-zhana-shah-name-eposunun-kyirgyiz-tiline-kotormosunun-bet-acharyi-tt/>, (Erişim Tarihi: 17.02.2018).

“Çto Poema “Şah-name” Mojet Rasskazat o Sovremennom İrane”, *NIU VŞE*, <https://www.hse.ru/news/communication/221101204.html>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

“Firdeusi Zaşel k Abayu v Gosti”, *Ekspress K*, https://express-k.kz/news/kultura/firdousi_zashel_k_abayu_v_gosti-101978, (Erişim Tarihi: 22.02.2019).

“Hakim Abulkasim Firdousi-Gordost İrantsev”, *Livejournal*, <https://sajjadi.livejournal.com/24065.html>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

“İrandın Madaniy Ökölçülüğü Bişkekke Nooruzga Karata Mayramdik İş Çara Ötkördü”, *Ruh Media*, <http://ruh.kg/2018/03/20/irandyin-madaniy-k-lch-l-g-bishkekke-nooruzga-karata-mayramdyik-ish-chara-tk-rd/>, (Erişim Tarihi: 27.02.2018).

“İranskoe İskusstvo i Persidskiy Kovrı”, *afişa.kz*, <https://afisha.kz/art/muzei/event/iranskoe-iskusstvo-i-persidskie-kovry>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

“Kazakistan’da Büyük İranlı Şair Firdevsi Hakkında Yeni Bir Kitap Yayınlandı”, *İBNA*, <https://bit.ly/2tE79eK>, (Erişim Tarihi: 28.02.2019).

“Kırgızskie Studentı Nasladilis Çteniem Stihov Firdousi I Hayyama, v Originale”, *CA-İR News*, <https://goo.gl/6qTNzk>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

“Mejdunarodnaya Konferentsiya ‘MANAS’ I ‘ŞAHNAME’: Verşina Epiçeskogo Mişleniya Narodov İrana i Tsentral’noy EvrAzii”, *Şelkoviy Put*, Sayı: 8, Bişkek 2014, s. 62.

“Mejdunarodnaya Konferentsiya ‘Firdousi I Razvitie Natsionalnogo Eposa Narodov İrana I Tsentralnoy Azii’”, *Spik*, <http://www.spik.kz/comment/72006>, (Erişim Tarihi: 12.02.2018).

“Mejdunarodnie Proektı I İssledovaniya”, *Al-Farabi Kazak Ulttık Universiteti*, <http://www.kaznu.kz/ru/7095>, (Erişim Tarihi: 23.01.2019).

“Mejdunarodniy Den Pamyati Hakima Abulkasima Firdousi Otmetili v Tadjikistane”, *iran.ru*, https://www.iran.ru/news/culture/39677/Mezhdunarodnyy_den_pamyati_Hakima_Abulkasima_Firdousi_otmetili_v_Tadzhikistane, (Erişim Tarihi: 26.02.2019).

“Na Fakultete Mejdunarodnih Otnoşeniy Otkrılsya Klub Lyubiteley Persidskogo Yazıka ‘Ariana’”, *Eurasian National University*, <http://www.enu.kz/ru/info/novosti-enu/50107/>, (Erişim Tarihi: 17.01.2019).

“Privetstvennoe Slovo G-na Kahramana Suleymani, Zam. Rukovoditelya Organizatsii Kulturu i İslamskoy Orientatsii İslamskoy Respubliki İran”, *Duhovno-İstoriçeskie Svyazi Narodov İrana i Daşti Kipçaka. Materialı Mejdunarodnoy Nauçno-Praktiçeskoy Konferentsii “Duhovno-İstoriçeskie Svyazi Narodov İrana i Stran Tsentralnoy Azii” (15-16 May 2017 g., g. Almatı)*, Biblioteka Oljasa, Almata 2018, s. 5-8.

“Ruhani: Madeni Diplomatiya Men Örkenietti Tanıstıru Kitaptıng Mindeti”, *İran Kazakh Radio*, <https://goo.gl/1rZLoj>, (Erişim Tarihi: 28.02.2018).

“Şahname Firdousi-Şedevr Mirovoy Literaturu”, *Severo-Kazahstanskaya Oblastnaya Assambleya Naroda Kazahstan*, <http://assembly.sko.kz/news/>

ŞEHNÂME'NİN İRAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ

read/SHahname_Firdousi__alemdik_adebiettin_zhauhary.html, (Erişim Tarihi: 27.12.2018).

“Ulu Akındı Eskerüü Keçesi”, *Adep Dergisi*, Sayı: 2, Bişkek 2010, s. 25.

“Uzbekistan: V Ferganskom Art-Kafe ‘Bravo’ Otkrilas Vstavka Grafiki”, *Fergana*, <https://www.fergananews.com/news/5365>, (Erişim Tarihi: 27.02.2019).

“V Aule Legendarnogo Poeta”, *Kızıldinskije Vesti*, <https://kzvesti.kz/kv/fourthband/31033-v-aule-legendarnogo-poeta.html>, (Erişim Tarihi: 15.01.2019).

“V Bişkeke Proşla Literaturnaya Vstreça, Posvyaşennaya Dnyu Rocdeniya Abulkasima Firdousi”, *Şelkoviy Put*, Sayı: 17, Bişkek 2016, s. 94-95.

“V Bişkeke Proşlo Meropriyatie Po Sluçayu 38-Letiya Pobedi İslamskoy Revolyutsii v İrane”, *Şelkoviy Put*, Sayı: 18, Bişkek 2017, s. 92-93.

“V Duşanbe Predstavlenı Novie Knigi İssledovateley Tadjiksko-Persidskoy Literaturı”, *Asia-Plus*, <http://www.asiaplustj.info/ru/news/life/culture/20130208/v-dushanbe-predstavleny-novye-knigi-issledovatelei-tadzhiksko-persidskoi-literatury>, (Erişim Tarihi: 09.05.2018).

“V Kazahstane Vıpuşeno Novoe İzdanie Perevoda “Şahname” Abulkasima Firdousi”, *iran.ru*, https://www.iran.ru/news/culture/30349/V_Kazahstane_vypushcheno_novoe_izdanie_perevoda_Shahname_Abulkasima_Firdousi, (Erişim Tarihi: 11.02.2018).

“V Natsionalnoy Biblioteke RK Proşla Mejdunarodnaya Nauçnaya Konferentsiya ‘Tsvilizatsiya Velikoy Stepi I Şahname’”, *Natsionalnaya Biblioteka Respubliki Kazahstan*, https://nlrk.kz/page.php?page_id=23&lang=1&news_id=902, (Erişim Tarihi: 12.02.2018).

“V Şımkenite Naçalas Nedelya İranskoy Kulturi i Literaturi”, *TVK*, <http://tvk-uko.kz/2017/10/25/v-shy-mkente-nachalas-nedelya-iranskoj-kul-tury-i-literatury/>, (Erişim Tarihi: 20.12.2018).

“V Ust-Kamenogorske Proydet Vıstavka, Gde Mojno Budet Nasladitsya İskusstvom İrana”, *16news.kz*, <https://16news.kz/news/cultura/V-Ust-Kamenogorske-proydet-vyistavka-gde-mozhno-budet-nasladitsya-iskusstvom-İrana--4629>, (Erişim Tarihi: 25.12.2018).

“Vıstavka ‘Şahname’ Firdausi, Kak Şedevr Mirovoy Literaturi, Proşla v Mangıstauskoy Oblasti”, *Kulturnoe Predstavitelstvo Posolstva İslamskoy Respubliki İran v Kazahstane*, <http://ru.astana.icro.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=471&pageid=40441&newsview=709718>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

“Vıstavka İranskogo İskusstva Otkryta v Kızılorde”, *TAG News*, <https://www.kaztag.kz/ru/news/vystavka-iranskogo-iskusstva-otkryta-v-kyzylorde>, (Erişim Tarihi: 19.12.2018).

ASHUROV, Bakhrullo, “Tacikistan ve İnan İlişkileri (1991-2014)”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2016.

AZAROV, Aleksey, “Naurız s İranskimi Proizvedeniyami Kulturi i İskusstva”, *Azattık Kazakistan*, <https://rus.azattyq.org/a/nauryz-iran-iskusstvo-almaty/29103222.html>, (Erişim Tarihi: 09.01.2019).

CIYANBAGERI, Hamide, “Ponyatiya Gosudarstvo i Obşetvo v Sotsialno-Politiçeskih Vozzreniyah Abulkasima Firdavsi”, Tacikistan Bilimler Akademisi Basılmamış Doktora Tezi, Duşanbe 2014, <http://www.dslib.net/istoria-filosofii/ponjatija-gosudarstvo-i-obwestvo-v-socialno-politicheskih-vozzrenijah-abulkasima.html>, (Erişim Tarihi: 25.02.2018).

ÇELİK, Kadir Ertaç, “İslam Devrimi Sonrası İnan’da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış”, *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), s. 251-274.

ŞEHNÂME’NİN İRAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ

ELNAZAROVA, Habiba, “Religioznaya Leksika v “Şahname” Abulkasima Firdousi”, Tacik Devlet S. Ulugzoda Dil Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Duşanbe 2014.

EROL, Mehmet Seyfettin, “Fırsatlar ve Tehditler İkiliminde İran’ın Orta Asya Politikası”, Kamer Kasım vd., der., *Uluslararası Güvenlik Sorunları*, ASAM Yayınları, Ankara 2004, s. 218-245.

EROL, Mehmet Seyfettin-Dinmuhammed Ametbek, “Türk Dünyası’nın Birlik Arayışı: Bir Üst Kimlik Olarak “Büyük Bozkır”, Ahmet Nafiz Ünalmiş-Mehmet Nuri Parmaksız, der., *Türk Birliğinin Mümkün Yolları*, Akçağ Yay., Ankara 2019, s. 9-32.

FIRONOVA, Valentina, “Kniga Tsarey’ Peredaet Estafetu ‘Tafsir Korana’”, *Kazahstanskaya Pravda*, <https://www.kazpravda.kz/articles/view/kniga-tsarei-peredaet-estafetu-tafsir-korana1>, (Erişim Tarihi: 27.02.2019).

HAMIDOV, H., “Motivi “Şahname” v Uzbekskih Narodnih Knigah”, Safar Abdullo, Biblioteka Oljasa, der., *Firdousi i Razvitie Natsionalnogo Eposa Narodov İrana i Tsentralnoy Azii*, Almata 2016, s. 356-359.

HUTORSKAYA, V. V., “Vzaimootnoşeniya İslamskoy Respubliki İnan i Tsentralnoy Azii”, İnan: İslam i Vlast, RAN İstitut Vostokovedeniya, Moskova 2001, s. 220-237.

KALANDAROV, Hokim, “İsmailizm i Persidsko-Tadjikskaya Literatura X-XII Vv. (K Probleme Vzaimodeystviya Religioznogo i Hudojestvennogo Mişleniya)”, Sadreddin Ayni Tacik Devlet Pedagoji Üniversitesi Basılmamış Filoloji Doktora Tezi, Duşanbe 2014.

KALANDAROV, Hokim, “Otrajenie İsmailitskih İdey v “Şahname” Firdousi”, İzvestiya İstituta *Filosofii, Politologii i Prava İm. A. Bahovaddinova Akademii Nauk Respubliki Tadjikistan*, Sayı: 2, 2014, s. 24-31.

KAMARZODA, Asleddin, “İzuçenie Jizni i Tvorçestva Firdousi v Uzbekistane”, Safar Abdullo-Biblioteka Oljasa, der., *Firdousi i Razvitie*

Natsionalnogo Eposa Narodov İrana i Tsentralnoy Azii, Almata 2016, s. 508-514.

KLYAŞTORINA, Vera, "Kulturno-Politiçeskaya Doktrina İRİ v Regione (90-e gg.)", *İslamskaya Respublika İran v 90-e Godı (Ekonomika, Politika, Kultura)*, RAN İstitut Vostokovedeniya, Moskova 1998, s. 120-130.

KUMISBAEV, Utegen, "Firdousi i Kazahskie Poeti", Safar Abdullo-Biblioteka Oljasa, der., *Firdousi i Razvitie Natsionalnogo Eposa Narodov İrana i Tsentralnoy Azii*, Almata 2016, s. 339-355.

LAHUTI, Leyla, "Kulturnie Kodı İranskoy Traditsii (Şahname Abulkasima Firdousi I Sufiyskie Masnavi Farid ad-Dina Attara)", *Vestnik RGGU*, 6(128), 2014, s. 66-95.

MALIKIAN, Mohsen Mohammadsadeg, "Kulturnie Svyazi Respubliki Tadjikistan s İslamskoy Respublikoy İran", Tacikistan Devlet Üniversitesi Basılmamış Tarih Doktora Tezi, Duşanbe 2012, <http://cheloveknauka.com/kulturnye-svyazi-respubliki-tadzhikistan-s-islamskoy-respublikoy-iran>, (Erişim Tarihi: 12.02.2018).

MAMEDOVA, Nina, "O Kulturnoy Politike i Kontseptsii "Kulturnogo Djihata" v İrane", *Rossiya-İran: Dialog Kultur: Mejdunarodnaya Nauçnaya Konferentsiya*, 8 Aprelya 2016 Goda, Saint Petersburg 2017, s. 47-55.

MARDONI, Tadjiddin, "Neizvestniy Rasskaz o Firdousi İz Knigi Ahmada İbn Madjida 'Kitab Al-Favaid Fi Usul İlm Al Bahr Ba-I-Kavaid'", Safar Abdullo-Biblioteka Oljasa, der., *Firdousi i Razvitie Natsionalnogo Eposa Narodov İrana i Tsentralnoy Azii*, Almata 2016, s. 56-100.

ORMUŞEV, Asan, *Kırgızstan-İran Mamilelerine 20 Cıl*, Kırgız Respublikası İlimder Akademiyası Tarih Cana Muras İstitutu, Bişkek 2012, 206 s.

RAVANDI-FEDAI, Lana, "Etnos, Natsiya, Natsionalizm: İranskiy Vzglyad", *İslam Na Blijnem I Srednem Vostoke*, Sayı: 9, 2015, s. 193-206.

ŞEHNÂME'NİN İRAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ

RUSTAMOV, Rafiq, "İran'da İslam, Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir İnceleme", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

SAGANDIKOVA, Nagima, "Znaçenie Perevoda v Duhovno-İstoriçeskih Svyazah Narodov İrana i Tsentralnoy Azii", *Duhovno-İstoriçeskie Svyazi Narodov İrana i Daşti Kipçaka. Materialı Mejdunarodnoy Nauçno-Praktiçeskoj Konferentsii "Duhovno-İstoriçeskie Svyazi Narodov İrana i Stran Tsentralnoy Azii" (15-16 May 2017 g., g. Almatı)*, Biblioteka Oljasa, Almata 2018, s. 115-122.

SANAI, Mehdi, "Den Firdousi i Şahname", *Livejournal*, <https://sanaei.livejournal.com/46289.html>, (Erişim Tarihi: 23.02.2019).

SANAI, Mehdi, *Vzaimotonoşenie İrana I Tsentralnoy Azii. Tendentsii I Perspektivi*, Moskova 2017, <https://goo.gl/Mz31WR>, (Erişim Tarihi: 02.04.2018).

ŞİVA, Omid, "Poema 'Şahname' Firdousi Kak İstoçnik Po İzuçeniyu Etnogeografii, İstorii i Kulturu İranoyazıçnıh Narodov", Tacikistan Milli Üniversitesi, Basılmamış Tarih Doktora Tezi, Duşanbe, 2013, <http://www.dissercat.com/content/poema-shakhname-firdousi-kak-istochnik-po-izucheniyu-etnogeografii-istorii-i-kultury-iranoya>, (Erişim Tarihi: 23.02.2018).

TURDUBAEV, Coldoş, "Dlya Şahov Li Bila Napisana Şahname?", *Kut Bilim*, Bişkek 2009, http://presskg.com/kut/09/0522_5.htm, (Erişim Tarihi: 17.01.2018).

STRUCTURED ABSTRACT

The Islamic Republic of Iran attaches special importance to cultural diplomacy in its foreign policy. Cultural diplomacy from Iranian perspective are; the introduction of rich Iranian culture to the world, the development of bilateral relations and the promotion of the country. Some famous people and some important works come to the “brand element” in promoting Iranian culture to the world. One of the cultural elements contributing positively to Iran’s image is Abu’l Qasim Ferdowsi and his long epic poem Shahnameh. Shahnameh constitutes an important place in the current foreign policy of Iran, which carries out the “Cultural Jihad” for the protection (preservation) and promotion of its cultures.

Ferdowsi and his Shahnameh epic are well known by the peoples of Central Asia. In fact, it can be said that the epic has become a part of the historical culture of the region. It is because Shahnameh was not seen by the Turks as a foreign cultural element, but as a part of their own culture. Various Turkic interpretations of the epic were written and spoken among Turkic peoples.

According to Shahnameh, today’s Uzbekistan, Turkmenistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and the Xinjiang Uyghur Autonomous Region were the territories where Iranian-speaking peoples lived widely. Ferdowsi frequently mentions the city of Hotan in East Turkestan in his books. Shahnameh researchers highlighting this issue and so-called Central Asia geography of the former Persian mother land and home of the Persian language speaking people.

The terms “Iran” and “Turan” and the endless wars between them were committed in the Shahnameh. The Iranians emphasize the thesis that Iran and Turan are both themselves, and thus want to consolidate the idea of brotherhood of the peoples of Central Asia and Iran.

ŞEHNÂME'NİN İRAN DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ: ORTA ASYA CUMHURİYETLERİ ÖRNEĞİ

Iranian diplomats often refer to the power of word in Shahnameh. We can assume that the Iranians, especially the Iranian diplomats, have gained power from Shahnameh and believe that it is possible to survive even without the most powerful state in the world.

Iranian diplomats refer to the “common cultural climate” inherited from the past to the Central Asian interlocutors. If we accept that Shahnameh is the cultural code of the Iranian tradition, Shahnameh will play an important role as the decisive culture code of the common cultural climate of Central Asia and Iran.

Iranians endeavor to organize Ferdowsi and Shahnameh activities in almost every opportunity. In this context, the 15th of May World Ferdowsi Day is celebrated in the countries of the region. Shahnameh is often included in the national holidays of Iranians in the region. The Iranians pay attention to the activities of Ferdowsi and Shahnameh in every field from science to education, from art to culture, from music to music. So far, Iranians have managed to organize about 30 various events related to Shahnameh in the Central Asian Republics. The terms Ferdowsi and Shahnameh are used in the region as equal and sometimes as a synonym of each other and are understood as such.

In the eyes of the Iranians, it is understood that Shahnameh was seen as an important tool for the consolidation of the common heritage, cultural and historical connections. Iran’s Embassies, Cultural Representatives and Iranian academicians, artists and businessmen who have been working in the region have important roles in the re-dissemination of Shahnameh in Central Asia. As the local interlocutors of Iranians, more state institutions such as universities, libraries, museums and theaters come to the forefront in the promotion of Shahnameh in the region.

Two centers opened in the region by Iranians have been named after Ferdowsi. These centers keep Ferdowsi and his work alive and do researches on the subject.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Academic and popular studies on Shahnameh and Ferdowsi are available in Central Asian languages and Russian. Iranian Cultural Representatives are also making efforts to make new publications of Shahnameh in Central Asia. In the journals published by the Iranians in the region, articles dealing with various aspects of Shahnameh are published. In these publications, the works of Iranian academics are translated and published. In addition, the papers presented at the scientific events organized by the subject are published by the Iranians. The Iranians have so far published more than ten books on Shahnameh in the regional languages.

Iran desires to regain the position of cultural leadership in Central Asia which it had enjoyed in ancient times. In line with this goal, Shahnameh serves as an important tool in Iran's cultural diplomacy.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME*

A Study of Iran's Foreign Policy within the Context of Madism

Mehmet Seyfettin EROL**
İrem BİLGETÜRK***

Öz

Günümüzün refahtan uzak bölgesel konjonktürünün mühim aktörleri arasında yer alan İran, özelde bölgede ve genelde ise küresel anlamda önemli bir güç olmak adına dini retoriği dış politika aracı olarak kullanmaktadır. Bu anlamda mehdilik söyleminden kaynaklanan anlayışla gerçekleşen İslam Devrimi, dış dünyaya yansıtılmak istenmektedir. Devrimin gerçekleştiği yıllardan beri Ortadoğu'da tehdit olarak algılanan Tahran, bir dizi olayın gerçekleşmesinde etki göstermiştir. İstikrar bozucu devlet olarak adlandırılmasındaki en büyük neden ise dini kisve altında halkları tarafına çekerek gizli faaliyetlerde bulunmasıdır. Genel görüşe göre tüm bu faaliyetler, iç tepkilere neden olmakta ve rejimin sonunu getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İran, Mehdilik, Dış Politika, Şiilik, Humeyni.

Abstract

Iran which is one of the most important actors of Middle East that is away from welfare, uses specially in region and generally in globally; "religious rhetoric" as a instrument of foreign policy. In this sense Islamic Revolution which based on rhetoric of mahdism is desired to spread all around the world. Since the years when the revolution came out, Tehran which is perceived as a threat, took action of a series of event came true. That's why Iran named as a "unstabilizer" is its hidden actions which targets the folks with religious cover. According to general opinion, all this actions cause internal reaction and round off the Islamic regime.

Keywords: Iran, Mahdism, Foreign Policy, Shiism, Khomeini.

---

* **Makale Geliş Tarihi:** 09.09.2019 **Yayına Kabul Tarihi:** 04.12.2019

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Başkanı, e-posta: mserol@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0001-8358-7326>,

*** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi,
Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları, Afyonkarahisar Ticaret İl Müdürlüğü,
bilgeturkirem5@gmail.com.

GİRİŞ

Ortadoğu'nun gündemde olan aktörlerinden İran, dış politika anlayışında dini retorikle hareket etmeyi seçmiştir. Bu anlamda Tahran yakın coğrafyasında ve bu coğrafyanın dışında yaşanan birçok meseleye müdahil olmuş; deyim yerindeyse "gövde gösterisi" yapmıştır. Aslında İran'ın mehdilikten kaynaklanan dış politika anlayışı, bölgede yaşanan sorunların kaynağını oluşturmakta; dış dünya açısından meşru görülmemekte ve rejimin sonunu getirmektedir.

Kutsal değerlerden güç alarak kendi karşı devrimini¹ hayata geçiren Ayetullah Ruhullah Humeyni, muhtemelen İran'ın başka türlü başat güç olamayacağını farkındaydı. Nitekim Humeyni'nin devrimi, sadece din kaynaklı değildi. İran halkının genel davranışları incelendiğinde; mehdilik özelinde fazlasıyla bir sahiplenme olduğu görülecektir. Bu durum, Arap halklarının işgaliyle kendilerine dayatılan Sünniliğe verilen bir tepki olarak algılanabilir. Uzun yıllar işgal altında kalan ama bağımsızlıklarından vazgeçmeyen İranlılar, Şiiliğe kendi kültürleriyle bütünleşen Zerdüştlükten parçalar da katmıştır.

Yıllarca korunan kültürel bileşenler, Şiilik vesilesiyle muhteşem bir bütünlükle bir araya getirilmiş ve mehdi inancına sıkı sıkıya bağlı olan İran'da, devrimin tohumları atılmıştır. Öyle ki mehdiyi bekleyen halk, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) kültürel sömürgesi olmayı reddetmiştir. Zira Batılılığın fazlasıyla dayatılması, İran için bir kültür erozyonuna sebep olabilirdi. İşte tam da bu aşamada mehdiye vekâlet fikrini ortaya atan Humeyni'nin düşünceleri oldukça rağbet görmüştür.

Meşruiyetini halktan alan devrim, daha sonraki yıllarda farklı boyutlar kazanmış ve bölgede adeta kargaşaya sebep olmuştur. "Mazlumların koruyucusu" sloganıyla mezhepsel antitezi Suudi Arabistan, küçük şeytanı

¹ Genel anlamda incelendiğinde devrimler, genellikle çağdaşlaşma şeklinde kendini göstermiştir. Ancak İran'da yaşanan bu durumun tersi niteliğinde olmuştur.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

İsrail ve büyük şeytani da ABD olarak tanımlayan İran, özelde bölge genelde ise dünya açısından düzeni bozan bir devlet görünümüne bürünmüştür.

Bu makalede de İran'ın mehdilik temelli dış politika anlayışının genel çerçevesi çizilmekte, daha sonra verilen amaçtan oldukça sapan faaliyetler ve elbette ki bu durumun bölge ve dünya kapsamındaki sonuçları incelenmektedir.

MEHDİLİK KAVRAMININ ŞİİLİK ÖZELİNDE İNCELENMESİ

İslam dininin en çok mensubu bulunan ikinci önemli mezhebi olan Şiilik, her inanışta olduğu gibi kendi içerisinde özel kavramlara yer vermektedir. Özellikle Hz. Ali'nin halifelik sorunuyla ortaya çıktığına inanılan Şiilik, zamanla İslamiyet'in farklılık arz eden bir kolu olarak Sünnilikten ayrılmıştır. Bu durumu çeşitlilik gösteren inanış sistemleriyle pekiştiren Şiilik inancında belki de en öne çıkan kavram Mehdiliktir.

Belirtmek gerekir ki; Şiiliğin kendi sistematığında yer alan Mehdilik kavramı, Şiilikten birçok yönüyle ayrılmaktadır. Şiilik İslam'ın mezhebiyken; mehdilik, mezhep içerisinde kendisine yer bulan, mezhebin önemli öğelerinden biridir. Mehdilik, imamlar teriminden kaynak bulan ve kimi düşünürlere göre, mesihliğe benzer yanları olan bir kavramdır. Nitekim mehdilik de tıpkı mesihlik gibi zulüm zamanında gizliliğine son verecek ya da dirilecek bir lideri tanımlamaktadır.

Sünnilik bağlamında Hz. Muhammed ve dört halife sonrasında biten "din açısından kutsiyet arz eden kişilerce yönetilme süreci", bu anlamda Şiilik açısından sürdürülmüştür. Nitekim Hz. Ali'nin birinci halife olan Hz. Ebubekir'den önce halife olması gerektiği düşüncesi, Hz. Ali'nin ne kadar önemsendiğini ve soyuna verilen değeri gösteren bir durumdur. Hz. Ali'nin ardından oğlu Hz. Hüseyin'in içerisinde bulunduğu Kerbela Olayı, dördüncü

halife ve soyuna yapılan haksızlığı hat safhaya ulaştırmış ve Arap halkının tepkisine sebebiyet vermiştir.

“Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin”den oluşan Ehlîbeyt kavramının da gösterdiği üzere Şiiler, İslam dininin Peygamberi Hz. Muhammed ile birlikte onun soyundan gelen Hz. Ali ve oğullarına özel bir ihtimam göstermiştir.² Bu sebeple de Sünniler için Hz. Ali’nin vefatıyla sona eren süreç, Şiiler açısından Hz. Ali’nin oğulları ve onların soyu doğrultusunda devam etmiştir. Bu kişiler ise Şiiler için çok önemli olan “imamet” kavramı çerçevesinde “imam” olarak adlandırılmıştır. Ancak bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus bulunmaktadır. Şiilik, kendi içerisinde kollara ayrılmakta ve bu inanışlar bağlamında imam olarak kabul edilen kişiler farklılık göstermektedir.

Konumuz açısından hayati öneme sahip olan ve Caferilik; yani On İki İmam Şiiliği olarak da bilinen İsnâ Aşer’iyye, inanç bütününde on iki imama ev sahipliği yapmaktadır. Aşağıdaki tablo yardımıyla Caferilik imamları aşağıda incelenmiştir.

Tablo 1: İsnâ Aşer’iyye İnancı Kapsamında İmamlar

Hz. Ali	4. Halife
Hz. Hasan	Maneviyat dolu lider
Hz. Hüseyin	Şehit imam
İmam Zeynel Abidin	Yol gösteren lider
İmam Cafer Sadık	Öğretmen imam
İmam Muhammed Bakır	Zulüm gören lider
İmam Musa-i Kazım	Yardımsaver imam
İmam Ali Rıza	Yol gösteren lider
İmam Muhammed Taki	Alim imam
İmam Ali Naki	Cesur lider
İmam Hasan Askeri	Hapsedilmiş lider
İmam Muhammed Mehdi	Gizlenen lider

² Mehmed Ali Durmuş, *Haberlerin Ağında Mehdi*, Anlam Yayınları, Ankara 2003, s. 140.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Tabloda da görüldüğü üzere, Şiilikte babadan oğula geçen; yani soy bağına dayanan bir inanç sistemi bulunmaktadır. En öne çıkan özellikleriyle verilmiş imamları gösteren tabloda 11. İmam'ın hapsedilmiş olduğu bilinen bir gerçektir.³ İmam Zaman'ın (Muhammed Mehdi/12. İmam)' abası olması hasebiyle İmam Hasan Askeri'ye değinmekte fayda vardır.

Mezhepsel tartışmaların hız kazandığı bir dönemde imamlık yapan Askeri, Abbasiler döneminde vuku bulan baskıların kurbanı olmuştur. Abbasilerde sabit olan Şiilere karşı nefretin Türk hâkimiyeti döneminde de son bulmadığı belirtilmeli ve Hasan Askeri'nin hapiste vefat ettiği söylenmelidir.⁴ Bu anlamda Abbasiler zamanında ciddi işkencelere maruz kalan, hatta söz konusu durum sonucunda hayatını kaybeden ve Şiilere imamlık yapmasına izin verilmeyen Askeri'nin oğlu olduğuna inanılan 12. İmam'ı gizlemiş olduğu düşünülmüştür. Ancak bu konuda birtakım görüş farklılıkları bulunmaktadır. İlk olarak Askeri'nin oğlu olduğundan kimseye bahsetmediği, bu durumu sakladığı savunulmaktadır. Bunun dışında Askeri'nin geride oğul bırakmadığını düşününler de vardır.⁵ Son olarak 11. İmam'ın, Muhammed Mehdi'yi daha önce birkaç kişiye gösterdiği de iddia edilmektedir. Bahse konu iddiaya göre Hasan Askeri, hizmetçiliğini yapan Farslı bir İranlıya oğlunu göstererek "sizin sahibiniz budur" demiştir.⁶

11. İmam'ın ölümünden sonra Şiiler arasında belirsizliğin hâkim olacağına inanılan süreçte, Muhammed Mehdi kendini göstermemekle birlikte halkla iletişime geçmeye başlamıştır. İletişimini dolaylı yoldan sürdüren mehdinin, dört adet sefirisinin olduğuna inanılmaktadır. Bu sefirilerin adı sırayla şu şekildedir:⁷

3 Baqir Shareef al-Qurashi, *The Life of Hazret Imam Hasan al-Askari (AS)*, XKP, s. 32.

4 Ahmet Yöner, "Hasan el-Askeri ve Şiilik", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2), 2011, s. 244.

5 Yakup Keskin, "İmâmî Kaynaklarda Muhammed el-Mehdî Üzerindeki Tartışmalar", *OMÜİFD*, 26-27, (Birleşik Sayı), Samsun 2008, s. 303.

6 Mehmet Atalan, "Şii Kaynaklarda Muhammed b. Hasan el-Mehdi'nin Tarihi ve Menkabevi Kişiliği", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 2002, s. 98.

7 Abdülbâkîy Gölpinarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Der Yayınları, 6. Basım, 1979, s. 528-532.

- Osman b. Said el-Amri
- Ebû Ca'fer Muhammed b. Osman
- Ebû'l Kasım Hüseyin b. Ruh en-Nevbahti
- Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed es-Semerrî

Mehdinin halkla dolaylı da olsa iletişime geçtiği süreç, Şiiler tarafından “küçük gayb” olarak adlandırılmaktadır. Bu süreçte mehdinin yazdığı mektuplar yoluyla halka ulaştığı bilinmektedir. Ancak sefiriler döneminin sona ermesiyle Şiiler “büyük gayb” sürecine adım atmıştır. Söz konusu terim mehdiden haber alınamayan süreci kapsarken; Şiilerin başsız kaldığı ve pasif politikalar dönemine girdiği zaman dilimi gibi anlamları bünyesinde barındırmaktadır.

Bahsedilen döneme giriş, mehdiyle iletişimin kesilmesiyle vuku bulmuştur. Nitekim mehdi, kaybolmadan önce son sefirisiyle bir mektup yollamıştır. Bu mektupta Semerrî'nin son sefiri olduğunu, ondan sonra başka sefiri gelmeyeceğini bildirmiştir. Dolayısıyla 12. İmam bu aşamada sefirisi olduğu iddiasında bulunabilecek kişilere itibar edilmemesi gerektiğini bildirmiş olabilir. Söz konusu durumlar dışında mehdi, Şiiler ve Şiilik için de çok önemli nüanslarda bulunmuştur. Mehdinin son mektubunda belirttiğine inanılan esaslar şu şekildedir:⁸

“Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla. Ey Samira'lı Muhammed oğlu Alî, Allah senin yüzünden, kardeşlerinin ecrini arttırsın. Sen öleceksin; ölümüne de altı gün kalmıştır. İşini derleyip toparla; ölümünden sonra da, yerine geçmek üzere, birisi hakkında tavsiyede bulunma. Gerçekten de artık tam gaybet başlamıştır ve zikri yüceldikçe yücelsin, Allah izin vermedikçe zuhur yoktur; zuhur, ancak O'nun izniyle olur; bu da uzun bir zaman sonra, kalpler kasvete düştükten, yeryüzü cevire dolduktan sonra olur ancak. Şîama, beni gördüklerini söyleyenler gelecektir;

⁸ Gölpınarlı, a.g.e., s. 533.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

fakat Süfyânî'nin çıkmasından, yüce sesin duyulmasından önce beni gördüğünü iddia eden, yalancıdır, iftiracıdır. Halden hale çevirmek, güç-kuvvet, ancak yüce ve ulu Allah'ındır."

Mehdi mektubunda artık tam gaybet döneminin başladığını bildirerek; zuhurunun uzun bir zaman alacağını vurgulamıştır. Bu anlamda Şiilerin artık aktif politikalarla yönetilemeyeceği manası çıkarılmaktadır. Nitekim uzun yıllar boyunca İran devlet politikalarında bu şekilde bir geleneğin hâkim olduğu savunulabilir. Ruhullah Humeyni dönemine kadar Şiiler gerçekten de aktif devlet politikalarıyla yönetilmemiş, her ne kadar bağımsız bir görüntü çizseler de diğer devletlerin siyasi emellerine alet olmaktan kurtulamamıştır.

MEHDİLİĞİN İRAN POLİTİKALARIYLA HARMANLANMASI

Tarih serüvenlerinin uzun yıllarını pasif politik anlayışlarla geçiren Şiilerin nüfusun büyük çoğunluğu oluşturduğu İran halkı, Şah'ın "Batılaşma yanlısı politikaları ve dinden uzaklaştırıcı tavırları"nın etkisiyle geri dönülmez bir yola girmiştir. 1941 yılında Batılı müttefiklerini kızdırması nedeniyle Şah, tahtını oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'ye bırakmıştır. Bu kızgınlığın arkasında Şah'ın Alman eski Şansölyesi Adolf Hitler'e hayranlığının bulunduğu yönünde genel bir görüş mevcuttur.⁹

Eski Şah'ın yerine yönetime gelen Muhammed Rıza Pehlevi ise Batılı müttefiklerinin desteğiyle yönetime geldiği varsayılırsa, gerçek bir Batı modernizasyonu savunucusuydu. Bu durum, babası nezdindeki karşıt imajı yeni Şah'a yöneltmiş ve hatta şiddetlenmiştir. Nitekim 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi, Şah'a karşı gerçekleşmiştir.

Belirtmek gerekir ki; kendisine yöneltilen tepkinin farkında olan Şah, birtakım reformlarla halkı dizginlemeye çalışmıştır. Bunların başında toprak

⁹ Rashid Khatib-Shahidi, *German Foreign Policy Towards Iran: Before WW II*, I.B. Taurus, New York 2013, s. 176.

reformu gelmekteydi. Böylece Şah, yaşanan kopukluğa neden olduğunu düşündüğü ulema, aşiret ve toprak sahiplerini ortadan kaldıracaktı.¹⁰ Zira 1962 tarihinde gerçekleştirilen toprak reformuyla halkın isteklerini yerine getirme bağlamında önemli bir durum ortaya çıkmıştı.

Toprak sahiplerinin elindeki fazla toprağa el konulması ve böylece toprağın devlet tarafından satın alınıp toprağı olmayan köylülere dağıtılması amaçlanmıştır. Ancak durum, istenenin tam tersi bir sonuç doğurmuş; halk toprağını eski toprak sahiplerine geri vermek zorunda kalmış ya da tefecilere kaptırmıştır. Söz konusu durumu takiben Şah'ın devrimle birlikte vakıfları devletleştirmek istemesi, Şii ulemanın tepkisine sebebiyet vermiştir.¹¹ Bu durum, işsizler ordusunun şehre göç etmesine neden olmuş ve ciddi ekonomik sorunlarla karşılaşmıştır. Ayrıca ülkedeki ekonomik durum oldukça bozulmuş ve Şah'ın meşruiyetinin sorgulandığı bir ortam oluşmuştur.

Ekonomik problemlerin halkın ciddi bir tepki vermesine sebep olduğu ülkelerden biri olan İran'da, rejim için tehlike çanları çalmaya başlamıştır. Öyle ki dinden uzaklaştırılmak istenen halk, dine sığınmış ve o dönemde egemen olan rejimi "dinsiz" olarak nitelendirmiştir. Artık halkın tek ihtiyacı, mevcut yönetime darbe indirebilecek bir liderdi. Nitekim Humeyni de yaşanan durumları birer fırsat olarak görmekteydi.

HUMEYNI'NİN MEHDİLİK ÜZERİNE GÖRÜŞLERİ

1979 yılında İran'daki yönetimde köklü bir değişiklik yaşanmasında baş aktör olan Humeyni'nin hayatı, dünya görüşü ve mehdilik ile rejimin birleştirilmesi bağlamındaki fikirlerinin incelenmesinde fayda vardır.

¹⁰ Hikmet Erdoğan, *Büyük Pers Düşüncesinden Zülfikar'ın Yumruğuna*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, s. 167.

¹¹ Hasan Onat, *Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi*, Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı, Ankara Haziran 1996, s. 36.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

1902 yılında Humeyn şehrinde dünyaya gelen Humeyni, henüz beş aylıkken babasını, dönemin hükümet yanlısı kişiler tarafından öldürülmesi nedeniyle kaybetmiştir.¹² Daha sonraki yıllarda tamamen yalnız kalan Humeyni, kendini dini eğitime vermiştir. Birçok dini medresede fıkhi ve usulü dersler alan Humeyni, ders verebilecek düzeyde bilgiye sahip olmuştur. Daha sonraki yıllarda Kum'un sayılı hocalarından biri haline gelmiştir.¹³

Humeyni, 1958 yılında Şah'ın tasarısına karşı rejim karşıtı bir anlayış benimsemiş ve 1961 yılında meydana gelen şiddetli olaylar sonrasında, takındığı sert üslubu dolayısıyla hapse atılmıştır. Hapisten çıktıktan sonra devam ettirdiği tavrı nedeniyle Türkiye'ye sürgüne gönderilmiştir.¹⁴ Daha sonra Irak'ta yaşamını sürdürmeye devam eden Humeyni, rejim karşıtı faaliyetlerini bu ülkede arttırmıştır.

Oğlunun öldürülmesinin ardından Fransa'ya geçen Humeyni, uzun süren sürgün hayatını sona erdirerek 1979 yılında İran'a ayak basmıştır. Nitekim Humeyni, bu fırsatı Şah'ın ülkeyi terk etmesiyle yakalamıştır.

Babasının rejim güçleri tarafından öldürülmesi ve düşüncelerinin olgunlaştığı dönem olarak düşünülen gençlik yıllarını dini bilimlerle iç içe geçiren Humeyni'nin genel fikirleri, muhafazakâr İslamcılık olarak tanımlanabilir. Dinin bir hayat tarzı ve hatta yönetim biçimi olduğunu düşünen Humeyni, bu düşünceleri sebebiyle Batı'ya ve özellikle de ABD'ye karşı düşmanca tavırlar takınmıştır. Kısacası Humeyni'nin düşüncesinde İran'a ve elbette ki İran'ın gelecekteki rejimine karşı tehdit oluşturan ülkeler şu şekilde sıralanabilirdi:

- **Şah dönemindeki uygulamaların da etkisiyle ülkeyi dinsizliğe sürüklediğine inandığı başta ABD olmak üzere Batı ülkeleri:** Bahse

12 "Ayatollah Khomeini", *Iran Chamber Society*, http://www.iranchamber.com/history/rkhomeini/ayatollah_khomeini.php, (Erişim Tarihi: 10.07.2019).

13 M. Serkan Taflioğlu, *Humeyni İran İslam Devrimi: Şah Nasıl Mat Oldu?*, Kripto Yayıncılık, Ankara 2010, s. 99.

14 Taflioğlu, a.g.e., s. 129.

konu ülkeler propaganda gücü yüksek olması ve bu nedenle halkları etkileme kuvvetine haiz bulunması nedeniyle Humeyni açısından tehlike oluşturmuştur.

- **Siyonizm akımından yola çıkarak Ortadoğu'da Müslümanların yaşadığı toprakları ele geçiren ve bölge istikrarı açısından zararlı görülen İsrail:** Söz konusu devlet, İran İslam Devrimi'nin kuruluşundan itibaren rejimin en büyük düşmanlarından biridir. Bunun nedeni, İsrail'in politik anlamda etkin olması ve Batılı devletlerle arasındaki işbirliği olabilir.
- **Mezhepsel açıdan radikal söylemler ve uygulamaların süregeldiği; Sünni inancına tabi olan Suudi Arabistan ve önderliğindeki Körfez Ülkeleri:** Şiiliğin kutsiyeti iddiasıyla gerçekleşen İran İslam Devrimi'nin Sünni radikalizmine karşı durması beklenmeyen bir durum değildir. Nitekim Humeyni zamanında da Şii birliğinin önündeki en büyük tehditlerden biri Radikal Sünni rejimlerdi.
- **Modern uygulamalarıyla tüm dünyanın ilgisini çeken Türkiye:** Çağına uygun uygulamalarıyla halkının dini özgürlüğünü istediği gibi yaşamasına izin veren Türkiye, şeriat kurallarıyla yönetilen İran için büyük bir tehditti. Belirtmek gerekir ki; Türkiye aslında İran bağlamında doğrudan bir tehdit olmamıştır. Ancak başarılı iç ve dış politikalarıyla Ortadoğu ülkeleri için rol-model olarak gösterilmesi, İran'ın ülkeyi dolaylı bir tehdit ya da rakip olarak algılamasına yol açmıştır

Humeyni, Şiiliği devlet yönetimiyle bir araya getirerek ve dünyanın mevcut gerçekliğini göz ardı ederek İslam Devrimi gerçekleştirme amacı taşımaktaydı. Gerek İran'ın sınır komşusu olan Irak'ın Ncef kentinde yaşadığı yıllarda gerekse de Türkiye'de geçirdiği zaman diliminde halk tarafından oldukça sevilen Humeyni, bu durumu halkla yaptığı sohbetlerde vurgulamaktaydı. Ancak Humeyni'nin fikrinin geniş kitlelere ulaşması, 1969 yılında Irak'ta kaleme aldığı devlet yönetimini Şiilikle harmanlayan kitap

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

olmuştur.¹⁵ Kitabın yayılmasına ek olarak oğlunun rejim güçleri tarafından öldürülmesi de Humeyni'nin halk nezdinde ciddi bir destek toplamasını sağlamıştır. Ancak bunu halka kabul ettirirken anayasal dayatmalar ve modernleşme uygulamaları gibi vaatler kullanılmıştır.¹⁶

Bu noktada Humeyni'nin savunduğu devlet yönetiminin temel düşüncelerini ve aşamalarını incelemek gerekmektedir. Kimi görüşlere göre, Humeyni'nin fikrinin temel düşüncesi Marksizim, laiklik ve Bahailerin eleştirilerine cevap niteliğindedir.¹⁷ Nitekim Humeyni'nin mehdiliğin en temel dayanağı olarak ele aldığı Şii devlet yönetimi anlayışında, 12. İmam'a vekâlet esastır. Böylece daha önce pasif politikalar nedeniyle kadim tarihini sürdüremeyen; ancak inanç ve geleneklerine sadık olan İran halkı için yeni bir anlayış getirilmiştir. Bu yenilik kapsamında mehdi beklenecekt; fakat mehdi gelene kadar onun adına bir vekil devlet yönetiminin en üst kademesindeki yerini alacaktır. Söz konusu vekil ise Dini Rehber¹⁸ olarak adlandırılacaktır. Aşağıda maddeler halinde verilen ifadeler yardımıyla Rehber'in görev ve yetkileri anlaşılabilir:

- Mehdiye vekalet yetkisi Allah tarafından Veli Fakih (Rehber/Dini Rehber)'e verilmiştir.
- Söz konusu görev hayat boyu olsa dahi; Uzmanlar Meclisi, Dini Rehber'i seçtiği gibi azletme yetkisine de haizdir. (Devrimden bu yana İran İslam Devleti'nin başına iki Rehber geçmiştir. Birincisi; Ruhullah Humeyni -1979-1989-, ikincisi ise halen Dini Rehber olarak görevine devam eden Ali Hamaney'dir -1989-günümüz- Humeyni'nin görevi ölümüyle sona ermesi ve Hamaney'in görevine devam etmesi hasebiyle görüldüğü üzere bu yetki daha önce hiç kullanılmamıştır.)

¹⁵ Erdoğdu, a.g.e., s. 171.

¹⁶ Rashid Yaluh, *Mahdism in Contemporary Iran: Ahmadinejad and the Occult Imam*, Doha Institute, Research Papers, s. 5.

¹⁷ Přemysl Rosůlek, "Madism, Shi'a Ideology and Ahmadinejad's Doctrine", *Central European Journal of International and Security Studies -Cejiss-*, 1, 2015, s. 59.

¹⁸ Dini Lider.

- Makamın yetki türü “mehdinin zuhuruna kadar” olması dolayısıyla geçicidir.
- Sistem, halkın %99'unun olumlu oy kullanması hasebiyle meşrudur.¹⁹
- Dini Rehberlik, devlet yönetimi kademesindeki en üst mertebedir.

1979 İRAN İSLAM DEVRİMİ VE DEĞİŞEN DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞI

1979 yılında gerçekleşen ve büyük tepki toplayan İran İslam Devrimi'nden önce Şah yönetiminde olan ülke, modern bir görüntü çizmekteydi. Modernizasyon algısının baskılama ve kişisel özgürlükleri sınırlamaya kadar gittiği ülkede, halkın İslam'a uygun yaşam biçimine müdahalelere başlanmıştı. Bilindiği gibi Türklerle tarihsel anlamda yakın ilişkilere sahip olan İran halkı için -tıpkı Türklere olduğu gibi- özgürlük esastır. Nitekim yıllar boyunca boyunduruğu altında kaldıkları süper güçlerle önce aktif savaş yöntemleriyle mücadele etmişler ve bu durum yetersiz kalınca da pasif bir direnişle cevap vermişlerdir.

Mevzubahis durumu kanıtlayan en önemli veri ise dışarıya kapalı geleneksel bir anlayışa sahip oldukları gerçeğidir. Çünkü İran halkı, tarihin hiçbir evresinde geleneklerinden vazgeçmemiştir. Öyle ki İranlıların kabul ettiği Şiilik anlayışında dahi eski inançları Zerdüştlükten izler de görmek mümkündür. Deyim yerindeyse İran halkı, ciddi anlamda gelekçidir. Bu şekilde İranlılar, inançları ile örf ve adetlerine sahip çıkmakta; hayatlarını istedikleri yörüngede sürdürmeye devam etmek adına her yolu denemektedir. Durum böyleyken dış müdahalelerin yanı sıra yaşam tarzlarını her anlamda kısıtlayabilecek her türlü eylemin de karşısında durmuşlardır. Ancak bu ciddi bunalım hallerinde, devrim örneğinde de görüldüğü gibi, fırsatları lehlerine çevirecek yönde seçimler

¹⁹ Erdoğan, a.g.e., s. 259.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

yapamamışlardır. Söz konusu yanılığın sebebi, çeşitli milli bileşenlere sahip olunması ve tüm bu bileşenlerce özgürlük kavramının farklı algılanmasıdır.

Söz konusu farklılık, ırk temelinde açığa çıkabileceği gibi dini özgürlük anlamında da çeşitliliğe gebe dir. %90 oranına varan bir Şii nüfusu bünyesinde barındıran İran, çeşitli etnik kimlikleri bünyesinde barındırmaktadır. Azerbaycan Türklerinin yanı sıra Arap ve Kürtlerin de azımsanmayacak düzeyde olduğu ülkede, nüfusun yarısından fazlası Farstır. Özellikle Azerbaycan Türklerinin yoğunlukla yaşadığı bölgeler ciddi bir baskı altına alınmış ve halk nezdinde özgürlük istemi gündeme gelmiştir.

Dini temelde ise durum yine farklı bir seyir izlemektedir. Bu anlamda kimi kesimler dine uygun şekilde yaşamayı tercih ederken; diğer kesimler de modern bir din talebi içerisindedir. Halihazırda dini devrimin bir getirisi olarak başörtüsünün zorunlu olması, kadın ile erkeğin bir arada bulunmasının hoş karşılanmaması, dini gerekçelerle idamın yaygınlaşması, deyim yerindeyse toplumsal bir bunalım yaratmıştır. Tüm bu sebeplerden dolayı yasadışı eğlenceler yaygınlaşmış, uyuşturucu kullanımında ciddi bir artış meydana gelmiş ve intihar oranları yükselmiştir. Özgürlük istekleri karşısında devletin takındığı tavır ise halkı düşünmeye sevk etmiştir.

Halkın dini özgürlüklerini dilediğince yaşayamadığı devrim öncesi dönem, yaşadığımız süreçle benzer şekilde İranlıları tedirgin etmişti. Uygun bir liderin ortaya çıkışıyla ise ülkesel anlamda köklü bir değişim gerçekleşmişti. Şah rejiminden kurtuluş reçetesi olarak görülen Humeyni'yi destekleyen halk, bilinçsizce İslami yönetimin boyunduruğu altına girmişti. Bu anlamda Humeyni, halkın yüksek oranda bağlı olduğu 12 İmam düşüncesinden ilham almış ve ülkenin iç düzenini buna göre dizayn etmişti. Elbette bu durum, iç işleyişle sınırlı kalmamış dış politika düzeyinde de kendini göstermiştir. Bu anlamda devrimin özellikle de

bölgedeki devletlere ciddi yansımaları olmuştur. Bilhassa Şii nüfusun çoğunlukta olduğu ülkeler, İran'ın ilgi alanına girmiştir.

Bu kapsamda Irak ve Suriye, İran'ın ilk ve en önemli hedefleri olmuştur. Daha sonra ise politikalar, Şii Hilali'nin diğer halkası olan Lübnan'a kadar sürdürülmüştür.²⁰ Söz konusu devletlerin dışında Yemen, Azerbaycan ve bazı Afrika ülkelerini de bünyesinde toplayan politikalar; kimi zaman iç karışıklardan kimi zaman ise eğitim-din eksikliğinden faydalanarak hayata geçirilmektedir. Ayrıca küresel anlamda ABD ve Avrupa ülkelerini hedef alan İran, söylemleriyle bu aktörleri rahatsız etmekte ve uluslararası anlamda birtakım etkiler doğurmaktadır.

İRAN DIŞ POLİTİKASININ MEHDİLİKLE OLAN BAĞLANTISI

Mehdilik, Şiilerin yıllar boyunca yaşadığı zulüm nedeniyle koruyucu bir görev üstlenmiştir. Bu sebeple Humeyni'nin "mazlumların koruyucusu İran" şeklinde ortaya attığı slogan, söz konusu çerçevede ele alınabilir. Ayrıca özellikle Şiilerin taklit mercii olma yönündeki arzusu, mehdinin vekili olmasından kaynaklanmakta ve bu şekilde üstün bir imaj çizilmektedir.

İran'ın izlediği politikalar "topraklarında yaşayanların ve sonradan katılacak halkların üstün bir pozisyona" yükseleceğini ima eder gibi görünmektedir. Bunun yanı sıra birçok ülkeye yönelik saldırgan tavırlar devlet gücünü göstermek adına atılmış birer adımdır.

Kendilerini mehdinin soyundan gelen kutsal bir ulus olarak sunan İranlı karar alıcılar, bu şekilde hem Şiilerin çoğunlukta olduğu hem Şii yöneticilerin idarede bulunduğu hem de dini anlamda cahiliyet yaşayan ulusları etki alanında nitelendirmektedir. Bu şekilde etki alanını genişleteceğine inanan

20 Kadir Ertaç Çelik, "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış", Bölgesel Çalışmalar Dergisi, 1(1), s. 265-266.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

İran, dış politikasında açık bir şekilde olmasa da Şiiliği aslında mehdiden kaynaklanan bir kutsiyetle sunmaktadır.

Söz konusu faaliyetlerin gizli bir şekilde ilerlemesi ise genel anlamda dünya; özelde ise bölge ülkelerini rahatsız etmekte ve İran her fırsatta bu eylemlerini sürdürmektedir. İran'ın mehdilikle alakalı dış politikasının etkileri bu anlamda oldukça önemlidir. Nitekim birçok devlet nezdinde Tahran, istikrar bozucu bir yönetim olarak görülmektedir.

İRAN DIŞ POLİTİKASININ ETKİLERİ

Hem bölgesel hem de uluslararası anlamda etki doğuran faaliyetlere haiz olan İran, tarihsel süreçten günümüze değin konjonktürün değişmesine sebebiyet vermiştir. Özellikle 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi, genellikle bölge devletlerini oldukça etkilemiş; birçoğunu iç karışıklıklara ve istikrarsızlığa sürüklemiştir. Uluslararası anlamda ise devletlerin politikaları İran faaliyetlerinin tesiri altına girmiş ve söz konusu aktör dünya gündeminden hiçbir zaman düşmemiştir.

Bu anlamda tarihsel sürecin etkisinin günümüze olan yansıması yadsınamayacağından ve olayların zincir şeklinde ilerlemesinden ötürü İran'ın etkileri ülkesel çapta incelenmiştir.

BÖLGESEL ETKİLER

Suriye

Günümüzde Ortadoğu'nun müttefik iki devleti olan İran ve Suriye'nin ilişkileri, İslam Devrimi'nin başlangıcından itibaren olumlu bir seyre sahip olmuştur. Nitekim Suriye'nin İran'ı tanıyan üçüncü devlet olması, yeni rejimin uluslararası meşruiyeti açısından oldukça önemli bir adımdır.

İran'ın kuruluş döneminde müttefik edinmesi mühim bir yer teşkil etmekteydi. Ancak Suriye'deki yönetici kesimin, halkın ¼'ünü temsil eden

Arap Nusayriliği'ne tabi olması mezhepsel-inanç anlamında sorun teşkil etmekteydi. Bu noktada Lübnanlı Şii din adamı Musa Sadr'ın Nusayriliğin Sünnilikten daha az sapkın bir inanış olduğunu²¹ dile getirmesi yönetimler arasında köprü görevi görmüştür.²² İran, bu şekilde kendisine ideolojik yakınlık kurabileceği bir müttefik kazanmış ve Lübnanlı din adamının sözüyle meşruluk sağlayabilmiştir.

Suriye'nin İran'a sağladığı destek, 1980-1988 İran-İrak Savaşı'nda da sürmüştür. Suriye, savaş sırasında İran'ı destekleyen tek Arap devleti konumundaydı.²³

Sağlanan olumlu ortam, 2011 yılında patlak veren Arap Baharı sürecinde de kendini göstermiştir. Nitekim olayların başlangıcında isyan eden halklara destek söylemleriyle gündeme gelen Tahran, olayların Suriye'ye sıçraması sonrasında ağız değiştirmiştir. Bu anlamda Ali Hamaney'in Başdanışmanı Ali Ekber Velayeti'nin "Amerika savaşla elde edemediğini ateşkesle elde etmeye çalışıyor, onların amacı (Beşar) Esad'ı yıkmak, Suriye'yi bölmek. İran buna müsaade etmeyecek."²⁴ şeklindeki söylemlerinin yanı sıra İran Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Muhammed Rıza Rahimi de iç savaşı, "küstah güçler tarafından yönetilen ve düşmanların burnunu soktuğu olaylar"²⁵ şeklinde tanımlamıştır.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere Arap Baharı'nın başlangıcı ve gelişme bölümünde Suriye'ye söylemsel destekleriyle arka çıkan İran, bununla yetinmeyerek maddi ve insani desteklerde de bulunmuştur. Söz konusu durum tamamen Şii milislerle ilgilidir. Suriye'deki iç savaşın

21 "Musa al Sadr: The Untold Story", *Al-Awsat*, <https://eng-archive.aawsat.com/theaawsat/features/musa-al-sadr-the-untold-story>, (Erişim Tarihi: 27.04.2018).

22 İrem Bilgetürk, "İran'ın Suriye Politikası Bağlamında Şiilik ve Şii Milisler", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), s. 405.

23 Bilgetürk, *a.g.m.*, s. 400.

24 "İran'dan Net Sözler: Suriye'yi Böldürmeyeceğiz", *Ulusal Kanal*, <http://www.ulusalkanal.com.tr/m/?id=93731>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017).

25 Bayram Sinkaya, "Suriye Krizi Çerçevesinde İran-PYD İlişkileri: Taktik Ortaklık", *Orta Doğu Analiz*, Eylül-Ekim 2015, 7(20), s. 51.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Esad yönetimi lehine sonuçlanması adına Irak, Afganistan, Pakistan gibi ülkelerden milis ihracı gerçekleştirerek çatışmanın seyrini değiştirmek istemektedir.

Çalışmaya konu olan Şii milisler şu şekilde sıralanabilir: Hizbullah, Ebu Fadl el-Abbas Tugayı, Zülfikar Tugayı, Irak Hizbullah'ı, Seyyidu's Şüheda Tugayları, Bedir Örgütü (Şehit Muhammed Sadr Güçleri), Kefil Zeynep Tugayı-Asaib Ehl'il Hak, Hizbullah Nuceba Hareketi, el-Vaat es-Sadık Birliği, Esedullah Galip Tugayı, İmam Hüseyin Tugayı, Mehdi Ordusu (Muemmel Tugayı), Fatimiyyun Tugayı ve Doğu Asya ve diğer ülkelerden gelen Şii savaşılar.²⁶

Şii ile ilgili etkilerin yanı sıra Suriye'de Şii olarak kabul edilen Arap Aleviliği (Nusayrilik)'nin yaygın bulunması hasebiyle mehdilik inancına değinmekte fayda vardır. Şiiğin kurucusu İbn Nusayr'ın Ali Naki, Hasan Askeri ve Hz. Mehdi zamanlarında yaşamış olduğu bilinmektedir.²⁷ Ancak Nusayr'ın daha sonra imamların çizgisinden uzaklaştığı ve sapkın bir inanışa yöneldiği iddia edilmektedir.²⁸

İki devlet arasındaki genel ilişkiler, birbirlerine destek olma mahiyetinde İran ve Suriye için olumlu sonuçlara vesile olsa da bölgenin diğer sakinlerinin dış politik ve hatta iç politik çıkarlarına²⁹ zarar vermektedir. Nitekim Esad rejimi, İran sayesinde ayakta kalabiliyorken; Tahran Şii yöneticilerce idare edilen bir rejimin dayanıklılığını ispat etmektedir. Ancak iç savaşın devam etmesi, Suriye'deki güvenli bölgelerin tehlike altına girmesine, göçlerin devam etmesine ve mevcut işbirliği ile müttefiklik ilişkilerinin sorunlu bir hale gelmesine neden olmaktadır.

26 "Suriye'deki İthal Şii Savaşçıları/Suriye'de İç Savaş", *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyedeki-ithal-sii-savascilar>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017).

27 Muhammet Raşit Batur, "Nusayriliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları", *İnsan ve Toplum*, s. 63.

28 Aynı yer.

29 Örneğin: Suriye'den Türkiye'ye göç eden "Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeliler" sorunu.

Irak

İslam Devrimi'nin gerçekleştiği 1979 yılında Saddam Hüseyin, iktidarı yeni ele geçirmiştir. %64-69 oranında Şii bulunduğu tahmin edilen Irak'ta yönetime gelen Sünni lider,³⁰ ülkesinin mezhepsel yapısını korumak istemiştir. Ancak aynı yıl İran'da gerçekleştirilen İslam Devrimi, Şii kaynaklı olması hasebiyle Saddam Hüseyin'in otoritesinin sorgulanmasına yol açabileceği gibi ülkeyi dağılma tehlikesiyle yüz yüze getirebilirdi. Bunun farkında olan Sünni lider, devrim başlangıcından itibaren İran'a karşı bir tutum geliştirmiştir.

Irak'ta yüksek oranda bulunun Şii nüfusunun büyük bir bölümünün On İki İmam Şiiliği'ne tabi olması, Saddam Hüseyin'i endişelendiren diğer bir sebeptir. Zira İran'ın "mehdîye vekaletine esas olan yeni inanç sistemi", Şiiliğin doğduğu topraklar olarak kabul edilen Irak için biçilmiş bir kaftan olabilirdi. Devrimden etkilenen Irak halkı, pek tabii mehdîye vekil olan bir yönetimin meşruluğunu savunabilir ve daha da kötüsü böyle bir yönetim tarzını talep edebilirdi. Söz konusu durum günümüzde devam eden Sünnilik-Şiilik ayrışmasının en önemli nedenini oluşturmuş ve etnik ayrılıklara da zemin hazırlamıştır.

Humeyni'nin Irak Şiileri üzerinde uyguladığı provokatif hareketlerden rahatsız olan Saddam Hüseyin, Nisan 1980'den beri uygulanan politikalar üzerine 22 Eylül 1980 tarihinde Irak Ordusu'na yaptığı açıklama aracılığıyla İran'a saldırma planını duyurmuştur.³¹ Irak Ordusu Abadan ve Hürremşehr'e saldırmış ve sekiz yıllık savaş başlamıştır.

Irak, Körfez Ülkeleri'nin desteğini almasına rağmen İran'ın karşı atakta bulunması nedeniyle savaşın kazananı olmamıştır. Ayrıca iki ekonomi de büyük hasar görmüştür. İslam Devrimi nedeniyle vuku bulduğu iddia

30 "Middle East: Iraq", *CIA World Fact Book*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>, (Erişim Tarihi: 07.09.2019).

31 Kevin M. Woods vd., *Saddam's Generals Perspectives Of The Iran-Iraq War*, Institute for Defense Analyses, 2011, s. 7-8.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

edilebilecek savaşın ardından Saddam Hüseyin'in ekonomisini düzeltmek adına petrol açısından zengin bir ülke olan Kuveyt'e saldırması uluslararası toplumun tepkisini çekmiştir.

Ekonomik sıkıntıların baş göstermesi ise ülkede zaten var olan eşitsizlik problemlerini açığa çıkarmış ve Şiiilerin ayrışmasını desteklemiştir. Daha sonra ise birçok Iraklı askerin ABD ile anlaşması sonucu Washington, 2001 yılında Londra ile "Irak'ta kimyasal silah olduğu" iddiasıyla ülkeye savaş açmış ve yedi yıllık işgal başlamıştır. ABD'nin Irak ve Afganistan'da bulunduğu süre içerisinde 1,2-1,7 trilyon dolar arasında harcama yapıldığı iddia edilmektedir.³² Tüm bu meblağlara rağmen ABD, Irak'tan eli boş dönmüştür.

ABD her ne kadar pek bir kazanımda bulunmasa da işgalle birlikte derinleşen mezhepsel sorunlar, etnik zıtlıkları da tetiklemiş ve Kürtlerin ayrılıkçı taleplerine sebep olmuştur. 2005 yılında Federal Parlamenter Sistem'e etnik ve mezhepsel farklılıkları belirginleştirmiş ve böylece ülke, üniterlikten gittikçe uzaklaşmıştır.

Birlikten yoksun ortamdan faydalanarak daha önce 2005 ve 2007 yıllarında referandum yoluyla ülke topraklarından ayrılmaya çalışan Iraklı Kürtler, son olarak 25 Eylül 2017 yılında gerçekleştirilen Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) sözde bağımsızlık referandumuyla bağımsızlık girişiminde bulunmuştur. Mevzubahis referandum sonucunda her ne kadar olumlu sonuç çıkmışsa da Irak Merkezi Hükümeti, bu sonucu kabul etmemiştir.

Nitekim yalnızca Irak değil, İran ve Türkiye gibi bünyesinde Kürt nüfusu bulunduran ülkeler de Irak'ın kuzeyinde oluşan duruma karşı çıkmıştır. Nitekim bölgede oluşabilecek bir devletleşme süreci Partiya Karkerên Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi/PKK), Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi/PJAK) ve Partiya Yekîtiya

³² Congressional Budget Office, *Estimated Costs of U.S. Operations in Iraq and Afghanistan and of Other Activities Related to the War on Terrorism*, Washington 2007, s. 1.

Demokrat (Demokratik Birlik Partisi/PYD) gibi terör yapılarını da harekete geçirebilecek nitelikte bölge ülkelerinin toprak bütünlüklerini tehdit edebilecek olumsuz bir örnektir.

Görüldüğü gibi İslam Devrimi'yle başlayan olaylar, ülkeyi dağılma noktasına getirmiştir. Ancak bununla yetinmeyen İran, bünyesinde yüksek oranda Şii nüfus barındırması hasebiyle Irak'tan vazgeçmemekte ve yönetime Şii kişilerin gelmesi adına uğraş vermektedir. Bu kişilere örnek olarak; 2017 yılının Ekim ayında seçilen Adil Abdülmehdi'nin yanı sıra Irak siyasetinin etkin başbakanlarından Haydar el-İbadi ve Nuri el-Maliki verilebilir. Özellikle İran'a bağlılığıyla tanınan Nuri el-Maliki'nin yönetime gelmesi, bahse konu olan dönemde hem bölgesel hem de uluslararası anlamda tedirginlik oluşturmuştu.

Yemen

İran'da yeni rejimin kuruluş yıllarında ülkenin Yemen'le ilişkileri olumsuz bir seyir izlemekteydi. İran-Irak Savaşı yıllarında ise Yemen güçleri, Irak'ın yanında savaşa katılmıştır.³³ Nitekim belirtilen yıllarda, Yemen ve Irak arasında stratejik ve ekonomik ilişkiler de oldukça gelişmişti.³⁴

Belirtmek gerekir ki; uzun yıllar süren huzursuzluk ortamından sonra Arap Baharı'yla birlikte milli birliğini sağlama şansını yakalayan Yemen'de, 19 Mart 2015 tarihinde ülkesel anlamda yayılma imkânı bulan karışıklıklar, beklenilenin aksine iç savaşa sebebiyet vermiştir.³⁵ Yemen İç Savaşı'na neden olan olaylar şunlardır:

- Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Sahil devrilmiştir.
- Salih, Şii Ensarullah grubunu desteklemeye başlamıştır.
- Husiler başkent Sana, Taiz ve Aden kentlerini ele geçirmiştir.

33 Nabil Albakiri, "The Iranian Expansion in Yemen", *The Middle East Newspaper*, 9 Temmuz 2013.

34 Mohammad Hassan al-Qadhi, *The Iranian Role in Yemen and its Implication on the Regional Security*, AGCIS, s. 25.

35 Gerald M. Feierstein, *Yemen: The 60-Year War*, Middle East Institute, Policy Paper 2, Şubat 2019, s. 12-13.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

- Yemen Ordusu dağıtılmıştır.
- Suudi Arabistan öncülüğünde koalisyon oluşturulmuştur.
- Yemen terör örgütlerinin yuvası haline gelmiştir.

Karışıklıktan faydalanarak Yemen’de konumlanan gruplar şu şekilde özetlenebilir:³⁶

Tablo 3: Yemen’de Konumlanan Gruplar

GRUBUN ADI	İÇERİĞİ	DESTEKÇİLERİ
Yüksek Devrim Konseyi	Husiler, Yemen Silahlı Kuvvetleri (Ali Abdullah Salih destekli), Cumhuriyet Muhafızları.	İran, Kuzey Kore, Çin, Rusya.
El-Hadi Hükümeti	Yemen Güvenlik Güçleri, aşiret milisleri, Halk Komiteleri.	Pakistan, Somali, İngiltere, ABD.
Güney Hareketi Koalisyonu	Suudi Arabistan, Bahreyn, Mısır, Ürdün, Kuveyt, Katar, Fas, Sudan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) kuvvetleri.	Pakistan, Somali, İngiltere, ABD.
Devlet-ül Irak ve Şam (DEAŞ)	-	-
El-Kaide	Ensar eş-Şeriat, Eş-Şebab.	-

Arap Baharı’nın ardından karışıklığın hüküm sürdüğü Yemen, Husiler’in güçlü konumda bulunması nedeniyle iç savaşın yıkıcı ortamından kurtulamamaktadır. Hükümet karşıtı Şii bir grup olan Husiler’in ise İran’dan ciddi anlamda destek aldığı bilinmektedir. Nitekim bu vesileyle

³⁶ Chatham House, *Yemen: Key Players and Prospects for Peace, Middle East and North Africa Programme Workshop Summary*, 17–18 Kasım 2015, s. 3-4.

İran, grup üzerindeki etkisini de arttırmıştır. Daha önce Zeydiliğe mensup olan Husiler'in, Tahran etkisiyle On İki İmam Şiiliğine geçiş yaptığı ifade edilebilir.³⁷ İran'ın söz konusu grup ve dolayısıyla Yemen İç Savaşı'ndaki etkisi, bu anlamda gözle görülür hale gelmiştir. Bu duruma müteakip İran, artık yeni milisleri "beklenen lider" bağlamında etki altına alabilecek, korkuya dayalı bir hegemonya kurabilecek ve vekalet dayalı savaşındaki ordusunu kuvvetlendirebilecektir. İran'ın Yemen'deki faaliyetleriyle ilgili olarak aşağıda verilen bilgilere göz atmakta fayda vardır.³⁸

"İnsani yardım kisvesi altında İran, Husilere yabancı savaşçı, askeri danışman ve lojistik-teknik destek vermektedir. İran her fırsatta Husiler'in barış yanlısı olduğunu öne sürse de söz konusu grup Cenevre Görüşmeleri'ne katılmamıştır. Buradan bahse konu grubun diyalog yanlısı olmaktan ziyade iç savaş sürdürmeye kararlı olduğu görülmektedir. Devrim Muhafızları Ordusu (DMO)'nun gruba yıllık periyotta 10-25 milyon dolar arası yardım yaptığı iddia edilmektedir."

Ülkenin başkentini işgal eden ve hükümet karşıtı bir grup olan Husiler, İran'ın desteklediği bir örgüttür. İran'ın destekleriyle süren savaş, Yemen'i içinden çıkılmaz bir noktaya sürüklemiştir. Yemen'in savaş boyunca karşılaştığı bilanço ise şu şekildedir:³⁹ "Halkın %70'i yardıma muhtaç durumdadır. 400 bin kolera vakası tespit edilmiştir. 8,4 milyon insan kıtlık içerisinde yaşamaktadır."

Katar

Şiilerin genel nüfusa oranı %5 olan ülkeler,⁴⁰ İran'ın her ne kadar ilgisini çekmekten uzak olsa da Katar, bölgesel konular hasebiyle Tahran'ın

37 Cenk Tamer, "Yemen Husileri ve İran: Mezhep Savaşı Ülkenin Kaçınılmaz Kaderi mi?", ANKASAM, <https://ankasam.org/yemen-husileri-ve-iran-mezhep-savasi-ulkenin-kacinilmaz-kaderi-mi/>, (Erişim Tarihi: 28.09.2019). İçinde Barak A. Salmoni, vd., *Regime and Periphery in Northern Yemen – The Huthi Phenomenon*, National Defense Research Institute, XV, 2010.

38 ANKASAM, ANKASAM İnfografik: *İnsani Krizin Adı Yemen*, <https://ankasam.org/ankasam-infografik-insani-krizin-adi-yemen/>, (Erişim Tarihi: 03.12.2018).

39 Aynı yer.

40 "How Many Shia Are There In The World?", *Islamic Web*, <http://www.islamicweb.com/beliefs/cults/shia-population.htm>, (Erişim Tarihi: 08.09.2019).

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

önemsemediği devletlerden biri olmuştur. İran'ın Katar üzerindeki etkisi, Şiilik ve mehdilikten ziyade siyasi bir niteliğe haizdir.

İki ülke arasındaki ilişkiler farklı yönelimlere rağmen genel anlamda olumlu yönde ilerlemektedir. Körfez ülkelerinden biri olmasına rağmen İran'a olumlu yaklaşımıyla bilinen Katar'ın yer yer bahse konu devleti savunan açıklamalarda bulunması, söz konusu devletlerle arasında soğuk rüzgârlar esmesine ve Katar Krizi'nin gün yüzüne çıkmasına sebebiyet vermiştir. Katar Krizi'nin adımları şu şekilde sıralanabilir:

- **Mısır Krizi:** 2013 yılında Mısır Devlet Başkanı Muhammed Mursi'nin devrilmesinin ardından yerine geçen Abdulfettah Sisi'nin İhvan Hareketi'ni yasadışı ilan etmesinin ardından söz konusu gruba destek veren Katar; Suudi Arabistan, Bahreyn ve BAE tarafından ülkenin iç işlere karışmakla suçlanmış ve aralarındaki diplomatik ilişkilere son verilmiştir.
- **Filistin Krizi:** Müslüman Kardeşler'le yakın bağlantıları bulunan Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinin, Hamas'la temasları olduğu görülen Katar'ı terör örgütüne yardım etmekle suçlaması, krizin ikinci basamağını oluşturmuştur.
- **İran Yanlısı Söylemler:** Uluslararası arenada yalnızlaştırılmış olan Katar, yeni ittifak arayışlarına girmiştir. Katar; İran'ın üzerine gelinmemesi, Hamas ve Hizbullah'a destek verilmesi gerektiğini ve Suudi Arabistan'la diğer Körfez ülkelerinin ABD'nin kuklası haline geldiğini belirten söylemlerde bulunmuştur. Bunun üzerine Katar menşeli yayın organları yasaklanmış ve birçok devlet Katar'la olan diplomatik ilişkisini kesmiştir.

İran, kriz aşamasında Katar'a destek olmuş ve bu durum, Körfez ülkelerinin tavrının netleşmesine sebebiyet vermiştir. Söz konusu ilişkiler, bahse konu ülkelerin yalnızlaşmasının önünde engel teşkil etse de krizin sürekliliğinin en büyük sebebidir.

Suudi Arabistan

Sünnilerin lideri olma iddiasında bulunan Suudi Arabistan, 1979 İran İslam Devrimi'nin başlangıcından itibaren Şii Alemlerinin yol göstericiliği rolünü üstlenen İran'a düşmanca tavırlar takınmıştır. Bu nedenle de iki devlet arasındaki münasebetler çeşitli sorunlara sahne olmuştur. Bu bağlamda 1980 ile 1988 yılları arasında süren İran-İrak Savaşı'nda Bağdat'a destek veren Riyad, 1981 yılında Tahran karşıtı bir birlik olan Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'nin (KİK) kurulmasına öncülük etmiştir. Söz konusu konseyin adında Arap kimliğinin vurgulanması dikkat çekicidir. Zira İran, Körfez Ülkeleri'nden biri olmasına rağmen her zaman Fars kimliğiyle övünmüştür. Dolayısıyla Suudi Arabistan, İran'ı dışlayan bir uluslararası örgüt kurmuştur.

İki ülke arasında Arap Baharı üzerinden devam eden çekişmeler ise terör örgütleri aracılığıyla devam etmiş ve İran destekli Husiler'in Körfez ülkelerine yönelik saldırıları gündemi oldukça meşgul etmiştir. Bunun dışında İran ve Suudi Arabistan arasındaki genel sorunların kaynağı⁴¹ olarak görülen Basra Körfezi Sorunu'na değinilmesinde de yarar vardır. İran'ın Bahreyn'in üç adasını işgal etmesi ve stratejik bölgeleri elinde tutmak istemesi büyük sorun oluştururken; Basra Körfezi'nin "Fars Körfezi" olduğu konusundaki ısrarı da Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez'deki tüm Arap ülkelerini tedirgin etmektedir.

Ayrıca Suudi Arabistan'da azınlıkta bulunan Şiiler de Riyad'ı tedirgin etmekte ve Riyad, Tahran'ı iç işlerine karışmakla suçlamaktadır.

Günümüz konjonktürüne uyum sağlama konusunda da en az mezhepsel çatışma kadar yarış halinde olan İran ve Suudi Arabistan, kadınlara verilen/verilecek haklar bağlamında kıyasıya bir rekabetin içerisinde. Nitekim başörtüsü/çarşaf bağlamında Riyad çarşaf

41 Diansaei Behzad, "Iran and Saudi Arabia in the Middle East: Leadership and Sectarianism (2011–2017)", *Vestnik RUDN, International Relations*, 18(1), 2018, s. 124.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

uygulamasında ısrar ederken; Tahran başın yarısını kapatacak şekilde örtünmeye izin vermektedir. Ancak İran'da tamamen başörtüsüz gezmek yasaktır.

İran, 2018 yılında kadınların ilk kez bir statta maç izlemesine izin verirken; yine aynı sene Suudi Arabistan kadınların araba sürmesinin önündeki yasağı kaldırmıştır.

İki ülke arasındaki ilişkiler, bahse konu devletlerin şeriat kurallarıyla yönetilmesine rağmen mezhep, yasaklar ve liderlik sorunu gibi konular yüzünden ayrı düşmektedir. Tüm bu nedenlerden ötürü İran ve Suudi Arabistan için bölgenin ezeli rakipleri demek hiç de yanlış olmayacaktır.

Lübnan

Etnik ve dini yapısındaki çeşitlik dolayısıyla dikkat çekici bir ülke olan Lübnan, 1975-1990 yılları arasında iç savaşın ortasında kalmıştır. İsrail'in git gide toprak kazanması ve Filistinlilere saldırmasının ardından göç alan bir ülke konumuna gelen Lübnan, yalnızca mültecilerin değil; bölgesel aktörler ve hükümet dışı grupların da konuşlandığı bir bölge haline dönüşmüştür.

İç savaş sırasında vuku bulan 1979 İran İslam Devrimi'nin ardından EMEL Hareketi'nin kurulması, ülkede yaşayan Şiilerin bir organizasyon oluşturmaya sebebiyet vermiştir. Nitekim iç savaşın yıkıcılığı mezhepsel farkların belirginleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Humeyni taraftarı olan hareketin bölünmesiyle Hizbullah (Allah'ın Partisi) adında yeni bir grup kurulmuştur. Bu parti, 1992 yılında Hamaney'den aldığı fetvayla aktif olarak siyasi hayatına başlamıştır.⁴² Bu şekilde Hizbullah, mehdii bekleyen askerler olarak güdümüne girdiği İran'ın hem bölgedeki faaliyetlerindeki yardımcısı hem de ülkedeki sağ kolu olmuştur.

42 Marc R. DeVore, "Exploring the Iran-Hezbollah Relationship: A Case Study of How State Sponsorship Affects Terrorist Group Decision-Making", *Perspectives on Terrorism*, 6(4-5), s. 100.

İran'ın Hizbullah'a eğitim verdiği, lojistik destek sağladığı ve maddi yardımlarda bulunduğu iddia edilmektedir. Buna karşılık Lübnan kaynaklı grup da İran'a vekalet savaşları bağlamında yardım etmektedir. Nitekim grubun Suriye'de Esad yanlısı olarak çatışmalara dahil olduğu bilinmektedir.⁴³

Lübnan'la olan ilişkilerini Hizbullah ve Şii gruplar çerçevesinde yürüten İran, mezhep temelli bir oluşumu desteklemektedir. Kısaca özetlemek gerekirse İran, "Şiiliği yayma faaliyetleri" kapsamında bahse konu gruptan faydalanmaktadır.

Türkiye

İslam Devrimi'nin ardından uluslararası arenada yalnız kalan Tahran'la ilişkilerini olumlu düzeyde tutmak isteyen Ankara, yeni rejiminin ilanından birkaç gün sonra İran'ı tanıdığını bildirmiştir.⁴⁴ Bu gelişmenin ardından Türkiye, olumlu tutumlarını sürdürürken; İran ise Türkiye'nin çağdaş yaklaşımı nedeniyle Ankara'ya temkinli yaklaşımını sürdürmüştür.

Daha sonraki yıllarda ise iki ülke arasındaki ilişkilerin seyrini etkileyen gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin başında, Kürt sorunu ve Azerbaycan Türkleri gelmekteydi. Nitekim Türkiye, İran'ı 1990'lı yıllarda güneydoğu sınırları açısından sorun olmaya başlayan Kürtleri kışkırtmakla suçlarken; Tahran da Ankara'yı ülkesindeki Azerbaycan Türkleri'ni harekete geçirmekle itham etmiştir.

İki ülke arasındaki sorunlar bununla da kalmamış, Arap Baharı'ndan sonra patlak veren Suriye İç Savaşı'yla devam etmiştir. Zira Türkiye, muhalif kesimi savunurken; İran, Esad rejimini desteklemiştir. Ankara, "Açık Kapı Politikası" uygulayarak muhaliflerin yanında olmuş, onları ülkesinde

43 Şafak Oğuz-Kadir Ertaç Çelik, "Conflict in Syria: Is It a Proxy Warfare?", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), Aralık 2018, s. 62.

44 "Geçmişten Günümüzü Türkiye-İran İlişkileri", *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/gecmisten-gunumuze-turkiye-iran-iliskileri>, (Erişim Tarihi: 08.09.2019).

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

misafir etmiş ve Suriye sınırları içerisinde savaşıyan Özgür Suriye Ordusu'na (ÖSO) destek vermiştir. İran ise Şii vekil savaşçılar⁴⁵, DMO ve Hizbullah'la birlikte Esad rejiminin yanında olmuştur.

Suriye İç Savaşı çerçevesinde bölgede söz sahibi olan ülkelerden Türkiye, Rusya ve İran; Ankara, Soçi, Moskova ve Tahran'da düzenledikleri toplantılarda mevcut duruma birlikte çözüm aramışlardır. Ancak her ne kadar toplantılarda yapıcı kararlara varılmış olsa da kalıcı çözümlere ulaşamamıştır. Nitekim İran ve Rusya'nın alınan kararlara uymaması ve Suriye vatandaşlarının yaşam şartlarını iyileştiren "güvenli bölge" gibi düzenlemelere itimat etmemeleri Türkiye'yi zor durumda bırakmaktadır.

Halihazırda milyonlarca "Geçici Koruma Altındaki Suriyeli"ye ev sahipliği yapmakta olan Türkiye, yeni bir göç dalgası olması durumunda hem ekonomik hem sosyolojik hem de etnik anlamda zarar görecektir.

İsrail

1897 yılında Yahudilerin Filistin topraklarına yerleşmesiyle başlayan İsrail'in devletleşme süreci, 17 Eylül 1978 yılında İsrail ve Mısır'ın ABD arabuluculuğunda Camp David Anlaşması'nı imzalamasıyla resmi bir zemine oturmuştur. Hemen ardından ise 1979 tarihli İran İslami Devrimi gelmiştir. Yeni İran'ın kuruluşunun ABD ve Siyonizm karşıtlığına dayandığı düşünüldüğünde iki ülke ilişkilerinin düşmanca politikalarla başladığı ve bu politikaların günümüze kadar devam ettiği görülmektedir.

Tahran ile Tel Aviv'in hemen hemen her konuda zıtlaştığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu konuyla ilgili olarak ülkesel bağlamda hazırlanan tablo aşağıda verilmiştir:

45 Vekâlet savaşları Soğuk Savaş ve sonrası dönemde en çok tercih edilen mücadele yöntemlerinin başında yer almaktadır. Bkz.: Mehmet Seyfettin Erol-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", Bölgesel Araştırmalar Dergisi, 3(1), Mayıs 2019, s. 21-23.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Tablo 4: İran ve İsrail Dış Politikalarının Karşılaştırılması

	İRAN İSLAM CUMHURİYETİ	İSRAIL
ABD	ABD karşıtlığı üzerine kurulmuştur.	ABD'nin çabalarıyla kurulmuştur. Sıkı müttefiklik ilişkileri mevcuttur.
Avrupalı Devletler	Genel anlamda olumsuz ilişkiler hakimdir.	Genel anlamda olumlu ilişkiler hakimdir.
Suudi Arabistan	Mezhepler üzerinden rekabet hakimdir.	Olumlu seyreden ilişkiler hakimdir.
Suriye	Esad Hükümeti yanlısı bir tutum mevcuttur.	Muhafızları destekleyen bir görüntü çizilmektedir.
Rusya	Müttefiklik ilişkileri bulunmaktadır.	İnişli çıkışlı bir ilişki seyri hakimdir.
Türkiye	Güvenlik ve stratejik anlamda işbirliği görülmektedir.	İnişli çıkışlı bir ilişki seyri hakimdir.

Tablodan da görüldüğü üzere ikili ilişkiler, İslam Devrimi'nin de etkisiyle olumsuz bir ivmeye sahiptir. Zira İran, İsrail'i işgalcilikle suçlamakta ve söylemlerinde oldukça sert bir dil kullanmaktadır. İsrail de aynı şekilde İran'ın konu olduğu söylemlerinin dozunu arttırmaktadır.

İkili ilişkilerin ihtilafına yakın zamanda yaşanan olaylar çerçevesinde örnek olarak verilebilecek durumlar şu şekilde sıralanabilir:

- **Suriye İç Savaşı:** Karşıt taraflarda yer alan iki hasım devlet savaşın eşiğine kadar gelmişlerdir.
- **Barack Obama Dönemi ABD:** İsrail, Obama döneminde İran'a oldukça fazla taviz verildiğinden yakınmış ve bu dönem İran gerçekten de Irak üzerindeki etkisini arttırmıştır.
- **Donald Trump Dönemi ABD:** İsrail yanlısı tutumunu her fırsatta dile getiren Trump, Obama dönemi politikalarını yanlış bulduğunu bildirmiş ve Siyonist rejimin yanında olacağını vurgulamıştır.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

- **Nükleer Anlaşma:** P5+1 (ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Çin ve Almanya) ülkeleri ile İran arasında imzalanan anlaşmadan Trump'ın geri çekilmesi sonrası süreçte İsrail, İran'ı eleştiren bir tavır takınmıştır.

KÜRESEL ETKİLER

Rusya

Devrim döneminde Sovyetler Birliği'yle ilişkilerinde temkinli adımlar atan Tahran, Soyet rejiminin ortadan kalkmasından sonra Moskova'yla güçlü ilişkiler kurmaya başlamıştır. Ancak 1995 yılında Rusya'nın ABD'yle imzaladığı ve İran'a silah satışı yapılmasını yasaklayan anlaşmayla ikili ilişkiler tehlikeye girmiştir.⁴⁶ Daha sonra yaşadığı kayıp nedeniyle İran'la ilişkilerini geliştirme yoluna giden Rusya'nın enerji, güvenlik, nükleer, sağlık, denizcilik, turizm gibi çeşitli alanlarda anlaşma imzaladığı bilinmektedir.

Yalnızca ikili anlaşma yoluyla değil; çok taraflı anlaşmalarda da imzacı olan devletler, dış politik anlamda da uyumlu bir şekilde hareket etmektedir. Rusya, İran'ın Ortadoğu'da izlediği politikalarla ilgili olumsuz yorumlar yapmaktan kaçınmakta ve hatta bu adımları destekleyen bir tavır sergilemektedir.

ABD

Şah dönemi uygulamaları nedeniyle yeni rejime hâkim olan ABD karşıtlığı bağlamında İran, devrimden bu yana Washington karşıtı politikalar izlemektedir. Buna karşıtlık Tahran'ın tutumu, Obama'yla kurulan olumlu ilişkiler esnasında detant dönemine girse de Trump'ın iktidara gelmesinin ardından yeniden gerilmiştir. İran ile ABD arasında gerginlik yaratan durumlar aşağıda maddeler halinde özetlenmiştir:

⁴⁶ Nikolay Kozhanov, *Understanding The Revitalization of Russian-Iranian Relations*, Carnegie Moscow Center, Mayıs 2015, s. 5.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

- **İsrail:** İran, “Siyonizm rejimi”ne karşı çıkarken; ABD, İsrail’le müttefiklik ilişkisi kurmuştur.
- **Irak:** İran, Irak’ta Merkezi Hükümeti savunarak; Irak Ordusu’na destek çıkarken; ABD, Kürtleri destekleyen bir görüntü çizmektedir. Ayrıca ABD’nin, Irak’taki etkinliğini arttırmasının önündeki en büyük engel de İran’dır.
- **IKBY:** İddialara göre İran, Irak’ın kuzeyindeki Kürt yetkililerle gizli görüşmeler gerçekleştirmektedir. Bu durum, Kürtlere seçme şansı tanıyabilir. Hatta Washington’ın politik tekeli de ortadan kaldırabilir.
- **Suriye:** ABD, muhalif grupları desteklemektedir. İran ise Esad rejiminin yanında yer almaktadır.
- **Rusya:** Washington, politik anlamda Moskova’yla ters düşerken; Tahran işbirliği yapmaktadır.
- **Nükleer Anlaşma:** Söz konusu anlaşma, iki ülke arasında ciddi bir sorun yaratmış ve Trump yönetimindeki ABD anlaşmadan çekilmiştir.
- **Suudi Arabistan:** İran’ın ezeli rakibi Suudi Arabistan, ABD’nin müttefikidir.
- **Yaptırımlar:** ABD, yaptırımlar aracılığıyla İran’ı yalnızlaştırmaya çalışmaktadır.

Avrupalı Devletler

Avrupa Birliği (AB) ile İran arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı bir seyre sahiptir. Her ne kadar İngiltere, Fransa ve Almanya taraf oldukları nükleer anlaşmanın devamlılığını savunsa ve ABD’nin sert çıkışlarına karşı sesini yükseltse de İran’ın Ortadoğu’daki faaliyetlerinden rahatsızdır. Nitekim Avrupalı ülkelerin birçoğu, İran’ı istikrarsızlık yaratmakla suçlamaktadır.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Avrupa, İran'ın Şii silahlı grupları desteklemesi, bu grupları vekil olarak kullanması, iç savaşları desteklemesi ve Suriye'deki de-facto yönetimin devamlılığını savunması sebebiyle sık sık Tahran'ı eleştirmektedir.

DEĞERLENDİRME VE ÖNGÖRÜLER

Uluslararası politikanın mühim aktörlerinden olan İran, doğrudan ve dolaylı faaliyetleri sebebiyle istikrarsız yaratmakla suçlanmaktadır. Bu suçlamalar arasında iç savaşların çıkmasına, çatışmaların sürmesine ve ülkesel birliklerin bozulması sebebiyet vermek gibi iddialar vardır.

İran'ın yüksek perdeden gelen söylemleri, gerginliği arttırmakta, bölgede lider olmak uğruna gerçekleştirdiği faaliyetler halka yansımakta ve ekonominin kırılğan yapısı endişeye neden olmaktadır. Sürekli olarak artan fiyatlar, alım gücünün düşmesi ve işsizlik ülke ekonomisini içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Nitekim sosyal şartların ülke ekonomisinde yaşanan sıkıntılar da halkın sabrını taşımaktadır. 2017 yılının sonlarına doğru gerçekleşen halk ayaklanması da bu durumu gözler önüne seren bir sinyal olarak ele alınabilir.

1. Öngörü: Dış Politika Anlamında Detant Dönemine Girilmesi:

İran'ın dış politika bağlamında attığı sert adımların, iç politikasına yansıdığını görerek geri adım atmasıyla gireceği yoldur. Böylece İran, ilk olarak ABD ile görüşmelere başlayacak, öncelikli olarak yaptırımlar bağlamında harekete geçecektir. İran'ın İsrail'le doğrudan görüşmelere başlaması zaman alacaktır. Ancak yine de bu durum, Rusya'yla ilişkilerine yansımaktır. İran, Rusya'yı kaybetmesiyle ekonomisinin daha çok yara almasına neden olacağını farkına varacağından dolayı denge politikası uygulama yoluna gidebilir. Tahran, böylesi adımları, iç politikasını düzeltmek adına da atacaktır. Nitekim Şii milislere ve örgütlere verdiği desteğin halkın cebinden gitmesi hoşnutsuzluk ortamı yaratmıştır. Dolayısıyla İran, kademeli olarak milisler üzerinden

dış desteğini çekecek ve iç istikrarını sağlamaya çalışan bir devlet görünümüne bürünecektir. Ancak şunun belirtilmesi gerekir ki; İran'ın yumuşama yönündeki politikaları yavaş da olsa halka yansıtacak, rejimin adı değişse de değişmese de yasaklar zamanla gevşeyecektir.

2. Öngörü: Dış Politika Anlamında Aynı Şekilde Devam Edilmesi: 2017 yılının Aralık ayında çıkan olaylardan ders almayan İran, aynı politik ivmeyle devam edecektir. Bu şekilde Şii milislere destek vermeye devam edecek, örgütlere ödenek sağlayacaktır. Bahse konu durum sonucunda uluslararası arenanın dikkatini daha fazla çekecek; ancak vurucu darbe halktan gelecektir. Nitekim işsizlik ve sürekli artan fiyatlarla boğuşan halk, yurt içindeki paranın askeri harcamalara (hem de kendilerini doğrudan ilgilendirmeyen askeri harcamalara) gittiğini bildiğinden bu duruma karşı sesini yükseltecektir. Ayrıca ABD'nin uyguladığı yaptırımlar da artarak devam edecek ve halk ekonomik anlamda oldukça zor bir noktaya gelecektir. Bu anlamda başka çaresi olmayan halk ekonomik sebeplerden ötürü yeniden ayaklanacak ve yönetime ikinci uyarıda bulunacaktır. Rejimin aynı şekilde devam etmesi durumunda başkaldırı düzenin sonunu getirebilir. Bununla birlikte rejim, halktan gelen uyarıya kulak verirse birinci öngörünün sonucuyla karşılaşılabilir.

3. Öngörü: Dış Politika Anlamında Uygulama Şiddetinin Artarak Devam Etmesi: İran'ın söylem ve faaliyetlerinin şiddetini arttırarak devam ettirmesi sonucunda bölgenin istikrarsızlığı geri dönülmez bir şekilde bozulacaktır. Bu duruma tehlikenin kendilerine dönmesi sonucunda kayıtsız kalamayacak olan bölgesel devletler işbirliği çerçevesinde hareket ederek çözüm bulmaya çalışacaklardır. Dolayısıyla İran'a yaptırım uygulamaları öngörülebilen bir seçenektir. Daha sonra bu işbirliği ortamına ABD de katılacak ve tahminen birkaç Avrupa ülkesi de destek verecektir. Bu şekilde durdurulmaya çalışan İran'ın faaliyetlerini sona erdirmemesi sebebiyle çatışma yaşanabilir.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Söylemek gerekir ki; bu olasılıkta halk ayaklanması ikinci plandadır. İran ilk olarak uluslararası ve bölgesel tepkiler nedeniyle köşeye sıkışacak; halkın tepkisi nedeniyle de rejimini lağvetmek zorunda kalacaktır.

SONUÇ

Dış politik anlayışların öncelikle bulunulan coğrafyaya, sonrasında ise tüm dünyaya hâkimiyet şeklinde belirlediği günümüz dünyasında her bir aktör söz konusu hedefe ulaşma amacıyla farklı yollar izlemektedir.

Görüldüğü üzere İran da dış politika anlayışını dini retorik kapsamında biçimlendirmiş ve bu çerçevede faaliyetler göstermiştir. Makalenin bütününden de anlaşılacağı gibi, iç savaşa müdahil olmak, birtakım rejimleri ayakta tutmaya çalışmak ve büyük güçlere rakip olacak yönde söylemler geliştirmek bu duruma verilebilecek örneklerdendir.

Bilindiği üzere iç politikadaki dinginlik, dış politikadaki işleyişi özetler niteliktedir. Bu anlamda İran, son yıllarda ciddi sorunlar yaşamaktadır. Tüm bu problemler ise dış politikaya yansımaktadır. Nitekim halk, dış yardımları (askeri, dini, eğitim vb.) aşırı bulmakta ve yaşanan ekonomik problemlerin bir sebebi olarak nitelendirmektedir.

Daha genel anlamda bakıldığında, dış politika hedeflerinde mehdilik söyleminden çıkagelen “mazlumların koruyucusu” sloganıyla harekete geçen Tahran, aslında birinci aşamada Şii Hilali’ne bağlı kalarak Şiilere yönelmektedir. Diğer aşamada ise Şiiliği yayma amacı güttüğünden ötürü Şiileştirilmek istenen halklar kastedilmektedir. Görüleceği üzere İran’ın dış politika anlayışı bütünleştirici değildir; kapsayıcıdır. Yani Tahran, halkları olduğu gibi kabul etmek yerine “kendileştirmek” istemektedir.

Yardıma muhtaç olan devletler ve halklar dışında etki alanı bulamamasının sebebi, bahsedilen nedenden kaynaklanmaktadır.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Tahran, halk çerçevesindeki meşruiyete sığınarak; dış politik söylemlerde sert çıkışlar benimsenmiş; fakat hiçbir zaman politik kayıplar dile getirilmemiştir.

Bu noktada öngörülebilir ki İran, eğer gerekli devletlerle işbirliği kurma yoluna yönelirse, gelecekte rejiminin etki alanını sürdürmesini sağlayabilir. Nitekim Tahran, yumuşak söylemler yerine yüksek çıkışları tercih etmekte ve aktörler ile halklar nezdinde negatif bir etki alanı oluşturmaktadır. Bu anlamda rejimin sürekliliği tehlikeye girmektedir.

Sonuç olarak İran'ın dış politika anlayışında hiçbir devletin tek başına yeterli güce sahip olmadığı hipotezinden yola çıkarak; yumuşamaya gideceği tahmin edilebilir. Söz konusu durum ise her ne kadar Tahran'ın etki alanında olumlu tesir bırakacak olsa da halk nezdinde "daha fazlasını isteme" özelinde olumsuz bir sonuç doğuracak ve rejimin sona ermesine sebebiyet verecektir.

Mehmet Seyfettin EROL
İrem BİLGETÜRK

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

KAYNAKÇA

“Ayatollah Khomeini”, *Iran Chamber Society*, http://www.iranchamber.com/history/rkhomeini/ayatollah_khomeini.php, (Erişim Tarihi: 10.07.2019).

“Geçmişten Günümüzü Türkiye-İran İlişkileri”, *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/gecmisten-gunumuze-turkiye-iran-iliskileri>, (Erişim Tarihi: 08.09.2019).

“How Many Shia Are There In The World?”, *Islamic Web*, http://www.islamicweb.com/beliefs/cults/shia_population.htm, (Erişim Tarihi: 08.09.2019).

“İran’dan Net Sözler: Suriye’yi Böldürmeyeceğiz”, *Ulusal Kanal*, <http://www.ulusalkanal.com.tr/m/?id=93731>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017).

“Middle East: Iraq”, *CIA World Fact Book*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html>, (Erişim Tarihi: 07.09.2019).

“Musa al Sadr: The Untold Story”, *Al-Awsat*, <https://eng-archive.aawsat.com/theaawsat/features/musa-al-sadr-the-untold-story>, (Erişim Tarihi: 27.04.2018).

“Suriye’deki İthal Şii Savaşçılar/Suriye’de İç Savaş”, *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyedeki-ithal-sii-savascilar>, (Erişim Tarihi: 15.05.2017).

ALBAKIRI, Nabil, “The Iranian Expansion in Yemen”, *The Middle East Newspaper*, 9 Temmuz 2013.

AL-QADHI, Mohammad Hassan, *The Iranian Role in Yemen and its Implication on the Regional Security*, AGCIS.

AL-QURASHI, Baqir Shareef, *The Life of Hazret Imam Hasan al-Askari (AS)*, XKP.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

ANKASAM, ANKASAM İnfografik: *İnsani Krizin Adı Yemen*, <https://ankasam.org/ankasam-infografik-insani-krizin-adi-yemen/>, (Erişim Tarihi: 03.12.2018).

ATALAN, Mehmet, "Şii Kaynaklarda Muhammed b. Hasan el-Mehdi'nin Tarihi ve Menkabevi Kişiliği", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 2002, s. 95-112.

BATUR, Muhammet Raşit, "Nusayrîliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları", *İnsan ve Toplum*, s. 55-80.

BEHZAD, Diansaei, "Iran and Saudi Arabia in the Middle East: Leadership and Sectarianism (2011–2017)", *Vestnik RUDN, International Relations*, 18(1), 2018, s. 124-134.

BİLGETÜRK, İrem, "İran'ın Suriye Politikası Bağlamında Şiilik ve Şii Milisler", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), s. 398-438.

Chatham House, *Yemen: Key Players and Prospects for Peace, Middle East and North Africa Programme Workshop Summary*, 17–18 Kasım 2015.

Congressional Budget Office, *Estimated Costs of U.S. Operations in Iraq and Afghanistan and of Other Activities Related to the War on Terrorism*, Washington 2007, s. 1.

ÇELİK, Kadir Ertaç, "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), s. 251-274.

DEVORE, Marc R., "Exploring the Iran-Hezbollah Relationship: A Case Study of How State Sponsorship Affects Terrorist Group Decision-Making", *Perspectives on Terrorism*, 6(4-5), s. 85-107.

DURMUŞ, Mehmed Ali, *Haberlerin Ağında Mehdi*, Anlam Yayınları, Ankara 2003.

ERDOĞDU, Hikmet, *Büyük Pers Düşüncesinden Zülfikar'ın Yumruğuna*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

EROL, Mehmet Seyfettin-Kadir Ertaç Çelik, "ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), Mayıs 2019, s. 14-45.

FEIERSTEIN, Gerald M., *Yemen: The 60-Year War*, Middle East Institute, Policy Paper 2, Şubat 2019.

GÖLPINARLI, Abdülbâkıy, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Der Yayınları, 6. Basım, 1979.

KESKİN, Yakup, "İmâmî Kaynaklarda Muhammed el-Mehdî Üzerindeki Tartışmalar", *OMÜİFD*, 26-27, (Birleşik Sayı), Samsun 2008, s. 299-315.

KHATIB-SHAHIDI, Rashid, *German Foreign Policy Towards Iran: Before WW II*, I.B. Taurus, New York 2013.

KOZHANOV, Nikolay, *Understanding The Revitalization of Russian-Iranian Relations*, Carnegie Moscow Center, Mayıs 2015.

OĞUZ, Şafak-Kadir Ertaç Çelik, "Conflict in Syria: Is It a Proxy Warfare?", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), Aralık 2018, s. 44-69.

ONAT, Hasan, *Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi*, Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı, Ankara Haziran 1996.

ROSÛLEK, Přemysl, "Madism, Shi'a Ideology and Ahmadinejad's Doctrines", *Central European Journal of International and Security Studies -Cejiss-*, 1, 2015.

SALMONI, Barak A. vd., *Regime and Periphery in Northern Yemen – The Huthi Phenomenon*, *National Defense Research Institute*, XV, 2010.

SİNKAYA, Bayram, "Suriye Krizi Çerçevesinde İran-PYD İlişkileri: Taktik Ortaklık", *Ortadoğu Analiz*, Eylül-Ekim 2015, 7(20), s. 50-52.

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

TAFLIOĞLU, M. Serkan, *Humeyni İnan İslam Devrimi: Şah Nasıl Mat Oldu?*, Kripto Yayıncılık, Ankara 2010.

TAMER, Cenk, "Yemen Husileri ve İnan: Mezhep Savaşı Ülkenin Kaçınılmaz Kaderi mi?", *ANKASAM*, <https://ankasam.org/yemen-husileri-ve-iran-mezhep-savasi-ulkenin-kacinilmaz-kaderi-mi/>, (Erişim Tarihi: 28.09.2019).

WOODS, Kevin M. vd., *Saddam's Generals Perspectives Of The Iran-Iraq War*, Institute for Defense Analyses, 2011.

YALUH, Rashid, *Mahdism in Contemporary İnan: Ahmadinejad and the Occult Imam*, Doha Institute, Research Papers.

YÖNEM, Ahmet, "Hasan el-Askeri ve Şiilik", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2), 2011, s. 237-252.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

STRUCTURED ABSTRACT

Iran which is one of the important actor of Middle East, tries to be great power of the region. Iran provides its efforts with hidden actions. For examples of this situation is intervening to internal affairs, protecting Shia regimes, providing martial and humanitarian aid. Generally Iran is using “mahdism rhetoric” as a instrument, for achieving its goals. Therefore Iran effects folks and intervenes internal affairs of target state through the role of “protector of the oppressed.”

Khomenei who performed Islamic Revolution with effect of mahdism and Shia rhetoric, presented Iranian public chance of saving passive politics. However Islamic Revolution that was accepted by public, was reactioned by regional states. Legitimacy of reactions was proved by events triggered in succession. Such as Iran-Iraq War, Invasion of Iraq, The Arab Spring, Referendum of Iraqi Kurdish Regional Administration events shows how Iran is effective in region.

United States of America, Israel, Gulf Countries led by Saudi Arabia and Turkey which is the role model country are one of the targets of Iran. In this sense Iran planned to show its power to regional-global actors talking high pitch. But its aggressive attitude suited reaction.

In future, Iran is perceived to soften its acts according to reaction of public and international area. So that regime’s future will be in danger. Iran awares of this situation.

In addition, regional danger by made of Iranian decion-makers, is disturbing actor which is in Middle East. Actors believe in its act brings terrorism and caos to region. Mahdism rhetoric damages Iranian global prestige even the state thought was opposite the situation.

As we know, revolution was based on Khomenei’s religional belief. That belief presented to be great power in region. Because the public

hesitated being all the time tutelaged of great actors. That's why the option of being indepedented was welcomed and revolution came true.

However public figured out that revolution wasn't only about having sovereignty. It was also about applying religious necessity and bringing caos to region. When regional acts include military and economic aids, Iranian people show their reactions, either.

While reactions diversify, regime's legitimacy was getting jerking. Then Iranian decision-makers perceived the situation but couldn't move back. Because they all know stepping back would have been announcing to end of regime.

Although all the counting reasons, Iran chosed saving back the regime. So that the Islamic state continues its real politics which is presenting as a pragmatism. Thus Iran can maintain its hidden acts.

Iranian public who are waiting for 12thMahdi, were becoming revolution's target. But also Shia people in Middle East were aimed them to be in Crescent of Shia. Iran advanced "protector of oppressed" for this goal. Interfering internal affairs of Iraq, Syria, Yemen and also declaring war against to Iraq is seen as a achieving goal.

All the signes about Iran are showing us how the state can be ambitious to be succeeded. Each Tehran's efforts are built of proving its regime's sturdiness. Foreign policy, internal policy, hidden acts are believed to providing regime succession by Iranian decision-makers.

Harsh policy of Iran which is the immovable actor in world agenda, particularly attached with spreading Shiism. Excess of Shia population in Iraq, Syria's managment by Shia group, support of Shia armed-group in Yemen, Arab Spring events which is firstly praised but reviled after spreading Syria are the example of these situation.

MEHDİLİK ANLAYIŞI KAPSAMINDA İRAN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Shia Crescent which is including Syria, Iraq and Lebanon but based of Iran is one of the most important center according to goal of Tehran. In this way Iran would increase its followers besides intimidating rival states.

However Iran which acts softly to folks in its discourse, poses opposite to states. Even Iran that talks high pitch, sometimes cooperates with regional states about security issues (for example Turkey and Iraq). But its first goal is reaching to be number one in region.

As we said before, all these goals and the methods which is tracing for reaching these goals jeopardizes the future of the regime. The harsh policies are caused international area's reaction and also make Iranian people's temper to high.

First of all Iran has to think about regime's future. About this situation Iran has several options. One of these options is overthrowing regime because of new public revolt which may can occur. According to this option, Iranian people may can riot owing to foreing policy's reflection to internal policy. Other option is Iran may enter to period of detant. In this way, revolution can may be in danger and age of modernization may start. Third possibility is Iran may go on taking harsh steps in policital way. Result of this possibility is Iran has to do deal with foreign powers and also public reaction which is getting rising and as a result Tehran will getting weak. Iran has to take step fast and permanent in political way. So that the state must find a solution even it is so hard to do.

ZEKERİYA KURŞUN, (ED.), ORTADOĞU'YU KURAN İDEOLOJİLER, VADİ YAYINLARI, İSTANBUL 2019, 356 S.*

Zekeriya Kursun, Ideologies Establishing the Middle East, Vadi Publishing, İstanbul 2016, 356 pgs.

Cenk TAMER**

Osmanlı dönemi Arap coğrafyası, Ortadoğu'nun yakın dönem siyasi tarihi, Türk-Arap ilişkileri ve Kuzey Afrika üzerine uzmanlıkları bulunan Prof. Dr. Zekeriya Kurşun, "Ortadoğu'yu Kuran İdeolojiler" adlı kitabında bölgesel çalışmalardaki önemli bir boşluğu doldurmak için yola çıkmıştır. Ortadoğu'yu şekillendiren sosyal faktörlerden belki de en önemlisi ideolojilerdir. Ortadoğu siyasi tarihini ele alan çalışmalarda devletlerin ideolojik temellerini inceleyen bölümler çoğunlukla sınırlı kalmakta ve dolayısıyla

bölgenin kaderine yön veren en önemli etken gözlerden kaçmaktadır.

Kurşun, bu çalışmayla İran dahil, Osmanlı sonrası Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da devlet kuran veya kurmaya teşebbüs eden ideolojileri ele almaktadır. Dolayısıyla bu eserin değerini artıran da söz konusu

* Makale Geliş Tarihi: 1.04.2020 Yayına Kabul Tarihi: 12.05.2020

** Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, e-posta: ctamer.11@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1331-7942.

ZEKERİYA KURŞUN, (ED.), ORTADOĞU'YU KURAN İDEOLOJİLER, VADİ YAYINLARI, İSTANBUL 2019, 356 S.

coğrafyadaki ideolojileri kapsamlı ve ayrıntılı olarak tartışmasıdır. Metodolojik olarak oldukça başarılı bir çerçeveye sunan bu eser, Ortadoğu'nun ideolojik yapısını bütün hatlarıyla ortaya koymayı amaçlamıştır. Söz konusu eser; İslamcılık, Arap Milliyetçiliği, Türk Milliyetçiliği, İran Milliyetçiliği, Kürt Milliyetçiliği, Ortadoğu'daki sol hareketler, Yahudi Milliyetçiliği (Siyonizm) ve Feminizm adlı makalelerden oluşmaktadır.

Dr. Ahmet Emin Dağ'ın kaleme aldığı "Bir İdeoloji Olarak İslamcılık" adlı birinci makede, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki İslamcı hareketler tarihsel arka planları da dâhil olmak üzere sistematik bir biçimde tartışılmaktadır. Burada metodolojik olarak tarihsel durum anlatısı ağır basmaktadır. Bir hareketin düşünsel temellerini anlayabilmek için tarihsel sürecin ortaya konması elzemdir ve bütün kitap boyunca bu prensip takip edilmiştir. Dağ, bu bölümde Türkiye, İran, Mısır, Filistin, Suriye, Tunus, Ürdün ve ismi geçmeyen diğer Arap ülkelerindeki İslamcı ideolojiyi inceledikten sonra militan İslamcılığı ele almıştır. Son bölümde ise yazar, Ortadoğu'daki krizlerle İslamcılık arasındaki ilişkiyi tartışmaya açmıştır. Yazarın dili sade ve akıcı olmakla birlikte konu bütünlüğünün sağlandığı bir çalışma ortaya çıkmıştır.

Mehmet Fahri Danış'ın ele aldığı "Bir Anka Kuşu: Arap Milliyetçiliği" adlı ikinci makede ise Arap milliyetçiliğinin oluşum aşamalarını dikkate alan metodolojik çerçeve ortaya konmuştur. Yazar bunları; "kültürel uyanış", "proto-milliyetçilik" ve "milliyetçi hareketin kendisi" şeklinde belirtmiştir. Birinci aşamada Nahda Hareketi anlatıldıktan sonra, ikinci evrede Arap proto-milliyetçiliği teması işlenmiştir. Son olarak da Arap Milliyetçiliği ülke başlıkları altında incelenmiştir. Yazar, ülke başlıklarına geçildiğinde tarihsel anlatıya sadık kalmak suretiyle ideolojik temellere ağırlık vermeye çalışmıştır. Anlaşılır ve basit kavramlar kullanmaya özen gösteren yazar, her kesimden okuyucunun ilgisini çekebilecek bir çalışma ortaya koymuştur.

Burak Çalışkan'ın çalışması olan "Bir Kurucu İdeoloji Olarak Türk Milliyetçiliği" adlı üçüncü makalede ise Osmanlı döneminden başlayarak Türk Milliyetçiliğinin farklı düşünsel temellerini ortaya koyan ve bu hareketin tarihsel süreç içerisinde nasıl bir dönüşüm geçirdiğini inceleyen başarılı bir yöntem izlenmiştir. Yazar, Türkçülüğün kaynaklarına değindikten sonra modernleşme ve Osmanlı Türkçülüğünü ele almış, devamında Türkistan Türkleri ve Türkistan Ceditçiliğine açıklık getirmiştir. İlerleyen bölümde yazar, Pantürkizm ve Örgütlü Türkçülük başlıkları altında Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojik temellerini oluşturan düşünsel hareketin arka planını ortaya koymuştur. Yazar, nihai olarak Türkiye Cumhuriyeti ve statükoculuk başlığı altında neredeyse günümüze kadar uzanan Türkçülük serüveninin ayrıntılarıyla anlatmayı başarmıştır.

Riad Domazeti'nin ele aldığı "İran Milliyetçiliği" başlıklı dördüncü makalede ise "İranlı" kimliğinin oluşumu, inşa süreci ve içerdiği sınırlar incelenmiştir. Çalışmada İran milliyetçiliğinin, İran ulusal kimliğinin önemli bir yapıtaşı olduğu vurgulanmaktadır. Şüphesiz Ortadoğu'yu şekillendiren en önemli faktörlerden biri de İran'daki Milliyetçi ve İslamcı ideolojik düşüncedir. Şii İslamcı ideoloji, kitabın birinci makalesi olan "İslamcılık" adlı çalışmada kendine yer bulmuştur. Fakat "İslamcılık" geniş bir muhteva arz ettiği için Şii İslamcı ideoloji sadece bir alt başlıkla düzenlenmiştir. Bu makalede ise İranlı kimliğinin diğer yapıtaşı olan milliyetçilik konu edinilmiştir. Belki de kitabın eleştirilebileceği tek nokta, Şii İslamcı ideolojisine ayrı bir makale ayrılmaması olabilir. Çünkü günümüzde Ortadoğu'yu şekillendiren en güçlü etkenlerden biri, İran milliyetçiliğinden ziyade İran'ın Şii İslamcı ideolojisidir.

Melahat Tok'un kaleme aldığı "Kürt Milliyetçiliği" adlı beşinci makalede, ilk olarak Osmanlı döneminden başlamak üzere Türkiye'deki etnik Kürt milliyetçiliği, tarihsel bir süzgeç içerisinde ele alınmıştır. Devamında Irak ve İran'daki Kürt milliyetçilikleri de birer başlıkta düzenlenmiştir. Dili bakımından gayet anlaşılır ve yöntem olarak oldukça basit bir olay örgüsü izleyen çalışma, tarihsel durum değerlendirmesinin güzel bir örneğidir.

ZEKERİYA KURŞUN, (ED.), ORTADOĞU'YU KURAN İDEOLOJİLER, VADİ YAYINLARI, İSTANBUL 2019, 356 S.

Çalışma, kitabın amacına ulaşması bakımından vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

Uğur Ovacıklı'nın çalışması olan "Ortadoğu'da Sol Hareketler: Baas, Nasırcılık ve Diğerleri" başlıklı altıncı makalede, özellikle Arap milliyetçiliğinin önemli bileşenleri olan Baas ve Nasırcılık üzerinde durulmuştur. Ortadoğu'yu anlamak için bilhassa Arap toplumunu oluşturan ideolojik kökenlerin bilinmesi gerekmektedir. Özellikle de Mısır, Suriye ve Irak siyasi tarihinde önemli yer tutan söz konusu ideolojileri tartışmadan bölgeyi anlamak mümkün değildir. Bu sebeple Ovacıklı'nın makalesinin kitabın en geniş çalışması olduğu söylenebilir. Okuyucuların konuyu daha iyi anlamaları için Ortadoğu siyasi tarihini de okumaları faydalı olacaktır. Buna rağmen konuya uzak olanlar için de çalışma son derece doyurucu niteliktedir.

Seda Özalkan'ın ele aldığı "Yahudi Milliyetçiliği: Siyonizm" adlı yedinci makalede, yakın Ortadoğu siyasi tarihinin şekillenmesinde başat rol oynayan Siyonizm hareketinin kökenleri irdelenmiştir. Yine tarih okuyucuları için ilgi çekici bir çalışma olmasının yanı sıra konuya aşina olmayan kesimlerin de merakla okuyacağı bir eser niteliğindedir. Çalışma, konunun işlenişi açısından tarihsel anlatıya odaklanmak yerine, Siyonizm ideolojisinin temellerine önem vermektedir. Bu yönüyle okuyucuyu daha fazla bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Nitekim, kitabın temel çıkış noktası da siyasi tarih yazımının eksik bıraktığı ideolojik düşün temellerine dair boşluğu doldurmaktır. Makale, bu anlamda oldukça başarılıdır.

Sinem Karadağlı'nın kaleme aldığı "Feminizm" başlıklı sekizinci makalede ise Ortadoğu ülkelerindeki İslami Feminizme odaklanılmaktadır. Çalışmanın başında feminizmin kökenleri, türleri ve gelişim süreci ele alındıktan sonra Ortadoğu'daki feminist hareketler incelenmektedir. Bu başlık altında Mısır, İran ve Türkiye'deki İslami Feminizmin gelişimi ele alınmaktadır. Sonuç kısmında ise yazar, Batı ve Ortadoğu feminizmi arasındaki farkı ortaya koymaktadır.

MUSTAFA YAĞCI – CANER BAKIR, (DER.), ÇİN BİLMECESİ: ÇİN'İN EKONOMİK YÜKSELİŞİ, ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE DÖNÜŞÜM VE TÜRKİYE, KOÇ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI, İSTANBUL 2019, 206 S.*

Mustafa Yağcı – Caner Bakır, (Eds.), China Puzzle: Rise of China's Economic, Transformation in International Relations and Turkey, Koç University Publishing, İstanbul 2019, 206 pgs.

Burcu ERMEYDAN**

ÇİN BİLMECESİ
Çin'in Ekonomik Yükselişi,
Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm ve Türkiye

Derleyenler:
Mustafa Yağcı, Caner Bakır

sonuçlarını, bunun uluslararası düzen ve Türkiye-Çin ilişkisine etkisine dair kapsamlı değerlendirmeler içeren eser ekonomi, sosyoloji ve uluslararası ilişkiler alanlarında uzman on iki araştırmacının yazıları ile katkıda bulunduğu disiplinlerarası ve karşılaştırmalı yaklaşımla derlenmiştir.

* **Makale Geliş Tarihi:** 21.04.2020 **Yayına Kabul Tarihi:** 12.05.2020

** Araştırma Görevlisi / Doktora Adayı, Kadir Has Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: bermeydan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5809-6717.

MUSTAFA YAĞCI – CANER BAKIR, (DER.), ÇİN BİLMECESİ: ÇİN'İN EKONOMİK YÜKSELİŞİ, ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE DÖNÜŞÜM VE TÜRKİYE, KOÇ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI, İSTANBUL 2019, 206 S.*

Kitap, giriş dahil on bir bölümden oluşmaktadır. Kitabın derleyenleri Mustafa Yağcı ve Caner Bakır tarafından yazılan giriş bölümünde, Çin'in ekonomik dönüşüm süreci tarihsel çerçeveden ve ekonomi-siyaset ilişkisine değinilerek özetlenmiştir. Yazarlar ekonomik diplomasinin Çin dış politikasında önemli yer tuttuğuna işaret etmektedir. Kuşkusuz bu durum, kitapta tercih edilen disiplinlerarası yaklaşımın temel tercih sebeplerinden biri olarak görülebilir.

İkinci bölümde Çin'in ekonomik yükselişinin tarihsel arka planını inceleyen Burak Gürel, literatürde sıklıkla bahsedilen Deng Xiaoping sonrası gerçekleşen ekonomik dönüşüm sürecinin Çin'in bugünkü ekonomik yükselişinin başlangıç noktası olarak gören bakış açısına alternatif ortaya koymaktadır. Gürel'e göre, Deng döneminde başlatılan dönüşümün temelleri, Mao döneminde tarım, eğitim ve sağlık alanlarında yapılan reformlar ve buralardan elde edilen sermayenin endüstriye aktarılması ile atılmıştır. Bölümün sonunda Çin ve Türkiye ekonomik dönüşüm süreci hakkında kısa değerlendirme sunan Gürel, özetle, Çin'in ekonomik dönüşümünün iç kaynaklı ve sermaye temelli olmasına değinirken, Türkiye'de bu sürecin dış borçlanmaya bağlı olarak geliştiğini ileri sürmektedir.

Orhan Yazar tarafından kaleme alınan üçüncü bölümde Çin finansal sisteminin yapısı Çin'in ekonomik dönüşümüne etkisi bağlamında incelenmiştir. Çin finansal sisteminde süre gelen devlet kontrolü, Çin finansal sisteminin ve Yuan'ın uluslararasılaşması tartışmalarını bu bölümde toparlanmıştır. Finansal sistemdeki kısıtlamaların Çin'de ekonomik reformun devamı açısından yetkilileri bir açmaza sürüklemesinden bahseden Orhan Yazar'a göre Çin'in Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere temel öğretisi, finansal piyasalara yönelik devlet kontrolünün neden olabileceği muhtemel olumsuz sonuçlardır.

Ali Akkemik ve Burcu Menteşoğlu Tuncer tarafından hazırlanan dördüncü bölümde, Çin'in özellikle 1978 sonrası izlediği sanayi ve

teknoloji politikalarındaki değişim, tarihsel olarak anlatılarak, son günlerde gündeme gelen yeni sanayi stratejisi “Made in China 2025”a değinilmiştir. Daha çok teknoloji alanına yoğunlaşan bu yeni sanayi stratejisini, ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşını körükleyen bir neden olarak işaret eden yazarlar, Çin’in söz konusu sanayi politikası girişimden alınacak temel dersin teknoloji alanına yatırım yapılması olduğunu dile getirmişlerdir.

Beşinci bölümde Çin’in ekonomik dönüşüm tecrübesine referans vermek için kullanılan Pekin Uzlaşması kavramını, Washington Uzlaşması ile karşılaştırmalı olarak inceleyen Mustafa Yağcı, Pekin Uzlaşması’nın yeni bir kalkınma paradigması olarak ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Yağcı’ya göre, bu paradigma ile birlikte gelen “kalkınmacı devlet” temelli anlayışa göre Türkiye için çıkarılabilecek temel öneri ülkeye özgü siyasi, ekonomik ve sosyal koşulların temel alınarak politikalandırılması gerektiğidir.

Çin denildiğinde akla ilk gelen konulardan olan Kuşak Yol Girişimi’ne dair değerlendirme sunan altıncı bölümde yazar Veysel Tekdal, girişimin ardında yatan motivasyonları inceleyip ve girişimin Çin ve bu girişim kapsamında yatırım alan ülkeler açısından pozitif ve negatif etkileri olduğuna işaret etmektedir. Tekdal, Türkiye için uzun vadeli finansman kaynağı olabilecek bu girişimin, fırsatlara ek sorunları da beraberinde getirme potansiyelinin etraflıca düşünülmesi gerektiğine dikkat çekiyor.

Türkiye ve Çin ekonomik ilişkilerine odaklanan yedinci bölümde Altay Atlı, temel sorunun ticaret açığı sorunu olduğunun altını çiziyor. Atlı’ya göre, iki ülke arasındaki ekonomik diplomasi, bu açığı azaltma prensibi üzerine şekilleniyor. Buna göre, Türkiye’nin Çin’den temel teknolojik ve endüstriyel ürün ithalatının kaçınılmaz şekilde yüksek olduğu bu ekonomik ilişkide Çin’den gelecek doğrudan yatırım ticaret açığı sorununa bir çözüm olarak görülebilir. Fakat Atlı, bu açıdan halen kat edilmesi gereken yollar olduğuna da vurgu yapıyor.

Sekizinci bölümde Noyan Rona, kökeni yüzyıllar öncesine giden Çin-Türkiye ilişkisinde, odağına on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyıl başını kapsayan dönemi alarak Çin'deki Türkiye algısına inceliyor. Her iki imparatorluğun yıkılması ve iki ülkede de cumhuriyet rejiminin kurulması ile sonuçlanan bu süreçte benzer deneyimler yaşayan iki tarafın birbirini tanıma çabası olduğu görülür. Rona'ya göre, bu dönemde Çin için kendi kaderini paylaşan Türkiye bir örnek olarak incelenmiştir.

Çin dış politikasının kaynak ve hedeflerinin anlatıldığı dokuzuncu bölümde, Kadir Temiz, Çin'de dış politika yapım sürecinde tarihsel değişimi, günümüzü etkileyen stratejik boyutunu ve sonuçlarını inceliyor. Temiz'e göre, Çin dış politikası yapım sürecini etkileyen güncel üç unsur vardır. Bunlar sırası ile karar alma sürecinin giderek karmaşıklaşması, ekonomik politikalarla bütünleşen dış politika yaklaşımı ve Kuşak ve Yol Girişimi'nin etkisidir.

Sinan Akgünay ve Rafet Akgünay tarafından kaleme alınan onuncu bölüm hem Çin dış politikasını hem Çin'in Türkiye'ye yönelik politikaları realist, liberal ve inşacı bakış açılarından değerlendirmesi yapılmıştır. Çin dış politikasında gözlemlenen farklılıkların her üç teorik bakış açısı ile değerlendirebilmeye imkân verdiği işaret edilmektedir. Çin'in özellikle günümüzde daha aktif dış politika izleme çizgisine geçtiğini dile getiren yazarlar, Türkiye-Çin ilişkilerine etkileyen ana unsurun ise karşılıklı güvensizlik olduğuna dikkat çekiyorlar.

Kitabın son bölümünde Ümit Alperen, yeni bir süper güç adayı olarak Çin'in yükselişinin küresel sisteme etkilerinin tartışıyor. Yazara göre, Çin ABD'ye doğrudan meydan okumak yerine Çin merkezli Şangay İşbirliği Örgütü, Asya Altyapı Yatırım Bankası ve Kuşak Yol Girişimi gibi alternatifler kurarak sistem içinde kendine yer bulmaya çalışıyor.

Güncel uluslararası ilişkiler ve ekonomi çevresinde önemli yer tutan Çin'in ekonomi politikaları ve dünya siyasetindeki yerine odaklanan kitabın

literatüre üç önemli katkısının altı çizilmelidir. İlk ve en önemli katkısı, konuya disiplinlerarası bakış açısı ile yaklaşım, sadece uluslararası ilişkiler değil aynı zamanda ekonomi bağlamını da denkleme katarak analiz sunmasıdır. Kitap kendi içinde belirgin iki bölüme ayrılarak incelenebilir. İlk Çin'i ve Çin'in ekonomik gelişmesine odaklanan politik ekonomi perspektifinin ağır bastığı ilk kısım ve ikincisi ise Çin dış politikasına ve siyasi ilişkilerine dair yazıları içeren ikinci bölümdür. Her iki bölümde de yer alan çalışmalarda, farklı alanlarından gelen araştırmacılar, ağırlıklı olarak politik ekonomi bağlamında değerlendirmeler sunmuşlardır. Kitapta farklı bölümlerde de altı çizildiği üzere, ekonomi politikaları ile bütünleşen Çin dış politikasını ve bunun uluslararası düzene etkisini anlamak için kitabın sunduğu bu disiplinlerarası yaklaşım doyurucu analiz sunulmasına olanak sağlamıştır.

Not edilmesi gereken ikinci kıymetli katkı ise bilgi verme ve analiz sunma arasındaki dengenin başarılı şekilde sağlanmış olmasıdır. Kitabın her bölümü kendi çerçevesi dahilinde, Çin'in yükselişi ve bunun uluslararası politik ve ekonomik düzene etkisi hususunda değerlendirmeler sunmuş olsa da dönüşümün arka planına dair bilgilendirme de içermektedir. Böylece, güncel gelişmelere değinirken, bunun tarihsel altyapısına da yapılan referanslarla güncel gelişmeler ve bunların tarihi çerçevesi arasındaki ilişki de dengeli şekilde ortaya konulmuştur. Bilgi ve analiz arasında bütünlüğü sağlayan bu yaklaşım sayesinde, Çin tarihi, ekonomisi ve siyasi yapısı hakkında bilgi eksiği olan okuyucular için kitap siyasetten ekonomiye geniş bir perdede bilgi verici olmuştur. Özellikle en merak edilen husus olan Kuşak ve Yol Girişimi'nin hem siyaset hem de ekonomi açısından etkilerine dair değerlendirmeler içeren kitap, günceli yakalamak isteyen okuyucu için de doyurucu analiz sunmaktadır.

Kitap hakkında bahsedilebilecek son temel başarısı noktası Çin'in ekonomik ve dış politika açısından dönüşümünü Türkiye'ye etkisine de değiniyor olmasıdır. Böylece okuyucu için Çin tartışmasının ötesinde, Çin

deneyiminden Türkiye için alınabilecek potansiyel dersler ya da Türkiye'nin Çin'in de bir aktör olarak şekillendirdiği yeni uluslararası düzende konumlanmasına dair tartışmaları da bir arada bulmuş olacaktır.

Öte yandan bu husus aynı zamanda kitabın temel negatif eleştiri noktası olarak da görülebilir. Kitabın adından da anlaşılacağı üzere Türkiye için Çin hala bir "bilmeceyi" temsil eden ve uluslararası sistemdeki duruşuna endişe ve şüphe ile yaklaşılan bir uluslararası aktör olarak görülüyor. Kitabın birçok bölümünde altı çizildiği üzere, Çin'in kendi iç ve dış dinamikleri onun ekonomik ve siyasi dönüşümünü kendine özgü hale getirmekte ve Türkiye için olduğu şekli ile kabul edilebilir bir dönüşüm ve kalkınma modeli değil. Dolayısıyla, her bölümde altı çizildiği gibi, Türkiye'nin Çin'in dönüşümüne ve günümüz uluslararası ekonomi ve siyasetindeki yerine temkinle yaklaşması gerektiği düşüncesi, Çin'i bir bilmece olarak gören bakış açısının kitap okunduktan sonra da yinelenmesine neden olmaktadır. Böylece kitap, okuyucu için Çin hakkında bir bilmeceyi çözmekten ziyade, bilmeceye istemsizde katkıda bulunmaktadır.

Kitap için bahsedilebilecek ikinci negatif eleştiri noktası ise Çin'in yükselişi konusuna bölgesel etkiler üzerinden bakılmamış olmasıdır. Bu eksiklik, özellikle Kuşak ve Yol Girişimi ile birlikte önem kazanan Orta Asya, Orta Doğu ve Güneydoğu Asya gibi önemli bölgeler için Çin'in yükselişinin getirebileceği etkiler hakkında değerlendirmeler sunulamamasına sebep olmuştur. Ziyadesi ile makro ölçekte etkilere odaklanan çalışmalara ek olarak bölgesel etkileri de toparlayan çalışmalara yer vererek bölgesel temelde Çin'in yükselişinin makro ölçekte etkilerine dair incelemeler sunarak kitap içerik açısından daha derinleşmiş olurdu. Yine de eser, bu hususu dikkate alarak gelecekte yapılacak çalışmalar için bir ön kaynak olarak değerlendirilebilir.

Kısacası, alanından uzman araştırmacıların çok önemli ve içerik açısından oldukça derin değerlendirmelerini içeren bu çalışma, literatüre

BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR DERĐİSİ

önemli bir katkıdır. Çin'in yükseliő ve günümüz dünya siyaseti ve ekonomisine özellikle Türkiye odağında etkisine farklı açılardan bakan bu çalışma, tartışmaların hem tarihsel boyutunu hem geleceğe dair varsayımlarının bir araya toparlaması açısından konu hakkında bilgi sahibi olmak isteyen okuyucular için başvurulabilecek öncelikli kaynaklardandır.